

18 PRILOZI

PRILOG A: ANALIZA ZAKONODAVNOG I PLANSKOG OKVIRA

PRILOG A : ANALIZA ZAKONODAVNOG I PLANSKOG OKVIRA

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
1.	Ustav Crne Gore („Službeni list“ CG, br. 1/07)	Ustav definiše Crnu Goru kao ekološku državu.	Tokom EP aktivnosti, svako je dužan da čuva prirodnu i kulturnu baštinu od opšteg interesa.
2.	Zakon o životnoj sredini („Službeni list“ CG, br. 52/16)	Zakonom se uređuju: principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, subjekti i instrumenti zaštite životne sredine, učešće javnosti o pitanjima životne sredine i druga pitanja od značaja za životnu sredinu.	Tokom sprovođenja aktivnosti neophodno je pridržavati se navoda zakona u cilju zaštite svih segmenata životne sredine.
3.	Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list“ RCG, br. 80/05, „Službeni list“ CG, br. 73/10, 40/11 i 52/16)	Zakonom se utvrđuju uslovi, način i postupak vršenja procjene uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu, kroz integrisanje principa zaštite životne sredine u postupak pripreme, usvajanja i realizacije planova i programa koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu.	Predmet SPU je Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore.
4.	Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list“ RCG, br. 80/05, „Službeni list“ CG, br. 40/10, 73/10, 40/11, 27/13 i 52/16)	Zakonom se uređuje postupak procjene uticaja za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu.	Za svaki poseban projekat I&P je potrebno izraditi EIA sa potencijalom za značajne uticaje na životnu sredinu. Ovo obuhvata seizmička ispitivanja, aktivnosti na izvođenju istražnih i proizvodnih bušotina, program punog razvoja i aktivnosti na zatvaranju bušotina.
5.	Zakon o odgovornosti za štetu u životnoj sredini („Službeni list“ CG br. 27/14)	Zakonom se uređuje postupak utvrđivanja odgovornosti za štetu u životnoj sredini, kao i primjena preventivnih mjera.	Tokom E&P može doći do štete u životnoj sredini. Zakon prikazuje dva principa koje će se tokom E&P morati poštovati: - zagađivač plaća i - obavezno osiguranje.
6.	Zakon o hemikalijama („Službeni list“ CG br. 07/11, 18/12)	Zakonom se uređuje se klasifikacija, pakovanje i označavanje hemikalija, promet, uvoz i izvoz opasnih hemikalija, kao i druga pitanja od	Shodno aktivnostima tokom E&P neophodno je strogo pridržavanje navoda ovog zakona.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		značaja za zaštitu života i zdravlja ljudi i životne sredine od štetnog uticaja hemikalija.	
7.	Zakon o inspekcijskom nadzoru („Službeni list“ CG, br. 76/09 i 52/16)	Zakonom se uređuju se načela inspekcijskog nadzora.	Potrebno je da inspekcijski organi vrše redovne kontrole tokom E&P.
8.	Zakon o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine („Službeni list“ RCG, br. 80/05, „Službeni list“ CG, br. 54/09, 40/11, 42/15 i 54/16)	Reguliše sprječavanje i kontrolu zagađenja životne sredine izdavanjem integrisane dozvole za postrojenja i aktivnosti koje mogu da imaju negativan uticaj na ljudsko zdravlje, životnu sredinu ili materijalne resurse.	Zavisno od scenarija razvoja potrebno je pribaviti dozvolu u skladu sa ovim zakonom.
9.	Zakon o morskom dobru („Službeni list“ RCG, br.14/92, 27/94, „Službeni list“ CG, br. 51/08 i 21/09)	Ovim zakonom uređuje se upravljanje morskim dobrom, njegovo korišćenje, unapređenje i zaštita.	Zakon o morskom dobru („Službeni list“ RCG, br.14/92, 27/94, „Službeni list“ CG, br. 51/08 i 21/09)
10.	Zakon o upravljanju otpadom (Sl. list Crne Gore br.80/05, 73/08, 64/11 i 39/16)	Ovim zakonom se uspostavlja osnovni pravni okvir za upravljanje otpadom i uslove za primjenu Nacionalnog strateškog master plana za upravljanje čvrstim otpadom.	Obzirom da se tokom E&P stvara otpad, neophodno je pridržavanje navodima ovog zakona.
11.	Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini (Sl. list CG, br. 28/11, 28/12, 01/14)	Ovim zakonom utvrđuju se mjere za sprječavanje ili smanjivanje štetnog uticaja buke u životnoj sredini.	E&P će dovesti do povećanja buke pa je neophodno sprovesti mjere definisane ovim zakonom u cilju sprječavanja ili smanjivanja štetnog uticaja buke.
12.	Zakon o zaštiti vazduha (Sl. list CG, br.25/10, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se način praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha.	E&P može dovesti do negativnog uticaja na kvalitet vazduha, te je neophodno poštovanje navoda zakona posebno vezano za mjerenje i izvještavanje o emisijama i mjere za prevenciju i kontrolu u cilju minimiziranja uticaja na kvalitet vazduha.
13.	Zakon o komunalnim djelatnostima („Sl. list RCG“, br. 12/95)	Ovim zakonom određuju se komunalne djelatnosti i uređuju načela, opšti uslovi i način njihovog obavljanja.	Komunalne djelatnosti je neophodno obavljati u skladu sa ovim zakonom.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
14.	Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i radijacione sigurnosti (Sl. list Crne Gore br. 56/09, 58/09, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se zaštita života i zdravlja ljudi i zaštita životne sredine od štetnog djelovanja jonizujućeg zračenja, obavljanje radijacione djelatnosti, promet izvora jonizujućeg zračenja i radioaktivnih materijala, upravljanje radioaktivnim otpadom, postupanje u slučaju radijacionog udesa, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu od jonizujućeg zračenja i radijacionu sigurnost.	Tokom E&P može doći do upotrebe jonizujućeg zračenja prilikom realizacije aktivnosti te je neophodno poštovanje navoda zakona. Pored ovog, tokom E&P može da se proizvede i NORM otpad (Prirodni radioaktivni materijali), čije će upravljanje morati da se sprovodi u skladu sa odredbama ovog zakona.
15.	Zakona o zaštiti od nejonizujućih zračenja ("Sl. list Crne Gore", br. 35/13 od 23.07.2013)	Ovim zakonom uređuje se zaštita života i zdravlja ljudi, lica koja rade sa izvorima nejonizujućih zračenja ili se u procesu rada nalaze u poljima nejonizujućih zračenja (profesionalno izložena lica) i zaštita životne sredine od štetnog djelovanja nejonizujućih zračenja, uslovi za korišćenje izvora nejonizujućih zračenja i druga pitanja od značaja za zaštitu od nejonizujućih zračenja.	Tokom E&P može doći do upotrebe nejonizujućeg zračenja prilikom realizacije aktivnosti te je neophodno poštovanje navoda zakona.
16.	Zakon o zaštiti prirode („Službeni list” CG, br. 54/16)	Ovim zakonom uređuje se zaštita i očuvanje prirode. Shodno članu 15 planiranje, uređenje i korišćenje prostora i prirodnih resursa i dobara može se vršiti samo na osnovu prostorno-planske i projektne dokumentacije, osnova i programa upravljanja i korišćenja prirodnih resursa i dobara u rudarstvu, energetici, saobraćaju, pomorstvu, vodoprivredi, poljoprivredi, šumarstvu, lovstvu, ribarstvu, turizmu i drugim djelatnostima od uticaja na prirodu u skladu sa mjerama i uslovima zaštite prirode koji su određeni u svrhu očuvanja prirodnih vrijednosti. Planovi, osnove, programi i projekti moraju da sadrže mjere i uslove zaštite prirode utvrđene zakonom.	E&P aktivnosti mogu da imaju negativno dejstvo na faunu i na osjetljive ekosisteme u zavisnosti od lokacije aktivnosti. Potrebno je razmotriti mjere za izbjegavanje ili minimiziranje ovih uticaja pažljivim planiranje i izradom adekvatnih planova za postupanje u vanrednim situacijama.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
17.	Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni list“ CG, br. 56/09)	Ovim Zakonom je uspostavljeno preduzeće za upravljanje nacionalnim parkovima.	E&P aktivnosti treba realizovati tako da one ne utiču na nacionalne parkove, prvenstveno kroz pažljiv odabir lokacija za sprovođenje ovih aktivnosti.
18.	Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“ br. 41/10 i 10/11)	Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“ br. 41/10 i 10/11) u skladu je sa EU direktivom (94/22/EK). Njegovim usvajanjem Crna Gora je omogućila da buduća proizvodnja ugljovodonika može biti sprovedena na transparentan način i u skladu sa najboljom međunarodnom praksom.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
19.	Zakon o energetici ("Sl. list Crne Gore", br. 28/10 od 14.05.2010, 40/11, 42/11, 6/13)	Ovim zakonom uređuju se energetske djelatnosti i definišu uslovi i način njihovog obavljanja. U ovaj zakon su prenijete obaveze koje proizilaze iz Drugog energetskog paketa (2003/54/EK i 2003/55/EK EK za električnu energiju i gas) EU zakonodavstva, kao i specifične obaveze prema Direktivi o obnovljivim izvorima energije (2001/77/EK i 2009/28/EK, osim u pogledu biogoriva), o kogeneraciji (2004/8/EK) i dijelom o rezervama nafte i naftnih derivata (2009/119/EK).	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
20.	Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl. list Crne Gore", br. 51/08, 40/10, 34/11, 40/11, 47/11, 35/13, 39/13)	Ovim zakonom definiše se sistem uređenja prostora Crne Gore, način i uslovi izgradnje objekata, kao i druga pitanja od značaja za uređenje prostora i izgradnju objekata.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
21.	Zakon o moru (Sl. list CG, br. 17/07, 06/08, 42/07)	Ovim zakonom uređuje se morski i podmorski prostor Crne Gore, i to: unutrašnje morske vode, teritorijalno more, isključiva ekonomska zona, epikontinentalni pojas, zabrana uplovljenja, zaustavljanje i progon broda.	E&P aktivnosti su jasno povezane sa zakonom i potrebno je pridržavati se navoda zakona.
22.	Zakon o zaštiti mora od zagađivanja sa plovnih objekata ("Sl. list Crne Gore", br. 20/11 od 15.04.2011)	Ovim zakonom je omogućena primjena Barselonske i MARPOL konvencije, kao i drugi pravilnici i preporuke Međunarodne pomorske	Neophodno poštovanje odredbi ovog zakona u cilju sprječavanja ili smanjenja zagađenja morske sredine. E&P aktivnosti uključuju nekoliko vrsta

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		organizacije (IMO) i Mediteranskih organizacija u okviru UN sistema.	plovila uključujući i istražna plovila i plovila za prevoz otpada.
23.	Zakon o lukama („Službeni list CG“, br. 51/08, 27/13)	Ovim zakonom uređuju se: pravni status, podjela luka, upravljanje, naknade, koncesije, red, inspekcijski nadzor kao i druga pitanja koja su od značaja za luke u Crnoj Gori.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. Realizacija E&P aktivnosti uključuje i korišćenje luka.
24.	Zakona o sigurnosti pomorske plovidbe ("Sl. list Crne Gore", br. 62/13, 06/14)	Ovim zakonom uređuju se uslovi za pomorske objekte, posadu i plovne objekte koji plove teritorijalnim morem Crne Gore za sigurnost pomorske plovidbe i druga pitanja kojima se obezbjeđuje sigurnost pomorske plovidbe.	Svi morski objekti koji se koriste za E&P aktivnosti moraju poštovati odredbe ovog zakona.
25.	Zakon o geološkim istraživanjima („Službeni list RCG“, br. 28/93, 27/94, 42/94, 26/07 i 28/11)	Ovim zakonom uređuju se uslovi i način izvođenja geoloških istraživanja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
26.	Zakon o maslinarstvu (Službeni list RCG broj 15/92, 59/92).	Ovim zakonom uređuju se način i uslovi uzgoja i zaštite masline.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona posebno ukoliko aktivnosti na moru mogu uticati na područja sa maslinjacima.
27.	Zakon o putevima ("Sl. list RCG", br. 42/04, 21/09 i "Sl. list Crne Gore", br. 54/09, 40/10, 73/10, 36/11, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se pravni položaj, razvoj, održavanje, zaštita, upravljanje i finansiranje javnih puteva.	Zakon o putevima ("Sl. list RCG", br. 42/04, 21/09 i "Sl. list Crne Gore", br. 54/09, 40/10, 73/10, 36/11, 40/11)
28.	Zakon o turizmu ("Sl. list Crne Gore", br. 61/10, 40/11, 53/11)	Uređuje načine i uslove pod kojima se obavljaju turističke i ugostiteljske aktivnosti, reguliše promociju turizma i mjere za razvoj crnogorske turističke ponude.	Ministarstvo ekonomije treba da osigura da E&P aktivnosti budu usklađene sa odredbama ovog zakona i da ne utiču negativno na turističku ponudu Crne Gore.
29.	Zakon o zaštiti kulturnih dobara (Sl. list Crne Gore br. 49/10)	Ovim zakonom uređuju se vrste i kategorije kulturnih dobara, načini uspostavljanja zaštite, režim i mjere zaštite.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
30.	Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi ("Sl. list Crne Gore", br. 56/09, 47/15)	Uređuje pitanja morskog ribarstva i marikulture kao bioloških resursa mora.	Ribe i drugi morski organizmi, kao i biodiverzitet mora su zaštićeni od ugrožavanja njihove životne sredine i prekomjernog korišćenja. Tokom E&P

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
			je neophodno pridržavanje navoda zakona.
31.	Zakon o željeznici ("Sl. list Crne Gore", br. 27/13, 43/13)	Ovim zakonom uređuju se uslovi i način upravljanja željezničkom infrastrukturom i obavljanja prevoza u željezničkom saobraćaju.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona.
32.	Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Sl. list Crne Gore", br. 56/09, 18/11, 40/11)	Ovim zakonom uređuju se: razvoj poljoprivrede i ruralnih područja.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona. Ministarstvo ekonomije treba da osigura da E&P aktivnosti ne utiču negativno na poljoprivredu i ruralni razvoj.
33.	Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl. list RCG", br. 15/92, 59/92 i 4/93, 27/94, 73/10, 32/11)	Zemljište, kao dobro od opšteg interesa, uživa posebnu zaštitu i koristi se pod uslovima i na način propisan ovim zakonom. Pod poljoprivrednim zemljištem se smatraju sve vrste zemljišta koje se koriste ili se mogu koristiti za poljoprivrednu proizvodnju. Poljoprivredno zemljište može da se privremeno ili trajno koristi u nepoljoprivredne svrhe.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona. E&P aktivnosti ne smiju se sprovoditi na zemljištu koje je klasifikovano kao poljoprivredno zemljište osim na način definisan ovim zakonom.
34.	Zakon o vodama ("Sl. list RCG", br. 27/07 i 52/16)	Reguliše status i načine upravljanja svim vrstama voda, vodnim resursima i vodnim objektima, kao i sva druga pitanja od značaja za upravljanje vodnim resursima.	Tokom E&P aktivnosti koje zahtjevaju koršćenje vodnih resursa, neophodno je pridržavati se navoda zakona.
35.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o biološkoj raznovrsnosti („Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori, br.11/01-28")	Ciljevi ove konvencije su očuvanje biološke raznovrsnosti i održivo korišćenje njenih komponenti.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju E&P aktivnosti.
36.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska Konvencija) ("Sl. list CG" – Međunarodni ugovori, br.06/08-147")	Ima za cilj očuvanje kopnenih, morskih i ptičjih migratornih vrsta unutar njihovog područja rasprostranjenosti.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju E&P aktivnosti.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
37.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti evropskih divljači i prirodnih staništa (Bernska Konvencija) ("Sl.list CG" br.7)	Ima za cilj očuvanje divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa. Poseban naglasak se stavlja na ugrožene i osjetljive vrste, uključujući ugrožene i osjetljive migratorne vrste.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
38.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o vlažnim područjima (Ramsar Konvencija) ("Sl. list SFRJ", br.09/77-675)	Promoviše pristup po ekosistemima pri čemu se vođeni ekosistemi posmatraju u svojoj cjelini. Ramsarska konvencija posebnu pažnju poklanja očuvanju populacija migratornih ptica što postavlja pitanja vezana za povezanost centralnih područja.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
39.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine ("Sl.list SFRJ", br.56/74-1771)	Štiti kulturno i prirodno nasljeđe od izuzetne svjetske vrijednosti kroz, između ostalog, popisivanja mjesta svjetske baštine (World Heritage Sites).	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
40.	Zakon o potvrđivanju evropske Konvencije o predjelima ("Sl.list .CG", br. 006/08-135)	Ima za cilj promovisanje zaštite predjela, upravljanje i planiranje i organizovanje evropske saradnje o pitanjima predjela.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
41.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune (CITES Konvencija) ("Sl.list SRJ" - Međunarodni ugovori, br. 11/01-3)	Konvencija se odnosi na promet zaštićenih vrsta. Sve vrste sa CITES liste su na režimu uvoznih CITES dozvola kod uvoza i izvoznih CITES dozvola, kod izvoza.	Odredbe konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
42.	Zakon o potvrđivanju Okvirne Konvencije UN o promjeni klime ("Sl.list SRJ", br.02/97-71)	Uspostavlja okvir za međunarodnu akciju protiv negativnih efekata klimatskih promjena. Konvencija prepoznaje klimatski sistem kao zajednički resurs čija stabilnost može biti ugrožena industrijskim i drugim izvorima emisija ugljen dioksida i drugih gasova sa efektom staklene bašte.	Tokom E&P aktivnosti emituje se ugljen dioksid i drugi gasovi staklene bašte.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
43.	Zakon o potvrđivanju Kjoto protokola uz okvirnu Konvenciju UN o promjeni klime ("Sl.list RCG", br.17/07 od 27.03.2007)	Predstavlja operacionalizaciju Konvencije UNFCCC kroz uspostavljanje obavezujućih ciljnih vrijednosti smanjenja GHG gasova za razvijene zemlje.	Tokom E&P aktivnosti emituje se ugljen dioksid i drugi gasovi staklene bašte.
44.	Zakon o potvrđivanju Bečke Konvencije o zaštiti ozonskog omotača ("Sl. list SRJ", br. 01/90-3)	Posvećeni su zaštiti ozonskog sloja koji štiti Zemlju od štetnih zračenja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
45.	Zakon o potvrđivanju Montrealskog protokola o supstancama koje oštećuju ozonski omotač ("Sl. list SRJ", br.16/90-3)	Zasnovan je na opštem okviru, ciljevima i principima ustanovljenih Konvencijom i poziva se na iste razlike između industrijalizovanih zemalja i zemalja u razvoju.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
46.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima ("Sl. List SFRJ", br. 11/86-3)	Cilj Konvencije je da se u najvećoj mogućoj mjeri ograniči i postepeno smanji i spriječi zagađivanje vazduha, uključujući i prekogranični prenos zagađenja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. U toku E&P aktivnosti, sasvim je izvjesno da će doći do značajne emisije u vazduh što će za posljedicu imati dalekosežna prekogranična zagađenja vazduha.
47.	Zakon o potvrđivanju Stokholmske konvencije o postojanim organskim zagađivačima	Cilj je izrada inventara hemikalija koje se nalaze na listi Stokholmske konvencije.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. POZ najznačajniji za E&P aktivnosti su dioksini i furani i moguće PCB
48.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO Konvencija) ("Sl. List CG" br. 08/08-27)	Odredbe ove Konvencije ne utiču na pravo strana da sprovedu nacionalne zakone, propise, administrativne odredbe ili prihvaćene pravne prakse kojima se štite informacije čije bi dostavljanje bilo štetno po industrijsku i komercijalnu tajnost ili nacionalnu bezb.ednost. Međutim, ona definiše procedure za izradu PU u situacijama kada postoji velika vjerovatnoća da će doći do prekograničnih uticaja.	Sasvim je moguće da se u toku implementacije E&P aktivnosti, jave prekogranični uticaji u slučaju izlivanja nafte. PU za takve aktivnosti treba da bude usklađena sa odredbama ovog zakona.
49.	Zakon o potvrđivanju Protokola o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu u	Cilj ovog Protokola je da pruži visok nivo zaštite životne sredine, uključujući zdravlje, ustanovljenjem jasnih, transparentnih i efikasnih	Za E&P se izrađuje SEA. Ona treba da bude usklađena sa relevantnim

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	prekograničnom kontekstu ("Sl.list CG" – Međunarodni ugovori, br. 2/2009-19)	procedura za stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu;	odredbama kako bi se njome obuhvatili i prekogranični uticaji.
50.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njihovog odlaganja (Bazelska Konvencija) ("Sl.list SRJ", br.2, od 25. decembra 1999. godine)	U cilju implementacije konvencije donijeti su niz zakona i podzakonskih akata u oblasti upravljanja otpadom.	Tokom E&P se može stavirati opasni otpad, te je neophodno pridržavanje navoda zakona posebno u pogledu onih otpada koji se moraju tretirati i odlagati van Crne Gore.
51.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija u oblasti životne sredine, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđa o pitanjima koja se tiču životne sredine (Arhuska Konvencija) ("Sl. list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 03/09 od 31.07.2009)	Cilj Konvencije je pravo na dostupnost informacija, učešće javnosti u donošenju odluka i pravo na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, u skladu sa odredbama ove konvencije.	Tokom svih E&P aktivnosti potrebno je obezbjediti slobodan pristup informacijama.
52.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti morske sredine i priobalnog područja Sredozemlja (Barselonska konvencija) ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je preduzimanje svih odgovarajućih mjera koje su u skladu sa odredbama ove konvencije i važećih protokola čije su one članice, kako bi spriječile, smanjile, suzbile i u najvećoj mogućoj mjeri otklonile zagađivanje u području Sredozemnog mora i zaštitile i unaprijedile morsku sredinu u tom području kako bi se doprinijelo njenom održivom razvoju.	Tokom E&P je moguće zagađivanje morske sredine. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
53.	Zakon o potvrđivanju Protokola o saradnji u sprječavanju zagađivanja Sredozemnog mora sa brodova i borbi protiv zagađivanja u slučaju udesa ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je sprječavanje zagađivanje mora sa brodova.	Tokom E&P je moguće zagađivanje morske sredine. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
54.	Zakon o potvrđivanju Protokola o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja od kopnenih izvora i kopnenih aktivnosti ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je sprječavanje zagađivanje mora od kopnenih izvora.	Zavisno od scenarija razvoja, tokom E&P je moguće zagađivanje morske sredine sa kopna. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
55.	Zakon o potvrđivanju Protokola o područjima pod posebnom zaštitom i biodiverzitetu Sredozemlja ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je zaštita biodiverziteta kroz donošenje akcionih planova.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona i donijetih planova.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
56.	Zakon o potvrđivanju Protokola o integrisanom upravljanju priobalnim područjem Sredozemnog mora	Cilj je postaviti okvir za integralno upravljanje priobalnim područjem Sredozemlja i preduzimanje neophodnih mjera kako bi se ojačala regionalna saradnja u tu svrhu.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
57.	Zakon o potvrđivanju Sporazuma o zaštiti kitova (Cetacea) u Crnom moru, Sredozemnom moru i susjednom atlanskom području – ACCOBAMS ("Sl.list CG" br.007/08-2)	Cilj je zaštita kitova i delfina preduzimanjem konkretnih mjera i sprovođenjem monitoringa.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. Izvjesno je da će E&P aktivnosti u podmorju negativno uticati na kitove.
58.	Zakon o ratifikaciji Evropske Konvencije o predjelima (Firentinska konvencija) („Sl. list CG“, br. 006/08-135)	Koncencija se bavi zaštitom, upravljanjem i planiranjem svih pejzaža kao i podizanjem svijesti o vrijednosti živog pejzaža	Tokom E&P je neophodno razmotriti uticaje bušaćih tornjeva i platformi na pejzaže.
59.	Zakon o ratifikaciji MPO Konvencije o upravljanju balastnim vodama	Konvencija obuhvata tehničke standarde i uslove za regulisanje kontrole i upravljanja balastnim vodama i naslagama sa brodova.	Tokom E&P aktivnosti, potrebno je poštovati odredbe ove konvencije.
60.	Pravilnik o bližem sadržaju i načinu vođenja katastra zagađivača životne sredine ("Sl. list Crne Gore", br. 43/10)	Ovim pravilnikom propisuje se sadržaj i način vođenja katastra zagađivača životne sredine.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika. Operater mora da vodi zapisnik o emisijama u skladu sa uslovima Pravilnika.
61.	Pravilnik o postupanju sa otpadnim uljima ("Sl. list Crne Gore", br. 48/12)	Ovim pravilnikom propisuje se postupanje sa otpadnim uljima u skladu sa tehničkim i tehnološkim uslovima obrade otpadnih ulja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
62.	Pravilnik o razvoju i proizvodnji ugljovodonika ("Sl. list Crne Gore", br. 07/14)	Ovim pravilnikom uređuje se bliža sadržina programa razvoja i proizvodnje ugljovodonika.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
63.	Pravilnik o uslovima za bušenje bušotina i izgradnju postrojenja za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika ("Sl. list Crne Gore", br. 07/14)	Propisuje način registracije bušotina, izradu i sadržaj planova i programa za bušenje, izvještavanje o operacijama bušenja i prikupljanje i dostavljanje uzoraka.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
64.	Pravilnik o bližem načinu i potrebnoj dokumentaciji za izdavanje dozvole o dozvoljenim emisijama zagađujućih materija u vazduh ("Sl. list Crne Gore", br. 25/13, 61/13)	Dozvola o dozvoljenim emisijama zagađujućih materija u vazduh izdaje se na osnovu dokumentacije i na način utvrđen ovim pravilnikom.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
65.	Pravilnik o uslovima zaštite životne sredine tokom operacija sa ugljovodonicima ("Sl. list Crne Gore", br. 60/12)	Propisuje mjere za sprovođenje operacija sa ugljovodonicima, radi zaštite životne sredine, pored mjera zaštite životne sredine utvrđenih zakonom, drugim propisima, normativima i standardima	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
66.	Pravilnik o načinu i postupku mjerenja emisija iz stacionarnih izvora ("Sl. list Crne Gore", br. 39/13)	Ovim pravilnikom propisuje se način mjerenja emisija iz stacionarnih izvora.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
67.	Pravilnik o načinu i uslovima praćenja kvaliteta vazduha ("Sl. list Crne Gore", br. 21/11)	Ovim pravilnikom utvrđuju se uslovi i način praćenja kvaliteta vazduha,.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
68.	Pravilnik o graničnim vrijednostima buke u životnoj sredini, načinu utvrđivanja indikatora buke i akustičkih zona i metodama ocjenjivanja štetnih efekata buke ("Sl. list Crne Gore", br. 60/11)	Ovim pravilnikom utvrđuju se granične vrijednosti buke u životnoj sredini.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
69.	Pravilnik o kvalitetu i sanitarno-tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda ("Sl. list Crne Gore", br. 45/08 od 31.07.2008, 09/10)	Ovim pravilnikom bliže se propisuje kvalitet i sanitarno-tehnički uslovi za ispuštanje otpadnih voda u recipijent.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
70.	Rješenje o zaštiti rijetkih, prorijeđenih, endemskih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta (Službeni list RCG, br. 56/06)	415 biljnih i 430 životinjskih vrsta, uključujući i sve vrste slijepih miševa, je stavljeno pod zaštitu zbog toga što su rijetke i/ ili ugrožene.	Neophodno poštovanje mjere zaštite za vrste koje se nalaze na ovom Rješenju.
71.	Prostorni plan Crne Gore do 2020. Godine	Jedan od opštih ciljeva Plana je racionalno korišćenje prirodnih resursa kroz između ostalog održivi razvoj obalnog područja sa primjenom principa održivog razvoja.	PPCG je predviđen razvoj E&P aktivnosti. Prema podacima iz PPCG geološka istraživanja nafte i gasa ukazuju na perspektivnost podmorja na teritoriji Crne Gore. Ukupno naftnomatični potencijal iznosi 12,5 x

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
			109 tona.
72.	Prostorni plan područja posebne namjene za Morsko dobro	Planom se daju smjernice za razvoj, korišćenje i zaštitu područja morskog dobra Crne Gore, uzimajući u obzir specifičnosti i ograničenja na ovom prostoru.	Plan ima za cilj da obezbijedi racionalno korišćenje prirodnih i vještačkih resursa u zoni morskog dobra i da obezbijedi njihovu dugoročnu zaštitu i održivost. Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Plana obzirom da E&P može imati značajne uticaje na korišćenje i zaštitu područja.
73.	Strateški Master plan za upravljanje čvrstim otpadom na teritoriji Crne Gore (2005.)	Sistem upravljanja komunalnim otpadom se zasniva na mreži sanitarnih deponija po standardima EU uz saniranje privremenih odlagališta. Sistem upravljanja opasnim otpadom zasniva se na formiranju Centra za tretiranje opasnog otpada i odgovarajuće deponije. Dio sistema je i izvoz određenih vrsta otpada.	Tokom E&P nastaju vrste otpada koje su naglašene u planu. Neophodno je poštovanje mjera i aktivnosti prepoznatih Master planom. Operateri treba da budu upoznati sa statutsom izgradnje infrastrukture za upravljanje čvrstim otpadom kako bi mogli da planiraju upravljanje otpadom koji se generiše kroz E&P aktivnosti i da li da se oslanjaju na lokalnu infrastrukturu ili da taj otpad izvoze
74.	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore (2007.)	Strategijom su utvrđeni slijedeći opšti ciljevi: <ul style="list-style-type: none"> - Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti; - Smanjiti siromaštvo; obezbijediti jednakost u pristupu uslugama i resursima; - Osigurati efikasnu kontrolu i smanjenje zagađenja, i održivo upravljanje prirodnim resursima; - Poboljšati sistem upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktere, uz izgradnju kapaciteta na svim nivoima; i - Očuvati kulturnu raznolikost i identitete. 	Strategijom se definiše održivi razvoj Crne Gore utemeljen na tri stuba održivog razvoja: ekonomski, društveni razvoj i zaštita životne sredine i prirodni resursi, na koje može imati uticaj EP aktivnosti.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
75.	Nacionalna strategija održivog razvoja Crna Gore (2030.)	<p>Strateški ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine prirodno se naslanjaju na Strateške ciljeve razvoja koji su definisani UN Agendom razvoja poslije 2015. godine, a koje si usvojeni na Generalnoj skupštini UN 25. septembra 2015. godine.</p> <p>Globalni ciljevi i konkretni zadaci održivog razvoja su integrisani i nedjeljivi, globalni su po prirodi i univerzalno primjenjivi, pritom uzimaju u obzir različite nacionalne realnosti, kapacitete i nivo razvoja i poštuju nacionalne politike i prioritete.</p>	<p>Strategijom se definišu principi, strateški ciljevi i smjernice za dostizanje dugoročnog održivog razvoja društva, uzimajući u obzir postojeće stanje i preuzete međunarodne obaveze. Strategijom se utvrđuju smjernice za dugoročni, privredni i društveni razvoj i zaštitu životne sredine, radi obezbjeđivanja održivog razvoja.</p> <p>Nacionalnom strategijom održivog razvoja (NSOR) unaprijeđena je nacionalna politika održivog razvoja uspostavljanjem sveobuhvatnog okvira za nacionalni odgovor na izazove koji se nalaze na putu ka održivom razvoju crnogorskog društva do 2030. godine, uzimajući u obzir rezultate sprovođenja prethodne NSOR i zahtjevima uprocusu pridruživanja Crne Gore EU.</p>
76.	Nacionalna strategija biodiverziteta za period od 2010-2015.g.	<p>Načela na kojima je Strategija bazirana su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zaštita biološkog diverziteta je ključni segment zaštite prirode u Crnoj Gori za čiju zaštitu se primjenjuje ekosistemski pristup¹; - biološki diverzitet je jedna od osnovnih vrijednosti i jedan od glavnih resursa za dalji razvoj Crne Gore - dalji razvoj Crne Gore zavisi od kapaciteta i produktivnosti ekosistema²; - drugi, a posebno sektori ekonomskog razvoja u Crnoj Gori odgovorni su za uključivanje zaštite biodiverziteta i zaštitu 	<p>Tokom E&P je moguć značajan uticaj na biodiverzitet. Neophodno poštovanje navoda iz strategije.</p>

¹ <http://www.cbd.int/ecosystem/>² CBD, Odluka br. V/6, aneks, sekcija C, paragraf 12, Opis, Principi i Operativno Uputstvo za ekosistemski pristup

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		<p>prirode u svoje politike, strategije, programe i planove razvoja;</p> <ul style="list-style-type: none"> - biološki diverzitet Crne Gore je dio globalnog - svjetskog biodiverziteta radi čega se napor na njegovoj zaštiti usklađuju sa odgovarajućim međunarodnim ugovorima i regionalnim i globalnim inicijativama; - zaštita prirode i zaštita biološkog diverziteta počivaju na angažovanju svih djelova crnogorskog društva; - proces vanrednog ili redovnog donošenja Strategije (nakon pet godina) obezbjeđuje njeno prethodno razmatranje od strane onih ciljnih grupa i aktera koji su važni za njeno sprovođenje. <p>Akcionim planom su propisane 54 mjere. Jedna od njih je: »Ugradnja mjera i uslova za zaštitu biodiverziteta i zaštite prirode u propise i dokumente u privrednim oblastima«.</p>	
77.	Strategija regionalnog razvoja Crne Gore za period 2010-2014. Godine	Cilj strategije je nastojanje da se usaglasí politika regionalnog razvoja sa politikom regionalnog razvoja EU. Definisana su tri strateška cilja: ravnomjerniji razvoj svih jedinica lokalne samouprave I regiona, ubrzani razvoj manje razvijenih lokalnih samouprava I regiona, regionalni razvoj I zaštita životne sredine.	Tokom E&P se može očekivati različit uticaj na regionalni razvoj. Poštovati mjere i aktivnosti prepoznate Strategijom u cilju adekvatne implementacije planiranih aktivnosti
78.	Strategija ribarstva 2015 – 2020.	Strategija ribarstva Crne Gore 2015-2020 sa Akcionim planom (za usaglašavanje, implementaciju i primjenu zakonskih akata EU) je usvojena u junu 2015. Strategija razvoja ribarstva i akvakulture u Crnoj Gori daje opšti stratejski okvir i identifikuje ključne korake koje Crna Gora namjerava da preduzme kako bi se pripremila za punu primjenu Opšte politike ribarstva.	Tokom E&P se može očekivati uticaj ribarstvo. Neophodno poštovanje mjera i aktivnosti ove Strategije u cilju adekvatne zaštite ribljeg fonda u području istraživanja/eksploatacije ugljovodonika.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		Ova strategija pruža direktive za razvoj crnogorskog sektora i administracije u skladu sa CFP, uključujući korake koji će biti preduzeti u cilju potpunog usaglašavanja i harmonizacije crnogorske politike ribarstva sa zakonskim propisima EU. Upravo kao i Strategija agrikulture i Strategija za razvoj ribarstva u Crnoj Gori (2006), usvojeno je na bazi zakonske regulative EU, i uzima u obzir zahtjeve za jačanje kapaciteta za implementaciju Opšte politike ribarstva EU. Strategija promovise razvoj morskog ribarstva na održivi način, kroz promociju zakonskih propisa, sistem za monitoring resursa i postepeno usaglašavanje sa međunarodnim standardima EU za kontrolu ribarstva.	
79.	Strategija zaštite od jonizujućeg zračenja, radijacione sigurnosti i upravljanja radioaktivnim otpadom	Strategija ima za cilj da obezbijedi zaštitu od jonizujućeg zračenja i sigurno upravljanje radioaktivnim otpadom.	Tokom E&P se može očekivati uticaj jonizujućeg zračenja. Mjere i aktivnosti nevedene u strategiji trebaju biti određujuće za aktivnosti E&P uz izričito uvažavanje nadležnog Zakona.
80.	Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030 - bijela knjiga sa Strateškom procjenom uticaja	Strategija je bazirana na usvojenoj Energetskoj politici postojećim međunarodnim obavezama Crne Gore i smjernicama energetske politike EU. Crna Gora prihvata obaveze Sporazuma o energetske zajednici kao ključnog dokumenta za realizaciju reformi u energetskom sektoru. Crna Gora će nastojati da ispuni sve potrebne mjere za uspješnu realizaciju EU pravne tekovine u oblasti energetike, životne sredine, konkurencije i obnovljivih izvora energije.	Strategija je predviđela razvoj E&P u podmorju. Prema prikazanim podacima, potencijalne rezerve nafte iznose približno 7 milijardi barela, a potencijalne rezerve prirodnog gasa 425 milijardi m ³ . Komercijalna isplativost dosadašnjih pojava nafte i gasa u podmorju Crne Gore se može utvrditi izradom novih dodatnih bušotina na odgovarajućim strukturama. Procjenjuje se, da bi se sa ovog prostora, sa većim obimom

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
			istraživanja, uz pretpostavku da dođe do skorog otkrivanja komercijalnih ležišta, mogla ostvariti značajna proizvodnja.
81.	Nacionalna strategija za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa 2012-2015.;	Strategija ima za cilj Rastući zaposlenosti, Rastući znanja i vještina, kompeticija kroz formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje i usavršavanje, promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva.	Tokom E&P će doći do povećanja zaposlenosti. Moguće je očekivati priliv radne strane iz drugih država. Tokom E&P predvidjeti usavršavanje i obuku domaće radne snage u najvećem obimu.
82.	Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020, Podgorica 2008.;	Master plan se zasniva na projekciji da će Crna Gora ostvariti oko 20 miliona noćenja u 2020., što bi značilo četverostruko Rastući kapaciteta u odnosu na 2005. godinu. Od ukupnog broja očekivanih noćenja u 2020, tri četvrtine se očekuju na primorju Crne Gore. Plan takođe ističe potrebu za zaštitom ekološki osetljivih zona, kao i važnost primjene ograničenja gustine u turizmu za razvoj turističke ponude visokog kvaliteta.	Strategija razvoja turizma ne prepoznaje E&P. E&P može imati značajan uticaj na dalji razvoj turizma u pogledu pejzažnih i drugih uticaja. Incidentne situacije bi mogle imati značajan uticaj na dalji razvoj turizma.
83.	Nacionalna strategija upravljanja kvalitetom vazduha	Cilj strategije je zaštita životne sredine i zdravlja ljudi od negativnih efekata zagađenja vazduha.	Strategijom su propisane opšte i specifične mjere zaštite vazduha koje moraju biti poštovane tokom E&P. Zavisno od scenarija razvoja, strategija se odnosi prema emisijama iz rezervoara tečnih goriva naftnog porijekla kao značajnog izvora antropogenih emisija gasova u vazduh, naročito nemetanskih organskih isparljivih supstanci i benzena.
84.	Novi bezbjedonosni standardi za operacije naftom i gasom na moru, propisani od	Regulatorni okvir EC ima za cilj da smanji pojavu većih nezgoda vezanih za poslove pri istraživanje	Tokom E&P se mora strogo pridržavati ovih navoda.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	strane Komisije (http://ec.europa.eu/energy/oil/offshore/standards_en.htm)	nafta i gasa i da ograniči posljedice eventualnih nezgoda. Poveća se zaštita morske sredine i priobalja od zagađenja. Uspostavlja minimalne uslove za bezbjedno istraživanje i eksploataciju i poboljšava mehanizme reagovanja u slučaju velikih nesreća. Primjenjivaće se na postojećim i budućim instalacijama i operacijama. Operacije će se moći izvoditi samo ukoliko operater posjeduje validnu licencu ili dozvola. Direktiva sadrži odredbe kojima se obezbjeđuje nezavisnost i objektivnost nadležnog organa. Da bi se sprečio sukob interesa, države članice treba da osiguraju jasno razdvajanje između regulatornih funkcija koje se odnose na bezbjednost i životnu sredinu i regulatornih funkcija koje se odnose na ekonomski razvoj, uključujući i licenciranje. Direktiva propisuje pravila za transparentnost i razmjenu informacija, saradnju između država članica, planove reagovanja u vanrednim situacijama i prekograničnim uticajima.	
85.	Gas Master Plan		

PRILOG B : MEĐUNARODNE KONVENCIJE I PROTOKOLI KOJE JE CRNA GORA RATIFIKOVALA

PRILOG B: MEĐUNARODNE KONVENCIJE I PROTOKOLI KOJE JE CRNA GORA RATIFIKOVALA

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
1	Konvencija o biološkom diverzitetu The following decisions and recommendations are of particular importance: - Odluka XII/22 "Morski i priobalni biodiverzitet: morsko područja od ekološkog ili biološkog značaja (EBSAs)" - Odluka XII/23. "Morski i priobalni biodiverzitet: uticaji na morski i priobalni biodiverzitet antropogene podvodne buke i zakisjeljavanja okeana, prioritetne aktivnosti da bi se dostigao cilj 10 Aichi biodiverziteta za koralne grebe i blisko povezane ekosisteme, i pomorsko prostorno planiranje i inicijative za obuku" (2014) - Preporuka SBSTTA 18 XVIII/4 "Morski i priobalni biodiverzitet: ostala pitanja"	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
2	Kartagena Protokol o Konvenciji o biološkom diverzitetu	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
3	Konvencija o migratornim vrstama (CMS ili Bonska konvencija) Rezolucija CMS 10.24 o daljim koracima sprečavanja zagađenja podmorskom bukom u cilju zaštite kitova i drugih migratornih vrsta je od posebnog značaja.	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
4	Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa (Bernska konvencija)	Ratifikovano
5	Ramsarska konvencija o močvarama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
6	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne baštine	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
7	Evropska konvencija o pejzažu	Ratifikovano
8	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES konvencija)	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
9	Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv širenja pustinjskog pojasa u zemljama koje trpe ozbiljne suše i / ili pustinja, posebno u Africi	Ratifikovano
10	Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
11	Kjoto protokol Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama	Ratifikovano
12	Bečka konvencija za zaštitu ozonskog omotača	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
13	Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
14	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, London, 29. juna 1990	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom

EKONOMIJE

SPU IZVJEŠTAJ

PRILOZI

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
15	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Kopenhagen, 25, novembar 1992	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
16	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, usvojen na Devetom sastanku potpisnika, Montreal, 17, septembar 1997	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
17	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Peking, 3, decembar 1999	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
18	Konvencija o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha (CLRTAP)	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
19	Protokol uz Konvenciju o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha za finansiranje Programa saradnje za praćenje i evaluaciju dalekosežnog prenosa zagađujućih materija u vazduhu u Evropi (EMEP)	Ratifikovano / pridruženo sukcesijom
20	Protokol o teškim metalima (Arhus , 1998)	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
21	Protokol o smanjenju acidifikacije, eutrofikacije i prizemnog ozona (Geteborg, 1999)	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
22	Protokol o postojećim organskim zagađenjima	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
23	Štokholmska konvencija o postojećim organskim zagađujućim supstancama (POP)	Ratifikovano
24	Konvencija o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu	Ratifikovano
25	Amandman na konvenciju o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu, Sofija, 27, februar 2001	Ratifikovano
26	Amandman na konvenciju o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu, Cavtat, 4, jun 2004	Ratifikovano
27	Protokol o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu	Ratifikovano
28	Konvencija o prekograničnim efektima industrijskih akcidenata	Ratifikovano
29	Kijevski Protokol o ispuštanju zagađenja i osiguranju prenosa (PRTR), Kijev, 21, maj 2003	Nije ratifikovano / sukcesije izvršena u odnosu na potpis
30	Bazelska Konvencija o prekograničnom kretanju opasnog otpada i njegovog odlaganja	Ratifikovano / pridruženo sukcesijom
31	Amandmani na Bazelsku konvenciju o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovom odlaganju, Ženeva, 22, septembar 1995	Nije ratifikovano / sukcesije izvršena u odnosu na potpis
32	Bazelski Protokol o odgovornosti i kompenzaciji za štetu nastalu prekograničnim kretanjem opasnog otpada i njihovim odlaganjem	Nije ratifikovano
33	Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u pitanjima životne sredine - Arhuska konvencija	Ratifikovano
34	Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađenja (Konvencija iz Barselone)	Ratifikovano
35	Protokol o saradnji u sprečavanju zagađenja sa brodova i, u hitnim slučajevima, borba protiv zagađenja Sredozemnog mora (Protokol o prevenciji i hitnosti)	Ratifikovano

EKONOMIJE

SPU Izvještaj

PRILOZI

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
36	Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od zagađenja iz kopnenih izvora i aktivnosti (LBS protokol)	Ratifikovano
37	Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkom diverzitetu u Mediteranu	Ratifikovano
38	Protokol o sprečavanju zagađivanja Sredozemnog mora usled prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovog odlaganja (protokol o opasnom otpadu)	Ratifikovano
39	Protokol za sprečavanje i otklanjanje zagađenja u Sredozemnom moru koje potiče od brodova, aviona ili spaljivanja na moru	Nije ratifikovano
40	Protokol za zaštitu Sredozemnog mora od zagađenja koje potiče iz istraživanja i eksploatacije u kontinentalnom pojasu, morskom dnu i podtlu	Nije ratifikovano
41	Protokol o integrisanom upravljanju mediteranskim priobalnim zonama	Ratifikovano
42	Konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotoka i međunarodnih jezera – konvencija o vodama	Nije potpisano / Nije ratifikovano
43	IAEA Bečka konvencija o građanskoj odgovornosti za nuklearnu štetu	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
44	Protokol o izmjenama Bečke konvencije o građanskoj odgovornosti za nuklearnu štetu	Nije ratifikovano
45	IAEA Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
46	Amandman na konvenciju o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala	Nije ratifikovano
47	IAEA Konvencija o ranom obavješćavanju o nuklearnim nesrećama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
48	Konvencija o dodatnoj naknadi za nuklearne štete	Nije ratifikovano
49	IAEA Konvencija o pomoći u slučaju nuklearnog akcidenta ili opasnosti od radijacije	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
50	Zajednička konvencija o sigurnosti upravljanja istrošenim gorivom i sigurnosti upravljanja radioaktivnim otpadom	Ratifikovano
51	Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma	Sukcesija se vrši u odnosu na potpis / Srbija i Crna Gora nije priložila ratifikacioni instrument
52	Ugovor o neširenju nuklearnog oružja	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
53	Sveobuhvatna zabrana nuklearnih proba - sporazum o zabrani	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
54	Ugovor o zabrani testiranja nuklearnog oružja u atmosferi, u svemiru i pod vodom	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
55	Ugovor o zabrani polaganja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje na morsko dno i dno okeana	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom

EKONOMIJE

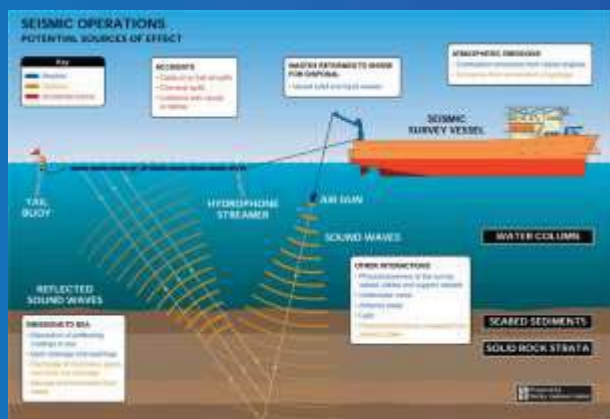
SPU IZVJEŠTAJ

PRILOZI

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
56	Konvencija o balastnim vodama	Ratifikovano
57	Roterdamska konvencija o Proceduri saglasnosti na prethodno informisanje za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarđonoj trgovini	Ratifikovano

PRILOG C: Izvještaj o obimu i sadržaju SPU Izvještaja

MINISTARSTVO EKONOMIJE

STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA (SPU) NA ŽIVOTNU SREDINU ZA PROGRAM ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE

FINALNI SCOPING IZVJEŠTAJ

OBIM RADOVA I SADRŽAJ SPU IZVJEŠTAJA

26.08. 2014. godine

CAU U SARADNJI SA ELARD I INSTITUTOM ZA RAZVOJ I ISTRAŽIVANJA U OBLASTI ZAŠTITE NA RADU			
MINISTARSTVO EKONOMIJE		Tip dokumenta:	Tehnički izvještaj
		Br. ugovora:	
Naziv projekta Strateška procjena uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore		Br. stranica:	99
Final Scoping Report		Revizija	B
Kontrola dokumenta			
Revidovano / Datum	Pripremio:	Revidovao:	Odobrio:
A-na reviziju Klijentu July 14, 2014	Aleksandar Duborija	Ricardo Khoury	Predrag Babic
B-za odobrenje Klijenta August 26, 2014	Aleksandar Duborija	Ricardo Khoury	Predrag Babic
NAPOMENA			
<p>Ovaj izvještaj su pripremili CAU, ELARD i ITI koristeći sve realno očekivane sposobnosti, sa posvećenošću i marljivošću u pogledu ugovora sa Klijentom, inkorporirajući Opšte odredbe i uslove posla i uzimajući u obzir resurse opredjeljene za ovaj posao ugovorom sa Klijentom. Informacije sadržane u ovom dokumentu su, koliko nam je poznato, bile tačne na dan njegovog štampanja. Tumačenja i preporuke su dati na osnovu našeg iskustva, koristeći realno očekivanu stručnost i moć rasuđivanja i zasnovane na informacijama koje su nam stavljene na raspolaganje. Ovaj izvještaj je povjerljiv i ne prihvatamo odgovornost prema trećim licima kojima, ili bilo kojoj drugoj strani, se ovaj izvještaj dostavi. Takve strane će se osloniti na ovaj izvještaj na svoj rizik.</p>			

SADRŽAJ

sadržaj	iii
spisak tabela	iv
spisak slika	iv
spisak skraćenica	v
1 UVOD	5
2 Ispitivanje i proizvodnja ugljovodonika u podmorju Crne Gore	6
2.1 Pregled procesa izdavanja licenci	6
2.2 Kratak opis programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore	6
2.2.1 Istraživanje	7
2.2.2 Dodatna ispitivanja i istraživanja prije izvođenja bušotina	7
2.2.3 Razvoj i proizvodnja	11
2.2.4 Dekomisija	12
2.3 Scenariji za aktivnosti na ispitivanju i proizvodnji ugljovodonika	13
3 PRAVNI I PLANSKI OKVIR	13
3.1 Zakonodavstvo Crne Gore	13
3.1.1 Glavni zakoni koji se odnose na istraživanje i proizvodnju ugljovodonika	13
3.1.2 Glavni zakoni koji se odnose na životnu sredinu	14
3.1.3 Drugo relevantno zakonodavstvo	15
3.2 Relevantno evropsko zakonodavstvo i obaveze	16
3.2.1 Energija	16
3.2.2 Životna sredina	17
3.3 Međunarodne Konvencije i Protokoli	17
4 Postojeće stanje životne sredine i društvenim aspektima	18
5 Spu okvir zadataka, indikatora i ciljeva	39
6 UTICAJI, MJERE ZA NJIHOVO UBLAŽAVANJE I ZNAČAJ PROCJENE	50
6.1 Kriterijumi za procjenu uticaja	50
6.2 Pregled potencijalnih uticaja	53
7 VARIJANTE	55
8 Strategija konsultacija sa interesnim grupama	55
9 SPU IZVJEŠTAJ	58
10 Prilozi	60
Prilog A: Implikacije zakonskog i planskog okvira na program	61
Prilog B: Međunarodne konvencije i protokoli ratifikovani u Crnoj Gori	77
Prilog C: Potencijalni uticaji na životnu sredinu i predložene mjere za njihovo ublažavanje	81

Appendix D: Stakeholder Engagement and Consultation Plan	0
Sadržaj	iii
Spisak tabela	iii
Spisak skraćenica	iv
11 UVOD	5
11.1 Plan uključivanja interesnih grupa (stejkholdera) i konsultacija	5
11.1.1 Opšti podaci	5
11.1.2 Zadaci	5
12 REGULATIVE I USLOVI	6
12.1 Uslovi vođenja konsultacija prema Zakonu o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu:.....	6
12.2 Uslovi konsultacija prema Direktiva 2001/42/EC Evropskog Parlamenta (SPU direktiva)	7
13 Pregled aktivnosti na participaciji i konsultacijama sa interesnim grupama	8
14 Metode identifikovanja i komunikacije sa interesnim grupama	9
15 PROGRAM UČEŠĆA INTERESNIH GRUPA	14
15.1 Objavljivanje informacija o projektu	14
15.2 Javne rasprave i druge aktivnosti na učešću javnosti	14
15.3 Prekogranične konsultacije	14
16 dinamika, resursi i obaveze	15
Appendix E: Scoping Consultation Meeting Presentation	16
Appendix F: Notes of Scoping Consultation Meeting	17

SPISAK TABELA

Tabela 2-1	Mogući tipovi platformi	10
Tabela 5-1	SPU okvir zadataka, indikatora i ciljeva.....	40
Tabela 6-1	Kriterijum za karakterizaciju efekata	50
Tabela 6-2	Kriterijumi za rangiranje posljedica.....	51
Tabela 6-3	Kriterijumi za procjenu vjerovatnoće javljanja	52
Tabela 6-4	Značaj rangiranja i prihvatljivost	53

SPISAK SLIKA

Slika 2-1	Blokovi u crnogorskom podmorju	6
Slika 2-2	Postojeći seizmički i podaci iz bušotina u Crnoj Gori (izvor: geoexpro.com)	7
Slika 2-3	Dijagram toka rada za donošenje odluke o potrebi vršenja ispitivanja prije izvođenja bušotina	9

Slika 2-4 Batimetrijska mapa Crne Gore sa preklapljenim blokovima u podmorju..... 10

SPISAK SKRAĆENICA

CAU	Centar za arhitekturu i urbanizam
IP	Istraživanje i proizvodnja ugljovodonika
ELARD	Earth Link and Advanced Resources Development
SUŽS	Sistem za upravljanje životnom sredinom
ITI	Institut za razvoj i istraživanja u oblasti zaštite na radu
IBM	Institut za biologiju mora
ME	Ministarstvo ekonomije
PPP	Politika, plan i program
SPU	Strateška procjena uticaja na životnu sredinu
PU	Procjena uticaja na životnu sredinu

1 UVOD

Crnogorskog Ministarstvo ekonomije (u daljem tekstu: Klijent) je dodijelilo Centru za arhitekturu i urbanizam (CAU), koji nastupa u konzorcijumu sa sa Earth Link & Advanced Resources Development (ELARD) i Institutom za tehnička istraživanja (u daljem tekstu: Konsultant), ugovor (br. ugovora 13/111 od 05.11.2013) za pružanje stručnih usluga na **izradi Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu aktivnosti na ispitivanju i proizvodnju (IP) ugljovodonika u podmorju Crne Gore.**

Cilj projekta je: 1) procjena uticaja na životnu sredinu i društvenih uticaja aktivnosti na IP u podmorju Crne Gore; kao i 2) kreiranje mjera za efektivno eliminisanje identifikovanih uticaja na samom početku planskog ciklusa.

Opšti zadatak projekta je da se kreiraju alati koji bi pomogli Ministarstvu ekonomije da na samom početku procesa odlučivanja organizuje IP aktivnosti u podmorju Crne Gore na održiv način, i da u potpunosti integriše ključna pitanja u pogledu životne sredine i društva u naredne faze planskog procesa, uključujući i nastupajuću dodjelu licenci i pregovore sa naftnim kompanijama.

Ovo je treći u nizu dokumenata u okviru ovog projekta (rezultat Faze III Ugovora), tj. izvještaj o obimu i sadržaju SPU izvještaja (takođe poznat pod nazivom „Scoping“ izvještaj). Cilj ovog izvještaja je da se (1) da kratak opis aktivnosti na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika u podmorju Crne Gore („program“), (2) prezentuje ekološki zakonski okvir kao i strategije i planove koje su povezane sa programom, (3) opiše postojeće stanje životne sredine i društvenih aspekata i njihove implikacije na program, (4) da predloži okvir SPU zadataka, ciljeva i indikatora koji bi poslužili kao osnov za procjenu u praćenje budućih aktivnosti, (5) predloži varijante koje će se razmotriti u toku SPU studije, (6) da opiše predloženi proces konsultacija i način na koji su inputi dobijeni na konsultacijama inkorporirani u ovaj izvještaj, (7) prezentuje predloženi pristup vrednovanja značaja, i na kraju (8) da da pregled sadržaja SPU izvještaja.

2 ISPITIVANJE I PROIZVODNJA UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE

2.1 PREGLED PROCESA IZDAVANJA LICENCI

Ministarstvo ekonomije, u ime Vlade Crne Gore, je raspisalo prvi javni poziv za dodjelu koncesija za ispitivanje i koncesija za proizvodnju ugljovodonika i podmorju Crne Gore. Ekskluzivna ekonomska zona Crne Gore obuhvata područje od 7,745 km² koje će biti predmet Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja.

U prvoj rundi, Vlada je ponudila 13 blokova/djelova blokova u podmorju za koje treba da se potpiše Koncesioni ugovor za proizvodnju ugljovodonika. Ovi blokovi su šrafirani na Slika 2-1.

Slika 2-1 Blokovi u crnogorskom podmorju

2.2 KRATAK OPIS PROGRAMA ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE

Konkretno aktivnosti programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika se ne mogu definisati prije nego se operaterima za naftu i gas dodjeli licenca, i tek onda će se detaljno definisati sve aktivnosti vezane za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika. Ipak, ovim poglavljem obuhvaćene su tipične aktivnosti na I&P ugljovodonika koje će se koristiti kao osnov za sprovođenje procjene. Naknadne procjene uticaja na životnu sredinu (PU) se sprovedu na prema aktivnostima koje predložu preduzeća kojima se dodjeli licenca.

Program će se sastojati od tri glavne faze:

- Faza istraživanja: uključujući i ispitivanja koja prethode izvođenju bušotina, istražnih bušotina i procjena;
- Faza proizvodnje: uključujući izvođenje i proizvodnju
- Faza dekomisije (stavljanja van funkcije).

U skladu sa Zakonom o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika Republike Crne Gore, faza istraživanja ne može da traje duže od 7 godina u bloku u podmorju (sa mogućnošću produženja od 2 godine) dok faza proizvodnje ne može da traje duže od 20 godina (sa mogućnošću produženja od 10 godina). Posebne aktivnosti svake od faza prikazane su u dijelu ispod.

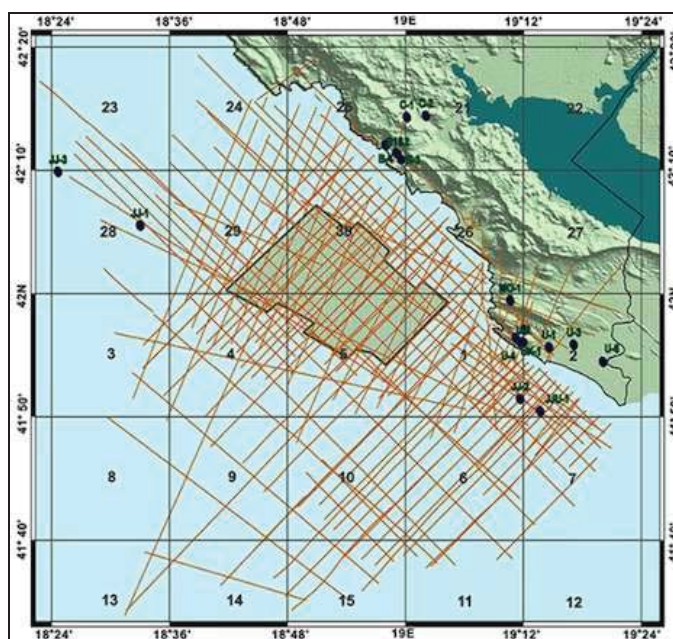

2.2.1 Istraživanje

2.2.2 Dodatna ispitivanja i istraživanja prije izvođenja bušotina

Prije započinjanja pravih istražnih radnji biće sprovedena razna geološka i geofizička istraživanja kao dio radnji koje spadaju u „Fazu prospekcije“. Ova ispitivanja imaju za cilj identifikovanje mogućnosti. Većina ovih ispitivanja se sprovodi prije ili u toku faze dodjele licenci gdje bi kompanije koje su zainteresovane za učešće na tenderu dobile mogućnost da pregledaju prikupljene podatke i da ih čak otkupe kako bi ih protumačili na sopstveni način i uradili procjenu mogućnosti za naftu i gas kao i proučili relevantne rizike istraživanja.

U slučaju Crne Gore, u sklopu ranijih prospekcija, već su sprovedena ispitivanja. Ovim ispitivanjima obuhvaćena su oko 3,500 km seizmičkih profila sprovedenih u toku ranijih godina - 1979, 1983, 1984, 1985, 1986, 1988 i 2000, a prikupljena su i 3D seizmički podaci za područje od 311Km² (Slika 2-2). Pored ovog, postoje i podaca iz bušotina rađenih na kopnu i moru. To su podaci o litološkom sastavu, set podataka karotaže bušotina, podaci o jezgru i geomehantički podaci. Na Slika 2-2 prikazani su prikupljeni 2D podaci o seizmici (označeno narandžastim linijama), 3D podaci o seizmici (zeleni blok i istražne bušotine (crni krugovi)). Blok za procjenu označen je sivim linijama.

Slika 2-2 Postojeći seizmički i podaci iz bušotina u Crnoj Gori (izvor: geoexpro.com)

Tumačenje prikupljenih podataka omogućava identifikovanje raznih mogućnosti u okviru istražnog područja.

Identifikovano je nekoliko pliocenskih pothvata na dubinama od 700 m do 1,300 m u vodama dubine 75 do 120 m. Za ovo područje postoje 3D seizmički podaci, a na osnovu pokazatelji prisustva gasa istražni rizici procenjeni su kao osrednji do niski.

Takođe je identifikovana i mogućnost postojanja naftnih rezervi u karbonatnim stijenama iz doba mezozoika. Karbonske stijene iz doba mezozoika i paleogena predstavljaju ključne ciljne rezervoare u podmorju Crne Gore, sa potencijalom da generišu značajne količine nafte i gasa.

Operater će najvjerovatnije morati da sprovede dodatna istraživanja na lokaciji (geološka / geofizička kao i procjene uticaja na životnu sredinu) u toku istražne faze prije nego što

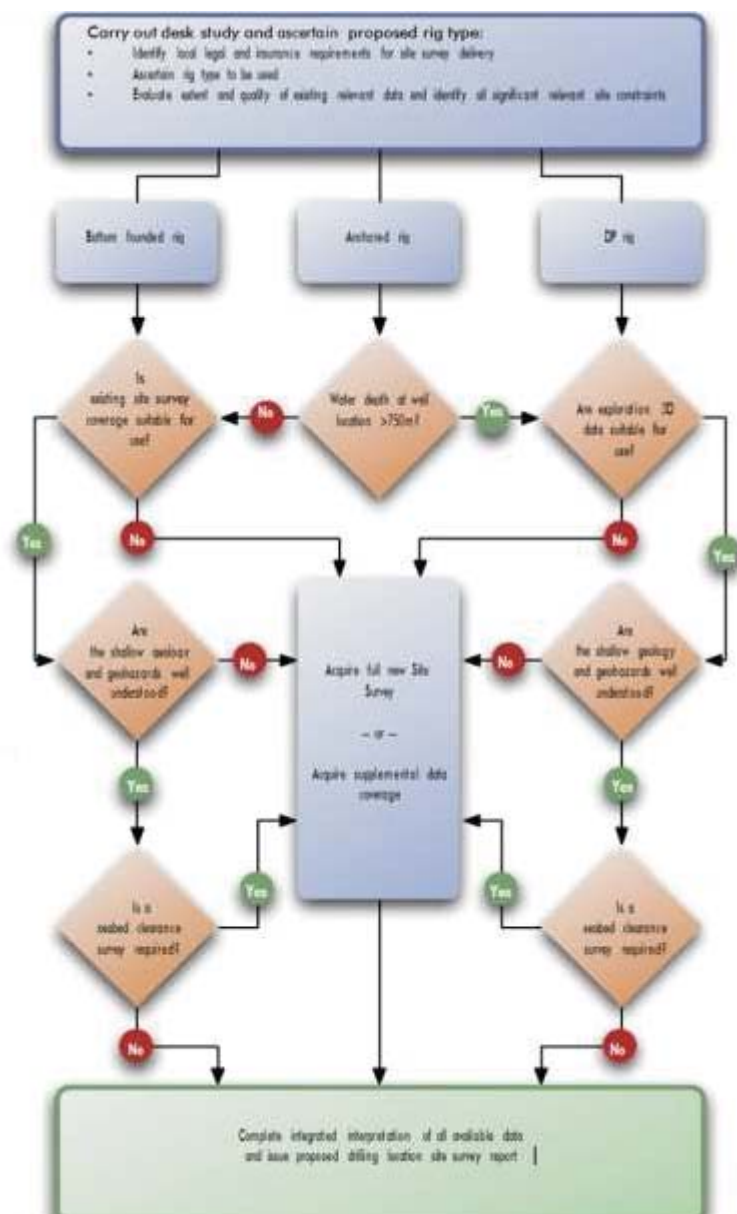
predloži konačnu lokaciju bušotine i prije mobilizacije postrojenja za bušenje. Ova ispitivanja su neophodna kako bi se što bolje utvrdili prospekti i ključni su za ispitivanja morskog dna i plitkih zona u cilju predviđanja potencijalnih hazarda bušenja. Takva ispitivanja mogu da obuhvate, ali ne i samo sljedeće:

- **Batimetrijska ispitivanja**, za izradu digitalnog modela morskog dna visoke rezolucije;
- **Panoramski dubinomjer (Side scan sonar)**, za identifikovanje vještačkih i prirodnih karakteristika morskog dna na relevantnom području;
- **Geološki dubinomjer (Sub-bottom profiling)**, za izradu kontinuiranih slika geoloških uslova u plićem dijelu visoke rezolucije;
- **Snimanje magnometrom**, za ispitivanje prisustva limenih objekata na dnu ili koji su zakopani u morskom dnu, ili da bi se pokušao utvrditi položaj kablova ili napuštenih bušotina koje se ne mogu identifikovati akustičnim metodama. Za utvrđivanje magnetnog gradijenta između dva ili više blisko pozicioniranih magnometara, može se koristiti gradiometar za preciznije rezultate i snimanja u blizini velikih objekata kao što su platforme.
- **2D multi-channel podaci o seizmici visoke rezolucije**, za ispitivanje geoloških uslova u površinskim slojevima na predloženim lokacijama za izvođenje bušotine. Već postojeći podaci o seizmičkim karakteristikama u 3D su adekvatna zamjena za ovo istraživanje.
- **3D multi-channel podaci o seizmici visoke rezolucije**, izrađen na posebnoj osnovi gdje je inicijalna revizija ili dodatna iskustva iz bušotina ukazuju na plitak dio, ili da su identifikovani uslovi posebno komplikovani.
- **Uzimanje uzoraka sa morskog dna**, za pribavljanje podataka sa lica mjesta (sa terena) i iz zemljišta u plićim provincijama koje su definisane u toku istraživanja lokacije, ili koja su ranije definisana u toku prikupljanja sekundarnih podataka. Za stacioniranu platformu, možda će biti neophodno prikupiti podatke o ispitivanju morskog dna u bliskoj zoni koristeći set alata koji odgovaraju uslovima tla (grabila, jezgrila, klipna sonda, gravitacijsko jezgrilo/korer, vibracijska sonda ili statički penetracijski test - CPT). Za tako prikupljene podatke trebalo bi da se uradi sveobuhvatna karotaža i možda će morati da se pošalju na obalu na analizu. Ukoliko je cilj uzorkovanja definisanje osjetljivih sredina za koje se sumnja da postoje u predmetnom području, potrebno je voditi računa da se pribave i kontrolni uzorci sa prostora udaljenog od relevantnog područja.
- **Fotografije morskog dna**, za pribavljanje podataka o buci sa terena i da se omogući ispitivanje zasebnih zona koja su identifikovana u toku ispitivanja..

Snimanje iz vazduha zavisiće od tipa i kvaliteta postojećih podataka, dubine vode i tipa platforme koja treba da se koristi. Ukupna dužina ispitivanja ispod morskog dna treba da se vrši na dubini do minimum 200 ispod željene dubine ugradnje prve kolone za zadržavanje pritiska (first pressure containment string), ili na dubini od 1,000 m ispod nivoa morskog dna, što je dublje, nezavisno od tipa platforme.

Postojeći 3D paket može da zamjeni dodatna ispitivanja obzirom da su njihove specifikacije usklađene sa standardima industrije, u suprotnom mogu se unaprijediti na način što bi se sproveda neka od istraživanja opisanih u tekstu iznad. Na Slika 2-3 prikazan je diagram toka rada u kom je dat prikaz istraživanja koja bi mogla da se izaberu za sprovođenje na osnovu tipa bušotine i dubine vode kao i postojanja podataka.

Potrebno je napomenuti da će se ispitivanja segmenata morske sredine izvršiti prije otpočinjanja bilo kakvih istražnih radnji.

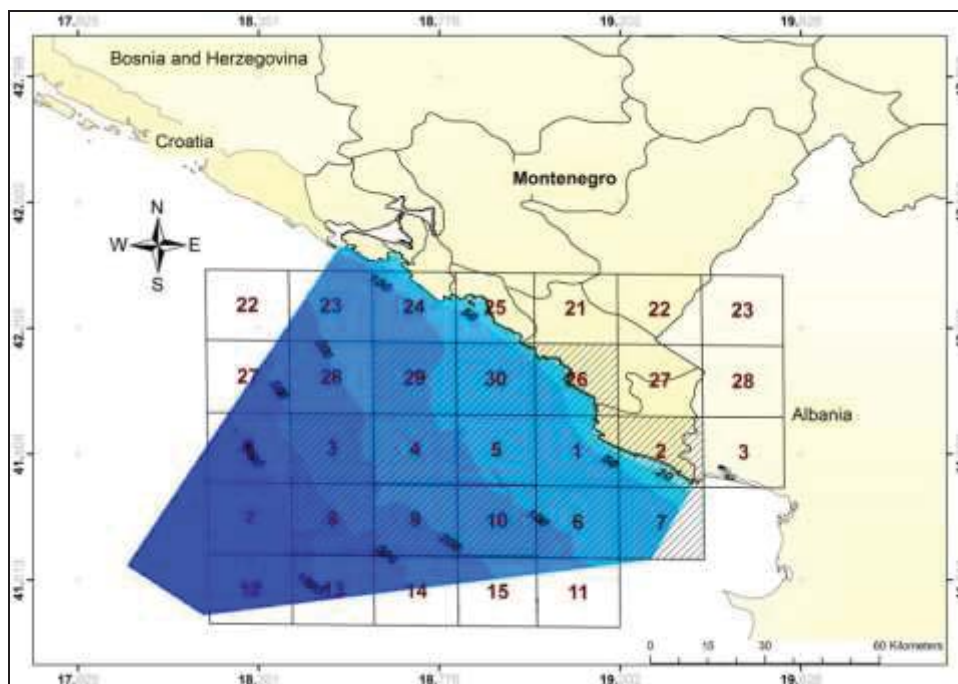
Slika 2-3 Dijagram toka rada za donošenje odluke o potrebi vršenja ispitivanja prije izvođenja bušotina

2.2.2.1 Istražne bušotine i procjene

Nakon identifikovanja potencijalnih lokacija za izvođenje bušotina, operater će mobilizovati platformu kako bi otpočeo radove na izvođenju jedne ili više istražnih bušotina unutar dodjelenog bloka. Ove radnje imaju za cilj da se potvrdi prisustvo ugljovodonika u okviru identifikovanih prospekata. U toku izvođenja bušotina, penetracija formacija biće izračunata kroz studiju o isplaci i kroz prikupljanje informacija o litološkom i petrofizičkom sastavu formacija kao i o karakteristikama prisutnih tečnosti kroz uzimanje jezgra ili karotažu bilo u toku izvođenja bušotina ili koristeći Wireline tehniku tj. karotaža bušotine sondom spuštrenom žičanim kablom.

U zavisnosti od dubine vode, dubine do ciljanog i očekivanog pritiska formacije kao i od vremenskih uslova, očekuje se da će se javiti različiti tipovi platformi u toku aktivnosti na istraživanju i proizvodnji u podmorju. Oni će se kretati od onih koji se instaliraju na dnu, preko stacionarnih do platformi sa sistemom dinamičkog pozicioniranja. Na Slika 2-4 prikazana je batimetrijska karta sa preklapljenim blokovima u podmorju. U Tabela 2-1 okvirno je dat prikaz

dubine vode u različitim blokovima ponuđenim za koncesije kao dio runde dodjele licenci kao i tipovi bušaćih tornjeva koji bi se mogli koristiti.

Slika 2-4 Batimetrijska mapa Crne Gore sa preklopljenim blokovima u podmorju

Tabela 2-1 Mogući tipovi platformi

Približna dubina vode (u metrima)	Bloкови	Tipovi platformi koji se mogu koristiti
0 -100	1,5,7,25,26, 30	Barža za močvarna područja (< 6m dubine vode)
100 -200	4, 10,11,23,24, 29	samopodizna platforma (5 do 140m dubine vode)
200 -1000	2,3, 8, 9,12,13,14,15,27	Stacionarna platforma poluuronjiva Bušaći brodovi

U slučaju da se u jednoj od ovih bušotina nađe ugljovodoničnik, u toj bušotini će se sprovesti dodatna istraživanja kako bi se procijenila komercijalna vrijednost nađenih količina. Ova ispitivanja podrazumjevaju testove u bušotinama koji treba da pokažu proizvodne kapacitete bušotine kao i druge parametre nalazišta kao npr. propustljivost i pritisak, što je značajno za definisanje granica nalazišta. Ovaj postupak pripada fazi procjene.

One bušotine za koje se utvrdi da su produktivne, biće zadržane i začepljene u skladu sa standardima industrije kako bi se u kasnijim fazama pripremile i koristile za proizvodnju. U zavisnosti od otkrića, mogu da se urade procjene nalazišta bušenjem dodatnih bušotina i sprovođenjem dodatnih ispitivanja.

Ukoliko se ispostavi da otkriveno nalazište nije komercijalno, izvršiće se trajno čepljenje bušotina cementom ili mehaničkim čepovima i ona će se napustiti. Izvršiće se i snimanje raščišćenosti lokacije (site clearance survey) kako bi se osiguralo da su svi otpaci nastali tokom bušenja uklonjeni sa morskog dna oko svake bušotine.

2.2.3 Razvoj i proizvodnja

Uradiće se plan razvoja naftnih polja (field development plan) na osnovu istraživanja i rezultata procjene. On će se koristiti kao specifikacije za izradu idejnog rješenja projekta za površinske i podvodne objekte, kao i način upravljanja i održavanja. Kada se usvoji, usljediće čitav niz aktivnosti prije započinjanja proizvodnje na naftnim poljima. Ove aktivnosti sastoje se od nabavke građevinskog materijala, izgradnje i postavljanja postrojenja kao i puštanje u pogon cjelokupnog postrojenja i opreme. Planiranje izgradnje i proizvodnje biće zasnovano na očekivanom proizvodnom profilu. Na osnovu njega, definisaće se neophodna postrojenja kao i broj i faznost izvođenja bušotina. Proizvodni profili zavise od mehanizama za proizvodnju (vađenje) nafte unutar nalazišta, a mogu se podijeliti u tri glavna perioda:

- **Period izgradnje (Build-up period):** u toku kojeg će se izvesti nove proizvodne bušotine;
- **Period vršne proizvodnje (Plateau period):** u toku kojeg je moguće aktivirati nove proizvodne bušotine dok proizvodnja u postojećim opada. U ovom periodu proizvodna postrojenja radiće punim kapacitetima i nivo proizvodnje će se održavati na stalnom nivou.
- **Period opadanja (Decline period):** u toku kojeg će proizvodnja u svim bunarima opadati.

Moguće je koristiti razne sisteme za izgradnju i proizvodnju u okviru područja za koje je dodjeljena licenca. Izbor postrojenja koje će operater koristiti zavisi od nekoliko faktora, uključujući i dubinu vode, tip nalazišta kao i blizinu postojeće infrastrukture za naftu i gas i pomoćne radnje. Tako je na primjer moguće koristiti standardne stacionarne platforme, zglobne morske (odobalne) platforme, plutajuće proizvodne sisteme i podvodne sisteme sa daljinskim upravljanjem sa obale.

Proizvedeni ugljovodonici će se transportovati, čuvati, prerađivati ili prosljeđivati krajnjim korisnicima na razne načine u zavisnosti od nekoliko parametara, uključujući, ali ne i samo, namjenu i tržište ugljovodonika, tehničke mogućnosti, troškove i uticaj na životnu sredinu.

Opšte gledano, aktivnosti na izgradnji obuhvataju sljedeće ključne procese i instalacije:

Instalacija glave (ušća) bušotine

Glava bušotine nalazi se na vrhu nalazišta gasa i nafte i vodi ka rezervoaru. Glava bušotine može takođe da bude i bušotina za injektiranje vode i gasa nazad u rezervoar kako bi se održavao pritisak i nivoi maksimalne proizvodnje.

Onda kada se izvede bušotina sa naftom ili gasom i kada se dokaže da se u njoj nalaze komercijalne količine prirodnog gasa koje se mogu eksploatisati, bušotina može da bude opremljena kako bi se omogućilo da se nafta ili prirodni gas kreću kroz formacije na površinu. Ovaj proces obuhvata utvrđivanje glave bušotine sa zaštitnim cijevima, procjenu pritiska i temperature u formaciji, i ugradnju adekvatne opreme kako bi se osiguralo efikasan protok prirodnog gasa iz bušotine. Protok u bušotini se kontroliše prigušnim ventilom.

Proizvodno opremanje bušotine u podmorju može da bude suvo opremanje (na palubama objekata na moru) i mokro opremanje sa podvodnim objektima. Konstrukcija glave bušotine, takođe poznata i kao ventil erupcijskog uređenja bušotine (Christmas tree), mora da omogući realizaciju brojnih operacija vezano za proizvodnju i remont bušotine. Remont obuhvata razne tehnologije koje se koriste za održavanje bušotine i unapređenje njenog proizvodnog kapaciteta.

Razdjelnici i sabirnici

Infrastruktura suvog proizvodnog opremanja bušotina u glavnom polju vodi tačno do proizvodnog manifolda, dok udaljeni tornjevi naftne bušotine i podmorske instalacije vrše napajanje putem višefaznih cjevovoda prema proizvodnim uronjenim stojkama. Uronjene stojke (risers) predstavljaju sistem koji omogućava cjevovodu da se kreće do vrha objekta. Za plutajuće platforme, ovaj sistem obuhvata i način kontrolisanja tereta i kretanje. U slučaju sirove nafte ili u artičkim predjelima, ove sisteme je potrebno opremiti grijačima kako bi se smanjila viskoznost i omogućio protok.

Separacija

U slučaju da se u bušotinama nađe čisti gas, gas se može direktno prerađivati i/ili kompresovati. Međutim, u bušotinama se češće nalazi kombinacija gasa, nafte i vode, kao i drugih zagađivača koji se moraju izdvojiti i preraditi. Proizvodni separatori javljaju se u brojnim oblicima i konstrukcijama, pri čemu se obično koristi gravitacioni separator.

Mjerenje, skladištenje i izvoz

Na mnogim postrojenjima nije dozvoljeno da se gas skladišti lokalno, ali nafta se često skladišti prije njenog utovara na plovila, kao npr. tankeri koji prevoze naftu do većih terminala za tankere ili je preusmjerena na plovila koja prenose sirovu naftu. Proizvodna postrojenja na moru koji nisu direktno povezani putem cjevovoda se oslanjaju na skladišta sirove nafte u bazi ili u trupu broda, time omogućavajući tankeru da vrši pretovar jednom nedjeljno. Veća proizvodna postrojenja obično imaju terminal rezervoarskog parka na taj način vrše skladištenje različitih klasa sirove nafte kako bi regulisali promjene u potražnji, kašnjenja pri transportu, itd. Mjerne stanice omogućavaju operaterima da prate i upravljaju prirodnim gasom i naftom iz proizvodnih instalacija. U ove svrhe koriste se posebna brojila za mjerenje protoka gasa i nafte kroz cjevovod tako da ne remete kretanje proizvoda. Ovakvo mjerenje zapremine predstavlja prenos vlasništva sa proizvođača na kupca i naziva se sistem za mjerenje i otpremu nafte i gasa. On čini osnov procesa fakturisanja prodatih proizvoda i za računanje preraspodjele poreza i prihoda između partnera.

Obično se mjerni uređaji sastoje od niza brojila kako jedno brojilo ne mora da radi punim kapacitetom i relevantnim krugom kalibracijskih protočnih mjerila u cilju redovne provjere tačnosti i kalibracije brojila.

Neprocesni sistem morskih (odobalnih) platformi (utility system)

Neprocesni sistem morskih (odobalnih) platformi predstavlja sisteme koji ne učestvuju direktno u procesu prenosa ugljovodonika, ali osiguravaju stabilnost odvijanja glavnog procesa i bezbjednost stanovnika. U zavisnosti od lokacije instalacija, mnoge slične funkcije mogu se obezbijediti i sa okolne infrastrukture, kao npr. snabdijevanje električnom energijom. Mnoge udaljenje instalacije su u potpunosti samoodržive i moraju same da proizvode struju, vodu, itd.

Moguće je takođe ugraditi i druge instalacije i postrojenja uključujući i postrojenja za preradu prirodnog gasa (gas plants), plinske kompresore pored sistema cjevovoda za izvoz u skladu sa usvojenim planom razrade polja (Field Development Plan).

2.2.4 Dekomisija

Nakon što se sve ekonomske rezerve iscrpe, polja će se napustiti. Operateri obično pokušavaju da prolongiraju ovu fazu tako što ili smanjuju troškove funkcionisanja ili povećavaju protok (proizvodnju) ugljovodonika. U ove svrhe, primjenjuju se unaprijedene tehnike povrata nafte. To su tehnike za povrat dijela ugljovodonika koji je preostao nakon primarne proizvodnje. Međutim, obzirom da ekonomska održivost ovih tehnika u ogromnoj mjeri zavisi od cijene nafte, njihova primjena je više opravdana za postrojenja na kopnu nego na moru.

U današnje vrijeme izrađuju se procedure za planiranje napuštanja postrojenja kako bi se minimizirali uticaji na životnu sredinu na način koji ne zahtjeva dodatne troškove. Čelične platforme se mogu sasjeci do definisane dubine ispod nivoa mora ili obaliti u dubokim vodama, dok se betonske konstrukcije mogu porušiti i platforma odvući i potonuti u duboko more. Cjevovodi se mogu isprati i ostaviti.

2.3 SCENARIJI ZA AKTIVNOSTI NA ISPITIVANJU I PROIZVODNJI UGLJOVODONIKA

Ispod su dati glavni scenariji koji će se razmotriti pri izradi SPU studije:

1. Scenario 0: "Ne raditi ništa" scenario: ovaj scenario se odnosi na slučajem kada nema promjena (Business As Usual) tj bez IP aktivnosti
2. Scenario 1: kada se tokom istražnih aktivnosti dođe do otkrića komercijalnih ležišta: ovo je scenario po kojem su aktivnosti ograničene na istražne aktivnosti, tj. nema proizvodnje i faze razrade
3. Scenario 2: kada dođe do istovremenog otkrića više komercijalnih nalazišta: ovaj scenario razmatra istovremeno otkriće više nalazišta i cjelokupne proizvodne aktivnosti i aktivnosti na razradi ležišta
4. Scenario 3: Scenario 2 zajedno sa scenarijima korišćenja ugljovodonika koji će biti definisani u skladu sa Strategijim razvoja energetike do 2030. godine.

3 PRAVNI I PLANSKI OKVIR

Od izuzetnog značaja za SPU je da se na samom početku, još prije implementacije programa, izvrši procjena implikacija i usklađenosti aktivnosti za zakonskim i planskim okvirom. imajući to u vidu konsultanti koji rade na izradi SPU su revidovali relevantno zakonodavstvo iz oblasti životne sredine kao i druge strategije i planove Vlade Crne Gore i procjenu implikacija na aktivnosti na IP ugljovodonika u podmorju Crne Gore .

Analiza glavne relevantne regulative, njihovih ključnih preporuka i implikacija na program, dati su u Prilog A; dok se u pod-poglavljima ispod navode glavni zakoni od značaja za Program. Operateri i budući pružaoci usluga treba da budu upoznati sa postojanjem takvih problema i da pokažu usklađenost sa ovim preporukama u naknadnim PU koje će se raditi u različitim fazama programa.

3.1 ZAKONODAVSTVO CRNE GORE

3.1.1 Glavni zakoni koji se odnose na istraživanje i proizvodnju ugljovodonika

Glavni zakoni Crne Gore koji se odnose na istraživanje i proizvodnju ugljovodonika su:

- Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“ br. 41/10 i 10/11) u skladu je sa EU direktivom (94/22/EK). Njegovim usvajanjem Crna Gora je omogućila da buduća proizvodnja ugljovodonika može biti sprovedena na transparentan način i u skladu sa najboljom međunarodnom praksom.
- Zakon o energetici („Službeni list CG“ br. 28/10) koji pruža osnovu za harmonizaciju energetske politike i propisa u sektoru energetike sa najboljom evropskom praksom i politikom, uključujući osnivanje Regulatorne agencije za energetiku, tržišta električne energije i odredbi za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora. U ovaj zakon su prenijete obaveze koje proizilaze iz Drugog energetskog paketa (2003/54/EK i 2003/55/EK EK za električnu energiju i gas) EU zakonodavstva, kao i specifične obaveze prema Direktivi o obnovljivim izvorima energije (2001/77/EK i 2009/28/EK,

osim u pogledu biogoriva), o kogeneraciji (2004/8/EK) i dijelom o rezervama nafte i naftnih derivata (2009/119/EK).

3.1.2 Glavni zakoni koji se odnose na životnu sredinu

Crna Gora je vodeća zemlja vezano za svijest o značaju životne sredine. 1991. Godine poslanici Skupštine Crne Gore su odlučili da urade nešto što nijedna druga država do tada nije nikad razmotrila, a to je da je proglasila Crnu Goru prvom ekološkom državom na svijetu. Ova deklaracija se navodi u članu 1 Ustava zemlje iz 1994. godine „Član 1. Crna Gora je demokratska, socijalna i ekološka država“. Posljednju Ustav usvojen je 2007. Godine u kome se takođe u članu 1 navodi da je „Crna Gora civilna, demokratska, ekološka i država socijalne pravde zasnovana na vladavini prava“.

Principi životne sredine u crnogorskom zakonodavstvu sadržani su u sljedećim aktima:

- Ustav Republike Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 1/07) u kom se Crna Gora deklarise kao ekološka država.
- Zakon o životnoj sredini Crne Gore („Službeni list CG“ br.48/08, 40/10, 40/11). Ovaj zakon deklarise Crnu Goru kao ekološku državu, i da vlasti moraju da rade na tome da unaprijede kvalitet ljudskog okruženja, redukuju sve faktore koji imaju negativan uticaj na život ljudi i spriječe bilo kakve štetne efekte na ljude.
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“ br. 80/05 i „Službeni list CG“ br. 73/10, 40/11 i 59/11) definiše uslove, metode i procedure za procjenu uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu kroz integraciju ekoloških principa u procesu izrade, donošenja i implementacije planova i programa koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu.
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu Crne Gore („Službeni list RCG“ br. 80/05 i „Službeni list CG“ br. 40/10, 73/10, 40/11 i 27/13) definiše aktivnosti koje podliježu procjeni uticaja na životnu sredinu, procedure preliminarne procjene, učešće javnosti u donošenju odluka, procedure za evaluaciju i verifikaciju procjene uticaja na životnu sredinu i kriterijume za izvještaje procjene. Zakon je u potpunosti usklađen sa EU direktivama koje regulišu ovu oblast, i opisuje proceduru procjene uticaja na životnu sredinu i njen sadržaj za projekte koji mogu uticati na ljudsko zdravlje i životnu sredinu u pogledu kvaliteta zemljišta, vode, vazduha, pejzaža i kulturnog naslijeđa, ili mogu izazvati disbalans između njih. Ovaj zakon ima niz podzakonskih akata.
- Zakon o zaštiti prirode („Službeni list CG“ br.51/08, 21/09, 40/11 i 62/13) opisuje zaštitu prirode kao cjeline, uključujući predjele sa visokom estetskom vrijednošću i prirodne raznolikosti koje imaju posebnu vrijednost za ljudsko zdravlje, kulturu, obrazovanje, nauku, istoriju, turizam i uopšte život ljudi u crnogorskom društvu.
- Zakon o vodama („Službeni list RCG“ br.27/07 i „Službeni list CG“ br. 32/11, 47/11) reguliše pravni status i način integrisanog upravljanja vodama, zemljište i vode duž primorja, vodne objekte, uslove i način vodne aktivnosti, kao i druga pitanja od značaja za upravljanje vodom i vodnim resursima. Ovaj zakon se bazira na EU okvirnoj direktivi o vodama.
- Zakon o zaštiti vazduha („Službeni list CG“ br.25/10, 40/11) uređuje metod praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, procjenu i poboljšanje kvaliteta vazduha, i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha.
- Zakon o upravljanju otpadom u Crnoj Gori („Službeni list CG“ br. 64/11) opisuje upravljanje otpadom, uključujući sprečavanje ili smanjenje količine otpada, ponovnu upotrebu, sakupljanje otpada, transport, preradu i objekte za odlaganje, monitoring i

rad deponija. Zakon nalaže da se ograniči količina proizvedenog opasnog otpada i precizira odgovornost proizvođača otpada.

- Zakon o moru („Službeni list CG“ br. 17/07 i 06/08) reguliše morski i podmorski prostor Crne Gore, i to: unutrašnje morske vode, teritorijalno more, ekskluzivnu ekonomsku zonu, kontinentalni dio, zabranu ulaska i zaustavljanje i progon broda.
- Zakon o rudarstvu („Službeni list CG“ br. 17/07 i 06/08) reguliše, između ostalog, uslove eksploatacije mineralnih resursa, i mjere zaštite životne sredine za vrijeme izvođenja rudarskih operacija.
- Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađenja, („Službeni list CG“ br. 80/05), reguliše sprečavanje i kontrolu zagađenja životne sredine izdavanjem integrisanih dozvola za postrojenja i aktivnosti koje mogu imati negativan uticaj na ljudsko zdravlje, životnu sredinu ili mineralne resurse.
- Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini („Službeni list CG“ br. 28/11) propisuje mjere za sprečavanje i ublažavanje buke, reguliše emisiju zvuka i njegov uticaj i uspostavlja mjere za smanjenje štetnih uticaja buke na ljudsko zdravlje.
- Zakon o zaštiti mora od zagađivanja sa plovnih objekata („Službeni list CG“ br. 20/11 i 26/11).

3.1.3 Drugo relevantno zakonodavstvo

- Zakon o koncesijama od značaja za rudarstvo, hidroelektrane i druge projekte za proizvodnju energije („Službeni list CG“ br. 08/09, 4. februar 2009.god.). Na osnovu člana 6 zakona, predmet koncesije, u skladu sa zakonom, može biti: “ 8) projektovanje, izgradnja, održavanje i korišćenje energetske i drugih objekata za generisanje, prenos i distribuciju električne energije, toplotne energije i gasa, ili njihova rekonstrukcija, modernizacija, održavanje i korišćenje.”
- Zakon o eksproprijaciji („Službeni list CG“ br. 55/00, 12/02) definiše procese i kompenzaciju u slučaju javnog interesa. Javni interes mora biti izražen u skladu sa zakonom koji definiše prava na korišćenje eksproprijisane imovine i kompenzaciju ranijim vlasnicima. Eksproprijacija može biti potpuna ili djelimična.

Koncesija se daje na osnovu javnog oglasa. Izuzetno, postupak javnog nadmetanja na osnovu javnog oglasa može se isključiti u slučaju:

- produženja roka za davanje koncesije;
- proširenja prostora za obavljanje koncesione djelatnosti, a koji zbog tehničko-tehnoloških uslova ne može biti utvrđen kao posebno eksploataciono polje za sprovođenje koncesione aktivnosti od drugog koncesionara;
- korišćenja drugih mineralnih sirovina, kao pratećih na odobrenom eksploatacionom polju, s tim da rok za koncesiju ne može biti duži od roka koji je utvrđen ugovorom o koncesiji za eksploataciju osnovne mineralne sirovine na tom eksploatacionom polju;
- kada bi javnim nadmetanjem bili ugroženi nacionalna odbrana i bezbjednost;
- ponude koja sadrži projekat tehničko-tehnološkog rješenja i druge elemente na osnovu kojih se može sagledati javni interes i ekonomska opravdanost realizacije infrastrukturnih i drugih potreba od strateškog značaja za Crnu Goru;
- realizacije koncesije koja se vrši po osnovu međunarodnog sporazuma, odnosno ugovora zaključenog između Crne Gore i jedne ili više država ili međunarodnih organizacija, kojim je predviđena zajednička realizacija koncesije od strane potpisnika sporazuma.

Postupak za davanje koncesija pokreće nadležni organ izradom koncesionog akta. Postupak se može pokrenuti i na inicijativu zainteresovanog lica. Koncesioni akt, shodno predmetu koncesije, sadrži između ostalog mjere za zaštitu životne sredine i unapređenje energetske efikasnosti u skladu sa propisima. Ako je predmet koncesije eksploatacija mineralne sirovine, koncesioni akt sadrži i podatke o izvršenim geološkim istraživanjima i podatke o utvrđenim količinama i kvalitetu mineralne sirovine.

- Zakon o učešću privatnog sektora u nabavci javnih usluga u vezi sa Zakonom o koncesijama („Službeni list CG“ br. 30/02, 26.jun 2002.god.).

Crna Gora teži da postane član EU u skorijoj budućnosti. Prema tome, usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa pravnim okvirom EU u svim sektorima je jedna od ključnih aktivnosti. Iz gore navedenog zakonodavstva Crne Gore može se vidjeti da je donijet značajan broj podzakonskih akata (sekundarno zakonodavstvo) prema kojima se sprovodi postupak zaštite životne sredine.

3.2 RELEVANTNO EVROPSKO ZAKONODAVSTVO I OBAVEZE

3.2.1 Energija

Energetska politika EU se fokusira na stvaranje konkurentnog internog tržišta energije koje nudi kvalitetnu uslugu po niskim cijenama, na razvoj obnovljivih izvora energije, na smanjenje zavisnosti od uvoza energenata i na smanjenje energetskog intenziteta.

Na osnovu crnogorskog Zakona o ratifikaciji sporazuma o osnivanju energetske zajednice iz 2006.god. i na osnovu odluke Savjeta ministara energetske zajednice, od dana potpisivanja sporazuma pa sve do sada, obaveze Crne Gore u vezi sa *Acquis Communautaire* (električna energija, gas, životna sredina, konkurencija, obnovljivi izvori energije, energetska efikasnost) su sljedeće:

Zalihe sirove nafte i/ili naftnih derivata

- Direktiva 2009/119/EK od 14. septembra 2009.god., koja nameće obavezu državama članicama da održe minimum zaliha sirove nafte i/ili naftnih derivata, i Uredba 1099/2008 od 22. oktobra 2008.god. Prema energetskom sporazumu još uvijek nisu obavezujuće za Crnu Goru ali se očekuje da će biti.

Gas:

- Direktiva 2003/55/EK evropskog Parlamenta i Savjeta od 26. juna 2003.god., o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište prirodnog gasa;
- Direktiva 2004/67/EK od 26. aprila 2004.god., o mjerama za očuvanje sigurnosti snabdijevanja prirodnim gasom;
- Uredba (EC) br. 1775/2005 evropskog Parlamenta i Savjeta od 28. septembra 2005.god., o uslovima za pristupanje mreži za transport prirodnog gasa;
- Direktiva 2009/73/EK (13.jul 2009.god.) o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište prirodnog gasa.

Životna sredina:

- Direktiva 85/337/EEC od 27. juna 1985.god., o procjeni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu, izmijenjena i dopunjena Direktivom 97/11/EK od 3. marta 1997.god.;
- Smjernice o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU direktive) (2001/42); evropskog Parlamenta i Savjeta od 27. juna 2001.god., o procjeni uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu;
- Direktiva 2003/35/EK predviđa učešće javnosti u izradi određenih planova i programa koji se tiču životne sredine (26. maj 2003.god.);

- Direktiva 1999/32/EK od 26. aprila 1999.god., odnosi se na smanjenje sadržaja sumpora u određenim tečnim gorivima, i izmijenjena je i dopunjena Direktivom 93/12/EEC;
- Direktiva 2001/80/EK od 20. oktobra 2001.god., o graničnim vrijednostima emisije određenih zagađivača vazduha iz postrojenja sa velikim sagorijevanjem. Januara 2016.god., Direktiva 2010/75/EU o industrijskim emisijama će zamijeniti Direktivu 2001/80/EK (23. oktobar 2001.god.) o graničnim vrijednostima emisije određenih zagađivača vazduha iz postrojenja sa velikim sagorijevanjem;
- Član 4 (2) Direktive 79/409/EEC (2. april 1979.god.), o zaštiti divljih ptica.

3.2.2 Životna sredina

Druge relevantne EU smjernice (direktive) koje se odnose na životnu sredinu su:

- Direktiva ekološke odgovornosti – Direktiva 2004/35/EK evropskog Parlamenta i Savjeta od 21. aprila 2004.god., o ekološkoj odgovornosti u vezi sa prevencijom i otklanjanjem ekološke štete;
- Smjernice o okviru strategije mora (Direktiva o okviru strategije mora) (2008/56/EK)
- Smjernice o staništima (Direktiva o staništima) (92/43/EEC) od 21. maja 1992.god. o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune;
- Smjernice o pticama (Direktiva o pticama) (79/409/EEC) o očuvanju divljih ptica;
- Smjernice o vodama (Okvirna direktiva o vodama) (2000/60/EK) evropskog Parlamenta i Savjeta, kojom se uspostavlja okvir za aktivnost zajednice u oblasti politike vode,
- Smjernice o upravljanju urbanim otpadnim vodama (Direktiva o tretmanu urbanih otpadnih voda) (91/271/EEC);
- Planiranje upotrebe zemljišta u EU je regulisano indirektno kroz različite direktive i propise koji se odnose na korišćenje prirodnih resursa ili procjenu raznih planova i programa.

3.3 MEĐUNARODNE KONVENCIJE I PROTOKOLI

Crna Gora je potpisnica i usvojila je više od pedeset međunarodnih sporazuma o zaštiti životne sredine i njeni ciljevi treba da budu uzeti u obzir prilikom procjene istraživanja i proizvodnje ugljovodonika. Kompletan spisak ovih sporazuma prikazan je u Prilog B, a najznačajniji su sljedeći:

- Kyoto Protokol o UN okvirnoj konvenciji o klimatskim promjenama (1992)
- Aarhus Konvencija o pristupu informacijama
- Konvencija o PU u prekograničnom kontekstu (1991) - "Espoo Konvencija"
- UN Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (1992)
- Rio Deklaracija o životnoj sredini i razvoju (1992)
- Protokol o SPU (2003) – "Kijevski Protokol"
- Ramsar Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja, naročito staništa ptica (1971)
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972)
- Konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih voda i međunarodnih jezera (1992) – "Konvencija o vodama"

4 POSTOJEĆE STANJE ŽIVOTNE SREDINE I DRUŠTVENIM ASPEKTIMA

Postojeće stanje životne sredine i društveni aspekti mogu da imaju značajan uticaj na program i obrnuto. Konsultanti koji rade na izradu SPU revidovali su postojeće informacije i analizirali na koji način vlada i buduće aktivnosti treba da se odnose prema postojećem stanju; u procesu planiranja programa, moraju se uzeti u obzir i ograničenja koja nameće postojeće stanje životne sredine. Ova analiza je značajna u cilju definisanja SPU zadataka koji imaju za cilj očuvanje kvaliteta postojeće životne sredine.

Rezultati ove analize prikazani su u Tabela 4-1. SPU izvještaj obuhvatiće i detaljna poglavlja sa baznim studijama za svaku od tematskih područja.

Tabela 4-1 Pregled prikupljenih podataka, izvora podataka i veze sa programom IP ugljovodonika

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/Indikatori
Batimetrija	<p>Nautičke karte, batimetrijske karte, karte sedimenata (Hidrografski Institut bivše SFRJ)</p> <p>Zahvata cjelokupnu teritoriju podmorja Crne Gore</p> <p>U posljednjih 20 godina nije bilo novih podataka</p> <p>Nema batimetrijskih karti u elektronskom formatu veće rezolucije (multi-beam podaci)</p>	<p>Teritorijalna granica mora je definisana na 12 Nm od obale</p> <p>Kontinentalni šelf (područje dubine do 200 m) zauzima 57% podmorja Crne Gore (nalazi se na udaljenosti od 50 km od obale)</p> <p>Zatim slijedi blagi pad od 200 m do 400 m</p> <p>Strmi pojas nastupa na dubini od 400 do 1000 m (uzak pojas strmog terena)</p> <p>Na dubini od preko 1000 m nalazi se južna jadranska dolina</p> <p>Epikontinentalni šelf je definisan dok ekskluzivna ekonomska zona još uvijek nije konačno utvrđena.</p>	57% podmorja u Crnoj Gori se nalazi na dubini manjoj od 200 m; dok je preostali dio teritorije u dubokom moru; sa strmim padom dubine preko 400 m koga smjenjuje južnojadranska dolina	

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/Indikatori
Talasi (površinski talasi uzrokovani vjetrovima)	<p>Studija "Fizičko - oceanografska i hidroakustička svojstva Jadranskog pomorskog vojišta"; HIJRM Split 1990.</p> <p>Naučni radovi stručnjaka iz Hidrografskog instituta</p> <p>2 seta podataka: (1) podaci zabilježeni posmatranjem sa brodova za proteklih 20 godina i (2) podaci prikupljeni korišćenjem opreme</p>	<p>Najveći zabilježeni talas u crnogorskim vodama iznosio je 7.2 m</p> <p>Ispred Dubrovnika: 8.9 m</p> <p>U bivšoj Jugoslaviji u sjevernom dijelu Jadranskog mora: 10.8 m</p> <p>100-godišnji povratni period sa visinom od 13.5 m (Geofizički institut Hrvatske)</p> <p>Naviše talasa je u zimskom periodu (od novembra do marta)</p>	Utićae na projektovanje infrastrukture, bezbjedno kretanje plovila	
Sedimenti (uzimanje uzoraka sa površinskog sloja na dubini do 25 cm)	<p>Studija "Fizičko - oceanografska i hidroakustička svojstva Jadranskog pomorskog vojišta"; HIJRM Split 1990.</p> <p>Atlas recentnih sedimenata Jadranskog mora u razmjeri 1 : 750 000, HIJRM, Split, 1985.</p>	<p>Glavni tipovi sedimenata su: mulj, muljeviti pijesak, pjeskoviti mulj, sitni pijesak, krupni pijesak, kameniti grebeni</p>	Tipovi sedimentnih materija vezani su za biloške aktivnosti; korelacija se može utvrditi u toku izrade SPU	
Struje	<p>Studija "Fizičko - oceanografska i hidroakustička svojstva Jadranskog pomorskog vojišta"; HIJRM Split 1990.</p>	<p>Osnovne odlike: stuje u zimskom period su ulazne, a u ljetnjem izlazne</p> <p>Žimi: struje su jače ispred crnogorske obale (istočni Jadran) a slabije ljeti</p>	<p>Postojeći profili utiču na kretanje zagađujućih čestica u moru, uključujući i proljevanje nafte</p> <p>Postoji mogućnost</p>	

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/Indikatori
	I. Nožina, M. Tešić, Z. Vučak; Oceanografska svojstva mora od Boke Kotorske do ušća rijeke Bojane; Hidrografski godišnjak, 1980./1981.; HIJRM Split Crna Gora raspolaže za mjernim instrumentima za struje ali nema programa za monitoring Profil struja u otvorenom moru nije nađen Nije bilo organizovanog monitoringa struja od raspada Jugoslavije	(površinske struje) Zimi: sjeverozapadne struje u svim profilima (površinske) Ljeti: struje su slabije i usmjerene prema obali	prekograničnih uticaja, posebno zimi (prema sjeverozapadu) i ljeti (prema obali i jugu (prema Albaniji)	
Fizička svojstva morske vode (temperatura, salinitet i gustina)	Studija "Fizičko - oceanografska i hidroakustička svojstva Jadranskog pomorskog vajišta"; HIJRM Split 1990. I. Nožina, M. Tešić, Z. Vučak; Oceanografska svojstva mora od Boke Kotorske do ušća rijeke Bojane; Hidrografski godišnjak, 1980./1981.; HIJRM Split Hidrometeorološki institut	Proljeće: slika voda ulazi što utiče na salinitet koji u površinskim slojevima opada Salinitet se stabilizuje na 20 m Najaktivniji sloj u pogledu temperature je do 50 m, nakon kog je temperatura stabilna Na dubini ispod 50 m, sezonske vrijednosti gustine morske vode su stabilne Izuzetak je jesen: gustina mora je malo	Ove karakteristike takođe utiču i na kretanje prolivene nafte i ugljenih hidrata Termokline sprečavaju izdizanje zagađujućih čestica sa dna (oko 50 m)	

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/Indikatori
	posjeduje opremu ali ne postoji organizovani monitoring usljed nedostatka finansijskih sredstava Vremenski raspon: 1949-1990 (međutim sirovi podaci nisu raspoloživi) Profili su dostupni do 200 m.	niza zbog većeg temperaturnog profila		
Prozirnost i boja	Studija "Fizičko - oceanografska i hidroakustička svojstva Jadranskog pomorskog vojišta"; HIJRM Split 1990. I. Nožina, M. Tešić, Z. Vučak; Oceanografska svojstva mora od Boke Kotorske do ušća rijeke Bojane; Hidrografski godišnjak, 1980./1981.; HIJRM Split	Na prozirnost morske vode utiču sedimenti iz izvorne vode Najveća prozirnost je ljeti Najniža prozirnost je u jesenjim mjesecima Boja je povezana sa prozirnošću	Zagađenje mora utiče na prozirnost i boju	4.2 Očuvati prozirnost i boju mora: - Indikator 4.2.1 (M01): Kvalitet morske vode za kupanje (mikrobiološki i fizički-hemijski parametri)
Plime	Privremene mjerne stanice za plime Hidrometeorološkog instituta (3 stanice) (jedna od 1964 (južna), iz	Prosječna dnevna amplituda: 23 cm Mjesečna amplituda 64 cm Najviša zabilježena amplituda	Utiče na kretanje zagađivača Utiče na priobalnu infrastrukturu ali do	

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	2010 (sjeverna) i 2013 (centralna)	uzrokovana plimom je 129 cm	određenog nivoa	
Postojeća infrastruktura i druge karakteristike podmorja	Nautičke karte (HI RM SRJ Lepetane) i nautičke karte (Hidrografski Institut Hrvatske, Split)	Područja za odlaganje eksploziva (sjeverni dio) Dva pododna kabla (optički) Nekoliko istorijskih olupina u blizini obale	Ovo su fizička ograničenja za izgradnju u podmorju	15. Promovisati izgradnju održive infrastrukture. Indikator - 15.1.1: Procenat BDP koji se opredjeljuje za radove na infrastrukturi 16. Očuvanje podvodne infrastrukture. Indikator - 16.1.1: Broj akcidentalnih situacija povezanih sa podvodnom infrastrukturom
Geologija	Osnovne geološke karakteristike istražnog prostora Crne Gore. (JP Jugopetrol – Kotor, Sektor istraživanja, JP NIS NAFTAGAS – NOVI SAD, od Istraživanja i tehnologije, 1994). Kalezić M., Škuletić D., Perović Z., (1976): Geološki sastav i tektonski sklop priobalnog dijela Jadrana na teritoriji SR Crne Gore. Geološki glasnik, knj. VIII. Zavod za geološka istraživanja SR	U podmorju Crne Gore nalazi se deo sloj sedimentnog kompleksa iz perioda mezozoika i tercijara sa povoljnim termobaričnim uslovima za ugljovodonike u tečnom i gasovitom stanju	Sedimenti takve debljine sa odsustvom značajnih tektonskih pokreta predstavljaju potencijal za značajnu proizvodnju ugljovodonika i mogu se uporediti sa drugim sedimentima u drugim područjima u svijetu	

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	Crne Gore, Titograd.			
Geohazardi/ seizmička aktivnost	Privremena seizmološka karta teritorije SFRJ (dio za Crnu Goru) sa elementima očekivanog maksimalnog intenziteta zemljotresa, za povratni period od 500 godina (1987. godina). Karta seizmičkog hazarda, kopna i podmorja Crne Gore (Glavatovic, 2005)	Najveći nivo seizmičkih pokreta od 9 MCS za povratni period od 500 g. Maksimalna magnituda zemljotresa za 100-godišnji povratni period od 6.8 rihterove skale (na kopnu i moru) Prisutne su 4 osnovne geotektonske jedinice sa masivnim rascjepima između njih	Infrastruktura za IP ugljovodonika treba da bude projektovana u skladu sa seizmičkim rizicima kako bi se izbjegla veća oštećenja imovine i posljedice po životnu sredinu uzrokovane gubitkom tereta Ubacivanje proizvedene vode može da uzrokuje seizmičke aktivnosti, mora biti pažljivo projektovan u slučaju da se prihvati ovaj sistem	
Geotermalna svojstva	Geotermalni atlas Evrope (1987.)	Gustina protoka toplote maksimum od 60 mW/m ² što je nisko Podaci ukazuju na slab geotermalni potencijal	Ograničen potencijal da se „nadmeće“ sa nalazištima ugljovodonika	
Fitoplanktoni i zooplanktoni	MEDPOL Project (EPA) Informacija o stanju životne sredine Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore	Prisutnost indikatora eutrofikacije Nedavna istraživanja su pokazala veću organsku zagađenost i povećan rizik od eutrofikacije usljed rasta broja planktona	Pritisak uzrokovan IP aktivnostima može da doveđe do većeg rizika od eutrofikacije i promjena u sastavu fito i zooplanktona Rizik od invazivnih vrsta sa	5. Minimiziranje unosa invazivnih vrsta: - Indikator 5.1.1 (B05): Trend unošenja invazivnih vrsta. 4.1 Spriječiti eutrofikaciju - Indikator 4.1.1 (M02):

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	<p>Podaci raspoloživi na nekoliko lokacija (Bokokotorski zaliv, Ada Bojana, Trašte)</p> <p>Podaci o stanju u otvorenom moru su ograničeni</p>		platformi i plovila	<p>Trend i geofizička distribucija koncentracije hlorofila u vertikalnoj vodenoj koloni.</p> <p>- Indikator 4.1.2 (M03): Hranljivi sastojci / Koncentracija nitrata i fosfata i njihov odnos.</p> <p>- Indikator 4.1.3 (M04): Stepen trofičnosti (TRIX indeks)</p>
Fito i zoobentos	<p>MEDITS istraživanje, finansirano od strane EU od 1995. godine, Crna Gora je postala članica 2008; usmjerenost na riblje resurse; od 2011 obuhvaćene su sve bentične vrste</p> <p>RAC-SPA studije, 2013</p> <p>Drakulović Dragana, Značaj fitoplanktona kao indikatora eutrofikacije u akvatorijumu Bokokotorskog zaliva. Doktorska teza 2012. Fond IBM Kotor)</p> <p>Pestarić Branka, Dinamika zajednica zooplanktona u Bokokotorskom zalivu,</p>	<p>Posedonia Oceanica je najznačajnija vrsta fitobentosa u crnogorskom podmorju i zaštićena je Zakonom o zaštiti prirode</p> <p>U ovom staništu obavlja se mrijest ribe</p> <p>Moguće je da postoji karta ovih staništa za veći dio crnogorskog primorja; moguće da će biti uvršteni u buduća zaštićena pomorska područja</p> <p>25 rijetkih, zaštićenih i ugroženih vrsta fito i zoobentosa</p> <p>Manje je vjerovatnoća da se na udaljenosti od 500 m mogu naći osjetljiva staništa bentosa</p> <p>U crnogorskom moru mogu se naći crveni korali, međutim, nema preciznijih informacija (zaštićene ugrožene vrste)</p>	<p>Prisustvo osjetljivih staništa bentosa nameće ograničenja za IP aktivnosti i zahtjeva detaljnija ispitivanja započinjanja istražnih radnji</p>	<p>6. Zaštićta područja zaštićenog ili ugroženog fito i zoo-bentosa:</p> <p>- Indikator 6.1.1 (B07): Promjene broja i površine zaštićenih područja</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	<p>Doktorska teza 2013. Fond IBM Kotor)</p> <p>UNEP-MAP RAC/SPA, 2008. Uspostavljanje mreže morskih i obalnih zaštićenih područja (MPA) u Crnoj Gori.</p> <p>Postoji više podataka o zoobentosu u teritorijalnim vodama i epokontinentalnoj zoni (zoobentos zauzima površinu od 6000 m²)</p> <p>Potrebno je da se potvrdi da li postoji karta sa ovim područjima</p>			
Nekton (ribe u slobodnim vodama)	<p>Projekat FAO – ADRIAMED, procjenjuje se da postoji biomasa malih pelagičnih riba (inćun i sardina) (od 2005)</p> <p>Procjena biomase malih pelagičnih riba obavlja se svake godine upotrebom dvije metode</p> <p>Crna Gora nije članica</p>	<p>Rasprostranjenost se mijenja na godišnjem nivou; u zavisnosti od količine fitoplanktona</p>	<p>Relativno ograničeni uticaji</p>	<p>6.2 Zaštita i očuvanje morskih vrsta: - Indikator 6.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja. Indikator 6.1.2 (B01): Diverzitet vrsta</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	ICCAT Ograničeni podaci o nektonu			
Morske ptice	Vasić, V. (1995): Diverzitet ptica Jugoslavije s pregledom vrsta od međunarodnog značaja Vizi, O. (1998): Fauna crnogorskog primorja	Crnogorski dio mora se nalazi u takozvanom Jadranskom migratornim koridoru, osim gibraltarskog i jegejskog koridora ovo je treći najznačajniji koridor Evrope. Morske ptice se gnijezde u priobalnom pojasu i na njegovim malobrojnim ostrvima, poluostrvima, rtovima, ali uglavnom u hrvatskom dijelu jadranske obale, tj. ostrva Iznad crnogorskog dijela jadranske obale, registrovano je 218 vrsta ptica; 183 su migratorne vrste dok njih 35 ostaje u ovom području.	Relativno ograničene implikacije	4. Kontrola uticaja indukovanog zagađenja na priobalnom pojasu. - Indikator 4.3.1: Broj slučajeva da je prolivena nafta došla do obale 8. Zaštita osjetljivih priobalnih staništa. - Indikator 8.1.1 (B07): Promjene broja i površine zaštićenih područja
Morski sisari i morske kornjače	Projekat IPA NETCET (od 2013) (projekat za očuvanje morskih sisara i morskih kornjača u Jadranskom moru) fotolD istraživanje koje je sprovedeno u teritorijalnim vodama Crne Gore Baza podataka za vrstu	Svi morski sisari su zaštićeni nacionalnim i međunarodnim zakonima Crna Gora je članica ACCOBAMS (zaštita sisara u Mediteranu, Crnom i Jadranskom moru) Dobri delfini uglavnom žive na dubini do 200 m i bliže obali; manje su prisutni u otvorenom moru Ispitivanje prugastih delfina je uglavnom	IP aktivnosti, a posebno seizmička snimanja mogu da dovedu do masovnog pomora morskih sisara i kornjača	7.1 Voditi računa da se broj ugroženih morskih sisara u zemlji ne poveća - Indikator 7.1.1: Ugrožene vrste sisara kao procenat poznatih vrsta sisara u svakoj zemlji). 7.2 Zaštita i očuvanje vrste životinja - Indikator 7.2.1 (B02) Rasprostranjenost i status

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/Indikatori
	dobrog delfina (<i>tursiops truncatis</i>)	<p>vršeno iz vazduha na osnovu čega je utvrđeno njihovo veliko prisustvo u južnom Jadranu</p> <p>Takođe je uočeno i prisustvo rizovog delfina u ovom području kao i kita perjara</p> <p>Identifikovano je prisustvo dvije vrste morskih kornjača: caretta caretta i zelena kornjača; one koriste crnogorske vode za ishranu</p> <p>Zabilježen je masivan pomor ovih vrsta usljed aktivnosti susjednih država</p>		<p>odabranih vrsta.</p> <p>7.3 Promovisanje regionalne saradnje u cilju zaštite morskih sisara i morskih kornjača.</p> <p>- Indikator 7.3.1: Broj programa i projekata sa zajedničkom saradnjom u Jadranskom moru</p>
Morska zaštićena područja (MZP)	Nijedno nije proglašeno za zaštićeno područje u Crnoj Gori ali nekoliko područja je uzeto u razmatranje		MZP predstavljaju ograničenja za IP aktivnosti	<p>6.2 Zaštita i očuvanje vrsta morskih životinja.</p> <p>- Indikator 6.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja</p> <p>- Indikator 6.1.2 (B01): Diverzitet vrsta</p>
Područja od posebnog značaja	RAC-SPA CAMP	<p>Postoje tri područja od posebnog značaja: Velika plaža, Buljarica i Tivatska solita</p> <p>Područja predložena za zaštitu su: Bokotočki zaliv, Mamula do brda Mačke, zaliv Trašte do Platamuna (gdje se zaštićeno područje pruža od uvale Žukovac do Rta Kostovica), ZPM Katič, Rt</p>	Zone u kojima se ne mogu obavljati IP aktivnosti	<p>8. Zaštita osjetljivih priobalnih staništa.</p> <p>- Indikator 8.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
Ribarstvo i riblji resursi (riba, ljuskari i glavonošci)	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (godišnje praćenje ribljeg fonda u podmorju Crne Gore od 1997. g. I definisanje godišnjih kvota za izlov ribe)	Volujica do naselja Dobre vode, rt Komina do starog Ulcinja, zaliv Valdanos do Velike plaže, Seka Đeran i južna zona Velike plaže do ušća Rijeke Bojane u more.		
		Najveća količina ribe se nalazi između 100 i 200 m dubine Od 0-50 m uglavnom se nalazi mlađa riba; mirijest se najčešće odvija u ovom području Biomasa se smanjuje nakon 200 m; veća riba je nađena posle 200 m (crveni račići, norveški lastog, veliki oslić) na dubini do 500 m Oslić je resurs koji Crna Gora dijeli sa svim jadranskim zemaljama (Albanijom, Hrvatskom i Italijom) Ulov glavonožaca je relativno niži	IP aktivnosti mogu da utiču na ulov ribe u zonama značajnim za reprodukciju (uglavnom u poljima posidonija (najčešće od 0-30 metara); reprodukcija se obično obavlja u periodu od maja do jula dok reprodukcija nekih vrsta traje tokom cijele godine	9. Očuvanje ribarstva. - Indikator 9.1.1 (R01): Stanje biomase i nivo eksploatacije ribljeg fonda - Indikator 9.1.2 (R03): Kapacitet ribolovne flote
Kvalitet vazduha	Informacija o stanju životne sredine Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore Nacionalna strategija za upravljanje kvalitetom vazduha i akcioni plan (2013-2016), Ministarstvo	Mreža za praćenje kvaliteta vazduha sa 8 stanica Glavni izvori zagađenja su industrija, saobraćaj i grijanje domova zimi Rezultati ukazuju da je kvalitet vazduha na zadovoljavajućem nivou i da su sve zagađujuće čestice ispod granica dozvoljenih	Povećani izvori iz atmosfere emisije iz raznih IP aktivnosti Povećana emisija čestica sa efektom staklene bašte i karbonskog otiska	1. Zaštita kvaliteta vazduha - Indikator 1.1.1 (VA01): Kvalitet vazduha u urbanim područjima - Indikator 1.1.2 (VA02): Emisija zakiseljavajućih gasova - Indikator 1.1.3 (VA03): Emisija prekursora ozona

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	održivog razvoja i turizma, 2013. Druga Nacionalna komunikacija UNFCCC (nije još objavljena)	41% azot oksida i teških metala se oslobodi iz termoelektrana dok 14% se proizvede u saobraćaju Proizvodnja aluminijuma je najveći izvor PM ₁₀ (41%) Procjenjuje se da emisija čestica sa efektom staklene bašte iznosi (2008) 3 mTona godišnje, što predstavlja 0.009% globalne emisije		- Indikator 1.1.4 (VA04): Emisija primarnih suspendovanih čestica i prekursora sekundarnih suspendovanih čestica 3. Kontrola emisije gasova sa efektom staklene bašte - Indikator 3.1.1 (KP04): sveukupne antropogene emisije, trend emisije i smanjenje direktnih i/ili indirektnih čestica sa efektom staklene bašte. - Indikator 3.1.2: CO ₂ emisija iz IP aktivnosti - Indikator 3.2.1 (KP04): trend emisije gasova sa efektom staklene bašte - Indikator 3.2.1: CO ₂ emisija po BDP
Buka	Informacija o stanju životne sredine Crne Gore, Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore Nema podataka o podvodnoj buci	Podaci o praćenju buke ukazuju na povećanje nivoa buke oko glavnih saobraćajnica i u na gradskim ulicama; nivoi prevazilaze one propisane standardima Povećanje nivoa buke u podmorju može negativno da utiče na faunu podmorja	IP aktivnosti će stvoriti dodatni pritisak na priobalje što može da dovede do povećanja nivoa buke u budućnosti	2. Održavati kvalitet akustičke sredine. - Indikator 2.1.1: Procenat stanovništva izloženog visokim nivoima buke
Stanovništvo i demografija	MONSTAT	Ukupan broj stanovnika 625.266	Kreiranje radnih mjesta	17.1 Promovisanje zaposlenja.

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
		<p>Prema podacima sa posljednjeg popisa (2011), broj stanovnika u 6 primorskih opština (Bar, Budva, Herceg-Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) iznosi 149.705 sa velikom vjerovatnoćom da će IP aktivnosti uticati na njih</p> <p>Gustina naseljenosti: 45 stanovnika/km² (na nivou zemlje); u primorju: 94.09 stanovnika/km²</p> <p>Npr. Tivat: 307 stanovnika/km²</p> <p>Prosječan rast stanovništva između dva posljednja popisa (10 godina) iznosio je 5%</p> <p>Polna struktura: 51.2% žena u odnosu na 48.8% muškaraca</p> <p>Starosna struktura: brojnije su osobe muškog pola ispod 30 godina starosti nego osobe ženskog pola</p> <p>Procječna starost stanovništva je 38,3 godine (što se smatra kao relativno staro stanovništvo)</p> <p>0-19 godina: 21.8%</p> <p>20-65 godina (aktivno stanovništvo): 43-47% zavisno od opštine</p> <p>65 i stariji: oko 35%</p> <p>17% sa visokoškolskim obrazovanjem</p>	<p>Podsticanje obrazovanja</p> <p>Poboljšanje životnog standarda</p> <p>Pritisak od povećane radne snage</p> <p>Migracije na nivou regiona uzrokovane potragom za poslom</p>	<p>- Indikator 17.1.1: Stopa zaposlenja</p> <p>17.2 Promovisanje obrazovanja</p> <p>- Indikator 17.2.1: Stanovništvo sa visokim obrazovanjem</p> <p>17.3 Unapređenje životnog standarda</p> <p>Indikator 17.3.1: Kupovna moć lokalnog stanovništva</p> <p>17.4 Promovisanje lokalne radne snage</p> <p>- Indikator 17.4.1: Procenat lokalne radne snage zaposlene u naftnim kompanijama ili preduzećima koja opslužuju te kompanije</p> <p>17.5 Davanje prednosti lokalnoj naspram regionalne radne snage</p> <p>- Indikator 17.5.1: Odnos prisustva lokalne i regionalne radne snage u ovom sektoru</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
		<p>52% sa srednješkoljskim obrazovanjem</p> <p>28% sa osnovnim i nepotpunim osnovnim obrazovanjem</p> <p>3 glavna univerziteta sa raznim fakultetima (1 državni i 2 privatna) + 7 privatnih fakulteta</p> <p>Postoje i srednje stručne škole</p> <p>Nezaposlenost: oko 20% aktivnog stanovništva i 10% u primorskoj regiji (oko 50.000 osoba je nezaposleno, 6.500 na primorju)</p> <p>Najniža plata: 193 EUROS (u skladu sa Zakonomo radu)</p> <p>Unutrašnje migracije: 1991 do 2003 – najmasovnije migracije od sjevera prema centralnom i južnom regionu zemlje</p> <p>Sezonske migracije iz drugih balkanskih zemalja tokom ljetnje sezone</p> <p>Stanovanje: 120.000 stanova na primorju; 40% zauzima stalno naseljeno stanovništvo; 35% za sezonsko stanovanje; 20% prazni (koji su nezavršeni ili u fazi renoviranja)</p>		
Ekonomija	MONSTAT (2012.) i Ministarstvo finansija	BDP: 3 milijarde EUR	Uvećanje prihoda od aktivnosti vezanih za naftu i	17.7 Promovisanje diversifikacije privrednih

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
		<p>BDP po stanovniku: 5.063 EUR</p> <p>Poljoprivreda/Šumarstvo i ribarstvo: 7.4% BDP</p> <p>Trgovina na veliko i malo: 12.3% BDP</p> <p>Hrana i smještaj: 6.7%</p> <p>Nekretnine: 7.2%</p> <p>Informacije i komunikacije: 4.9%</p> <p>Obrana i socijalno osiguranje: 7.8%</p> <p>Prerađivačka industrija: ispod 1%</p> <p>Inflacija: oko 2%</p> <p>Niska stopa izvoza i visoka stopa uvoza; izvoz 2011 iznosio je 454 milijardi Eur dok je vrijednost uvežene robe bila 1.823 milijarde Eur</p>	gas	<p>djelatnosti u sektorima koji nisu vezani za naftnu industriju</p> <p>- Indikator 17.7.1: Doprinos drugih sektora BDP-u</p>
Kriminal	MONSTAT	<p>Najveća stopa kriminala zabilježena je u Budvi</p>	Rast stope kriminala jer bi lica zaposlena u naftnoj industriji mogla da postanu predmet kriminalnih radnji	<p>17.6 Voditi računa da ne dođe do povećanja stope kriminaliteta</p> <p>- Indikator 17.6.1: Povećanje stope kriminaliteta</p>
Infrastruktura (luke, plovni putevi, aerodromi, saobraćajnice)	Ministarstvo saobraćaja Prostorni plan posebne namjene za morsko	Dva aerodroma: 1,550,000 dolazaka i odlazaka u 2013. g.	Povećana potreba za infrastrukturom uključujući i aerodrome, luke i većim kapacitetom saobraćajne	<p>15. Promovisanje održive infrastrukture</p> <p>- Indikator 15.1.1:</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	dobro Crne Gore, Ministarstvo ekonomije, Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore, 2007.	3 komercijalne luke 1 brodogradilište Manje luke se koriste za rekreaciju i ribarenje 5 marina Ukupna dužina plovnih puteva u CG iznosi 66 Nm, tj. 122.2 km, kolika je udaljenost između krajnjih luka na ovoj trasi, od Sv. Nikole (na ušću rijeke Bojane) do Kotara. Ukupna dužina ovog plovnog puta na otvorenom moru se smanjuje na 50 Nm (92.6 km) dok dužina plovnog puta u Bokotorskom zalivu iznosi 16 Nm (29.6 km)	infrastrukture	Procenat BDP-a koji se izdvaja za radove na infrastrukturi
		3 pruge (Bar - Beograd; Podgorica-Nikšić; Podgorica-Skadar) Skladišta za naftu u Baru (100,000 m³) i Lipcima (12,200 m³) Lipci: privezište za brodove Prevoz robe preko luka: 1,300,000 tona (2013) Putna infrastruktura je nedovoljna da podrži frekvenciju saobraćaja koja se javlja u ljetnjim mjesecima		
Upravljanje otpadom i	Informacija o stanju životne sredine Crne	Godišnje se proizvede oko 267,563 tona	Povećan pritisak na infrastrukturu za tretman	10. Izraditi održive mjere za upravljanje otpadom

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
otpadnim vodama	Gore, Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore. MONSTAT	komunalnog otpada (2013) Godišnja proizvodnja industrijskog otpada iznosi 557.635 tona (2011) od čega opasnog otpada godišnje se proizvede 6,577 tona Gotovo 89% industrijskog otpada se proizvede kroz sektore za proizvodnju električne energije, gasa i pare Postoje 2 deponije sanitarnog otpada i 273 smetlišta Nema postrojenja za upravljanje opasnim otpadom; opasni otpad se izvozi u skladu sa Bazelskom konvencijom Nema odvajanja otpada na izvoru U 2011, obrađeno je svega 8,7 mln m ³ otpadnih voda od ukupno 30.5 mln m ³ koliko se proizvede na godišnjem nivou (MONSTAT) Generalno, industrijske otpadne vode se prerađuju	otpada i otpadnih voda	- Indikator 10.1.1 (O03): Proizvodnja opasnog otpada (Metrička tona adekvatno tretiranog opasnog otpada koji se proizvede u toku sprovođenja IP aktivnosti)
Arheologija	Prostorni plan posebne namjene za Morsko dobro Crne Gore, Ministarstvo za ekonomski razvoj Republike Crne Gore, Javno preduzeće za upravljanje morskim	357 registrovanih arheoloških i spomenika kulture Više od polovine se nalazi na primorju Svega 2 arheološka nalazišta u podmorju su registrovana i kategorisana	IP aktivnosti dodatno da arheološke resurse mogu ugoře	14. Zaštita kulturne i arheološke baštine - Indikator 14.1.1: Broj incidenata / aktivnosti koje mogu da dovedu do oštećenja kulturnih i arheoloških lokaliteta

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
	dobrom Crne Gore, 2007.	Postoji još 27 neregistrovanih arheoloških nalazišta u podmorju Nalazišta kulturne baštine u podmorju su u lošem stanju; krađa arheoloških predmeta je učestala		- Indikator 14.1.2: Sredstva opredjeljena za očuvanje / promovisanje lokaliteta kulturne i arheološke baštine
Zdravlje	MONSTAT Institut za javno zdravlje Ministarstvo zdravlja	U opštim bolnicama postoji višak kapaciteta Kapaciteti u specijalnim bolnicama za mentalne bolesti, traume i ortopediju su ograničeni i popunjeni Stanovništvo najčešće oboljeva od bolesti respiratornih organa, a najčešći uzroci su pušenje, alergije na ambroziju i zagađujuće čestice iz saobraćaja Najčešći uzrok smrti su kardiovaskularna oboljenja Najveći broj onih zaraženih HIV/AIDS virusom je u primorju Crna Gora je sa mnogim zemljama sklopila sporazum o pružanju prekograničnih medicinskih usluga	Veća potražnja za zdravstvenim uslugama Povećanje stope mortaliteta Bezbjednost na radu je izuzetno bitan aspekt ove industrije; potrebno razviti kulturu o bezbjednosti u Crnoj Gori Povećanje SPB (seksualno prenosive bolesti) Povećan rizik od ponovne pojave bolesti koje su u CG iskorijenjene Povećana stopa oboljenja tipičnih za naftnu industriju (npr. Traume, psihološka oboljenja, oboljenja uzrokovana radioaktivnim otpadom, opekotine)	19.1 Unapređenje zdravstvene infrastrukture - Indikator 19.1.1: Broj zdravstvenih institucija 19.2 Prevencija porasta broja SPB - Indikator 19.2.1: Broj stanovništva oboljelog od SPB 19.3 Promovisanje prekogranične saradnje na pružanju zdravstvene pomoći - Indikator 19.3.1: Zemlje sa prekograničnom saradnjom u pogledu pružanja zdravstvene pomoći 19.4 Povećati zdravstvene kontrole lica koje ulaze u zemlju - Indikator 19.4.1: Lica koja ulaze u zemlju

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
				<p>podvrgnuta mjerama za kontrolu njihovog zdravstvenog stanja</p> <p>19.5 Povećati kapacitete osoba zaposlenih u zdravstvenoj djelatnosti kako bi mogli da se nose sa novim tipovima zdravstvenih stanja koje su tipične za sektor proizvodnje nafte i gasa</p> <p>- Indikator 19.5.1: Procenat zdravstvenih radnika obučenih za liječenje novih zdravstvenih stanja</p>
Turizam	<p>Masterplan ' Strategija razvoja turizma do 2020 (DEG i Ministarstvo turizma) (2001) i njegova revidovana verzija iz 2008</p> <p>MONSTAT</p> <p>Drugi relevantni strateški planovi</p>	<p>Turizam zauzima prioritetho mjesto u ekonomskom razvoju zemlje</p> <p>Turizam je skoncentrisan na primorje; diversifikacija turističke ponude iz mora, plaža i sunčanja u obrazovanje, zabavu i ekologiju</p> <p>Tendencija ka udaljavanju od masovnog turizma i približavanje održivom turizmu</p> <p>Gotovo 1.5 miliona gostiju u 2013</p> <p>Od ukupnog broja noćenja većina je ostvarena na primorju (97%)</p> <p>Turisti su uglavnom iz Rusije (28.1%), Srbije</p>	<p>Zagađenja iz industrije mogu uticati na smanjenje atraktivnosti zemlje kao turističke destinacije</p> <p>Mogući sukobi sa yachting i nautičkim turizmom</p> <p>Mogućnost za povećanje turističke posjete usljed prisustva radnika i osoblja zaposlenih u naftnim kompanijama</p> <p>Rizik od oštećenja turističkih resursa usljed IP</p>	<p>18. Sektor turizma idalje treba da bude primarni izvor prihoda Crne Gore</p> <p>- Indikator 18.1.1 (T01): Broj turističkih dolazaka</p> <p>- Indikator 18.1.2 (T04): Broj turista na kruzerima</p> <p>- Indikator 18.2.1: Ulaganja u alternativne oblike turizma</p>

Socio-ekonomski / aspekt životne sredine	Izvor podataka / Komentari	Postojeće stanje i izgledni trendovi bez IP aktivnosti	Veza sa IP programom	SEA zadaci/ Indikatori
		<p>(25.1%), Bosne i Hercegovine (7.5%), Ukrajine (5.6%) i Kosova (3.3%); gostiju iz Njemačke je bilo svega 2.3% u odnosu na mnogo veću posjetu koja je bilježena u periodu prije 1990-tih</p> <p>Zabilježen rast turista</p> <p>Postoje brojni izazovi vezano za masovni turizam uključujući i vodosnabdijevanje (koje je sada unaprijeđeno), kapacitet saobraćajnica, bezbjednost</p> <p>Turistička infrastruktura u pogledu smještajnih kapaciteta smatra se da je na zadovoljavajućem nivou ali su potrebne promjene u pogledu njene strukture</p> <p>Plažni turizam ima dugu tradiciju (kamene i pješčane plaže); 74 plaže</p> <p>Porto Montenegro predstavlja najveću investiciju u luksuzne turističke kapacitete; yachting i nautički turizam</p>	<p>aktivnosti</p> <p>Ograničenost lokacija za postavljanje infrastrukture za aktivnosti na eksploataciji nafte i gasa u cilju minimiziranja uticaja na turizam</p>	

5 SPU OKVIR ZADATAKA, INDIKATORA I CILJEVA

Kako bi se na adekvatan način utvrdio okvir SPU studije i sve aktivnosti vezano za program ispitivanja i proizvodnje ugljovodonika, koriste se posebni zadaci, indikatori i ciljevi. Oni treba da budu usklađeni sa ciljevima održivog razvoja u Crnoj Gori kako bi se osiguralo da usklađenost I&P aktivnosti sa tim ciljevima.

Predloženi okvir prikazan je u Tabela 5-1.

Tabela 5-1 SPU okvir zadatataka, indikatora i ciljeva

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Zaštita ekosistema (vazduha)	1. Zaštita kvaliteta vazduha	1.1 Zadržati istom nivou smanjiti koncentraciju zagađivača vazduha priobalnim gradovima	Ambijentalna koncentracija SO ₂ , NO ₂ , PM ₁₀ i O ₃ Indikator 1.1.1 (VA01): Kvalitet vazduha u urbanim područjima	Zadržati na istom nivou	Potrebno je održavati kvalitet vazduha u svim priobalnim područjima posebno u područjima koja mogu biti izložena većem riziku od zagađenja vazduha
			Indikator 1.1.2 (VA02): Emisija zakiseljavajućih gasova	ne povećavati	
			Indikator 1.1.3 (VA03): Emisija prekursora ozona	ne povećavati	(Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
Akustička sredina	2. Održati kvalitet akustične sredine	2.1 Izbjegavati previsoke nivoe buke u priobalnim gradovima	Indikator 1.1.4 (VA04): Emisija primarnih suspendovanih čestica i prekursora sekundernih suspendovanih čestica	ne povećavati	
			Indikator 2.1.1: Procenat stanovništva izložen visokim nivoima buke	ne povećavati	Procenat stanovništva izložen nivoima buke iznad standarda (Nacionalni propisi o graničnim vrijednostima nivoa buke u životnoj sredini i opštinska podzakonska akta kojima se definišu akustične zone) Aktivnosti na I&P ugljovodonika mogu da generišu indukovane aktivnosti na obali usljed kojih može da dodje do povećanja nivoa buke.
Klimatske promjene	3. Kontrola GHG (gasovi sa efektom staklene bašte) emisije	3.1 Kontrola emisije CO ₂ od aktivnosti na I&P ugljovodonika	Indikator 3.1.1 (KP04): Ukupne antropogene emisije, trend emisije i opadanje direktne i / ili indirektno emisije GHG.	Ne povećavati antropogenu emisiju	Emisije CO ₂ od aktivnosti na I&P ugljovodonika (grama CO ₂ po tonama naftnog ekvivalenta) Emisija ugljen dioksida po tonama naftnog ekvivalenta predstavlja odnos emisije CO ₂ i proizvedenih ugljovodonika.(Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
			Indikator 3.1.2: Emisija CO ₂ iz aktivnosti na IP ugljovodonika	Ne povećavati	

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Zaštita ekosistema (voda)	4. Kontrolisati indukovane uticaje zagađenja u priobalnim područjima	3.2 Kontrola emisije CO ₂ iz svih sektora	Indikator 3.2.1 (KP04): Trendovi emisije GHG	Doprinjati trendu smanjenja ovih emisija	U cilju evaluacije performansi izvora energije zasnovanih na fosilnom gorivu na nivou zemlje, koristi se nivo emisija po BDP-u. U obračun nivoa CO ₂ ulaze i emisije od proizvodnje struje i topolote kao i ekstrakcije energije, proizvodnja, građevina, saobraćaj, domaćinstva, poljoprivrede, šumarstva i ribarstva.
			Indikator 3.2.1: CO ₂ emissions per GDP	ne povećavati	U periodu između 1990-2009, nakon trenda smanjenja emisije koji je trajao do 1994. godine, nastupa trend rasta, osim 2009. godine, kada se javlja značajan pad od oko 20% u poređenju sa prethodnom godinom usljed smanjenja proizvodnje energije u Termoelektrani Pljevlja, zbog njene popravke i zatvaranja elektrane u Kombinat u Aluminijuma Podgorica (KAP).
					(Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
		4.1 Sprječiti eutrofikaciju	Indikator 4.1.1 (M02): Trend i geofizička distribucija koncentracije hlороfila u vertikalnoj vodenoj koloni	ne povećavati	Eutrofikacija koja ima značajan uticaj na vodene resurse i ekosistem. Visoki nivoi ukazuju na povećan rizik od eutrofikacije
			Indikator 4.1.2 (M03): Hranljivi sastojci / Koncentracija nitrata i fosfata i njihov odnos	ne povećavati	Klasifikacija priobalnog područja urađena je prema stanju trofičnosti (Index TRIX), koji razlikuje četiri klase u zavisnosti od stepena eutrofikacija: oligotrofni – dobro, mezotrofni – relativno dobro, eutrofni – loše i ekstremna eutrofikacija – izuzetno loše. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
		4.2 Očuvati prozirnost i boju mora	Indikator 4.2.1 (M01): Kvalitet morske vode za kupanje (mikrobiološki i fizički-hemijski parametri)	održavati	IP aktivnosti mogu negativno da utiču na prozirnost i boju mora, koje predstavljaju značajne fizičke parametre za očuvanje
				Maintain	(Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
		4.3 Izbjegavati prolivanje nafte i drugih hemikalija	Indikator 4.3.1: Broj izlivanja koji dolaze do obale	ne povećavati	Vizuelno izbrojena izlivanja koja su dospjela do obale Cilj: 0 U toku I&P aktivnosti, učestalost pojave prolivene nafte na moru može da se poveća.
	5. Minimizirati unošenje invazivnih vrsta	5.1 Prisustvo invazivnih vrsta	Indikator 5.1.1 (B05): Trend unošenja invazivnih vrsta.	ne povećavati. (trend smanjenja)	U toku I&P aktivnosti javlja se rizik od unošenja invazivnih vrsta u vode Crne Gore sa mogućim uticajima na ekosistem mora; takvi rizici vezuju se za dolazak plovila sa drugih kontinenata i voda kao i bušćih tornjeva; balasne vode treba stalno ispuštati na mjesto njihovog nastanka u skladu sa zahtjevima MARPOL-a (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
Biodiverzitet i staništa		6.1 Zaštita Posidonia Oceanica	Indikator 6.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja	ne smanjivati	m ² očuvanih staništa Posidonia Oceanica površina očuvanih staništa posrednije je pokazatelj statusa očuvanja ove vrste. Mriješćenje većine ribljih vrsta vrši se u ovom staništu (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
	6. Zaštita staništa zaštićenih, rijetkih ili ugroženih vrsta fito i zoobentosa	6.2 Zaštita i očuvanje morskih vrsta	Indikator 6.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja Indikator 6.1.2 (B01): Diverzitet vrste	ne smanjivati ne smanjivati	Procenat koji zahvata ekskluzivna ekonomska zona svake zemlje koja je pod zaštitom u sklopu zaštićenih morskih područja (ZMP). Zaštićena morska područja su glavna polisa osiguranja za budućnost morskog života i lokalnog stanovništva. One čuvaju bogati pomorski diverzitet i pružaju uočiste ugroženim vrstama, kao i populaciji komercijalne ribe. Dobro osmišljena mreža ovih ekološki reprezentativnih ZMP područja takođe može da doprinese stvaranju bolje zaštite od promjena u životnoj sredini, kao npr. globalno zagrijavanje. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
					sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
		6.3 Zastita očuvanje ugroženih vrsta	i	Indikator 6.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja	m 2 zaštićenih kritičnih staništa. Staništa ugroženih vrsta treba da budu zaštićena u cilju očuvanja ovih vrsta.
				Indikator 6.1.2 (B01): Diverzitet vrsta	(Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
		7.1 Vodići računa da se broj ugroženih morskih sisara u zemlji ne poveća		Indikator 7.1.1: Procenat ugroženih vrsta sisara od broja poznatih sisara u svakoj zemlji)	Procenat ugroženih sisara. Procenat ugroženih sisara omogućava da se ocijeni koliko je određena zemlja uspješna u očuvanju svog biodiverziteta.
7. Zaštita morskih sisara i morskih kornjača		7.2 Zastita i očuvanje životinjskih vrsta		Indikator 7.2.1 (B02) Rasprostranjenost i status odabranih vrsta	Očuvati populaciju ugroženih vrsta.
		7.3 Promovisati regionalnu saradnju u cilju zaštite morskih sisara i morskih kornjača		Indikator 7.3.1: Broj programa i projekata sa zajedničkom saradnjom u Jadranskom moru	Broj regionalnih eksperata koji učestvuju u monitoring aktivnostima u Crnoj Gori Ekspertiza kod praćenja morskih sisara i kornjača u Jadranskom moru je ograničena. Potrebno je promovisati regionalnu saradnju kako bi se osigurala dostupnost resursa kada se za njima javi potreba.
8. Zaštita osjetljivih staništa priobalju		8.1 Vodići računa da ne dođe do remećenja područja od posebnog značaja		Indikator 8.1.1 (B07): Promjena broja i površine zaštićenih područja	M ² područja od posebnog značaja sa statusom zaštićenih područja.
					Područja proglašena kao područja od posebnog značaja obuhvataju: Veliku plažu, Buljaricu i Tivatska solita Područja predložena za zaštitu su: Bokokotorski zaliv, Mamula do brda Mačke, zaliv Trašte do Platamuna (gdje se zaštićeno područje pruža od uvale Žukovac do Rta Kostovica), ZMP Katič, Rt Volujica do naselja Dobre vode, rt Komina do starog Ulcinja,

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
					zaliv Valdanos do Velike plaže, Seka Đeran i južna zona Velike plaže do ušća Rijeke Bojane u more. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
Ribarstvo	9. Očuvanje ribarstva	9.1 remećenje razmnožavanja ribljih vrsta	Indikator 9.1.1 (R01): Stanje biomase i nivo eksploatacije ribljeg fonda	održati	Godišnja biomasa riba (u tonama) IP aktivnosti mogu da utiču na ulov ribe u zonama značajnim za reprodukciju (uglavnom u poljima posidonija) (najčešće od 0-30 metara): reprodukcija se obično obavlja u periodu od maja do jula međutim kod nekih vrsta reprodukcija traje tokom cijele godine. Ove aktivnosti moraju sa planirati i locirati na način kojim će se izbjeći negativni uticaji na ulov ribe. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
			Indikator 9.1.2 (R03): Kapacitet ribolovne flote.	ne smanjivati	
Intermodalni parametri životne sredine (smanjenje pritiska uzrokovanog generiranjem otpada i potrošnjom)	10. Izraditi mjere održive za upravljanje otpadom	10.1 Kontrolisati proizvodnju opasnih otpada	Indikator 10.1.1 (O03): Proizvodnja opasnog otpada Metrička tona adekvatno tretiranog opasnog otpada koji nastane pravilnom realizacijom IP aktivnosti	100%	Većina zemalja u svijetu se suočava sa poteškoćama u pogledu bezbjednog odlaganja svog opasnog otpada. Što se više opasnog otpada proizvede, manja je vjerovatnoća da se može naći dugoročno održivo rješenje za njegovo adekvatno odlaganje. Crna Gora ne raspolaže sa infrastrukturom za odlaganje opasnog otpada koja je tehnički i tehnološki opremljena u skladu sa evropskim standardima. U ovom trenutku ne postoje validni podaci o količinama opasnog otpada u Crnoj Gori. I&P aktivnosti dovešće do pojave jedne nove vrste opasnog otpada u Crnoj Gori. Potrebno je identifikovati održive mjere za upravljanje ovim tipom otpada prije nego što dođe do njegovog stvaranja. Gdje god je moguće, potrebno je izbjegavati stvaranje ovog otpada. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Intermodalni parametri životne sredine (Izloženost prirodnim katastrofama)	11. Minimiziranje rizika od seizmičkih aktivnosti (oštećenja imovine gubitak ugljovodonika)	11.1 Kontrola izloženosti stanovništva i osjetljivost na prirodne katastrofe	Indikator 11.1.1: Indeks izloženosti katastrofama iz životne sredine (Environmental Hazard Index)	ne povećavati	Broj stanovnika izložen visokim stepenima prirodnih hazarda. Osjetljivost na prirodne katastrofe je funkcija izloženosti hazardima (koliko često se javljaju i kojeg su intenziteta), osjetljivost na takve hazarde (u kojoj mjeri su povezani sa društvenim sistemima, i otpornost društva na uticaje). Ova mjera na adekvatan način objašnjava pojam izloženosti. I&P aktivnosti mogu da uzrokuju veću osjetljivost stanovništva na prirodne hazarde obzirom na veću povezanost unutar društvenog sistema.
Prekogranični pritisak na životnu sredinu	12. Voditi računa o spremnosti i mogućnost reagovanja u cilju izbjegavanja prekograničnih uticaja od izliva	12.1 Unaprijediti i mogućnost reagovanja u cilju izbjegavanja prekograničnih uticaja od izliva	Indikator 12.1.1: Postojanje planova u slučaju nepredvidljivih slučajeva izlivanja nafte i planovi za reagovanje	Dostupnost na svim lokalitetima	Broj aktivnih / funkcionalnih polja I&P aktivnosti za rezultat mogu da imaju prekogranične uticaje na životnu sredinu prvenstveno zbog veće vjerovatnoće od izlivanja nafte. Potrebno je izraditi planove u slučaju nepredviđenog izlivanja nafte i planove za postupanje u takvim situacijama i oni treba da budu dostupni i funkcionalni prije nego što bilo koji operator započne aktivnosti u podmorju Crne Gore
Upravljanje životnom sredinom	13. Promovisanje nacionalnih kapaciteta za upravljanje uticajim aktivnosti na I&P ugljovodonika	13.1 Promovisanje efektivnog upravljanja životnom sredinom nacionalnom i lokalnom nivou	Indikator 13.1.1: Raspoloživost službenika za pitanja životne sredine po aktivnim poljima nafte i gasa koji su obučeni da više inspekcije poslove u podmorju	3 obučenih radnika po aktivnom polju	I&P aktivnosti mogu da uzrokuju brojne rizike po životnu sredinu ukoliko nisu adekvatno osmišljene, implementirane i praćene; potrebno je izgraditi nacionalne i lokalne kapacitete kako bi se omogućilo efektivno praćenje i nadzor nad I&P aktivnostima.
Naslijeđe	14. Zaštita kulturnog i arheološkog naslijeđa (\$15)	14.1 Voditi računa da ne dođe do narušavanja lokaliteta naslijeđa	Indikator 14.1.1: Broj incidenata / aktivnosti koje mogu da dovedu do oštećenja kulturnih i arheoloških lokaliteta	nula	Broj očuvanih lokaliteta CILJ: 29 lokaliteta u podmorju Postoje 2 registrovana i kategorizovana arheološka lokaliteta u podmorju; pored ovog,

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Infrastruktura		u priobalnom pojasu i podmorju	Indikator 14.1.2: Sredstva opredjeljena za očuvanje / promovisanje lokaliteta kulturne i arheološke baštine	povećati	postoji još 27 neregistrovanih lokaliteta; ukupno, postoji 357 registrovanih arheoloških i kulturnih spomenika u Crnoj Gori, a više od polovine se nalazi u priobalnoj zoni
	15. Promovisanje izgradnje održive infrastrukture	15.1 Unaprijediti nacionalnu infrastrukturu kako bi postepeno mogla zadovoljiti potrebe sektora za I&P ugljovodonika	Indikator 15.1.1: Procenat BDP-a koji se izdvaja za radove na infrastrukturi	povećati	Investicije u infrastrukturu / BDP x 100 Razvoj sektora proizvodnje nafte i gasa nametnuće dodatni pritisak na infrastrukturu zemlje. Izgradnja infrastrukture mora da se obavlja po fazama i na održiv način, uzimajući u obzir mogućnosti za regionalnu saradnju.
	16. Očuvanje podmorske infrastrukture	16.1 Voditi računa da ne dođe do oštećenja na podmorskoj infrastrukturi	Indikator 16.1.1: Broj akcidenata vezanih za podmorsku infrastrukturu	nula	I&P aktivnosti u podmorju mogu da dovedu do oštećenja ključne podvodne infrastrukture.
Socio-ekonomija		17.1 Promovisanje zapošljavanja	Indikator 17.1.1: Stopa zaposlenosti	povećati	Zaposlenost utiče na smanjenje siromaštva, a samim tim i pritisak na prirodne resurse. Prema podacima Zavoda za statistiku za 2011. godinu, stopa nezaposlenosti aktivnog stanovništva kretala se oko 20% dok je u primarskom regionu ona iznosila 10% (oko 50,000 nezaposlenih, 6,500 u primorju)
	17. Promovisanje održivog ekonomskog razvoja	17.2 Promovisanje obrazovanja	Indikator 17.2.1: Broj visokoobrazovanog stanovništva	povećati	Procenat stanovništva sa visokim obrazovanjem (u %) Statistički podaci za 2011. godinu ukazuju da 17% stanovništva ima visoko obrazovanje dok je 28% onih koji imaju osnovno i nesvršeno osnovno obrazovanje.
		17.3 Unapređenje životnog standarda	Indikator 17.3.1: Kupovna moć lokalnog stanovništva	povećati	

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
		17.4 Promovisanje lokalne radne snage	Indikator 17.4.1: Procenat lokalne radne snage zaposlene u naftnim kompanijama ili preduzećima koja opslužuju te kompanije	povećati	Lokalna radna snaga / ukupna radna snaga x 100 (%) Lokalno stanovništvo treba da ima prioritet prilikom zapošljavanja u naftnim kompanijama ili servisnim kompanijama u odnosu na stranu radnu snagu
		17.5 Davanje primata lokalnoj naspram regionalne radne snage	Indikator 17.5.1: Odnos prisustva lokalne i regionalne radne snage u ovom sektoru	povećati	Lokalna radna snaga / regionalna radna snaga x100 (%) Ekonomski razvoj može da dovede do priliva stanovništva iz regiona u potrazi za poslom u Crnoj Gori. Prilikom zapošljavanja, lokalnom stanovništvo treba dati prioritet.
		17.6 Voditi računa da ne dođe do povećanja stope kriminaliteta	Indikator 17.6.1: Povećanje stope kriminaliteta	ne povećavati	Porast stope kriminala na 1000 stanovnika u odnosu na prethodnu godinu Priliv stranaca koji će raditi u industriji nafte i gasa se često vezuje sa porastom stope kriminala
		17.7 Promovisanje diversifikacije privrednih djelatnosti u sektorima koji nisu vezani za naftnu industriju	Indikator 17.7.1: Doprinos drugih sektora BDP-u	ne smanjivati	BDP od drugih privrednih sektora (osim naftnog sektora) /ukupan BDP x 100 (%) Potrebno je podsticati razvoj drugih sektora kako bi se izbjegla tzv. „holandsku bolest“ ili „prokletstvo resursa“.
		18.1 Zaštita turističkih atrakcija i resursa	Indikator 18.1.1 (T01): Dolasci turista	ne smanjivati	I&P aktivnosti mogu negativno da utiču na turističke atrakcije Crne Gore. Ukoliko se nijene vrijednosti ne čuvaju, slika zemlje kao turističke destinacije može da se naruši. Podaci za period od 2000.-2012. godine ukazuju na sveukupno povećanje broja turističkih dolazaka od 9% na godišnjem nivou. Broj stranih i domaćih turista u ukupnom broju je stabilan i iznosi oko 13% i 87%. Udio primorskih gradova u dominantnim lokacijama turističkih dolazaka iznosio je 90.4% u 2012. godini, ili
Turizam	18. Održavanje turističkog sektora kao ključnog izvora prihoda u Crnoj Gori				

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Zdravlje	19. Održavanje zdravlja stanovništva u dobrom stanju				87-91% od 2000. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
				ne smanjivati	Podaci za period od 2007-2011. godine ukazuju na povećanje turista na krstarenjima. Broj putovanja takođe bilježi blagi porast. I&P aktivnosti mogu negativno da utiču na turističke atrakcije Crne Gore. Ukoliko se njene vrijednosti ne čuvaju, slika zemlje kao turističke destinacije može da se naruši. (Uredba o nacionalnoj listi indikatora zaštite životne sredine, Službeni list Republike Crne Gore, br. 19/13)
		18.2 Diversifikacija turističke ponude	Indikator 18.2.1: Ulaganja u alternativne oblike turizma	povećati	Milionske investicije u modele održivog turizma Diversifikacija turističke ponude je značajno za prilagođavanje promjenama u životnoj sredini.
		19.1 Promovisanje zdravstvene infrastrukture	Indikator 19.1.1: Broj zdravstvenih institucija	povećati	Broj zdravstvenih institucija Kapacitet zdravstvenih institucija treba da bude takav da može da se nosi sa potencijalnim porastom potražnje za zdravstvenim uslugama
		19.2 Prevencija porasta broja SPB	Indikator 19.2.1: Broj stanovništva sa SPB	ne povećavati	Broj stanovništva sa seksualno prenosivim bolestima Porast stranih državljana može da uzrokuje porast seksualno prenosivih bolesti
		19.3 Promovisanje prekogranične saradnje pružanju zdravstvene pomoći	Indikator 19.3.1: Zemlje sa prekograničnom saradnjom vezano za pružanje zdravstvene pomoći	povećati	Broj prekograničnih sporazuma Crna Gora nema sporazume o prekograničnoj saradnji sa svim susjednim zemljama.
		19.4 Povećati zdravstvene	Indikator 19.4.1: Lica koja ulaze u zemlju podvrgnuta mjerama za	povećati	Broj lica koja ulaze u zemlju podvrgnuta mjerama za kontrolu njihovog zdravstvenog stanja

Faktori održivosti	Zadaci	Ciljevi/pod-ciljevi	Indikatori	Ciljevi	Opis
Pejzaž vizuelni sadržaji	i 20. Očuvanje pejzaža	kontrole lica koje ulaze u zemlju	kontrolu njihovog zdravstvenog stanja		
		19.5 Povećati kapacitete osoba zaposlenih u zdravstvenoj djelatnosti kako bi mogli da se nose sa novim tipovima zdravstvenih stanja koje su tipične za sektor proizvodnje nafte i gasa	Indikator 19.5.1: Procenat zdravstvenih radnika obučenih za liječenje novih zdravstvenih stanja	povećati	Procenat zdravstvenih radnika obučenih za liječenje novih zdravstvenih stanja Industrija proizvodnje nafte i gasa može da dovede do pojave novih oboljenja kao npr. psihološke traume usljed rada na dalekom moru, nesreća na moru, itd. Industrija treba da obezbijedi stručnjake koji bi mogli da liječe ove nove bolesti
		20.1 Sprečavanje izgradnje po cijenu narušavanja pogleda	Indikator 20.1.1: vizuelni kvalitet pejzaža (estetika namjene površina / pejzažna vrijednost i vrijednost terena / osvijetljenost)	održavati	Izgradnja u podmorju može negativno da utiče na vizuelne sadržaje obale. U toku javne rasprave, ispitaće se koliko su promjene pejzaža prihvatljivije za javnost.
			Indikator 20.1.3: Nivo prihvatljivosti izmjena u pejzažu za javnost	70%?	

6 UTICAJI, MJERE ZA NJIHOVO UBLAŽAVANJE I ZNAČAJ PROCJENE

6.1 KRITERIJUMI ZA PROCJENU UTICAJA

Efekti programa okarakterisaće se koristeći posebne kriterijume (npr. smjer, veličina, geografski obuhvat, trajanje i oporavak) (vidi Tabela 6-1). Za svaki efekat, urađeno je i rangiranje njegove posljedice (vidi Tabela 6-2). Urađena je takođe i procjena sigurnosti sa kojom se može predvidjeti posljedica određenog efekta.

U toku procesa izrade SPU vodiće se računa da ne bude zaostalih efekata nakon implementacije mjera ublažavanja. Ove mjere treba da budu i sastavni dio ugovora sa svim operaterima i pružaocima usluga kao važeće.

Tabela 6-1 Kriterijum za karakterizaciju efekata

Smjer	N Negativan B Pozitivan
Značaj	L Mali: kratkoročne promjene za koje je malo vjerovatno da će biti primjetne M Umjeren: Umjerene negativne promjene u dijelu ili području na kojem se nalazi relevantno stanovništvo. Promjene mogu da premaše prirodne varijacije, međutim sa dobrim potencijalom za oporavak za period od nekoliko godina bez intervencija H Veliki: Značajni efekti koji za rezultat imaju dugoročna potencijalno nepopravljiva oštećenja dijela i/ili lokacije od društvenog i/ili kulturnog značaja
Geografski obuhvat	L Lokalni N Nacionalni T Prekogranični
Trajanje	ST Kratkoročan: Malo je vjerovatno da će efekti biti primjetni (npr. Potpada pod prirodne varijacije) MT Srednjeročan: Mjerljivi efekti na živote onih koji koriste resurse za period od nekoliko sedmica LT Dugoročan: Mjerljivi efekti na živote onih koji koriste resurse za period od nekoliko mjeseci P Trajan: Mjerljivi efekti na život onih koji koriste resurse za period od nekoliko godina
Oporavak	R Popravljiv I Nepopravljiv

Tabela 6-2 Kriterijumi za rangiranje posljedica

Kriterijumi	Rangiranje posljedica
<ul style="list-style-type: none"> Promjene koje za rezultat imaju pozitivne neto efekte na ekosistem, životnu sredinu ili stanovništvo 	B. pozitivno
<ul style="list-style-type: none"> Efekti koji zahtijevaju regulatorne intervencije / intervencije vlade na visokom nivou Negativan smjer Ogroman značaj: efekti ozbiljni po ekosistem Masivan efekt na veliko područje; uništenje osjetljivih karakteristika životne sredine Dugoročni ili trajni efekti: mjerljivi efekti na živote onih koji koriste resurse za period od nekoliko godina Trajni efekti koji za rezultat imaju obimne potencijalno nepopravljive štete po životnu sredinu ili društveno-ekonomske komponente ili na lokaciju od društvenog ili kulturnog značaja 	5. kritično
<ul style="list-style-type: none"> Efekti koji mogu za rezultat da imaju regulatorne intervencije/akcije Negativan smjer Veliki značaj: područje u kojem je efekat osjetan je obimno i/ili zahvata površinu na kojoj gravitira statistički značajan broj stanovnika ili ekosistem Efekti od regionalnog značaja na osjetljive karakteristike životne sredine Dugoročni ili neprekidni efekti koji za rezultat imaju značajne negativne promjene u životnoj sredini i društveno-ekonomskom dijelu izvan obima prirodnih varijacija; imaju mjerljive efekte na živote onih koji koriste resurse za period od nekoliko mjeseci Popravljivi; međutim, u slučaju nekontrolisane sanacije, ovaj proces može da se prolongira. Značajna oštećenja / efekti na lokacije od društvenog i kulturnog značaja 	4. Veliki
<ul style="list-style-type: none"> Efekti koji rezultiraju regulatornim istragama Negativan smjer Umjeren značaj: Umjerene negativne promjene u djelovima ili području u kojem gravitira značajno stanovništvo. Promjene mogu da budu veće od prirodnih varijacija kroz mogućnost oporavka u roku od nekoliko godina bez intervencije Područje efekta zahvata i područje na kojem boravi ili umjeren ili manji broj stanovnika ili ekosistem Dugoročni (> 5 godina) promjene u području za koje se smatra da nije značajno za procjenu; ima mjerljive efekte na živote onih koji koriste resurse za period od nekoliko sedmica; kratkoročni efekti na osjetljive karakteristike životne sredine Popravljivi, umjerena šteta na lokaciji od društvenog i kulturnog značaja 	3. Umjeren
<ul style="list-style-type: none"> Potreba za informisanjem regulatornih organa Negativan smjer Mali značaj: male negativne promjene u životnoj sredini i društveno-ekonomskoj komponenti. Promjene će biti vidljive ali spadaju u grupu standardnih varijacija i obično su kratkotrajni, sa kratkoročnim oporavkom za koji nije potrebna podrška. Međutim, prepoznato je da nizak stepen efekta može da ostane. Efekti na floru, faunu i staništa ali ne i negativni efekti na životnu sredinu Srednjeročni efekti (1-5 godina) u području koje ne zahvata komponente relevantne za procjenu ili čiji su efekti lokalnog karaktera u okviru komponente. Dugoročni efekti na malo područje na kojem se ne nalaze komponente relevantne za procjenu; mogu da bude primijećeni ali ovi efekti ne utiču na živote onih koji koriste resurse Manji efekti od kulturnog i društvenog značaja čiji se efekti mogu sanirati 	2. manje

Kriterijumi	Rangiranje posljedica
<ul style="list-style-type: none"> Prijava incidenata u skladu sa rutinskim protokolima Negativan smjer Mala veličina: zanemariv efekt na floru, faunu, staništa, vodni ekosistem ili vodne resurse Područje efekta je ograničeno na zone u neposrednoj blizini izvora Kratkoročne promjene u ekosistemu koje je gotovo nemoguće primjetiti (npr. Spada u prirodne varijacije); nema primjetne efekte na resurse u životnoj sredini kao cjelini, a postoji velika vjerovatnoća da oni koji ih već koriste neće ni primjetiti Zanemarivi efekti na lokaciji od društvenog i kulturnog značaja koji se mogu sanirati 	1. zanemarivo

Značaj efekata u životnoj sredini i društveno-ekonomskih efekata se određuje na osnovu analize posljedica i vjerovatnoće javljanja uticaja. Rangiranje značaja se vrši tabelarnim poređenjem ranga posljedice svakog efekta (Tabela 6-2) i vjerovatnoće nastanka događaja (Tabela 6-3), na način prikazan u Tabela 6-4.

Tabela 6-3 Kriterijumi za procjenu vjerovatnoće javljanja

Vjerovatnoća javljanja događaja	Kategorija	Bodovanje
Sasvim je izvjesno ili postoji velika vjerovatnoća da će se efekat javiti u uslovima normalnog funkcionisanja / izgradnje	Gotovo sigurno	A
Postoji vjerovatnoća da će se efekat pojaviti	Vjerovatno	L
Moguće je da će se efekti javiti u uslovima normalnog funkcionisanja / izgradnje	Moguće	P
Mala vjerovatnoća pojave efekta u uslovima normalnog funkcionisanja / izgradnje, ali do njega može doći pod vanrednim okolnostima; moguć incident u svjetskoj industriji proizvodnje nafte i gasa	Malo vjerovatno	U
Ne očekuje se da će doći do incidenta u svjetskoj industriji proizvodnje nafte i gasa	Gotovo nemoguće	R

Tabela 6-4 Značaj rangiranja i prihvatljivost

		Rangiranje posljedice					
		Zanemarivo	Malo	Umjereno	Veliko	Kritično	Korisno
		1	2	3	4	5	B
Vjerovatnoća nastanka	Gotovo sigurno A	1A	2A	3A	4A	5A	BA
	Vejrovatno L	1L	2L	3L	4L	5L	BL
	Moguće P	1P	2P	3P	4P	5P	BP
	Malo vjerovatno U	1U	2U	3U	4U	5U	BU
	Gotovo nemoguće R	1R	2R	3R	4R	5R	BR
LEGENDA							
Rangiranje posljedice 1- Zanemarivo 2- Manje 3- Umjereno 4- Veliko 5- Kritično B- Korisno		Vjerovatnoća A- Gotovo sigurno L- Vjerovatno P- Moguće U- Manje vjerovatno R- Gotovo nemoguće		Prihvatljivost			
					Korisno		
					Prihvatljivo		
					Prihvatljivo (sa SUŽS)		
					Neprihvatljivo		

6.2 PREGLED POTENCIJALNIH UTICAJA

Konsultanti koji rade na SPU identifikovali su potencijalne uticaje na životnu sredinu koji bi mogli da se jave u toku različitih faza I&P programa. Identifikovane su takođe i moguće mjere za njihovo ublažavanje. Mjere za ublažavanje koje se na efikasan način mogu implementirati u Crnoj Gori potrebno je identifikovati u saradnji sa interesnim grupama (stakeholders) na lokalnom i nacionalnom nivou. One su date u Prilog C, dok su glavni predviđeni uticaji navedeni u tekstu ispod.

Potencijalni uticaji u toku Faze ispitivanja

- Narušavanje morskog života usljed buke, npr. izazivanje slušnih trauma kod morskih sisara i kornjača usljed korišćenja vazdušnih topova;
- Interakcija i remećenje pomorskog saobraćaja (sudari sa brodovima i barkama);
- Uticaji od izlivanja hemikalija / nafte;
- Rizik od unošenja invazivnih vrsta; i
- Uticaji na osjetljive zajednice bentosa uzrokovani interakcijom opreme sa morskim dnom.

Potencijalni uticaji i moguće mjere za ublažavanje uticaja u toku faze ispitivanja i procjene:

- Remećenje / narušavanje životne sredine bentosa usljed fizičkog prisustva pomoćnih i bušačkih plovila;
- Remećenje ili interakcija sa pomorskim saobraćajem;
- Narušavanje morskog dna površinom platforme usljed njenog sidrenja;

- Rizik od unošenja invazivnih vrsta;
- Uticaji od neadekvatnog odlaganja isplake, krhotina i tečnosti za testiranje bušotina;
- Uticaji od neadekvatnog ispuštanja otpadnih voda;
- Emisija CO₂, NO_x, SO_x koji se oslobode u atmosferu u toku ventiliranja/spaljivanja; i
- Akcidentalni događaji; tj. erupcije / eksplozije / požari... itd.

Potencijalni uticaji u toku faza razvoja i proizvodnje:

- Interakcija ili remećenje života morskih sisara i kornjača (kritično ugroženi, nacionalno ugroženi i ograničenog obima) usljed buke od bušenja i svjetlosno zagađenje od spajivanja / ventiliranja i rasvjete na platformi;
- Emisije i buka koje se prenose vazduhom i fugitivne emisije;
- Emisija NORM (Prirodni radioaktivni materijal) i TENORM (tehnološki modifikovane prirodne radioaktivnoast) iz proizvedenih fluida iz rezervoara i mulja;
- Remećenje morskog dna zbog površine bušotine i cjevovoda;
- Uticaji na vizuelne sadržaje i pejzaž usljed neuglednih platformi i postrojenja; i
- Akcidentalni događaji: eksplozije koje rezultiraju u nekontrolisan gubitak ugljovodonika (izlivanja nafte), izlivanje hemikalija i drugih proizvedenih fluida (uključujući i kisjeli gas, CO₂, CO, H₂S itd.).

Potencijalni uticaji usljed zatvaranja bušotine

- Kontaminacija vode i naslaga usljed zatvaranja platforme i ostale industrijske infrastrukture;
- Uticaji od neadekvatnog napuštanja bušotine;
- Uticaji od neadekvatnog upravljanja otpadom i uklanjanja postrojenja; i
- Invazivne vrste (nakon relokacije, vrste se šire u novom staništu nakon što se prethodno prošire po površini platforme).

7 VARIJANTE

U toku izrade Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, razmotriće se i analizirati razne varijante kako bi se dala preporuka za najoptimalnije opcije sa aspekta životne sredine.

Bazne studije će pružiti osnov za identifikovanje varijanti. Svaka varijanta biće procjenjena u zavisnosti od SPU okvira počevši od najbolje rangiranih varijanti.

Te varijante mogu da se odnose na:

- ✓ Tehnologije bušenja
- ✓ Opcije upravljanja otpadom
- ✓ Opcije upravljanja otpadnim vodama uključujući i upravljanje proizvodnim vodama
- ✓ Odabir lokacije za prateća postrojenja na kopnu
- ✓ Mogućnosti za izvoz
- ✓ Ostalo koje će se identifikovati u toku procesa

8 STRATEGIJA KONSULTACIJA SA INTERESNIM GRUPAMA

Konsultacije u okviru „Scoping“ faze održane su u skladu sa Planom participacije i konsultacija sa interesnim grupama u Prilog D, i organizovane u skladu sa sljedećom dokumentacijom:

- Smjernice o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU direktive) (2001/42); evropskog Parlamenta i Saveta od 27. juna 2001.god., o procjeni uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list“ RCG, br. 80/05, „Službeni list“ CG, br. 73/10, 40/11)
- Zakon o životnoj sredini („Službeni list“ CG, br. 48/08, 40/10, 40/11)
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO Konvencija) („Sl. List CG“ br. 08/08-27)
- IFC Performance Standard 1 - Assessment and Management of Environmental and Social Risks and Impacts. 2012. (*prim.prev. IFC standard za performanse 1 – Procjena u upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima, 2012*)
- IFC. „Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets“. 2007. (*prim.prev. IFC. „Participacija interesnih grupa: Priručnik dobrih praksi za preduzeća koja posluju na tržištima u razvoju“. 2007*)
- IFC. „Good Practice Note: Addressing the Social Dimensions of Private Sector Projects.“ 2003. (*prim.prev. IFC. „Napomene o dobrim praksama: Rješavanje socijalnog aspekta projekata u privatnom sektoru“. 2003.*)

Javna rasprava za „scoping“ fazu, u kojoj su učestvovali i ključne interesne grupe, NVO i predstavnici relevantnih privrednih djelatnosti, održana je 24.07.2014. godine u cilju razmjene mišljenja o sadržaju „scoping“ izvještaja i prikupljanja neophodnih ulaznih podataka za njegovu finalizaciju prije pristupanja izradi SPU studije.

Javnoj raspravi prisustvovali su sljedeće strane:

- Ministarstvo ekonomije
- Institut za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore
- Agencija za zaštitu životne sredine
- Nezavisni savjetnici
- Članovi SPU tima
- ECRAN (Environment and Climate Regional Accession Network) / *Regionalna pristupna mreža za zaštitu životne sredine i klimatske promjene*
- Agencija za bezbjednost na moru
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
- Zavod za geološka istraživanja
- Uprava za inspekcijske poslove
- Savez udruženja paraplegičara Crne Gore
- Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- Centar za ekotoksikološka istraživanja
- Institutu za biologiju mora
- Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore
- MONSTAT (Zavod za statistiku Crne Gore)
- NVO Green Home:
- Lučka uprava Crne Gore
- Institut za javno zdravlje Crne Gore
- Ministarstvo unutrašnjih poslova, Direktorat za vanredne situacije

Na sastanku su prezentovani sadržaj i saznanja iz nacрта „Scoping“ izvještaja (Prezentacija sa sastanka povodom „scoping“ faze data je u Prilog E), dok su predstavnici institucija dali svoje komentare, povratne informacije i preporuke, svaki u skladu sa svojom nadležnosti.

Učesnici su bili zadovoljni sa onim što je do sada sprovedeno kao i načinom na koji je radionica organizovana i održana. Zapisnik sa tog sastanka dat je u Prilog F. Neke od glavnih tema o kojima se razgovaralo su:

- Od SPU se očekuje da definiše lokacije na kojima je dozvoljeno postaviti bušaću platformu i na kojima to nije, u zavisnosti od stanja životne sredine i drugih ograničavajućih faktor, da identifikuje strateške mjere za ublažavanje uticaja kao npr. da definiše područja u kojima neće biti dozvoljeno sprovođenje bilo kakvih aktivnosti (ekskluzivne zone, tj. ekološki osjetljiva područja) ili da definiše periode kada neće biti dozvoljeno da se neke aktivnosti sprovedu (tj. periode migracija određenih vrsta)
- Donešene su posebne politike u cilju izbjegavanja rizika od uticaja tzv. „holandske bolesti“ („Dutch Disease“) na Crnu Goru; one obuhvataju i zakon u ekstra-porezu i usmjeravanje 85% prihoda u specijalni fond

- Postoje mogućnosti za dodatnu detaljnu procjenu uticaja nakon SPU i to u okviru nekoliko faza naknadne implementacije uključujući i PU za Program istražnih radnji za koje su dodjeljene licence; PU za razvoj naftnog polja koja se radi u slučaju uspješno okončane faze procjene; PU za napuštanje i PU za bilo kakve naknadne veće izmjene programa razvoja naftnog polja
- SPU treba da obuhvati i procedure za upravljanje krhotinama; potrebno je koristiti predložene vrste mulja i pojasniti ograničenja u pogledu njegovog ispuštanja u životnu sredinu;
- Agencija za zaštitu životne sredine (AZŽS) radi na pripremi neophodne dokumentacije kako bi obavijestila susjedne zemlje o mogućim prekograničnim uticajima (u skladu sa ESPOO konvencijom, obavještenja mogu biti upućena sada ili u toku rasprave o izvještaju o SPU)
- Ustavom se Crna Gora deklarirala kao ekološka država; ovaj podatak će se uvrstiti u tabelu zakona za SPU; razvoj sektora nafte i gasa ne bi trebalo da ugrozi ustavni mandat države.
- Crna Gora je ratifikovala Konvenciju o balastnim vodama; ovaj podatak će biti uključen u tabelu zakona; kao i Zakon o prevenciji zagađenja mora
- Sa Upravom za inspekcijske poslove razgovarano je i o ulozi inspektora, a posebno o obučavanju istih kako bi mogli da sprovedu neophodne inspekcije bušaćim platformama u podmorju; u okviru SPU, razmotriće se uloga inspektora u insitucionalnom okviru i predložiti programi za njihovo obučavanje
- Sa Upravom za inspekcijske poslove razgovarano je i o ulozi inspektora, a posebno o obučavanju istih kako bi mogli da obavljaju neophodne inspekcije postrojenja za bušenje u podmorju; u okviru SPU, razmotriće se uloga inspektora u insitucionalnom okviru i predložiti programi za njihovo obučavanje
- U Podgorici postoje postrojenja ograničenog kapaciteta za skladištenje radioaktivnog otpada; nema postrojenja za tretman tečnog radioaktivnog otpada; potrebno je pažljivo obraditi pitanje upravljanja NORM otpada u SPU studiji. Predloženo je da se pokrene pitanje izmjena i dopuna pravnih propisa u skladu sa potrebama naftne industrije kao nove privredne grane.
- Razgovarano je takođe i o poteškoćama u prikupljanju podataka. Predstavnici nekih institucija koji imaju pristup podacima neophodnim za izradu SPU studije dostaviće tražene podatke SPU konsultantima.
- Emisije sa brodova obrađene su u Aneksu 6 MARPOL konvencije koja je uključena u crnogorsko zakonodavstvo; potrebno je izraditi plan zaštite osjetljivih prijemnika u slučaju incidenata. Pripremljena je procjena rizika za izlivanje nafte za Crnu Goru uključujući i mapiranje osjetljivih područja; podaci se mogu dostaviti

9 SPU IZVJEŠTAJ

SPU izvještaj obuhvatiće sljedeće djelove i sadržaje:

- ✓ Opis svih aktivnosti na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika koje će se sprovesti unutar geografskog područja, u skladu sa planiranom dinamikom;
- ✓ Procjena potencijalnih efekata aktivnosti na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika na životnu sredinu i zdravlje ljudi;
- ✓ Identifikovanje potencijalnih, značajnih efekata planiranih aktivnosti na I&P ugljovodonika na životnu sredinu (negativni i pozitivni),
- ✓ Predlog mjera zaštite za sve aktivnosti vezane za ugljovodonik, u toku rada, koji proizilaze iz zakonskog okvira i najboljih međunarodnih praksi;
- ✓ Predlog dodatnih mjera za upravljanje i praćenje procesa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika kako bi se osigurala zaštita životne sredine i održivo korišćenje prirodnih resursa,
- ✓ Pregled postojećih podataka o životnoj sredini i kreiranje baze podataka svih segmenata životne sredine,
- ✓ Aspekt održivog razvoja, uzimajući u obzir sveukupne, sinergijske, društvene i ekonomske efekte implementacije Programa na životnu sredinu,
- ✓ Podobnost lokacije planiranih rješenja sa aspekta zaštite životne sredine i zdravlja ljudi,
- ✓ Održivi okvir za analizu efekata posebnih projekata, identifikovanje problema i efekata koji zahtijevaju detaljna ispitivanja, itd.
- ✓ Razrada scenarija aktivnosti u slučaju eventualnih tehnoloških nesreća u svim procesima i fazama istraživanja i proizvodnje ugljovodonika.

Izvještaj će sadržati sljedeće:

1. Kratak pregled sadržaja i glavnih ciljeva plana ili programa i odnos sa drugim planovima ili programima;
2. Opis postojećeg stanja životne sredine i njenog stanja u budućnosti u slučaju da ne dođe do realizacije programa;
3. Identifikovanje područja za koja postoji velika vjerovatnoća da će biti izložena značajnom riziku i karakteristike životne sredine u takvim područjima;
4. Postojeći problemi u životnoj sredini relevantni za Program, posebno oni koji se odnose na područja od posebnog značaja za životnu sredinu, kao na primjer staništa biljnog i životinjskog svijeta sa aspekta njihovog očuvanja, posebno zaštićena područja, nacionalni parkovi ili priobalna područja;
5. Opšti i posebni zadaci u pogledu zaštite životne sredine bilo na nacionalnom ili međunarodnom nivou koji su značajni za program i načini na koje će ovi ciljevi kao i drugi aspekti od značaja za životnu sredinu biti uzeti u razmatranje u fazi priprema;
6. Potencijalni značajni efekti na zdravlje ljudi i životnu sredinu, uključujući i faktore kao što su biološki diverzitet, flora, fauna zemljište, zaštita voda i morskog ekosistema, pejzaža i međusobni odnos ovih faktora;

7. Mjere predviđene za maksimalno sprječavanje, ublažavanje ili eliminisanje bilo kakvih značajnih negativnih efekata na zdravlje ljudi i životnu sredinu uzrokovanih implementacijom Programa;
8. Definisanje razloga koji su poslužili kao osnov za odabir Programa u pogledu analiziranih varijantnih rješenja i opisa metoda procjene, uključujući i moguće poteškoće koje su se javile pri formulisanju neophodnih podataka;
9. Definisanje potencijalnih značajnih prekograničnih uticaja na životnu sredinu;
10. Opis programa za praćenje stanja životne sredine, uključujući zdravlje ljudi, u toku implementacije Programa (monitoring: korišćenje postojećih sistema za monitoring, preporuke za dodatne monitoring zadatke);
11. Zaključci i preporuke u toku izrade SPU izvještaja prezentovanog na način koji je razumljiv za javnost;
12. Sažetak.

10 PRILOZI

PRILOG A: IMPLIKACIJE ZAKONSKOG I PLANSKOG OKVIRA NA PROGRAM

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
1.	Ustav Crne Gore („Official Gazette of MNE”, No. 1/07)	Ustav definiše Crnu Goru kao ekološku državu.	Tokom EP aktivnosti, svako je dužan da čuva prirodnu i kulturnu baštinu od opšteg interesa.
2.	Zakon o životnoj sredini („Službeni list” CG, br. 48/08, 40/10, 40/11)	Zakonom se uređuju: principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, subjekti i instrumenti zaštite životne sredine, učešće javnosti o pitanjima životne sredine i druga pitanja od značaja za životnu sredinu.	Tokom sprovođenja aktivnosti neophodno je pridržavati se navoda zakona u cilju zaštite svih segmenata životne sredine.
3.	Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list” RCG, br. 80/05, „Službeni list” CG, br. 73/10, 40/11)	Zakonom se utvrđuju uslovi, način i postupak vršenja procjene uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu, kroz integrisanje principa zaštite životne sredine u postupak pripreme, usvajanja i realizacije planova i programa koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu.	Predmet SPU je Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore.
4.	Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list” RCG, br. 80/05, „Službeni list” CG, br. 40/10, 73/10, 40/11, 27/13)	Zakonom se uređuje postupak procjene uticaja za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu.	Za svaki poseban projekat I&P je potrebno izraditi EIA sa potencijalom za značajne uticaje na životnu sredinu. Ovo obuhvata seizmička ispitivanja, aktivnosti na izvođenju istražnih i proizvodnih bušotina, program punog razvoja i aktivnosti na zatvaranju bušotina.
5.	Zakon od odgovornosti za štetu u životnoj sredini („Službeni list” CG br. 27/14)	Zakonom se uređuje postupak utvrđivanja odgovornosti za štetu u životnoj sredini, kao i primjena preventivnih mjera.	Tokom E&P može doći do štete u životnoj sredini. Zakon prikazuje dva principa koje će se tokom E&P morati poštovati: - zagađivač plaća i - obavezno osiguranje.
6.	Zakon o hemikalijama („Službeni list” CG br.	Zakonom se uređuje se klasifikacija, pakovanje i označavanje hemikalija, promet, uvoz i izvoz	Shodno aktivnostima tokom E&P neophodno je strogo pridržavanje

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	07/11, 18/12)	opasnih hemikalija, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu života i zdravlja ljudi i životne sredine od štetnog uticaja hemikalija.	navoda ovog zakona.
7.	Zakon o inspekcijском nadzoru („Službeni list“ CG, br. 76/09)	Zakonom se uređuju se načela inspekcijского nadzora.	Potrebno je da inspekcijски organi vrše redovne kontrole tokom E&P.
8.	Zakon o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine („Službeni list“ RCG, br. 80/05, „Službeni list“ CG, br. 54/09, 40/11)	Reguliše sprječavanje i kontrolu zagađenja životne sredine izdavanjem integrisane dozvole za postrojenja i aktivnosti koje mogu da imaju negativan uticaj na ljudsko zdravlje, životnu sredinu ili materijalne resurse.	Zavisno od scenarija razvoja potrebno je pribaviti dozvolu u skladu sa ovim zakonom.
9.	Zakon o morskome dobru („Službeni list“ RCG, br.14/92, 27/94, „Službeni list“ CG, br. 51/08 i 21/09)	Ovim zakonom uređuje se upravljanje morskim dobrom, njegovo korišćenje, unapređenje i zaštita.	Zakon o morskome dobru („Službeni list“ RCG, br.14/92, 27/94, „Službeni list“ CG, br. 51/08 i 21/09)
10.	Zakon o upravljanju otpadom (Sl. list Crne Gore br.80/05, 73/08, 64/11)	Ovim zakonom se uspostavlja osnovni pravni okvir za upravljanje otpadom i uslove za primjenu Nacionalnog strateškog master plana za upravljanje čvrstim otpadom.	Obzirom da se tokom E&P stvara otpad, neophodno je pridržavanje navodima ovog zakona.
11.	Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini (Sl. list CG, br. 28/11, 28/12, 01/14)	Ovim zakonom utvrđuju se mjere za sprječavanje ili smanjivanje štetnog uticaja buke u životnoj sredini.	E&P će dovesti do povećanja buke pa je neophodno sprovesti mjere definisane ovim zakonom u cilju sprječavanje ili smanjivanje štetnog uticaja buke.
12.	Zakon o zaštiti vazduha (Sl. list CG, br.25/10, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se način praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha.	E&P može dovesti do negativnog uticaja na kvalitet vazduha, te je neophodno poštovanje navoda zakona posebno vezano za mjerenje i izvještavanje o emisijama i mjere za prevenciju i kontrolu u cilju minimiziranja uticaja na kvalitet vazduha.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
13.	Zakon o komunalnim djelatnostima ("Sl. list RCG", br. 12/95)	Ovim zakonom određuju se komunalne djelatnosti i uređuju načela, opšti uslovi i način njihovog obavljanja.	Komunalne djelatnosti je neophodno obavljati u skladu sa ovim zakonom.
14.	Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i radijacione sigurnosti (Sl. list Crne Gore br. 56/09, 58/09, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se zaštita života i zdravlja ljudi i zaštita životne sredine od štetnog djelovanja jonizujućeg zračenja, obavljanje radijacione djelatnosti, promet izvora jonizujućeg zračenja i radioaktivnih materijala, upravljanje radioaktivnim otpadom, postupanje u slučaju radijacionog udesa, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu od jonizujućeg zračenja i radijacionu sigurnost.	Tokom E&P može doći do upotrebe jonizujućeg zračenja prilikom realizacije aktivnosti te je neophodno poštovanje navoda zakona. Pored ovog, tokom E&P može da se proizvede i NORM otpad (Prirodni radioaktivni materijali), čije će upravljanje morati da da se sprovedi u skladu sa odredbama ovog zakona.
15.	Zakona o zaštiti od nejonizujućih zračenja ("Sl. list Crne Gore", br. 35/13 od 23.07.2013)	Ovim zakonom uređuje se zaštita života i zdravlja ljudi, lica koja rade sa izvorima nejonizujućih zračenja ili se u procesu rada nalaze u poljima nejonizujućih zračenja (profesionalno izložena lica) i zaštita životne sredine od štetnog djelovanja nejonizujućih zračenja, uslovi za korišćenje izvora nejonizujućih zračenja i druga pitanja od značaja za zaštitu od nejonizujućih zračenja.	Tokom E&P može doći do upotrebe nejonizujućeg zračenja prilikom realizacije aktivnosti te je neophodno poštovanje navoda zakona.
16.	Zakon o zaštiti prirode („Službeni list“ CG, br. 51/08, 21/09, 40/11, 62/13, 06/14)	Ovim zakonom uređuje se zaštita i očuvanje prirode. Shodno članu 8 planiranje, uređenje i korišćenje prostora i prirodnih resursa i dobara može se vršiti samo na osnovu prostorno-planske i projektno dokumentacije, osnova i programa upravljanja i korišćenja prirodnih resursa i dobara u rudarstvu, energetici, saobraćaju, pomorstvu, vodoprivredi, poljoprivredi, šumarstvu, lovstvu, ribarstvu, turizmu i drugim djelatnostima od uticaja na prirodu u skladu sa mjerama i uslovima zaštite prirode koji su određeni u svrhu očuvanja prirodnih vrijednosti. Planovi, osnove, programi i projekti moraju da	E&P aktivnosti mogu da imaju negativno dejstvo na faunu i na osjetljive ekosisteme u zavisnosti od lokacije aktivnosti. Potrebno je razmotriti mjere za izbjegavanje ili minimiziranje ovih uticaja pažljivim planiranjem i izradom adekvatnih planova za postupanje u vanrednim situacijama.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		sadrže mjere i uslove zaštite prirode utvrđene zakonom.	
17.	Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni list“ CG, br. 56/09)	Ovim Zakonom je uspostavljeno preduzeće za upravljanje nacionalnim parkovima.	E&P aktivnosti treba realizovati tako da one ne utiču na nacionalne parkove, prvenstveno kroz pažljiv odabir lokacija za sprovođenje ovih aktivnosti.
18.	Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“ br. 41/10 i 10/11)	Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“ br. 41/10 i 10/11) u skladu je sa EU direktivom (94/22/EK). Njegovim usvajanjem Crna Gora je omogućila da buduća proizvodnja ugljovodonika može biti sprovedena na transparentan način i u skladu sa najboljom međunarodnom praksom.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
19.	Zakon o energetici („Sl. list Crne Gore“, br. 28/10 od 14.05.2010, 40/11, 42/11, 6/13)	Ovim zakonom uređuju se energetske djelatnosti i definišu uslovi i način njihovog obavljanja. U ovaj zakon su prenete obaveze koje proizilaze iz Drugog energetskog paketa (2003/54/EK i 2003/55/EK EK za električnu energiju i gas) EU zakonodavstva, kao i specifične obaveze prema Direktivi o obnovljivim izvorima energije (2001/77/EK i 2009/28/EK, osim u pogledu biogoriva), o kogeneraciji (2004/8/EK) i dijelom o rezervama nafte i naftnih derivata (2009/119/EK).	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
20.	Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata („Sl. list Crne Gore“, br. 51/08, 40/10, 34/11, 40/11, 47/11, 35/13, 39/13)	Ovim zakonom definiše se sistem uređenja prostora Crne Gore, način i uslovi izgradnje objekata, kao i druga pitanja od značaja za uređenje prostora i izgradnju objekata.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
21.	Zakon o moru (Sl. list CG, br. 17/07, 06/08, 42/07)	Ovim zakonom uređuje se morski i podmorski prostor Crne Gore, i to: unutrašnje morske vode, teritorijalno more, isključiva ekonomska zona, epikontinentalni pojas, zabrana uplovljenja, zaustavljanje i progon broda.	E&P aktivnosti su jasno povezane sa zakonom i potrebno je pridržavati se navoda zakona.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
22.	Zakon o zaštiti mora od zagađivanja sa plovih objekata ("Sl. list Crne Gore", br. 20/11 od 15.04.2011)	Ovim zakonom je omogućena primjena Barselonske i MARPOL konvencije, kao i drugi pravilnici i preporuke Međunarodne pomorske organizacije (IMO) i Mediteranskih organizacija u okviru UN sistema.	Neophodno poštovanje odredbi ovog zakona u cilju sprječavanja ili smanjenja zagađenja morske sredine. E&P aktivnosti uključuju nekoliko vrsta plovila uključujući i istražna plovila i plovila za prevoz otpada.
23.	Zakon o lukama („Službeni list CG“, br. 51/08, 27/13)	Ovim zakonom uređuju se: pravni status, podjela luka, upravljanje, naknade, koncesije, red, inspeksijski nadzor kao i druga pitanja koja su od značaja za luke u Crnoj Gori.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. Realizacija E&P aktivnosti uključuje i korišćenje luka.
24.	Zakona o sigurnosti pomorske plovidbe ("Sl. list Crne Gore", br. 62/13, 06/14)	Ovim zakonom uređuju se uslovi za pomorske objekte, posadu i plovne objekte koji plove teritorijalnim morem Crne Gore za sigurnost pomorske plovidbe i druga pitanja kojima se obezbjeđuje sigurnost pomorske plovidbe.	Svi morski objekti koji se koriste za E&P aktivnosti moraju poštovati odredbe ovog zakona.
25.	Zakon o geološkim istraživanjima („Službeni list RCG“, br. 28/93, 27/94, 42/94, 26/07 i 28/11)	Ovim zakonom uređuju se uslovi i način izvođenja geoloških istraživanja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
26.	Zakon o maslinarstvu (Službeni list RCG broj 15/92, 59/92).	Ovim zakonom uređuju se način i uslovi uzgoja i zaštite masline.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona posebno ukoliko aktivnosti na moru mogu uticati na područja sa maslinjacima.
27.	Zakon o putevima ("Sl. list RCG", br. 42/04, 21/09 i "Sl. list Crne Gore", br. 54/09, 40/10, 73/10, 36/11, 40/11)	Ovim zakonom uređuje se pravni položaj, razvoj, održavanje, zaštita, upravljanje i finansiranje javnih puteva.	Zakon o putevima ("Sl. list RCG", br. 42/04, 21/09 i "Sl. list Crne Gore", br. 54/09, 40/10, 73/10, 36/11, 40/11)
28.	Zakon o turizmu ("Sl. list Crne Gore", br. 61/10, 40/11, 53/11)	Uređuje načine i uslove pod kojima se obavljaju turističke i ugostiteljske aktivnosti, reguliše promociju turizma i mjere za razvoj crnogorske turističke ponude.	Ministarstvo ekonomije treba da osigura da E&P aktivnosti budu usklađene sa odredbama ovog zakona i da ne utiču negativno na turističku ponudu Crne Gore.
29.	Zakon o zaštiti kulturnih dobara (Sl. list Crne Gore)	Ovim zakonom uređuju se vrste i kategorije kulturnih dobara, načini uspostavljanja zaštite,	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	Gore br. 49/10)	režim i mjere zaštite.	
30.	Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi ("Sl. list Crne Gore", br. 56/09, 40/11)	Uređuje pitanja morskog ribarstva i marikulture kao bioloških resursa mora.	Ribe i drugi morski organizmi, kao i biodiverzitet mora su zaštićeni od ugrožavanja njihove životne sredine i prekomjernog korišćenja. Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
31.	Zakon o željeznici ("Sl. list Crne Gore", br. 27/13, 43/13)	Ovim zakonom uređuju se uslovi i način upravljanja željezničkom infrastrukturom i obavljanja prevoza u željezničkom saobraćaju.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona.
32.	Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Sl. list Crne Gore", br. 56/09, 18/11, 40/11)	Ovim zakonom uređuju se: razvoj poljoprivrede i ruralnih područja.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona. Ministarstvo ekonomije treba da osigura da E&P aktivnosti ne utiču negativno na poljoprivredu i ruralni razvoj.
33.	Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl. list RCG”, br. 15/92, 59/92 i 4/93, 27/94, 73/10, 32/11)	Zemljište, kao dobro od opšteg interesa, uživa posebnu zaštitu i koristi se pod uslovima i na način propisan ovim zakonom. Pod poljoprivrednim zemljištem se smatraju sve vrste zemljišta koje se koriste ili se mogu koristiti za poljoprivrednu proizvodnju. Poljoprivredno zemljište može da se privremeno ili trajno koristi u nepoljoprivredne svrhe.	Zavisno od scenarija razvoja E&P, tokom aktivnosti je neophodno pridržavanje navoda zakona. E&P aktivnosti ne smiju se sprovoditi na zemljištu koje je klasifikovano kao poljoprivredno zemljište osim na način definisan ovim zakonom.
34.	Zakon o vodama ("Sl. list RCG", br. 27/07)	Reguliše status i načine upravljanja svim vrstama voda, vodnim resursima i vodnim objektima, kao i sva druga pitanja od značaja za upravljanje vodnim resursima.	Tokom E&P aktivnosti koje zahtijevaju korišćenje vodnih resursa, neophodno je pridržavati se navoda zakona.
35.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o biološkoj raznovrsnosti („Sl. list SRJ-Međunarodni ugovori, br.11/01-28")	Ciljevi ove konvencije su očuvanje biološke raznovrsnosti i održivo korišćenje njenih komponenti.	Odredbе konvencije su prenijete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju E&P aktivnosti.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
36.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska Konvencija) ("Sl.list CG" – Međunarodni ugovori, br.06/08-147")	Ima za cilj očuvanje kopnenih, morskih i ptičjih migratornih vrsta unutar njihovog područja rasprostranjenosti.	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
37.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti evropskih divljači i prirodnih staništa (Bernska Konvencija) ("Sl.list CG" br.7)	Ima za cilj očuvanje divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa. Poseban naglasak se stavlja na ugrožene i osjetljive vrste, uključujući ugrožene i osjetljive migratorne vrste.	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
38.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o vlažnim područjima (Ramsar Konvencija) ("Sl. list SFRJ", br.09/77-675)	Promoviše pristup po ekosistemima pri čemu se vodeni ekosistemi posmatraju u svojoj cjelini. Ramsarska konvencija posebnu pažnju poklanja očuvanju populacija migratornih ptica što postavlja pitanja vezana za povezanost centralnih područja.	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
39.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine ("Sl.list SFRJ", br.56/74-1771)	Štiti kulturno i prirodno naslijeđe od izuzetne svjetske vrijednosti kroz, između ostalog, popisivanja mjesta svjetske baštine (World Heritage Sites).	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
40.	Zakon o potvrđivanju evropske Konvencije o predjelima ("Sl.list .CG", br. 006/08-135)	Ima za cilj promovisanje zaštite predjela, upravljanje i planiranje i organizovanje evropske saradnje o pitanjima predjela.	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
41.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune (CITES Konvencija) ("Sl.list SRJ" - Međunarodni ugovori, br. 11/01-3)	Konvencija se odnosi na promet zaštićenih vrsta. Sve vrste sa CITES liste su na režimu uvoznih CITES dozvola kod uvoza i izvoznih CITES dozvola, kod izvoza.	Odredbе konvencije su preniјete u nacionalno zakonodavstvo u oblasti zaštite prirode vezano za dio koji može biti značajan za implementaciju za implementaciju E&P aktivnosti.
42.	Zakon o potvrđivanju Okvirne Konvencije UN	Uspostavlja okvir za međunarodnu akciju protiv	Tokom E&P aktivnosti emituje se ugljen

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	o promjeni klime ("Sl.list SRJ", br.02/97-71)	negativnih efekata klimatskih promjena. Konvencija prepoznaje klimatski sistem kao zajednički resurs čija stabilnost može biti ugrožena industrijskim i drugim izvorima emisija ugljen dioksida i drugih gasova sa efektom staklene bašte.	dioksid i drugi gasovi staklene bašte.
43.	Zakon o potvrđivanju Kjoto protokola uz okvirnu Konvenciju UN o promjeni klime ("Sl.list RCG", br.17/07 od 27.03.2007)	Predstavlja operacionalizaciju Konvencije UNFCCC kroz uspostavljanje obavezujućih ciljnih vrijednosti smanjenja GHG gasova za razvijene zemlje.	Tokom E&P aktivnosti emituje se ugljen dioksid i drugi gasovi staklene bašte.
44.	Zakon o potvrđivanju Bečke Konvencije o zaštiti ozonskog omotača ("Sl. list SRJ", br. 01/90-3)	Posvećeni su zaštiti ozonskog sloja koji štiti Zemlju od štetnih zračenja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
45.	Zakon o potvrđivanju Montrealskog protokola o supstancama koje oštećuju ozonski omotač ("Sl. list SRJ", br.16/90-3)	Zasnovan je na opštem okviru, ciljevima i principima ustanovljenih Konvencijom i poziva se na iste razlike između industrijalizovanih zemalja i zemalja u razvoju.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
46.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima ("Sl. List SFRJ", br. 11/86-3)	Cilj Konvencije je da se u najvećoj mogućoj mjeri ograniči i postepeno smanji i spriječi zagađivanje vazduha, uključujući i prekogranični prenos zagađenja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. U toku E&P aktivnosti, sasvim je izvjesno da će doći do značajne emisije u vazduh što će za posljedicu imati dalekosežna prekogranična zagađenja vazduha.
47.	Zakon o potvrđivanju Stokholmske konvencije o postojanim organskim zagađivačima	Cilj je izrada inventara hemikalija koje se nalaze na listi Stokholmske konvencije.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. POZ najznačajniji za E&P aktivnosti su dioksini i furani i moguće PCB
48.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO Konvencija) ("Sl. List CG" br. 08/08-27)	Odredbe ove Konvencije ne utiču na pravo strana da sprovede nacionalne zakone, propise, administrativne odredbe ili prihvaćene pravne prakse kojima se štite informacije čije bi	Sasvim je moguće da se u toku implementacije E&P aktivnosti, jave prekogranični uticaji u slučaju izlivanja nafte. PU za takve aktivnosti treba da

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		dostavljanje bilo štetno po industrijsku i komercijalnu tajnost ili nacionalnu bezb.ednost. Međutim, ona definiše procedure za izradu PU u situacijama kada postoji velika vjerovatnoća da će doći do prekograničnih uticaja.	bude usklađena sa odredbama ovog zakona.
49.	Zakon o potvrđivanju Protokola o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu ("Sl.list CG" – Međunarodni ugovori, br. 2/2009-19)	Cilj ovog Protokola je da pruži visok nivo zaštite životne sredine, uključujući zdravlje, ustanovljenjem jasnih, transparentnih i efikasnih procedura za stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu;	Za E&P se izrađuje SEA. Ona treba da bude usklađena sa relevantnim odredbama kako bi se njome obuhvatili i prekogranični uticaji.
50.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njihovog odlaganja (Bazelska Konvencija) ("Sl.list SRJ", br.2, od 25. decembra 1999. godine)	U cilju implementacije konvencije donijeti su niz zakona i podzakonskih akata u oblasti upravljanja otpadom.	Tokom E&P se može staviti opasni otpad, te je neophodno pridržavanje navoda zakona posebno u pogledu onih otpada koji se moraju tretirati i odlagati van Crne Gore.
51.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija u oblasti životne sredine, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđa o pitanjima koja se tiču životne sredine (Arhuska Konvencija) ("Sl. list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. 03/09 od 31.07.2009)	Cilj Konvencije je pravo na dostupnost informacija, učešće javnosti u donošenju odluka i pravo na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine, u skladu sa odredbama ove konvencije.	Tokom svih E&P aktivnosti potrebno je obezbijediti slobodan pristup informacijama.
52.	Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti morske sredine i priobalnog područja Sredozemlja (Barselonska konvencija) ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je preduzimanje svih odgovarajućih mjera koje su u skladu sa odredbama ove konvencije i važećih protokola čije su one članice, kako bi spriječile, smanjile, suzbile i u najvećoj mogućoj mjeri otklonile zagađivanje u području Sredozemnog mora i zaštitile i unaprijedile morskou sredinu u tom području kako bi se doprinijelo njenom održivom razvoju.	Tokom E&P je moguće zagađivanje morske sredine. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
53.	Zakon o potvrđivanju Protokola o saradnji u sprječavanju zagađivanja Sredozemnog mora sa brodova i borbi protiv zagađivanja u slučaju udesa ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je sprječavanje zagađivanja mora sa brodova.	Tokom E&P je moguće zagađivanje morske sredine. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
54.	Zakon o potvrđivanju Protokola o zaštiti	Cilj je sprječavanje zagađivanje mora od	Zavisno od scenarija razvoja, tokom

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	Sredozemnog mora od zagađivanja od kopnenih izvora i kopnenih aktivnosti ("Sl. list RCG", br. 64/07)	kopnenih izvora.	E&P je moguće zagađivanje morske sredine sa kopna. Neophodno je sprovesti mjere zaštite.
55.	Zakon o potvrđivanju Protokola o područjima pod posebnom zaštitom i biodiverzitetu Sredozemlja ("Sl. list RCG", br. 64/07)	Cilj je zaštita biodiverziteta kroz donošenje akcionih planova.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona i donijetih planova.
56.	Zakon o potvrđivanju Protokola o integriranom upravljanju priobalnim područjem Sredozemnog mora	Cilj je postaviti okvir za integralno upravljanje priobalnim područjem Sredozemlja i preduzimanje neophodnih mjera kako bi se ojačala regionalna saradnja u tu svrhu.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona.
57.	Zakon o potvrđivanju Sporazuma o zaštiti kitova (Cetacea) u Crnom moru, Sredozemnom moru i susjednom atlanskom području – ACCOBAMS ("Sl. list CG" br.007/08-2)	Cilj je zaštita kitova i delfina preduzimanjem konkretnih mjera i sprovođenjem monitoringa.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda zakona. Izvjesno je da će E&P aktivnosti u podmorju negativno uticati na kitove.
58.	Zakon o ratifikaciji Evropske Konvencije o predjelima (Firentinska konvencija) („Sl. list CG“, br. 006/08-135)	Konvencija se bavi zaštitom, upravljanjem i planiranjem svih pejzaža kao i podizanjem svijesti o vrijednosti živog pejzaža	Tokom E&P je neophodno razmotriti uticaje bušačkih tornjeva i platformi na pejzaže.
59.	Zakon o ratifikaciji MPO Konvencije o upravljanju balastnim vodama	Konvencija obuhvata tehničke standarde i uslove za regulisanje kontrole i upravljanja balastnim vodama i naslagama sa brodova.	Tokom E&P aktivnosti, potrebno je poštovati odredbe ove konvencije.
60.	Pravilnik o bližem sadržaju i načinu vođenja katastra zagađivača životne sredine ("Sl. list Crne Gore", br. 43/10)	Ovim pravilnikom propisuje se sadržaj i način vođenja katastra zagađivača životne sredine.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika. Operater mora da vodi zapisnik o emisijama u skladu sa uslovima Pravilnika.
61.	Pravilnik o postupanju sa otpadnim uljima ("Sl. list Crne Gore", br. 48/12)	Ovim pravilnikom propisuje se postupanje sa otpadnim uljima u skladu sa tehničkim i tehnološkim uslovima obrade otpadnih ulja.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
62.	Pravilnik o razvoju i proizvodnji ugljovodonika ("Sl. list Crne Gore", br. 07/14)	Ovim pravilnikom uređuje se bliža sadržina programa razvoja i proizvodnje ugljovodonika.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
63.	Pravilnik o uslovima za bušenje bušotina i izgradnju postrojenja za istraživanje i	Propisuje način registracije bušotina, izradu i sadržaj planova i programa za bušenje,	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	proizvodnju ugljovodnika ("Sl. list Crne Gore", br. 07/14)	izvještavanje o operacijama bušenja i prikupljanje i dostavljanje uzoraka.	
64.	Pravilnik o bližem načinu i potrebnoj dokumentaciji za izdavanje dozvole o dozvoljenim emisijama zagađujućih materija u vazduhu ("Sl. list Crne Gore", br. 25/13, 61/13)	Dozvola o dozvoljenim emisijama zagađujućih materija u vazduhu izdaje se na osnovu dokumentacije i na način utvrđen ovim pravilnikom.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
65.	Pravilnik o uslovima zaštite životne sredine tokom operacija sa ugljovodonicima ("Sl. list Crne Gore", br. 60/12)	Propisuje mjere za sprovođenje operacija sa ugljovodonicima, radi zaštite životne sredine, pored mjera zaštite životne sredine utvrđenih zakonom, drugim propisima, normativima i standardima	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
66.	Pravilnik o načinu i postupku mjerenja emisija iz stacionarnih izvora ("Sl. list Crne Gore", br. 39/13)	Ovim pravilnikom propisuje se način mjerenja emisija iz stacionarnih izvora.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
67.	Pravilnik o načinu i uslovima praćenja kvaliteta vazduha ("Sl. list Crne Gore", br. 21/11)	Ovim pravilnikom utvrđuju se uslovi i način praćenja kvaliteta vazduha..	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
68.	Pravilnik o graničnim vrijednostima buke u životnoj sredini, načinu utvrđivanja indikatora buke i akustičkih zona i metodama ocjenjivanja štetnih efekata buke ("Sl. list Crne Gore", br. 60/11)	Ovim pravilnikom utvrđuju se granične vrijednosti buke u životnoj sredini.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
69.	Pravilnik o kvalitetu i sanitarno-tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda ("Sl. list Crne Gore", br. 45/08 od 31.07.2008, 09/10)	Ovim pravilnikom bliže se propisuje kvalitet i sanitarno-tehnički uslovi za ispuštanje otpadnih voda u recipijent.	Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Pravilnika.
70.	Rješenje o zaštiti rijetkih, protijedenih,	415 biljnih i 430 životinjskih vrsta, uključujući i sve	Neophodno poštovanje mjere zaštite

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
	endemskih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta (Službeni list RCG, br. 56/06)	vrste slijepih miševa, je stavljeno pod zaštitu zbog toga što su rijetke i/ili ugrožene.	za vrste koje se nalaze na ovom Rješenju.
71.	Prostorni plan Crne Gore do 2020. Godine	Jedan od opštih ciljeva Plana je racionalno korišćenje prirodnih resursa kroz između ostalog održivi razvoj obalnog područja sa primjenom principa održivog razvoja.	PPCG je predviđen razvoj E&P aktivnosti. Prema podacima iz PPCG geološka istraživanja nafte i gasa ukazuju na perspektivnost podmorja na teritoriji Crne Gore. Ukupno naftnomatični potencijal iznosi 12,5 x 109 tona.
72.	Prostorni plan područja posebne namjene za Morsko dobro	Planom se daju smjernice za razvoj, korišćenje i zaštitu područja morskog dobra Crne Gore, uzimajući u obzir specifičnosti i ograničenja na ovom prostoru.	Plan ima za cilj da obezbijedi racionalno korišćenje prirodnih i vještačkih resursa u zoni morskog dobra i da obezbijedi njihovu dugoročnu zaštitu i održivost. Tokom E&P je neophodno pridržavanje navoda Plana obzirom da E&P može imati značajne uticaje na korišćenje i zaštitu područja.
73.	Strateški Master plan za upravljanje čvrstim otpadom na teritoriji Crne Gore (2005.)	Sistem upravljanja komunalnim otpadom se zasniva na mreži sanitarnih deponija po standardima EU uz saniranje privremenih odlagališta. Sistem upravljanja opasnim otpadom zasniva se na formiranju Centra za tretiranje opasnog otpada i odgovarajuće deponije. Dio sistema je i izvoz određenih vrsta otpada.	Tokom E&P nastaju vrste otpada koje su nagašene u planu. Neophodno je poštovanje mjera i aktivnosti prepoznatih Master planom. Operateri treba da budu upoznati sa statutom izgradnje infrastrukture za upravljanje čvrstim otpadom kako bi mogli da planiraju upravljanje otpadom koji se generiše kroz E&P aktivnosti i da li da se oslanjaju na lokalnu infrastrukturu ili da taj otpad izvoze
74.	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore (2007.)	Strategijom su utvrđeni slijedeći opšti ciljevi: - Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti; - Smanjiti siromaštvo; obezbijediti jednakost u pristupu uslugama i resursima;	Strategijom se definiše održivi razvoj Crne Gore utemeljen na tri stuba održivog razvoja: ekonomski, društveni razvoj i zaštita životne sredine i prirodni resursi, na koje može imati uticaj EP aktivnosti.

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
75.	Nacionalna strategija biodiverziteta za period od 2010-2015.g.	<ul style="list-style-type: none"> - Osigurati efikasnu kontrolu i smanjenje zagađenja, i održivo upravljanje prirodnim resursima; - Pobojšati sistem upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktere, uz izgradnju kapaciteta na svim nivoima; i - Očuvati kulturnu raznolikost i identitete. <p>Načela na kojima je Strategija bazirana su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zaštita biološkog diverziteta je ključni segment zaštite prirode u Crnoj Gori za čiju zaštitu se primjenjuje ekosistemski pristup³; - biološki diverzitet je jedna od osnovnih vrijednosti i jedan od glavnih resursa za dalji razvoj Crne Gore - dalji razvoj Crne Gore zavisi od kapaciteta i produktivnosti ekosistema⁴; - drugi, a posebno sektori ekonomskog razvoja u Crnoj Gori odgovorni su za uključivanje zaštite biodiverziteta i zaštitu prirode u svoje politike, strategije, programe i planove razvoja; - biološki diverzitet Crne Gore je dio globalnog - svjetskog biodiverziteta radi čega se naporu na njegovoj zaštiti usklađuju sa odgovarajućim međunarodnim ugovorima i regionalnim i globalnim inicijativama; - zaštita prirode i zaštita biološkog diverziteta počivaju na angažovanju svih djelova crnogorskog društva; - proces vanrednog ili redovnog donošenja Strategije (nakon pet godina) obezbjeđuje 	Tokom E&P je moguć značajan uticaj na biodiverzitet. Neophodno poštovanje navoda iz strategije.

³ <http://www.cbd.int/ecosystem/>

⁴ CBD, Odluka br. V/6, aneks, sekcija C, paragraf 12, Opis, Principi i Operativno Uputstvo za ekosistemski pristup

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		<p>njeno prethodno razmatranje od strane onih ciljnih grupa i aktera koji su važni za njeno sprovođenje.</p> <p>Akcionim planom su propisane 54 mjere. Jedna od njih je: »Ugradnja mjera i uslova za zaštitu biodiverziteta i zaštite prirode u propise i dokumente u privrednim oblastima«.</p>	
76.	Strategija regionalnog razvoja Crne Gore za period 2010-2014. Godine	<p>Cilj strategije je nastojanje da se usaglasi politika regionalnog razvoja sa politikom regionalnog razvoja EU. Definisana su tri strateška cilja: ravnomjerniji razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, ubrzani razvoj manje razvijenih lokalnih samouprava i regiona, regionalni razvoj i zaštita životne sredine.</p>	<p>Tokom E&P se može očekivati različit uticaj na regionalni razvoj. Poštovati mjere i aktivnosti prepoznate Strategijom u cilju adekvatne implementacije planiranih aktivnosti</p>
77.	Strategija ribarstva 2009 – 2013.	<p>Kao i Strategija poljoprivrede i Strategija razvoja ribarstva Crne Gore (2006) je donijeta na osnovu EU zakonodavnog okvira i ima u vidu zahtjeve za jačanje kapaciteta za implementaciju Zajedničke politike ribarstva EU. Strategija promoviše razvoj morskog ribarstva do održivog nivoa, kroz unapređenje legislative, sistema monitoringa resursa i postepenog ispunjavanja EU i međunarodnih standarda u kontroli ribarstva.</p>	<p>Tokom E&P se može očekivati uticaj ribarstvo. Neophodno poštovanje mjera i aktivnosti ove Strategije u cilju adekvatne zaštite ribljeg fonda u području istraživanja/eksploatacije ugljovodonika.</p>
78.	Strategija zaštite od ionizujućeg zračenja, radiacione sigurnosti i upravljanja radioaktivnim otpadom	<p>Strategija ima za cilj da obezbijedi zaštitu od ionizujućeg zračenja i sigurno upravljanje radioaktivnim otpadom.</p>	<p>Tokom E&P se može očekivati uticaj ionizujućeg zračenja. Mjere i aktivnosti nevedene u strategiji trebaju biti određujuće za aktivnosti E&P uz izričito uvažavanje nadležnog Zakona.</p>
79.	Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030 - bijela knjiga sa Strateškom procjenom uticaja	<p>Strategija je bazirana na usvojenoj Energetskoj politici postojećim međunarodnim obavezama Crne Gore i smjernicama energetske politike EU. Crna Gora prihvata obaveze Sporazuma o energetske zajednici kao ključnog dokumenta za realizaciju reformi u energetske sektoru. Crna Gora će nastojati da ispuni sve potrebne mjere za</p>	<p>Strategija je predviđela razvoj E&P u podmorju.</p> <p>Prema prikazanim podacima, potencijalne rezerve nafte iznose približno 7 milijardi barela, a potencijalne rezerve prirodnog gasa 425 milijardi m³. Komercijalna</p>

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program
		uspješnu realizaciju EU pravne tekovine u oblasti energetike, životne sredine, konkurencije i obnovljivih izvora energije.	isplativost dosadašnjih pojava nafte i gasa u podmorju Crne Gore se može utvrditi izradom novih dodatnih bušotina na odgovarajućim strukturama. Procjenjuje se, da bi se sa ovog prostora, sa većim obimom istraživanja, uz pretpostavku da dođe do skorog otkrivanja komercijalnih ležišta, mogla ostvariti značajna proizvodnja.
80.	Nacionalna strategija za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa 2012-2015.;	Strategija ima za cilj povećanje zaposlenosti, povećanje znanja i vještina, kompeticija kroz formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje i usavršavanje, promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva.	Tokom E&P će doći do povećanja zaposlenosti. Moguće je očekivati priliv radne strane iz drugih država. Tokom E&P predviđeti usavršavanje i obuku domaće radne snage u najvećem obimu.
81.	Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020, Podgorica 2008.;	Master plan se zasniva na projekciji da će Crna Gora ostvariti oko 20 miliona noćenja u 2020., što bi značilo četvorostruko povećanje kapaciteta u odnosu na 2005. godinu. Od ukupnog broja očekivanih noćenja u 2020, tri četvrtine se očekuju na primorju Crne Gore. Plan takođe ističe potrebu za zaštitom ekološki osetljivih zona, kao i važnost primjene ograničenja gustine u turizmu za razvoj turističke ponude visokog kvaliteta.	Strategija razvoja turizma ne prepoznaje E&P. E&P može imati značajan uticaj na dalji razvoj turizma u pogledu pejzažnih i drugih uticaja. Incidentne situacije bi mogle imati značajan uticaj na dalji razvoj turizma.
82.	Nacionalna strategija upravljanja kvalitetom vazduha	Cilj strategije je zaštita životne sredine i zdravlja ljudi od negativnih efekata zagađenja vazduha.	Strategijom su propisane opšte i specifične mjere zaštite vazduha koje moraju biti poštovane tokom E&P. Zavisno od scenarija razvoja, strategija se odnosi prema emisijama iz rezervoara tečnih goriva naftnog porijekla kao značajnog izvora antropogenih emisija gasova u vazduh, naročito nemetanskih

Redni br.	Propisi/Strategije/Planovi	Glavni zahtjevi	Implikacije na program organskih isparljivih supstanci i benzena.
83.	Commission sets out new safety standards for offshore oil and gas operations (http://ec.europa.eu/energy/oil/offshore/standards_en.htm)	Regulatorni okvir EC ima za cilj da smanji pojavu većih nezgoda vezanih za poslove pri istraživanje nafte i gasa i da ograniči posljedice eventualnih nezgoda. Poveća se zaštita morske sredine i pribalja od zagađenja. Uspostavlja minimalne uslove za bezbjedno istraživanje i eksploataciju i poboljšava mehanizme reagovanja u slučaju velikih nesreća. Primenjivaće se na postojećim i budućim instalacijama i operacijama. Operacije će se moći izvoditi samo ukoliko operater posjeduje validnu licencu ili dozvola. Direktiva sadrži odredbe kojima se obezbjeđuje nezavisnost i objektivnost nadležnog organa. Da bi se sprečio sukob interesa, države članice treba da osiguraju jasno razdvajanje između regulatornih funkcija koje se odnose na bezbjednost i životnu sredinu i regulatornih funkcija koje se odnose na ekonomski razvoj, uključujući i licenciranje. Direktiva propisuje pravila za transparentnost i razmjenu informacija, saradnju između država članica, planove reagovanja u vanrednim situacijama i prekograničnim uticajima.	Tokom E&P se mora strogo pridržavati ovih navoda.

PRILOG B: MEĐUNARODNE KONVENCIJE I PROTOKOLI RATIFIKOVANI U CRNOJ GORI

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
1	Konvencija o biološkom diverzitetu	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
2	Kartagena Protokol o Konvenciji o biološkom diverzitetu	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
3	Konvencija o migracionim vrstama - CMS	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
4	Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa (Bernska konvencija)	Ratifikovano
5	Ramsarska konvencija o močvarama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
6	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne baštine	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
7	Evropska konvencija o pejzažu	Ratifikovano
8	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES konvencija)	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
9	Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv širenja pustinjskog pojasa u zemljama koje trpe ozbiljne suše i / ili pustinja, posebno u Africi	Ratifikovano
10	Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
11	Kjoto protokol Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama	Ratifikovano
12	Bečka konvencija za zaštitu ozonskog omotača	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
13	Montrealški protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
14	Amandman na Montrealški protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, London, 29. juna 1990	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
15	Amandman na Montrealški protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Kopenhagen, 25. novembar 1992	Ratifikovano / usvojeno

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
		sukcesijom
16	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, usvojen na Devetom sastanku potpisnika, Montreal, 17. septembar 1997	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
17	Amandman na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Peking, 3. decembar 1999	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
18	Konvencija dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha (CLRTAP)	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
19	Protokol uz Konvenciju o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha za finansiranje Programa saradnje za praćenje i evaluaciju dalekosežnog prenosa zagađujućih materija u vazduhu u Evropi (EMEP)	Ratifikovano / pridruženo sukcesijom
20	Protokol o teškim metalima (Arhus , 1998)	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
21	Protokol o smanjenju acidifikacije, eutrofikacije i prizemnog ozona (Geteborg, 1999)	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
22	Protokol o dugotrajnim organskim zagađenjima	Nije ratifikovano (ratifikacija u toku)
23	Štokholmska konvencija o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama (POPs)	Ratifikovano
24	Konvencija o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu	Ratifikovano
25	Amandman na konvenciju o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu, Sofija, 27. februar 2001	Ratifikovano
26	Amandman na konvenciju o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu, Cavtat, 4. jun 2004	Ratifikovano
27	Protokol o procjeni uticaja u prekograničnom kontekstu	Ratifikovano
28	Konvencija o prekograničnim efektima industrijskih akcidenata	Ratifikovano
29	Kijevski Protokol o ispuštanju zagađenja i osiguranju prenosa (PRTR), Kijev, 21. maj 2003	Nije ratifikovano / sukcesije izvršena u odnosu na potpis
30	Bazelska Konvencija o prekograničnom kretanju opasnog otpada i njegovog odlaganja	Ratifikovano / pridruženo sukcesijom
31	Amandman na Bazelsku konvenciju o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovom odlaganju, Ženeva, 22. septembar 1995	Nije ratifikovano / sukcesije izvršena u odnosu na potpis
32	Bazelski Protokol o odgovornosti i kompenzaciji za štetu	Nije ratifikovano

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
	nastalu prekograničnim kretanjem opasnog otpada i njihovim odlaganjem	
33	Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u pitanjima životne sredine - Arhuska konvencija	Ratifikovano
34	Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađenja (Konvencija iz Barselone)	Ratifikovano
35	Protokol o saradnji u sprečavanju zagađenja sa brodova i, u hitnim slučajevima, borba protiv zagađenja Sredozemnog mora (Protokol o prevenciji i hitnosti)	Ratifikovano
36	Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od zagađenja iz kopnenih izvora i aktivnosti (LBS protokol)	Ratifikovano
37	Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkom diverzitetu u Mediteranu	Ratifikovano
38	Protokol o sprečavanju zagađivanja Sredozemnog mora usljed prekograničnog kretanja opasnog otpada i njegovog odlaganja (protokol o opasnom otpadu)	Ratifikovano
39	Protokol za sprečavanje i otklanjanje zagađenja u Sredozemnom moru koje potiče od brodova, aviona ili spaljivanja na moru	Nije ratifikovano
40	Protokol za zaštitu Sredozemnog mora od zagađenja koje potiče iz istraživanja i eksploatacije u kontinentalnom pojasu, morskom dnu i podtlu	Nije ratifikovano
41	Protokol o integrisanom upravljanju mediteranskim priobalnim zonama	Ratifikovano
42	Konvencija o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotoka i međunarodnih jezera – konvencija o vodama	Nije potpisano / Nije ratifikovano
43	IAEA Bečka konvencija o građanskoj odgovornosti za nuklearnu štetu	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
44	Protokol za izmjenu Bečke konvenciju o građanskoj odgovornosti za nuklearnu štetu	Nije ratifikovano
45	IAEA Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
46	Amandman na konvenciju o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala	Nije ratifikovano
47	IAEA Konvencija o ranom obavješćavanju o nuklearnim nesrećama	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom

Br.	Naziv konvencije ili protokola	Status
48	Konvencija o dodatnoj naknadi za nuklearne štete	Nije ratifikovano
49	IAEA Konvencija o pomoći u slučaju nuklearnog akcidenta ili opasnosti od radijacije	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
50	Zajednička konvencija o sigurnosti upravljanja istrošenim gorivom i sigurnosti upravljanja radioaktivnim otpadom	Nije ratifikovano
51	Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma	Sukcesija se vrši u odnosu na potpis / Srbija i Crna Gora nije priložila ratifikacioni instrument
52	Ugovor o neširenju nuklearnog oružja	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
53	Sveobuhvatna zabrana nuklearnih proba - sporazum o zabrani	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
54	Ugovor o zabrani testiranja nuklearnog oružja u atmosferi, u svemiru i pod vodom	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
55	Ugovor o zabrani polaganja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje na morsko dno i dno okeana	Ratifikovano / usvojeno sukcesijom
56	Konvencija o balastnim vodama	Ratifikovano

PRILOG C: POTENCIJALNI UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU I PREDLOŽENE MJERE ZA NJIHOVO UBLAŽAVANJE

Potencijalni uticaji i moguće mjere za njihovo ublažavanje u toku faze ispitivanja

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
1.1. Morska seizmička ispitivanja (velike površine, privremena i povratna)	1.1.1. Akustične emisije iz seizmičkih izvora (vazdušni pištolji)	1.1.1.1. Zagađenje podmorja bukom. Npr.: Zvučni šokovi koji će uticati na morske sisare i morske kornjače	Ne	<p>Izraditi plan upravljanja životnom sredinom uključujući i lagani start (soft starts), vizuelno praćenje kretanja morskih sisara od strane posmatrača i PAM (Pasivni monitoring akustičnih emisija).</p> <p>Protokol bi trebalo da obuhvati najmanje sljedeće odredbe:</p> <p>1. Lagani start (Soft start) – Svaki put kada se koristi seizmička oprema, potrebno je sprovesti "soft start" procedure kako bi se omogućilo morskim sisarima i kornjačama da se sklene prije nego što oprema bude puštena da radi punom snagom. U sistemu seizmičke opreme, prvo treba aktivirati najmanje izvore buke, a zatim na svakih 20 do 40 minuta postepeno aktivirati sva naredna postrojenja.</p> <p>2. Vizuelni monitoring – koji treba započeti najmanje 30 minuta prije početka aktivnosti i on se viši sve dok ima prirodne svjetlosti, posmatrači treba da vrše monitoring bezbjedonosne (tampon) zone prečnika 500 m od plovila koje je izvor zagađenja. Oprema se može aktivirati tek najmanje 20 minuta nakon što morski sisari i morske kornjače napuste tampon zonu.</p> <p>3. Gašenje sistema – Vizuelno praćenje površine mora treba da se nastavi dok seizmička oprema radi u toku dana, a ukoliko se u toku vizuelnog praćenja u tamon zoni primjetiti se kit, morska medvjedica ili morska kornjača opremu treba izgasiti. Osim što pripada porodici Delphinidae, kit se još definiše i kao pripadnik roda Cetacea (tj. uključujući i bilo kog drugog kita usana, ulješura, ili kljunasti kit).</p> <p>4. Noćne aktivnosti –tampon zonu je potrebno nadgledati u toku dana zbog eventualne pojave morskih sisara i kornjača, pri čemu se i noću trebaju sprovesti slične procedure, ili ispitivanja treba ograničiti samo na dnevne aktivnosti.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
1.1.2. Kretanje plovila i vučne opreme		1.1.2.1. Kapacitet ulova određene količine sa određenom opremom (npr. demersalna riba sa dugim uronjenim mrežama) i interakcija sa statičnom i fiksnom opremom (npr. Plutajuće mreže, zamke, plutajući uređaji za sakupljanje ribe)	Ne	<p>1. Angažman ribarske zajednice prije započinjanja aktivnosti na seizmičkim ispitivanjima</p> <p>2. Jasan plan komunikacije</p> <p>3. Plan davanja adekvatne nadoknade u slučaju gubitka opreme</p> <p>4. Definisanje zona sa zabranom ribolova u toku trajanja ispitivanja</p> <p>5. Koristiti najmanje jedan čuvarski brod koji bi pomjerao postavljenu opremu za ribolov. Takođe u zonama gdje je ribarska oprema gusto postavljena, linije treba da budu raščićene a oprema vraćena ili zamjenjena.</p>
		1.1.2.2. Interakcija sa ili remećenje pomorskog saobraćaja (sudari sa brodovima i barkama)	Ne	<p>1- Licence treba pribaviti kako bi se obavile konsultacije sa interesnim grupama prije sprovođenja streamer surveys kako bi se osiguralo da je suprostativnost ribolovnih i brodarskih aktivnosti minimalan.</p> <p>2- Pretpostavlja se da će plovila koja se budu koristila za ispitivanje koristiti adekvatnu signalizaciju u skladu sa Međunarodnim zakonom o pomorstvu (uključujući i komunikaciju putem radija, rasvjetla, zastave) za upozoravanje drugih plovila o prisustvu tampon zone.</p> <p>3- Pozicioniranje istražnih plovila treba da bude zasnovano na proširenom globalnom navigacionom satelitskom sistemu (GNSS), npr. diferencijalno korigovan GPS (DGPS) ili korigovani Clock and Orbit GPS (takođe poznat pod nazivom SDGPS ili precizno pozicioniranje u realnom vremenu (Precise Point Positioning PPP) koje obično submetarski precizno određuju položaj. preporučuje se da se koriste dva samostalna sistema za površinsko pozicioniranje kojim će se upravljati u skladu sa smjernicama za GNSS (Global Navigation Satellite System) Pozicioniranje u industriji proizvodnje nafte i gasa, izdat zajedno od strane OGP (Oil & Gas Producers) i IMCA (International Marine Contractors Association). U njemu se opisuju dobre prakse za upotrebu satelitskog navigacionog sistema (GNSS) kod, između ostalog, aktivnostima na moru i relevantnim aktivnostima u industriji proizvodnje nafte i gasa. Smjernice se mogu preuzeti sa sljedeće internet stranice: www.ogp.org.uk ili www.imca-int.com.</p>
		1.1.2.3. Gubitak potiska tečnosti nakon oštećenja kablova	Ne	<p>1. Usklađenost sa nacionalnom i međunarodnom regulativom (npr. MARPOL).</p> <p>2. Prema MARPOL, potrebno je izraditi Plan postupanja u vanrednim situacijama za slučaj izlivanja nafte sa broda / Shipboard Oil Pollution Emergency Plan.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
	1.1.3. Ručno ispuštanje i radnje	1.1.3.1. Drenaža palube i spiranje Fekalije i otpadna samljevna hrana	Ne	<p>1. Prolivena nafta se tretira i ispušta u skladu sa nacionalnim i međunarodnim regulativama (npr. MARPOL).</p> <p>2. Otpad od hrane oslobađa se u skladu sa MARPOL.</p> <p>3. Obezbiđiti adekvatna postrojenja za upravljanje otpadom na samom početku ciklusa, umjesto u fazi izgradnje.</p> <p>4. Procijeniti stanja životne sredine treba da bude obezbijeđen u skladu sa regulativama i uslovima dobijanja dozvole, kao i sa logistikom planiranja, uključujući i mjerenje vremena ostvarenih putovanja</p>
		1.1.3.2. Ispuštanje otpada od mašina i drugih nafnih proizvoda	Moguće	<p>1. Prolivena nafta će se tretirati i ispuštati u skladu sa nacionalnim i međunarodnim regulativama (npr. MARPOL)</p>
		1.1.3.3. Prolivene hemikalije	Moguće	<p>Adekvatno reagovanje za slučaj izlivanja 1 (mala količina nafte, prolivanja u toku funkcionisanja), uključujući bilo kakvo izlivanje koji može da se desi u blizini luka u toku pretakanja nafte u bunke kao i izlivanje na moru (izlivi malih količina u toku ponovnog dopunjavanja agregata ili hidraulička izlivanja iz opreme na plovilu).</p> <p>1. Posada dostavnog plovila biće obučena da koristi opremu za sakupljanje prolivene nafte.</p>
	1.1.4. Atmosferske emisije	<p>"1.1.4.1. Emisija čestica koje zagađuju vazduh:</p> <p>1. Dizel motori i agregati emituju čestice koje zagađuju vazduh (npr. Ugljen monoksid, azot oksid, sumpor oksid i isparljiva organska jedinjenja kao i čestice sa efektom staklene bašte kao što je CO₂ i metan)"</p>	Ne (ograničena emisija u toku ove faze)	<p>1. Plovila za istraživanje moraju da budu usklađena sa MARPOL Aneks VI, kojim se definišu granice emisije sumpor oksida i azot oksida iz izduvnog sistema brodova i zabranjuje namjerna emisija čestica koje oštećuju ozon uključujući halone i hlora-fluor-ugljenika</p> <p>2. MARPOL-om se takođe definiše granice emisije azotnih oksida iz dizel motora i zabranjuje se spaljivanje određenih proizvoda na brodu kao na primjer kontaminirani materijali za pakovanje i bifenil. Na primjer: prema Regulativama za ugljovodonič (Hydrocarbons Regulations of 2007) iz 2007. godine, lica kojima je dodijeljena licenca moraju da osiguraju da sva mašinerija, oprema i instalacije koje koriste bilo oni ili podizvođači bude usklađena sa prihvaćenim standardima za međunarodnu industriju proizvodnje nafte i mora da bude adekvatne konstrukcije kao i da bude redovno održavana.</p> <p>3. Bušaća plovila moraju da poštuju odredbe MARPOL 73/78 Aneks VI - Standardi za vazduh vezano za emisije u vazduh."</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
1.1.5. Kontrolisanje opreme	1.1.5. Kontrolisanje opreme	1.1.5.1. Rizik od unošenja invazivnih vrsta	Ne	1. Politika čišćenja platformi od obraštajućih organizama prije napuštanja prethodne teritorije. Na primjer, na Novom Zelandu: obavezno je poštovanje Zdravstvenih standarda za balastne vode sa brodova iz svih zemalja (Import Health Standard for Ships' Ballast Water from All Countries (Biosecurity Act 1993)) kao i određena regulativa vezana za biosigurnost i regulative za vršenje inspekcije plovila .
		1.1.5.2. Razlaganje sloja formiranog od organizama koji obraštaju plovila u more	Ne	1. Sistemi za sprečavanje pojave obrastućih organizama treba da se primjenjuju na svim istražnim plovilima.
1.2. Ispitivanja kablom položenim na dnu okeana (mala područja, privremena i reverzibilna)	1.2.1. Interakcija opreme položene na morsko dno	1.2.1.1. Eventualan uticaj remećenja morskog dna na osjetljive bentičke zajednice (zajednice dubokovodnih korala, hemosintetičke zajednice, telekomunikacioni kablovi, olupine od brodova i drugi potopljeni arheološki resursi)	Ne	1. Koristiti postojeće podatke ili sprovesti dodatna istraživanja kako bi se ocijenila osjetljivost područja prije započinjanja radnji koje remete postojeće stanje i potreba za premijestanjem.

Potencijalni uticaji i moguće mjere za njihovo ublažavanje u toku faze istraživanja i procjene

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
2.1. Istraživanja prije bušenja	2.1.1. Topografija i reljef morskog dna	2.1.1.1. Nestabilne padine, strmí tereni i sklonost ka urušavanju	Ne	1. Sprovesti konkretna i detaljna seizmička istraživanja u područjima sa visokim rizikom.
	2.1.2. Dopunski podaci	2.1.2.1. Isto kao i za dio koji se bavi prospektiranjem	Ne	1. Isto kao i za dio o ispitivanju
2.2. Procjene bušotina i rana proizvodnja	2.2.1. Fizičko prisustvo bušačeg i pomoćnog plovila	2.2.1.1. Remećenje ili/i narušavanje životne sredine bentosa: 1- Remećenje naslaga 2- Povećana mutnoća 3- Fizička oštećenja bentičkih vrsta na putanji sidrenja i u neposrednoj blizini sidrišta	Ne	1. Mapiranje hazarda identifikovanih tokom ispitivanja rađenih na maloj dubini morskog dna kako bi se definisale fizičke karakteristike položaja bušotine zapotrebe procesa izvođenja bušotina. 2. Praćenje stanja životne sredine prije bušenja. 3. Upotreba daljinski kontrolisanih plovila DKP (Remote Operated Vehicle) u cilju ispitivanja položaja bušotine prije započinjanja aktivnosti na izođenju bušotine.
		2.2.1.2. Remećenje ili interakcija sa pomorskim saobraćajem	Ne	U skladu sa COLREGS - Međunarodne regulative za prevenciju udesa na moru (International Regulations for Preventing Collisions at Sea) i drugih lokalnih zakona; npr. na Novom Zelandu, pravila pomorstva Dio 22 : 1. Sprečavanje udesa. 2. Upozorenja za navigaciju uz obalu. 3. Pomoćna sredstva za navigaciju. 4. Bezbedonosna tampon zona oko bušačeg područja (prečnik 500 metara). U tampon zoni neće moći neovlašćeno da uplovljavaju plovila i ona će se pratiti na radaru i vizuelno.
	2.2.2. Bušača platforma i izvođenje bušotine	2.2.1.3. Uticaji na vizuelne sadržaje i predjele	Ne	Razmotriti vizuelne sadržaje prilikom postavljanja objekata na kopnu
		2.2.2.1. Remećenje morskog dna uzrokovanog površinom platforme zbog njenog usidranja	Ne	Sva bušača plovila moraće da poštuju pravila pomorstva kao što su Zdravstveni standardi za uvoz (Import Health Standard) za balastnu vodu sa brodova iz svih zemalja (Zakon o biološkoj bezbjednosti / Biosecurity Act 1993) i Zakon o pomorskom saobraćaju 1994 na Novom Zelandu. 1. Seizmička ispitivanja visoke rezolucije (Geohazardi, 3D seizmika). 2. Vidi poglavlje o Razvoju i proizvodnji / Tip platforme i površina postrojenja za prepradu.

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		<p>2.2.2.2. Rizik of unošenja invazivnih vrsta</p>	Ne	<p>Politike o čišćenju platformi od organizama koji obraštaju plovila prije napuštanja prethodne teritorije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Usklađivanje sa Zdravstvenim standardima za uvoz (Import Health Standard) za balastne vode sa brodova iz svih zemalja (Zakon o biološkoj situaciji 1993) i posebno zakonodavstvo za biološku sigurnost i zahtjeve za vršenje inspekcije na plovilima. 2. Potrebno je implementirati sistem za sprečavanje obraštavanja na svim istražnim vozilima.
		<p>2.2.2.3. Zagađenje bukom uslijed bušenja</p>	Ne	<p>1. Pokušati svesti na najmanju moguću mjeru vrijeme bušenja obzirom da nema mjera za kontrolu.</p>
		<p>2.2.2.4. Bušaći fluidi :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Minimalna koncentracija ugljovodonika nađena na morskome dnu, što može da uzrokuje povećan nivo biološke aktivnosti bentičkih organizama što će uticati na nivo koseonika u naslagama, staništa bentosa i vodene kolone. 2- Povećanje muljevitosti vode lokalno i manje lokalne promjene kvaliteta vode. 3- Radioaktivni materijali koji se prirodno javljaju 	Ne	<p>Program bušaćih tečnosti može da obuhvata nisko-toksične linearne ili razgranate parafine, interne olefine, linearne alfa olefine, estere i/ili polialfa olefine.</p> <p>Svi ovi materijali koji se ispuštaju zahtjevaju sisteme za čuvanje, transport i odlaganje.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oprema za kontrolu sadržaja čvrstih čestica kako bi se minimizirao povrat bušaćih tečnosti i smanjila zapremina bušaćih tečnosti. 2. Koristiti ili BFBV (bušaće fluide na bazi vode) ili nisko-toksične NABF (korišćeni fluidi koji nisu na bazi vode biće uklonjeni iz krhotina i čuvaće se u adekvatnim kontejnerima u svrhe ponovne obrade i korišćenja za program bušenja). 3. Korišćenje barijuma sa malom koncentracijom zagađujućih metala. <p>Detaljnije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kontrola gubitka fluida: Bentonit je glavni materijal za kontrolu gubitka fluida za fluide na bazi vode, iako se koriste i skrob ili celuloza koji su prirodni materijali. 2. Gubitak cirkulacije: Prirodni materijali kao što su nitast, pahuljasti, granularni i vlaknasti materijali se koriste za prevenciju gubitka cirkulacije kada bušaće dlijeto uđe u ispucalu ili poroznu formaciju. Standardni materijali obuhvataju liskun i ljuske. 3. Kontrola pH vrijednosti: Kreč i živa soda se koriste kako bi se osiguralo da alkalnost bušaćih fluida bude između pH 9 i 10. Na ovaj način će se osigurati optimalne performanse polimera u bušaćim fluidima i bakterijska aktivnost. 4. Kontrola pritiska: Barit (barijum sulfat) se obično koriste kao agensi za težinu da kontrolišu dubinski pritisak.

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
	2.2.3. Karotaža	<p>2.2.2.5. Bušača isplaka: 1- Isplaka se taloži na morskom dnu što utiče na ekologiju bentosa, posebno njegov diverzitet. 2- Lokalizovan porast muljevitosti vode i manje lokalizovane promjene kvaliteta vode.</p>	Ne	<p>"Ograničenja u politikama u pogledu ispuštanja krhotina, posebno onih koji se generišu u toku bušenja sa muljem na bazi vode u skladu su sa Londonskom Konvencijom o odlaganju. Svi navedeni materijali koji se ispuštaju zahtijevaju sisteme za čuvanje, transport i odlaganje. 1. Ispuštanje krhotina se sprovodi tek nakon adekvatnog tretmana kako bi se smanjila rezidualna koncentracija fluida koji nisu na bazi vode. 2. Mulj i krhotine se šalju na kopno i tamo se odlažu."</p>
		2.2.2.6. Fluidi za testiranje bušotina	Ne	<p>1. Zahtijevati od kompanija koje dobiju licencu da koriste visoko-efikasne gorionike kako bi se minimiziralo padanje naftnih kapijica i odsjaj od nafte na površini mora. 2. poštovanje MARPOL-a.</p>
		<p>"2.2.3.1. Testovi mogu da budu razni od standardnih, elektro, akustičnih, radioaktivni i testovi gustine. 1- Radiološka kontaminacija (aktivni gama zruci, neutroni...)"</p>	Ne	<p>Tehnologije za izvođenje karotaže sandom koja se spušta žičanim kablovim zahtijevaju radioaktivne izvore, stroge politike i procedure se primjenjuju prilikom ovih radnji: 1. Upravljanje. 2. Skladištenje. 3. Prevoz. 4. Upotreba radioaktivnih izvora u toku sprovođenja ovih radnji. vidi Vodič za izradu aplikacije za upotrebu radioaktivnih materijala za karotažu / Guide for preparation of applications for the use of radioactive materials in logging services</p>
2.2.4. Ispuštanje / Spaljivanje proizvedenih tečnosti		2.2.4.1. Emisija CO ₂ , NO _x , SO _x u atmosferu	Ne	1. Pravilnik o kvalitetu gasa koji je dozvoljeno spaljivati / ispuštati.
		<p>"2.2.4.2. Ispuštanje ugljovodonika usljed spaljivanja što će za rezultat imati stvaranje uljanog odsjaja 1- Malo zagađenje u toku namjernog ispuštanja / spaljivanja ugljovodonika po noći 2- Buka od ispuštanja / spaljivanja"</p>	Ne	<p>1. Lagana zaštita oko ispuštenog/spaljenog gasa i čiste tehnike spaljivanja gasa. 2. Koristiti adekvatnu rasvjetu, npr. fluorescentna rasvjeta.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
	<p>2.2.5. Odlaganje materijala od bušenja i drugih aktivnosti</p>	<p>2.2.5.1. Količina otpadnih voda koja se proizvede i ispusti sa bušaćih brodova zavisi od broja osoba na brodu.</p> <p>1- Ispuštanje fekalija i drugih organskih otpada 2- Ispuštanje voda za hlađenje opreme 3- Rastvaranje antikorozivne zaštite i zaštite od obraštanja 4- Drenaža i pranje palube 5- Odlaganje čvrstog otpada 6- Odlaganje brodskog kaljuža koja može da sadrži ostatke UV 7- Drenažne vode</p>	<p>Moguće</p> <p>Ne</p>	<p>1. Tečnosti koje se tretiraju i ispuštaju u skladu sa nacionalnim i međunarodnim regulativama (npr. MARPOL).</p> <p>2. Potrebno je pratiti Protokol o zaštiti Sredozemlja od zagađenja - Barselonska konvencija, i OSPAR konvenciju u pogledu izrade strategije za industriju nafte i gasa kao smjernice.</p> <p>3. Auditor za životnu sredinu mora da bude prisutan na plovilu kako bi se osiguralo da su zadovoljene sve regulative i uslovi za dobijanje dozvola.</p> <p>4. Odgovorno planiranje logističkih koridora, uključujući i definisanje vremenskog redoslijeda plovidbi.</p> <p>Detaljnije:</p> <p>1. U skladu sa MARPOL aneks IV, sanitarni otpad će se tretirati koristeći postrojenja na plovilu za preradu fekalija u skladu sa IMO (Međunarodna pomorska organizacija / International Maritime Organization) kako bi se osiguralo da prosječne potrošnja kiseonika u vodnoj sredini potrebnih za biohemijske procese (Biochemical Oxygen Demand) za period od 5 dana budu na nivou od < 25 mg/L.</p> <p>2. Fekalije koje nisu usitrjene ili dezinfikovane moraju da se odlažu u adekvatnoj količini, na udaljenosti od preko 12 Nm od najbližeg kopna.</p> <p>3- Ostaci hrane će se ispuštati u more nakon što se prethodno usitni, svi ostaci se moraju usitniti na male komade (<25 mm prečnika) prije ispuštanja.</p> <p>4- Brodska kaljuža koja može da sadrži ostatke HC prepumpavaće se u rezervoare za čuvanje, filtriraće se u separator za naftu/vodu u skladu sa MARPOL Aneks 1, Regulatoriva 9 i 21, i ispuštaće se van plovila, sa naftom u nivo vode ispod 15 ppm.</p> <p>5- za pranje palube koristiće se nisko toksični, biorazgradljivi deterdženti koji će se ispuštati van broda</p> <p>6- Bušaća plovila su projektovana da imaju sisteme za ispuštanje otpadnog materijala i sprečavaju ispuštanje uljanog otpadnog materijala. Ovaj materijal se preusmjerava na separator masti u zavisnosti od zone gdje se vrši sakupljanje.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		<p>1- Ispuštanje čestica od sagorijevanja u toku proizvodnje energije, isparenja od goriva i hemijskih skladišta</p> <p>2- Lokalna emisija iz izduvnih sistema za ventilaciju i prašina od velikog utovara</p> <p>3- Supstance koje uništavaju ozon</p> <p>4- Odlaganje opasnih materijala (medicinski otpad, filter za naftu i zaujanih krpa...)"</p>	Ne	<p>Osigurati adekvatna postrojenja za upravljanje otpadom na samom početku razvojnog ciklusa (MARPOL)</p> <p>1. Prema MARPOL i Londonskoj Konvenciji / protokolu, ispuštanje plastičnog otpada je zabranjeno.</p> <p>2. Potrebno je pripremiti Plan upravljanja otpadom sa opisom sprovedenih procedura kako bi se osiguralo da je usklađen sa Aneksom V MARPOL-a, uključujući i sakupljanje otpada, kompaktiranje, skladištenje, odlaganje i vođenje zapisnika.</p> <p>3. Bušeca plovila moraju da budu usklađena sa MARPOL 73/78 Aneks VI - Standardi za kvalitet vazduha vezano za emisije u vazduhu.</p>
	<p>2.2.6. Ispuštanje drugih tečnosti</p> <p>2.2.7. Nesrećni slučajevi</p>	<p>2.2.7.1. Eksplozije koje uzrokuju nekontrolisan gubitak ugljovodonika (prolivanje nafte) and other produced fluids (including sour gas, CO₂, CO, H₂S etc.)</p> <p>1- Emisija nafte u vodu</p> <p>2- Dopunjavanje nafom</p>	Moguće	<p>Primjena najboljih praksi iz industrije (zapošljavanje auditora) u pogledu operacija i mjera za zaštitu zdravlja životne sredine i osiguranje bezbjednosti (Health, Safety and Environment – HSE) zajedno sa kaznenima politikama / suspenzijama u slučaju kršenja pravila.</p> <p>1. Ugradnja protiverupcijskog uređaja (blow-out preventer) za kontrolu pritiska u bušotini prilikom ispuštanja nafte u more. Protiverupcijski uređaj ugrađuje se na ušću bušotine na morskome dnu po izvođenju gornjeg dijela bušotine, uključujući i API 16A, 16C, 6A, NACE MR 0175/ ISO 15156-1 i DNV-OS-E101.</p> <p>2. Izrada, obuka i efikasna implementacija Plana za postupanje u vanrednim situacijama (Emergency Response Plan)</p> <p>3. Potpisivanje ugovora sa kompanijama za sanaciju prolivene nafte.</p> <p>4. Plan za postupanje u slučaju izlivanja nafte za plovila (Ship Oil Emergency Plan – SOPEP) koji definiše procedure za regulisanje zagađenja od nafte, pri čemu se primjerak ovog Plana mora nalaziti na brodu.</p> <p>Posebni zahtjevi:</p> <p>1. Osigurati da se štetne tečnosti (npr. razređivači za farbe i razređivači na bazi ugljovodonika) čuvaju u zatvorenim kontejnerima sa sekundarnim kontejnerima kako bi se spriječilo ispuštanje prolivene nafte ili otpada u morskou sredinu</p> <p>2. Spremnost za sprovođenje procedura u slučaju izlivanja nafte i plana za reagovanje u vanrednim situacijama u slučaju incidentnih situacija pri pretakanju / dopunjavanju nafte.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
				<p>3. Izbjegavati da se pretakanje / dopunjavanje nafte vrši pri lošim vremenskim uslovima ili u uslovima smanjene vidljivosti.</p> <p>4. Poštovanje standardnih procedura za dopunjavanje nafte u cilju minimiziranja incidentnih situacija.</p> <p>5. Osigurati da su crijeva za dopunjavanje i nepovratni ventili u dobrom stanju prije njihovog korišćenja.</p> <p>6. Prilagođavanje pripremnih radnji za reagovanje u slučaju izlivanja nafte kao što su Regulations for 2007 of Cyprus), potrebno je posjedovati (Hydrocarbons Regulations of 2007 of Cyprus), potrebno je posjedovati licencu kako bi se predao izvještaj o lokaciji bušotine uključujući geološke i geofizičke podatke i mjere bezbjednosti koje će se primjenjivati u toku izvođenja bušotine (licenses are required to submit a well location report). Pripremiti dodatne simulacije putanje kretanja prolivene nafte koristeći MEDSLIK kako bi se identifikovala vjerovatna putanja kretanja prolivene nafte sa više izvoršta prema meteorološkim i okeanografskim podacima za područje za koje je izdata licenca.</p> <p>7. Vršiti konstantne provjere opreme uključujući i protivurupcijske uređaje</p>
		<p>2.2.7.2. Naslage plinskog hidrata mogu da uzrokuju :</p> <p>1- gubitak cirkulacije</p> <p>2- podzemne eksplozije</p> <p>3- gubitak integriteta formacije</p> <p>4- gubitak temelja što će uzrokovati urušavanje bušotine ili bušećeg tornja</p>	Moguće	<p>Formiranje hidrata se može najbolje spriječiti upotrebom NABF sistema.</p> <p>1. Mjerenje temperature vode sondom.</p> <p>2. Plan zatvaranja bušotine.</p>
		<p>2.2.7.3. Eksplozije / požari</p>	Moguće	
		<p>2.2.7.4. Oštećenja uzrokovana lošim vremenskim uslovima i jakim strujama</p> <p>Prirodni hazardi poput zemljotresa i cunamija</p>	Moguće	<p>1. Zahtjev za izvještavanje o incidentalnim situacijama.</p> <p>2. Plan za evakuaciju sa redovnom obukom koristeći lažnu dojavu.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		<p>"2.2.7.5. Collision with ships & barges: 1- Disturbance of seafloor sediments and benthic communities 2- Release of hazardous substances, including fuel 3- Accidental interference with submarine infrastructure: Benthic activities resulting in interference or damage to marine archaeology, cultural heritage or submarine infrastructure"</p>	Moguće	<p>Izrada Plan za postupanje u vanrednim i nepredviđenim situacijama za ne-rutinske događaje svih razmjera: 1. Usklađenost sa lokalnim pomorskim pravilima kao npr. Pomorske regulative, poglavlje 22: Sprečavanje sudara. 2. Postojanje adekvatnog radia, navigacionih pomagala i dobre navigacione prakse i pomorskih vještina. Primjenjivaće se protokoli na engleskom i u kodovima kako bi se osigurala višeznačajna komunikacija. 3. Postojanje dva ili više plovila kao i podrške iz vazduha u toku aktivnosti na izvođenju istražne bušotine. 4. Rad 24 h, 7 dana u sedmici kako bi se svelo na minimum sveukupno vrijeme trajanja istražnih radnji. 5. Uspostavljanje i implementacija bezbjedonosne tampon zone prečnika 500 m oko područja izvođenja istražne bušotine. 6. ROV će se koristiti za vizuelno praćenje područja gdje je planirano izvođenje istražne bušotine prije započinjanja bušaćih aktivnosti. Vidi dio o Ispitivanju/ 1.1.2.2.</p>
		<p>2.2.7.6. Ispuštanje otpada i ostataka: 1- Uticaj na morsku floru i faunu uzrokovano gutanjem ili zapetljavanjem 2- Degradacija kvaliteta vode i plaža</p>	Ne	<p>1. Poštovanje MARPOL regulativa i domaćeg zakonodavstva</p>
		<p>2.2.7.7. Zdravlje radnika</p>	Ne	<p>HSE program za stvaranje bezbjednih radnih uslova za radnike : 1. Na platformama će se nalaziti licencirano iskusno osoblje. 2. Lična zaštitna oprema kao npr. čepovi za uši, zaštitne slušalice za uši kako bi se smanjila izloženost buci i potencijalni uticaji auditovanja. 3. Posebna garderoba za bušenje kao npr. čelične cipele, zaštitna jakna, šijemovi i zaštitne naočare. 4. Mjere industrijske higijene uključujući opšte mjere za održavanje radog prostora i održavanje svih površina na bušaćem plovilu. 5. Kvalifikovani bolničar na platformi koji bi bio zadužen za zdravlje osoblja. 6. Opis procedura iz Plana za postupanje u vanrednim situacijama za medicinsku evakuaciju.</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
	2.2.8. Proradne	Interakcija ili remećenje morskih sisara i ptica u usljed aktivnosti letjelica: 1- Helikopteri koji lete preko značajnih područja za ptice mogu da poremete ptice u priobalnim predjelima	Ne	<p>1. Helikopter će letjeti na visini od najmanje 150m iznad naseljenih područja i područja osjetljivih staništa u skladu sa zahtjevima Agencije za civilno vazduhoplovstvo kako bi ne bi došlo do remećenja životinjskog svijeta.</p> <p>2. Vozači helikoptera biće obučeni za poštovanje procedure za postupanje u slučaju identifikovanja prisustva morskih sisara.</p> <p>3. Broj plovilbi plovila za snabdijevanje i letova kao podrška projektu će biti svedeni na najprihvatljiviji mogući obim.</p> <p>4. Preporučiti kompanijama kojima su date licence da izbjegavaju prelijetanja preko značajnih područja za ptice (Important Bird Areas) i SZP (specijalna zaštićena područja / Special Protection Areas)</p>

Potencijalni uticaji i moguće mjere za njihovo ublažavanje u toku faza izgradnje i proizvodnje

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
3.1. Instalacija postrojenja i izvođenje bušotine	3.1.1. Operativne aktivnosti vezano za istraživanja / bušenja u svrhe procjene	3.1.1.1. Interakcija ili remećenje života morskih sisara (Kritično ugrožene vrste, nacionalno ugrožene ili ograničenog zahvata) usljed buke koja se generiše tokom izvođenja bušenja"	Ne	1. Bušenje će se vršiti za kratak vremenski period čime će se ograničiti izloženost morskih sisara buci.
		3.1.1.2. Interakcija ili remećenje života morskih ptica	Ne	1. Ograničiti atrakcije kao npr. Hrana za ptice 2. Bušaći brod i pomoćna vozila koristće minimalno osvijetljenje neophodno za bezbjednu plovidbu i obavljanje zadataka.
	3.1.2. Odlaganje neželjenih proizvodnih fluida (npr. gas, voda i sl. Materije koje se javljaju u toku proizvodnje)	3.1.2.1. Zagađenje vode i vazduha 1- Zagađivanje lanca ishranu u moru usljed neodgovornog ispuštanja proizvodne vode, spaljivanje/ventilacija gasova"	Ne	Politika o kvalitetu gasa koji je dozvoljen da se spaljuje / ventilira i kvalitet voda čije je ispuštanje u more dozvoljeno. 1. Nakon proizvodnje i odvajanja, gas može da se tretira i kompresuje za izvoz cijevima, da se skladišti u rezervoarima ili da se reinjektira u zemlju. Ovaj postupak se takođe može koristiti i za korišćenu vodu na brodu.
		3.1.2.2. Svjetlosno zagađenje usljed redovnog spaljivanja/ispuštanja gasova i osvijetljenja platforme	Ne	1. Poglavlje od spaljivanju/ventiliranju 2.2.4./ Istraživanje i procjena. 2. Lagani omotač oko plamena i čiste tehnike spaljivanja / ventiliranja
		3.1.2.3. Emisije u vazduh, fugitivne emisije i buka koja se širi vazдушnim putem	Ne	1. 2.2.6. Ispuštanje drugih tečnosti / Istraživanje i procjena.
		3.1.3.1. Indukovana nestabilnost konstrukcije usljed reinjekcije proizvodne vode	Ne	1. Praćenje stanja nalazišta.
	3.1.3. Ispuštanje produkata bušenja	3.1.3.2. NORM (Naturally Occuring Radioactive Materials / Prirodni radioaktivni materijali) i TENORM (Tehnički unaprijeđeni / Technologically Enhanced) uključuju otpadne vode ili nusproizvode obogaćene radioaktivnim elementima. U toku proizvodnog perioda, proizvedeni fluidi iz	Ne	Kako se fluidi približavaju površini, usljed promjena u temperaturi i pritisku, dolazi do isparavanja barijuma, kalcijuma, stronijuma i radijuma iz jedinjenja koji formiraju kamenac sa unutrašnje strane ili u nekim slučajevima sa spoljašnje strane cijevi i/ili zaštitnih cijevi. Korišćenje cijevi u proizvodnim procesima koje u sebi sadrže NORM čestice nije štetno po zdravlje ukoliko se kamenac formira sa

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		<p>rezervoara iznose na površinu zemljine kore sulfata, koji u sebi sadrže radioaktivne materije kao što su radijum 226 i radijum 228. Povećana koncentracija Radijuma 226 i 228 i relevantnih proizvoda kao što su olovo 210 mogu takođe da se jave u mulju koji se skuplja u jamama na naftnim poljima, rezervoarima i lagunama.</p> <p>Gas radon u kretanju prirodnog gasa koncentriše se kao NORM u aktivnostima na preradi gasa. Radon 222 prelazi u olovo 210, zatim u bizmut 210, polonij 210 i stabilizuje se kao olovo-206. Elementi koji nastaju pri raspadanju radona javljaju se kao sjajni sloj na unutrašnjoj površini dovodnih cijevi, postrojenja za preradu, pumpi i ventila vezanih za sisteme za preradu propilena, etana i propana.</p> <p>Rezanje i proširivanje kanala bušotine, uklanjanje krlotina probušenih stijena iz rezervoara i jama, i instalacija opreme za preradu gasa može da izloži zaposlene česticama koje sadrže nivoe radionukleida koji emituju alfa čestice koji mogu da budu rizik po zdravlje ukoliko se udahnu ili svare jer radionukleotidi radijuma emituju alfa i beta čestice kao i gama zrake."</p>		<p>unutrašnje strane cijevi, a cijevi se nalaze u kanelu bušotine.</p> <p>1. Možda će morati da se koriste respiratori sa filterima za čestice u toku suvih procesa (dry processes), gdje se NORM ljuštire i prašina šire vazdušnim putem i velike su mogućnosti da dospiju u unutrašnjost organizma.</p> <p>2. Mjerenje kvaliteta vazduha i analize Geigerovim brojačem ili scintilacijskom sondom se koriste za mjerenje izloženosti gama zracima kada se prati stanje NORM-a. U SAD, zakonski limit izloženosti je 1 ALI, ili 5 rema (rengen ekvivalentan čovjeku, mjera radioaktivnih čestica koje tijelo apsorbuje tokom dužeg vremenskog perioda). Ukoliko je zaposleni izložen ovom vidu zračenja 10% ALI, 500 mREM, onda se ova doza mora registrovati u skladu sa federalnim i državnim regulativama.</p>
	<p>3.1.4. Vrste bušotina i površina proizvodnih postrojenja</p>	<p>3.1.4.1. Nekoordinisan razvoj industrije može da dovede do razvoja neefikasnih centralizovanih postrojenja za preradu</p>	Ne	<p>U toku razvoja nalazišta, potrebno je uzeti u obzir i površinu postrojenja za preradu i prateće infrastrukture.</p> <p>Koriste se podvodni sistemi kao što su plutajuće proizvodna postrojenja, platforme sa nogama od nategnute užadi ili SPAR Platforme koje se oslanjaju na ogroman cilindrični trup koji se takođe koristi i kao privremeno skladište za proizvedene fluide.</p> <p>Vrste platformi:</p>

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
				<p>1, 2 – Klasične fiksne platforme; 3- bušači toranj; 4,5- Vertikalno usidrena platforma sa nogama od nategnute užadi i mini platforma sa nogama od nategnute užadi; 6- Spar; 7,8- polu-urunjena platforma; plutajuća proizvodna postrojenja, skladišta i postrojenja za istovar; 10 – podmorsko opremanje bušotine i opremanje od vrha bušotine do proizvodnih postrojenja.</p> <p>Spar i polu-urunjene platforme najmanje utiču na morsko dno.</p> <p>Prednosti prerade u podmorju:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Veći povrat. 2. Brža proizvodnja. 3. Smanjena kapitalna potrošnja. 4. Moguće povezivanje sa satelitskom infrastrukturom, eksploatacionim poljima koja su obično nepristupačna, eksploataisanje skupe infrastrukture u potpunosti u toku čitavog perioda funkcionisanja sistema i ispuštanje pritiska iz sistema kao strategija kontrole hidroksida. 5. Smanjen uticaj na životnu sredinu. 6. Smanjeno ispuštanje vode u more. 7. Unapređeno upravljanje protokom. <p>Ovaj sistem se može implementirati u podmorju Crne Gore obzirom da se nalazišta gasa iz doba pleistocena i pliocena nalaze na dubinama od 600 – 1300 m.</p> <p>Istraživanja u podmorju duž strmih padina na dubinama od 400 – 1000 m je usklađeno sa obrađenim predloženim metodama.</p>
		<p>3.1.4.2. Uredžaji za bušenje na morskome dnu ili na platformama utiču na morskoe dno u malom zahvatu oko bušotine.</p> <p>1- Top-hole drilling ili bušenje bez uronjene stajke koju ove bušotine koriste povlači za sobom veći rizik od erupcije gasa. Na ovaj način, dođiće do stvaranja kratera na morskome dnu i gubitka platforme.</p> <p>2- Još jedan rizik po integritet bušotine jeste</p>	Ne	<p>Istraživanja u blizini lokacije bušotine i prilaznog koridora lokaciji kao i sve moguće okolne lokacije (stand-off locations). Predlažu se sljedeći posebni zahtjevi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Prikupljanje podataka sa površine od minimum 500 metara oko bušaće lokacije i direktno uz liniju pristupa lokaciji. 2. Podaci iz obližnjih izvora treba da se prikupljaju sa postojećih geotehničkih bušotina i obližnjih susjednih bušotina koji ukazuju na sličnu stratografiju zemljišta i koje

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		narušavanja morskog dna koji je oslonac za bušotinu što će u mnogome uticati na stabilnost bušotine.		omogućavaju jasno povezivanje interpretacije uslova sa predloženom lokacijom. Analize za izradu projekta temelja samopodizućih platformi ili platformi sa temeljom zahtjevaju namjenska intruzivna geotehnička ispitivanja zemljišta. Ova ispitivanja zahtijevaju stručno usmjeravanje i neposredan angažman geotehničkih inženjera ili građevinskih inženjera za konstrukciju sa iskustvom na primjeni relevantnih industrijskih standarda u ove svrhe. Ovo je spisak minimalnih uslova: 1. Udruženje arhitekata za pomorske objekte i pomorskih inženjera (The Society of Naval Architects and Marine Engineers (SNAME)). 2. Bilten za tehnologiju i istraživanja 5-5A (Technical & Research Bulletin 5-5A). 3. Specijalna procjena za predmetnu lokaciju pokretnih samopodizućih postrojenja i ISO 19905-1 (Site Specific Assessment of Mobile Jack-up Units and ISO 19905-1). 4. Naftna i industrija proizvodnje gasa (Petroleum and natural gas industries). 5. Specijalna procjena za predmetnu lokaciju pokretnih pomorskih postrojenja (Site Specific Assessment of mobile offshore units). 6. Dio 1: Samopodizuće platforme (u izradi, datum objavljivanja Septembar 2011) (Part 1: Jack-ups (in development, target publication date September 2011)). Revodivanje plitkih presjeka ovih bušotina je od ključnog značaja.
		3.1.4.3. Ankerisane bušotine utiču na široko područje morskog dna usljed lanca za sidrenje i/ili žičanih kanapa koji se pružaju po površini morskog dna. Spisak aktivnosti: 1 - Postavljanje ankera i skliza 2- Deranje ušća bušotine uzrokovano smjerom struja	Ne	1. Ispitivanjima treba da se obuhvati šire područje morskog dna kako bi se procijenili uslovi za sidrenje. 2. Potrebno je pribaviti podatke za zonu od minimum 250 metara izvan maksimalnog vjerovatnog obima sidrenja za predloženu lokaciju izvođenja bušotine. 3. Podrška sa brodova tokom sidrenja

Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogраниčni uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
		3.1.4.4. Dinamički pozicionirane bušotine utiču na malu površinu morskog dna	Ne	<p>1. Ispitivanje terena mora da bude usmjereno direktno na lokaciju bušotine i neposrednu okolinu. Ispitivanjima će se obuhvatiti i zona 500 metara izvan prečnika postavljenih akustičnih primopredajnika koji se koriste za kontrolu položaja bušačkog tornja na lokaciji.</p> <p>2. Na otvorenom moru, DP platforme zahtijevaju specijalne programe za ispitivanje lokacije</p>
		3.1.4.5 Uticaji na vizuelne sadržaje i predjele	Ne	Nisu identifikovani u ovoj fazi
	3.1.5. Instalacija podvodnog cijevovoda	3.1.5.1. Remecenje morskog dna Ispuštanje fluida za testiranje hidrostatskog pritiska Ispuštanje čvrstog otpada nastalog tokom održavanja, Povećan rizik od nerutinskih situacija"	Ne	<p>1. Primjena najboljih industrijskih praksi kao npr plutajući naftni skladišni rezervoar za pretakanje brodova.</p>
	3.1.6. Gubitak pristupa i prava prolaska	3.1.6.1. Gubitak ribolovne teritorije i pravo na prelazak preko ekskluzivne zone dovodeći do gubitka mogućnosti i porast troškova (novčanih i utroška vremena) usljed ograničenja plovidbe	Ne	<p>1. Korporativna ulaganja za kompenzovanje narušavanja ribolova, tj. implementacija mjera zaštite staništa na drugim mjestima, ispitivanja vezano za pozitivne uticaje zona u kojima su zabranjene rubolovne aktivnosti kako bi se pokazali korisni ishodi ekskluzivnih zona.</p> <p>2. Jasan plan komunikacije i participacija javnosti. Angažovanje ribara u naftnoj industriji, uključujući i ulaganja u prekvalifikacije, itd.</p>
	3.1.7. Nesrećni slučajevi	3.1.7.1. Erupcija koja uzrokuje nekontrolisan gubitak ugljovodnika (prolivanje nafte), prolivanje hemikalija i drugih proizvodnih fluida (uključujući i kiseli gas, CO ₂ , CO, H ₂ S itd.)	Moguće	<p>1. Primjena najboljih industrijskih praksi sa osvrtom na radnje i mjera za zaštitu zdravlja, životne sredine i osiguranje bezbjednosti.</p> <p>2. Revidovanje najboljih praksi u industriji, sa politikom izricanja mjera novčanih kazni / suspenzija u slučaju nepoštovanja ovih mjera.</p> <p>3. Izrada plana postupanja u vanrednim i nepredviđenim situacijama sa svim razmjerama nestandardnih događaja.</p>
	3.1.8. Instalacija i funkcionisanje	3.1.8.1. Uticaji na priobalna staništa i turizam zbog fizičkog prisustva i rada postrojenja.	Ne	<p>1. Analiza varijanti za odabir lokacije sprovede se kao dio SP za fazu izgradnje i rada programa.</p>

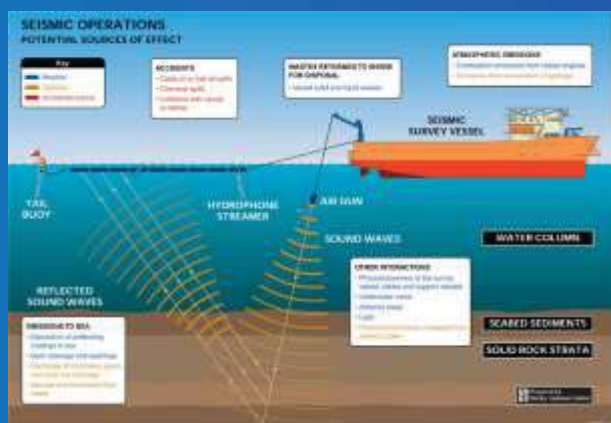
Aktivnost	Aspekti ili izvori	Potencijalni uticaji	Prekogranični uticaji	Mogućnosti za ublažavanje ili mjere za praćenje
	pomoćnih objekata na obali	3.1.8.2. Uicaj saobraćaja između postrojenja na moru i obali na faunu i ribarstvo	Ne	2. Izbjegavati morskā i priobalna zaštićena područja 1. Definirati optimalan broj putovanja. 2. Prilikom odabira trase, razmotriti se i prisustv morskāh zaštićenāh područja.

Potencijalni učinci i moguće mjere za njihovo ublažavanje u toku faze dekomisije

Activity	Aspect or Source	Potential Impacts	Transboundary Impact	Options for Mitigation or Monitoring Measures
4.1 Deinstalacija bušačeg tornja i napuštanje bušotine	4.1.1. Zagađenje koje nastaje od zatvaranja platformi i ostale industrijske infrastrukture (cijevovodi, skladišta, plovila, itd.)	4.1.1.1. 1- Zagađenje vode i naslaga usijed produkata korozije i neadekvatnog odlaganja infrastrukture u more. 2- Zaostale posljedice hazarda uzrokovanih plovidbom i ribarenjem. 3- Potencijalni pozitivni benefiti od formiranja vještačkih grebena, zaštite staništa (npr. Povlačenja koče) itd.	Moguće	1. Reciklaža na kopnu ukoliko se pokaže da će to imati koristi po životnu sredinu.
		4.1.2.1. Uticaji od neadekvatnog napuštanja bušotine 1- Zatvaranje ušća bušotine	Moguće	1. Čepljenje bunara vrši se cementom ili mehaničkim čepovima kako bi se spriječilo da bilo koja količina ugljovodonika ili tečnosti dospije na površinu. 2. Poznato je da zone u bušotinama mogu da sadrže pokretljive ugljovodonike koji će takođe morati da se začepi i izoluju.
	4.1.2. Aktivnosti na zatvaranju	4.1.2.2. Uklanjanje objekata i demobilizacija	Ne	1. Nužnost postojanja protokola za zaštitu morskih sisara i kornjača u toku dekomisije u skladu sa najboljim međunarodnim praksama. 2. Analiza raščišćenosti lokacije će se sprovesti nakon aktivnosti na bušenju kako bi se osiguralo da je potencijalno štetan metalni otpad od bušačih aktivnosti uklonjen sa morskog dna oko svake bušotine. 3. ROV (Bozilo na daljinsko upravljanje) će se koristiti kako bi se provjerilo da li je neka oprema ili otpad ostao i utvrdilo postojeće stanje lokacije
		4.1.2.3. Invazivne vrste (nakon premještanja, vrste se šire u novom staništu nakon što prethodno kolonizuje površinu bušačeg tornja)	Ne	1. Vidi 1.1.5.1. / Ispitivanje 2. Čista oprema
	4.1.3. Upravljanje otpadom	4.1.4. Uticaji od neadekvatnog upravljanja otpadom i odlaganja postrojenja	Ne	1. Vidi 2.2.5.1. / Istraživanje i procjena

PRILOG D: PLAN UČEŠĆA INTERESNIH GRUPA I KONSULTACIJA

MINISTARSTVO EKONOMIJE

STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA (SPU) NA ŽIVOTNU SREDINU ZA PROGRAM ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE

PRILOG D: NACRT PLANA UČEŠĆA INTERESNIH GRUPA I KONSULTACIJA

26.08. 2014. godine

CAU U SARADNJI SA ELARD I INSTITUTOM ZA RAZVOJ I ISTRAŽIVANJA U OBLASTI ZAŠTITE NA RADU

MINISTARSTVO EKONOMIJE

MINISTARSTVO
EKONOMIJEMINISTARSTVO
EKONOMIJE**Naziv projekta****Strateška procjena uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore****Br. stranica:****15****Plana učešća interesnih grupa i konsultacija****Revision****A****Kontrola dokumenta****Revidovano / Datum****Revidovano / Datum****Revidovano / Datum****Odobrio****A-na reviziju Klijentu**
August 27, 2014

Aleksandar Duborija

Ricardo Khoury

Predrag Babić

NAPOMENA

Ovaj izvještaj su pripremili CAU, ELARD i ITI koristeći sve realno očekivane sposobnosti, sa posvećenošću i marljivošću u pogledu ugovora sa Klijentom, inkorporirajući Opšte odredbe i uslove posla i uzimajući u obzir resurse opredjeljene za ovaj posao ugovorom sa Klijentom. Informacije sadržane u ovom dokumentu su, koliko nam je poznato, bile tačne na dan njegovog štampanja. Tumačenja i preporuke su dati na osnovu našeg iskustva, koristeći realno očekivanu stručnost i moć rasuđivanja i zasnovane na informacijama koje su nam stavljene na raspolaganje. Ovaj izvještaj je povjerljiv i ne prihvatamo odgovornost prema trećim licima kojima, ili bilo kojoj drugoj strani, se ovaj izvještaj dostavi. Takve strane će se osloniti na ovaj izvještaj na svoj rizik.

SADRŽAJ

Sadržaj	iii
Spisak tabela	Error! Bookmark not defined.
Spisak skraćenica	Error! Bookmark not defined.
1 UVOD	5
1.1 Plan uključivanja interesnih grupa (stejkholdera) i konsultacija	5
1.1.1 Opšti podaci	5
1.1.2 Zadaci	5
2 REGULATIVE I USLOVI	6
2.1 Uslovi vođenja konsultacija prema Zakonu o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu:.....	6
2.2 Uslovi konsultacija prema Direktiva 2001/42/EC Evropskog Parlamenta (SPU direktiva)	7
3 Pregled aktivnosti na participaciji i konsultacijama sa interesnim grupama	8
4 Metode identifikovanja i komunikacije sa interesnim grupama	9
5 PROGRAM UČEŠĆA INTERESNIH GRUPA	14
5.1 Objavljivanje informacija o projektu	14
5.2 Javne rasprave i drugi aktivnosti na učešću javnosti	14
5.3 Prekogranične konsultacije	14
6 dinamika, resursi i obaveze	15

SPISAK TABELA

Table 1.	Main Public Administrations and Stakeholders Concerned with the Project.....	10
Table 2.	Stakeholder Engagement Programme Timetable and Resources Required.....	15

SPISAK SKRAĆENICA

CAU	Centar za arhitekturu i urbanizam
CETI	Centar za ekotoksikološka istraživanja
IP	Istraživanje i proizvodnja ugljovodonika
ELARD	Earth Link and Advanced Resources Development
AZŽS	Agencija za zaštitu životne sredine
ITI	Institut za razvoj i istraživanja u oblasti zaštite na radu
IBM	Institut za biologiju mora
MFK	Međunarodna finansijska korporacija
ME	Ministarstvo ekonomije
SPU	Strateška procjena uticaja

11 UVOD

Crnogorskog Ministarstvo ekonomije (u daljem tekstu: Klijent) je dodijelilo Centru za arhitekturu i urbanizam (CAU), koji nastupa u konzorcijumu sa sa Earth Link & Advanced Resources Development (ELARD) i Institutom za razvoj i istraživanja u oblasti zaštite na radu (u daljem tekstu: Konsultant), ugovor (br. ugovora 13/111 od 05.11.2013) za pružanje stručnih usluga na **izradi Strateške procjene uticaja na životnu sredinu aktivnosti na ispitivanju i proizvodnji (IP) ugljovodonika u podmorju Crne Gore.**

Cilj projekta je: 1) procjena uticaja na životnu sredinu i društvenih uticaja aktivnosti na IP u podmorju Crne Gore; kao i 2) kreiranje mjera za efektivno eliminisanje identifikovanih uticaja na samom početku planskog ciklusa.

Opšti zadatak projekta je da se kreiraju alati koji bi pomogli Ministarstvu ekonomija da na samom početku procesa odlučivanja organizuje IP aktivnosti u podmorju Crne Gore na održiv način, i da u potpunosti integriše ključna pitanja u pogledu životne sredine i društva u naredne faze planskog procesa, uključujući i nastupajuću dodjelu licenci i pregovore sa naftnim kompanijama. This Stakeholder Engagement and Consultation Plan is an integral component of the SEA study.

11.1 PLAN UKLJUČIVANJA INTERESNIH GRUPA (STEJKHOLDERA) I KONSULTACIJA

11.1.1 Opšti podaci

Uključivanje interesnih grupa ili stejkholdera obuhvata značajan dijalog između naručioca posla i svih onih strana na koje predmetni projekat može uticati.

Adekvatno sprovedene i uspješne konsultacije sa stejkolderima su ključne za uspješnu realizaciju procesa izrade SPU, gdje se stejkholder definiše kao svaka osoba, organizacija ili javnost koja aktivno učestvuje u projektu ili na čija interesovanja sprovođenje ili finalizacija aktivnosti na I&P ugljovodonika u podmorju može imati pozitivne ili negativne uticaje.

11.1.2 Zadaci

Glavni zadaci Plana uključivanja interesnih grupa i konsultacija su:

- Identifikovanje i isticanje svih relevantnih javnih i privatnih ključnih institucionalnih interesnih grupa;
- Opisivanje strategije i programa interakcije sa interesnim grupama;
- Planiranje i implementacija procesa koji unapređuje komunikaciju između naručioca posla i različitih interesnih grupa. Interesnim grupama će se pružiti mogućnosti da izraze svoja gledišta i zabrinutosti i Klijentu da na njih odgovori;
- Opis svih relevantnih zakonskih i institucionalnih zahtjeva u pogledu konsultacija i informisanja;
- Definisanje strategija i dinamike distribucije informacija i konsultacija sa svakom od identifikovanih interesnih grupa; i
- Identifikovanje resursa neophodnih i obaveza u procesu implementacija aktivnosti na participaciji i konsultacijama sa interesnim grupama.

12 REGULATIVE I USLOVI

Učešće javnosti potrebno je sprovesti kao dio procesa izrade SPU studije u skladu sa glavnim važećim zakonodavstvom u Crnoj Gori, i to:

1. Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu Crne Gore („Službeni list RCG“ br. 80/05 i „Službeni list CG“ br.73/10, 40/11); i
2. Smjernice o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU direktive) (2001/42); evropskog Parlamenta i Saveta od 27. juna 2001.god., o procjeni uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu.

Za potrebe izrade Plana participacije i konsultacija sa interesnim grupama, potrebno je pridržavati se sljedećih zakona i smjernica:

- Smjernice o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU direktive) (2001/42); evropskog Parlamenta i Saveta od 27. juna 2001.god., o procjeni uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“ br. 80/05 i „Službeni list CG“ br. 73/10, 40/11);
- Zakon o životnoj sredini Crne Gore („Službeni list CG“ br.48/08, 40/10, 40/11);
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o PU u prekograničnom kontekstu (ESPOO Konvencija) (SL RCG, Br. 08/08-27);
- IFC Performance Standard 1 - Assessment and Management of Environmental and Social Risks and Impacts. 2012. (*prim.prev. IFC standard za performanse 1 – Procjena u upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima, 2012*)
- IFC. "Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets". 2007. (*prim.prev. IFC. „Participacija interesnih grupa: Priručnik dobrih praksi za preduzeća koja posluju na tržištima u razvoju“. 2007*)

12.1 USLOVI VOĐENJA KONSULTACIJA PREMA ZAKONU O STRATEŠKOJ PROCJENI UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU:

Ključni članovi Zakona o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu koji su relevantni za konsultacije su:

- Član 17 - Učešće zainteresovanih organa i organizacija
- Član 18 - Prekogranični uticaji
- Član 19 - Javna rasprava
- Član 20 - Izvještaj o učešću zainteresovanih organa i organizacija i javnoj raspravi
- Član 23 - Razmjena informacija o prekograničnim uticajima

U skladu sa članom 19 zakona o SPU, organ nadležan za pripremu plana ili programa obavještava javnost i zainteresovanu javnost o načinu i rokovima uvida u sadržinu izvještaja o strateškoj procjeni i dostavljanja mišljenja, kao i vremenu i mjestu održavanja javne rasprave.

Javna rasprava iz stava 1 ovog člana može se održati najranije 30 dana od dana obavještavanja javnosti i zainteresovane javnosti. Javnu raspravu sprovodi organ nadležan za pripremu plana ili programa.

Članom 23 Zakona o SPU se definiše da razmjenu informacija o prekograničnom uticaju plana ili programa na životnu sredinu vrši organ državne uprave nadležan za poslove zaštite životne sredine. Ako implementacija plana ili programa može imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu druge države ili ako država čija životna sredina može biti značajno ugrožena to zatraži, organ državne uprave nadležan za poslove zaštite životne sredine, u postupku učešća zainteresovanih organa i organizacija i javnosti, dostavlja, u što kraćem roku, a najkasnije kada bude informisao svoju javnost, drugoj državi na mišljenje informacije, i to:

- 1) opis plana i programa, zajedno sa svim dostupnim informacijama o njihovim mogućim uticajima;
- 2) o prirodi odluke koja može biti donijeta;
- 3) o roku u kome druga država može da saopšti svoju namjeru da učestvuje u postupku odlučivanja. O odluci o davanju saglasnosti na izvještaj o strateškoj procjeni organ državne uprave nadležan za poslove zaštite životne sredine obavještava drugu državu, koja je bila konsultovana u postupku odlučivanja.

12.2 USLOVI KONSULTACIJA PREMA DIREKTIVA 2001/42/EC EVROPSKOG PARLAMENTA (SPU DIREKTIVA)

Prema članu 6 „Konsultacije“ Direktive:

1. Nacrt plana ili programa i izvještaj o životnoj sredini biće dostupan nadležnim organima i javnosti.
2. Nadležnim organima i javnosti treba pružiti dobru priliku da u adekvatnom vremenskom roku izraze svoje mišljenje o nacrtu plana ili programa i pratećem izvještaju o životnoj sredini prije usvajanja plana ili programa ili prije njegovog puštanja u zakonsku proceduru.
3. Zemlje članice će odrediti nadležne organe koji će se baviti, u skladu sa svojim nadležnostima u odnosu na životnu sredinu, efektima implementacije plana i programa na životnu sredinu.
4. Zemlje članice će identifikovati javnost u skladu sa stavom 2, kao i javnost na koju će uticati ili za koju postoji velika vjerovatnoća da će se nalaziti pod uticajem, ili je zainteresovana, za proces odlučivanja koji je predmet ove Direktive, uključujući i relevantne nevladine organizacije kao što su one koje promovišu zaštitu životne sredine i druge relevantne organizacije.
5. Zemlja članica će definisati pojediniosti u pogledu informisanja i konsultacija relevantnih organa i javnosti.

Član 7 - prekogranične konsultacije propisuje da:

1. U slučaju kada zemlja članica smatra da će plan ili program koji se radi za njenu teritoriju imati značajne efekte po životnu sredinu druge zemlje članice, ili u slučaju kada to zahtjeva zemlja članica za koju je vjerovatno da će se naći pod ovim uticajem, zemlja članica za čiju se teritoriju priprema plan ili program će, prije usvajanja ili puštanja u zakonsku proceduru, proslijediti drugoj zemlji članici primjerak nacrtu plana ili programa i prateći izvještaj o životnoj sredini.
2. Kada se zemlji članici proslijedi primjerak nacrtu plana ili programa i izvještaj o životnoj sredini u skladu sastavom 1, ona će da se opredijeli da li želi da učestvuje u konsultacijama prije usvajanja ili puštanja plana ili programa u zakonsku proceduru, i u slučaju da se za to opredijeli, relevantna zemlja članica će započeti konsultacije o mogućim prekograničnim efektima implementacije plana i programa po životnu sredinu i mjerama predviđenim za smanjenje ili eliminaciju takvih efekata. U slučaju održavanja takvih konsultacija, relevantne zemlje članice će se dogovoriti oko pojedinosti kako bi se osiguralo da su nadležni organi i javnost za koju postoji velika vjerovatnoća da će se naći pod ovim uticajem biti informisani i imati mogućnost da daju svoje mišljenje za razuman vremenski period.
3. U slučaju kada su zemlje članice obavezne da otpočnu konsultacije u skladu sa ovim članom, one će se dogovoriti o početku konsultacija, o razumnom vremenskom periodu opredjeljenom za trajanje konsultacija.

13 PREGLED AKTIVNOSTI NA PARTICIPACIJI I KONSULTACIJAMA SA INTERESNIM GRUPAMA

Konsultacije u cilju utvrđivanja obima posla (scoping consultation) sa ključnim interesnim grupama, NVO i predstavnicima relevantnih privrednih grana održan je 25.07.2014. godine na kojima se razgovaralo o sadržaju nacrtu scoping izvještaja i pribavljanju neophodnih inputa za finalizaciju prije nastavka izrade SPU studije.

Na sastanku su prezentovani sadržaj i otkrića nacrtu scoping izvještaja, a prikupljeni su komentari, povratne informacije i preporuke od predstavnika institucija, u zavisnosti od njihovih nadležnosti.

Komentari i preporuke su obuhvaćeni finalnim Scoping izvještajem.

14 METODE IDENTIFIKOVANJA I KOMUNIKACIJE SA INTERESNIM GRUPAMA

Nekoliko interesnih grupa iz privatnog i javnog sektora biće obavješteno i konsultovano oko programa.

Interesne grupe su podjeljene na primarne i sekundarne u zavisnosti od stepena njihovog uticaja i zainteresovanosti za program.

Primarne interesne grupe koje će u značajnoj mjeri biti uključene u SPU studiji obuhvataju:

• Ministarstvo ekonomije	• JP za upravljanje morskim dobrom
• Ministarstvo održivog razvoja i turizma	• Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (sektor za ribarstvo)
• Agencija za zaštitu životne sredine	• Institut za geološka istraživanja
• Ministarstvo saobraćaja i pomorstva	• MONSTAT
• Ministarstvo zdravlja	• Lučka uprava Crne Gore
• Institut za hidrometeorologiju i seizmologiju	• NVO
• Institut za biologiju mora	• Primorske opštine
• Ministarstvo rada i socijalnog staranja	• Ministarstvo kulture
• Uprava pomorske sigurnosti	• Udruženje ribara
• Nacionalna turistička organizacija	• Privatne turističke organizacije

Sekundarne interesne grupe koje će biti obaviještene o saznanjima SPU studije obuhvataju:

- Ministarstvo spoljnih poslova
- JP za upravljanje nacionalnim parkovima Crne Gore
- Ministarstvo nauke
- Udruženje opština Crne Gore
- Akademija
- Privredna komora
- MIS&T
- CETI
- Ministarstvo obrazovanja
- Univerzitet Crne Gore

Tabela 5 sadrži spisak identifikovanih potencijalnih interesnih grupa, njihovu ulogu u procesu izrade SPU i oblike komunikacije.

Tabela 5. Ključne javne institucije i interesne grupe za realizaciju projekta

Relevantne interesne grupe	Uloga u procesu izrade SPU		Način komunikacije
Primarne interesne grupe			
Ministarstvo ekonomije	P	<p>Dok se ne oformi organ koji će biti zadužen za pitanja ugljovodonika, Ministarstvo ekonomije će obavljati poslove vezano za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika.</p> <ul style="list-style-type: none"> Validacija varijanti i predlog mjera za ublažavanje uticaja. Ministarstvo će uključiti preporuke iz SPU studije u ugovor o koncesijama.	Zvanina komunikacija (prepiska i sastanci)
Ministarstvo održivog razvoja i turizma	P D	<ul style="list-style-type: none"> Procjena usklađenosti varijanti i predloženih mjera za ublažavanje uticaja sa lokalnim zakonima i strategijama ministarstva. Procjena adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja na turizam. Pružanje podataka o postojećem stanju u turizmu.	Sastanci sa javnosti

Relevantne interesne grupe	Uloga u procesu izrade SPU		Način komunikacije
Agencija za zaštitu životne sredine	P M E D	<ul style="list-style-type: none"> Revidovanje i davanje saglasnosti na SPU izvještaj. Procjena usklađenosti varijanti i predloženih mjera za ublažavanje uticaja sa lokalnim zakonima i strategijama ministarstva i ciljevima Agencije. Zadužena za konsultacije sa susjednim zemljama u pogledu mogućih prekograničnih uticaja. Praćenje relevantne implementacije preporuka iz SPU. Obezbjeđivanje podataka. 	
Ministarstvo saobraćaja i pomorstva	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacija predloženih mjera za ublažavanje uticaja na pomorski saobraćaj i prevoz robe i njihova usklađenost sa lokalnim zakonima. 	
Ministarstvo zdravlja	P, D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka Revidovanje i validacija uticaja i mjera za ublažavanje uticaja u pogledu zdravstvenog sektora 	
Institut za hidrometeorologiju i seizmologiju	D	<ul style="list-style-type: none"> Dostavljanje hidrometeoroloških i seizmoloških podataka 	
Institut za biologiju mora	P, D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja u pogledu zaštite biologije mora i njihovih usklađenosti sa lokalnim zakonima i ciljevima. Pružanje podataka 	
Ministarstvo rada i socijalnog staranja	P D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja kako bi se smanjili negativni socijalni uticaji i njihova usklađenost sa lokalnim zakonima i strategijama ministarstva. Pružanje podataka 	
Uprava pomorske sigurnosti	P D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija mjera za ublažavanje uticaja u cilju osiguranja bezbjednosti na moru. Pružanje podataka. 	
Nacionalna turistička organizacija	P, D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja na turizam i usklađenosti sa lokalnim zakonima. Pružanje podataka 	

Relevantne interesne grupe	Uloga u procesu izrade SPU		Način komunikacije
JP za upravljanje morskim dobrom	P	<ul style="list-style-type: none"> Procjena usklađenosti varijanti (odabir lokacije za postrojenja na kopnu) i predlog mjera za ublažavanje uticaja i njihova usklađenost sa lokalnim zakonima i strategijama preduzeća za održivi razvoj morskog dobra. 	
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja (sektor za ribarstvo)	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacija predloženih mjera u cilju ublažavanja uticaja na ribarstvo. 	
Institut za geološka istraživanja	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	
MONSTAT	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	
Lučka uprava Crne Gore	D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija relevantnih predloženih mjera za ublažavanje uticaja Pružanje podataka 	
NVO	IG	<ul style="list-style-type: none"> Izgradnja kapaciteta, podizanje svijesti i širenje podataka, aktiviranje zajednice 	
Primorske opštine	P, D	<ul style="list-style-type: none"> Procjena usklađenosti varijanti i predloženih mjera za ublažavanje uticaja sa lokalnim zakonima i opštinskim planovima 	
Ministarstvo kulture	P D	<ul style="list-style-type: none"> Validacija usklađenosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja u cilju zaštite arheoloških i kulturnih lokaliteta Pružanje podataka o položaju i statusu očuvanosti arheološkog lokaliteta. 	
Udruženje ribara	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacije predloženih mjera za ublažavanje uticaja na ribarstvo. 	
Privatne turističke organizacije	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti mjera za ublažavanje uticaja na turizam. 	
Sekundarne interesne grupe			
Ministarstvo spoljnih poslova	P	<ul style="list-style-type: none"> Uključivanje u slučaju većih prekograničnih uticaja 	Direktne pozivnice
Ministarstvo nauke	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	Lokalne novine
Akademija nauka	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	Radio
MIS&T	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	Postavljanje podaka na internet stranice,
Ministarstvo obrazovanja	IG	<ul style="list-style-type: none"> Izgradnja kapaciteta, podizanje svijesti i širenje informacija, aktiviranje zajednice 	ukoliko je

Relevantne interesne grupe	Uloga u procesu izrade SPU		Način komunikacije
JP za upravljanje nacionalnim parkovima Crne Gore	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja na nacionalne parkove. 	moguće Učešće javnosti sastanci
Udruženje opština Crne Gore	P	<ul style="list-style-type: none"> Validacija adekvatnosti predloženih mjera za ublažavanje uticaja 	
Privredna komora	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	
CETI	D	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje podataka 	
Univerzitet Crne Gore	IG D	<ul style="list-style-type: none"> Izgradnja kapaciteta, podizanje svijesti i širenje informacija, aktiviranje zajednice Pružanje podataka 	

Kreiranje politika (P), Inspekcijski poslovi (I), Implementacija (E), Interesna grupa (IG), Pružanje podataka (D), Monitoring (M)

15 PROGRAM UČEŠĆA INTERESNIH GRUPA

15.1 OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA O PROJEKTU

Glavni cilj učešća javnosti u programu je upoznavanje javnosti sa programom (svrhom, prirodom, obuhvatom, tranjanjem predloženih aktivnosti, rizikom i potencijalnim uticajima, itd.) sa granicama obuhvata projekta i zahtjevima u pogledu funkcionisanja. Cilj objavljivanja informacija je da se osigura da su interesne grupe koje učestvuju u procesu odlučivanja i za koje postoji vjerovatnoća da će se naći pod uticajem Programa upoznate sa istim i da se omogući dobijanje informacija o njegovim različitim aktivnostima. Još u početnoj fazi Programa, interesne grupe će imati mogućnosti da izraze svoje zabrinutosti u pogledu Programa ili potencijalnih efekata po životnu sredinu i društveno-ekonomskih efekata. Oni će kasnije biti obaviješteni o glavnim otkrićima u toku izrade SPU.

15.2 JAVNE RASPRAVE I DRUGE AKTIVNOSTI NA UČEŠĆU JAVNOSTI

U toku javne rasprave biće održane dvije radionice:

1. Sastanak povodom revidovanja scoping faze: sastanak javnosti u toku scoping faze na kome će se prezentovati glavna saznanja u toku sprovođenja scoping faze, kako bi se omogućila integracija svih dodatnih inputa od šire javnosti. Ova radionica je održana 24.07.2014 na kojoj je izvršena validacija podataka o postojećem stanju, ključnim pitanjima i okviru SPU.
2. Sastanak za revidovanje rezultata SPU prije predaje nacrtu SPU izvještaja ME: glavni predmet ove radionice je validacija glavnih uticaja, kao i predlog mjera za ublažavanje i monitoring.

Predmet ovih radionica je efektivna komunikacija sa raznim interesnim grupama u cilju obezbjeđivanja adekvatnih inputa i učešće svih relevantnih strana u procesu donošenja odluka i lakše dobijanje saglasnosti na SPU i strateške aktivnosti

Pored ovog, javna rasprava će biti organizovana u skladu sa članom 19 Zakona o SPU. Na ovim sastancima prisustvovaće razne interesne grupe kako bi se omogućila interakcija između različitih interesnih grupa i postizanje koncenzusa o daljnim aktivnostima.

Saznanja sa javnih rasprava i sastanaka sa javnosti biće inkorporirana u izvještaj o scoping fazi i SPU izvještaj.

15.3 PREKOGRANIČNE KONSULTACIJE

Prema Zakonu o SPU Crne Gore (Br. 80/05), EU Direktivi 2001/42/EC (SPU Direktiva) i Zakonu o potvrđivanju Konvencije o PU u prekograničnom kontekstu (ESPOO konvencija) (SL RCG, br. 08/08-27), ukoliko se očekuje da će Program značajno uticati na životnu sredinu susjednih zemalja, moraju se organizovati prekogranične konsultacije tim zemljama.

Agencija za zaštitu životne sredine (AZŽS) Crne Gore već je započela pripremu neophodne dokumentacije kako bi obavijestila susjedne zemlje o mogućim prekograničnim uticajima. Poželjnije je da se prekogranične konsultacije održe po izradi procjene uticaja na životnu sredinu i po dobijanju nacrtu rezultata.

16 DINAMIKA, RESURSI I OBAVEZE

U bliskoj saradnji sa Klijentom, SPU tim će pripremiti kompletan materijal i metodologije za radionice i identifikovati relevantne interesne grupe koje treba da budu uključene u proces izrade SPU (navedeno u Poglavlju 4).

Radionica će biti organizovana na način da se olakša i osigura najveće moguće učešće ključnih interesnih grupa. U ovom kontekstu, zajedno sa pozivnicama, učesnicima će biti poslato i uvodno pismo sa kratkom prezentacijom okvira radionice i kratkom prezentacijom projekta.

Predložena dinamika i neophodni resursi prikazani su u Tabela 6.

Tabela 6. Dinamika učešća interesnih grupa i neophodni resursi

Aktivnosti na učešću interesnih grupa	Mogući datumi	Upisivanje u tabele	Nophodni resursi
Prve konsultacije sa javnosti (Scoping konsultacije)	jul 2014 (organizovano 24. jula)	Scoping izvještaj	<ul style="list-style-type: none"> - Ljudski resursi za organizaciju/realizaciju konsultacija i izvještaja o glavnim saznanjima; - Finansijski resursi za saopštenja za javnost (novine, brošure, pozivnice ...), prevoz i sastanci povodom konsultacija; - Mjesto održavanja i oprema (np. LCD projektor, računar...) za prezentacije i sastanke povodom konsultacija.
Druge javne konsultacije i javna rasprava (nacrt SPU)	oktobar 2014 materijal treba poslati javnosti najmanje 30 dana prije dana održavanja prezentacije u okviru javne rasprave	SPU izvještaj	
Prekogranične konsultacije	Oktobar 2014	SPU izvještaj	

PRILOG E: PREZENTACIJA ZA SASTANAK POVODOM KONSULTACIJA ZA „SCOPING“ FAZU

SEA of Hydrocarbon E&P Activities in Offshore Montenegro

Scoping Workshop

July 24, 2014

8/27/2014

1

Module 1: Opening Session

- Opening words (Ministry of Economy)
- Importance of SEA in Montenegro (Environmental Protection Agency)
- Workshop Objectives and Overview of Agenda (SEA consultant)

8/27/2014

2

Module 1: Opening Session - Workshop Objectives

- This is the first consultation meeting in the framework of the SEA study for E&P programme in offshore Montenegro
- It aims at transparently and in a participatory manner validate key findings of the scoping stage:
  - Legal and planning frameworks and their relation to E&P programme
  - Environmental, social and health baseline
  - The SEA framework of objectives, indicators and targets
  - Alternatives to be assessed in the SEA study
  - Potential impacts from E&P programme and possible mitigation

8/27/2014

3

Module 1: Opening Session - Agenda

- Module 1: Opening session
- Module 2: Status of Hydrocarbon E&P Activities in offshore Montenegro
- Module 3: Overview of SEA process and status
- Module 4: Key findings of review of existing baseline data
- Module 5: Lifecycle of hydrocarbons E&P activities and potential environmental and social impacts
- Modules 6-7-8: Working session – discussions on baseline data, legislation and strategies, SEA objectives, alternatives, impacts and mitigation
- Module 9: Wrap-up and Next steps

8/27/2014

4

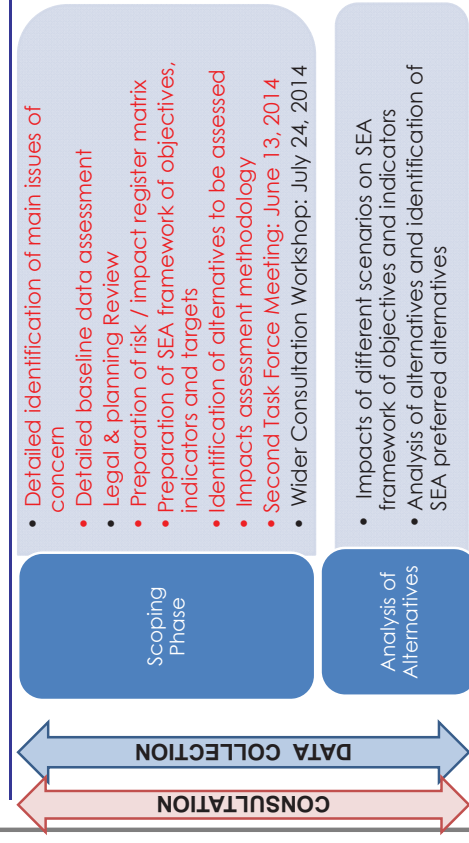
Module 2: Status of Hydrocarbon E&P Activities in Offshore Montenegro

- Overview by the Ministry of Economy

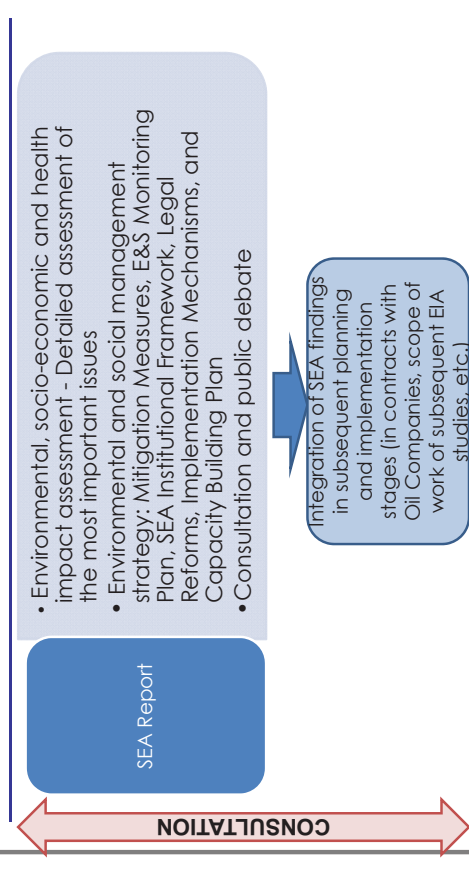
8/27/2014

5

Module 3: Overview of SEA Process and Status

Module 3: Overview of SEA Process and Status

Module 3: Overview of SEA Process and Status

Module 3: Legal and Planning Frameworks Analysis

- The environmental policy framework
- International, national and local environmental legislation related to the programme
- Environmental standards
- Other policies, strategies, plans and programmes that need to be taken into consideration
- Transboundary agreements

8/27/2014

9

Module 3: Legal and Planning Frameworks Analysis

Legislation, Policy, Plan or Programme (LPPP)	Key Requirements	Relation to Hydrocarbons E&P Programme Offshore
Law on Liability for Environmental Damage ("Official Gazette of MNE" No. 27/14)	Law sets out process for determining liability for environmental damages as well as implementation of prevention measures	During E&P activities, there could be damages to the environment; the Law sets out two principles which need to be adhered to during E&P activities: Polluter-pay Principle and Mandatory insurance

8/27/2014

10

Module 3: Baseline Studies

- Provides an understanding of the state of the environment (including socio-economy and health) PRIOR to programme start
- Involves primarily secondary data collection
- Aims at:
  - Identifying areas of special interest (protected areas, deep water sensitive species/issues, coastal sensitive areas, species or ecosystems that are sensitive to the proposed activities)
  - Trends and threats to the quality of the environment
- Sets a basis for comparison with future state of the environment and for impact assessment

8/27/2014

11

Module 3: Baseline Studies - Analysis

Environmental/Socio-economic Aspect	Sources of Data	Baseline Condition and Likely trend without offshore E&P	Relation with the E&P Programme	SEA Objective/ Indicator
Phytoplankton and zoobenthos	MEDITITS survey; since 2011 all benthic species were covered RAC-SPA publication, 2013	Posedonia Oceanica is most important species of phyto-benthos in Montenegro and is protected by Law of Nature Protection	Presence of sensitive benthic habitats pose restrictions to E&P activities and requirements of detailed surveys prior to initiation of exploration works	Protection of areas of protected, rare or endangered phytoplankton and zoobenthos

8/27/2014

12

Module 3: SEA Framework

- Defines objectives, indicators and targets as a basis to evaluate alternatives and assess impacts
- What sustainability objectives are relevant to the E&P of hydrocarbons?
- Should be compatible with Sustainable Development Strategy
- Build on national indicators

8/27/2014

13

Module 3: SEA Framework

Sustainability Factor	Objective	Sub-Objective	Indicator	Baseline (2014 + 2034 without E&P)	Target (based on national targets for the indicator)
Climate Change	Control GHG emissions	Control CO ₂ emissions from E&P activities	Carbon Dioxide Emissions from E&P (grammes of CO ₂ equivalent)		
		Control CO ₂ emissions from all sectors	kg CO ₂ per USD GDP		
Biodiversity and habitat	Protect habitat areas of protected, rare or endangered phytobenthos and zoobenthos	Protect <i>Posidonia Oceanica</i>	m ² of <i>Posidonia Oceanica</i> preserved habitat		
		Protect and preserve marine species	The percentage of each country's exclusive economic zone that is under protection by a marine protected area (MPA)		

8/27/2014

14

Module 3: Scenarios and Alternatives

Scenarios:

- Scenario 0: "Do Nothing" scenario: this scenario considers Business As Usual (BAU) without E&P activities
- Scenario 1: Exploration activities will result in finding no commercial deposits: this is a minimalistic scenario whereby activities are limited to exploratory activities and there is no production and development phase
- Scenario 2: Simultaneous commercial findings: this scenario considers multiple simultaneous findings and full production and development activities
- Scenario 3: Scenario 2 combined with hydrocarbon usage scenarios that will be defined in accordance with the 2030 Energy Development Strategy (onshore and offshore bias).

8/27/2014

15

Module 3: Scenarios and Alternatives

- What alternatives should be considered in the assessment to minimize impacts?
  - Drilling technologies
  - Waste management options
  - Wastewater management options including management of produced water
  - Site selection for onshore support facilities
  - Export options
  - Others as identified during the process

8/27/2014

16

Module 3: Impact Assessment

- What are the impacts that can be associated at each stage of the programme development (exploration, development, production, and decommissioning)
- Impacts for NORMAL and ACCIDENTAL events need to be assessed
- What are the possible transboundary impacts?
- Impacts on environment, but also socio-economic and health impacts

8/27/2014

17

Module 3: Impacts and Mitigation Register

Phase	Aspect/ Source of Impact	Potential Impacts	Possible Mitigation Measures
Exploration	Drilling rig and well-installation	Disturbance to seabed from footprint of platform from anchoring	Require licensees to evaluate project area for potential presence of deep-water corals and chemosynthetic communities, and maintain a separation distance of at least 500 m from any drilling sites

8/27/2014

19

Module 3: Impacts and Mitigation Register

Phase	Aspect/ Source of Impact	Potential Impacts	Possible Mitigation Measures
Exploration	Discharge of drilling cuttings	Cuttings pile up on seabed affecting benthic ecology, particularly diversity	1. Discharge of cuttings only after sufficient treatment to reduce NABF (Non-Aqueous Base Fluid) residual concentrations. 2. Ship mud and cuttings to shore for disposal on land

8/27/2014

18

Module 3: Mitigation

- Any restrictions on exploration and development areas?
- Acceptable discharge of hydrocarbons to sea ? Standards to be adopted?
- Types of drilling fluid acceptable?
- Requirements for additional surveys / studies prior to conducting activities offshore
- Requirements for management of wastes (including drilling cuttings – onshore vs offshore)
- Any restrictions with respect to atmospheric emissions?

8/27/2014

20

Module 3: Environmental Management Strategy

- Environmental mitigation strategy including recommendations for exclusion zones
- Environmental monitoring strategy
- EIA requirements for project activities
- Management of transboundary impacts
- Emergency response strategy
- Incident reporting requirements
- Organizational set-up
- Training and capacity building requirements
- Data requirements for next phases

8/27/2014

21

Module 3: Main Stakeholders

Primary Stakeholders (closely involved)

- Ministry of Economy
- Ministry of Sustainable Development and Tourism
- Environmental Protection Agency
- Ministry of Transport and Maritime Affairs
- Ministry of Health
- Institute for Hydrometeorology and Seismology
- Institute for Marine Biology
- Ministry of Labor and Social Welfare
- Maritime Safety Department
- National Tourist Organization

8/27/2014

22

Module 3: Main Stakeholders

Primary Stakeholders (cont'd):

- Ministry of Agriculture and Rural Development (fisheries department)
- Coastal Zone Management Company
- Geology Survey Institute
- MONSTAT
- Maritime Security Administration
- NGOs
- Coastal municipalities
- Ministry of Culture
- Fisheries associations
- Private tourist establishments

8/27/2014

23

Module 3: Other Stakeholders

Secondary Stakeholders (informed)

- Ministry of Foreign Affairs
- Ministry of Science
- Academy of Science
- MIS&T
- Ministry of Education
- Public Institution National Parks of Montenegro
- Union of Municipalities of Montenegro
- Chamber of Commerce
- CETI
- University of Montenegro

8/27/2014

24

Module 4: Key Findings from Review of Existing Baseline Data

- Bathymetry
- Waves
- Tides
- Sediments
- Currents
- Physical characteristics of seawater
- Subsea features
- Geology and geohazards
- Phyto-planktons and zoo-planktons
- Phyto-bentos and zoo-bentos
- Sea mammals and sea turtles
- Areas of special significance
- Fisheries and fish resources

8/27/2014

25

Module 4: Key Findings from Baseline Review and Possible Implications to E&P Programme (cont'd)

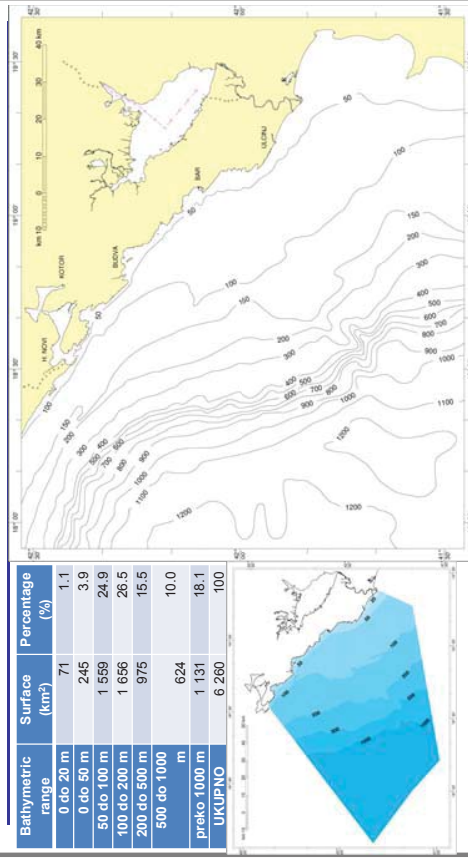
- Population and demographics
- Crime
- Economy
- Infrastructure
- Waste and wastewater
- Air quality and noise
- Archaeology
- Health
- Tourism

8/27/2014

26

Bathymetry

Source: Hydrographic Institute of Former Yugoslavia

8/27/2014

27

Bathymetry – Summary

- Continental shelf (depth less than 200 m) covers 57% of offshore Montenegro (approximately 50 km from the shore)
- Gentle slope from 200 m to 400 m
- Steep slope from 400 to 1000 m (challenges for subsea structures?)
- South Adriatic Valley (depth over 1000 m)
- No high resolution digital bathymetry is available

8/27/2014

28

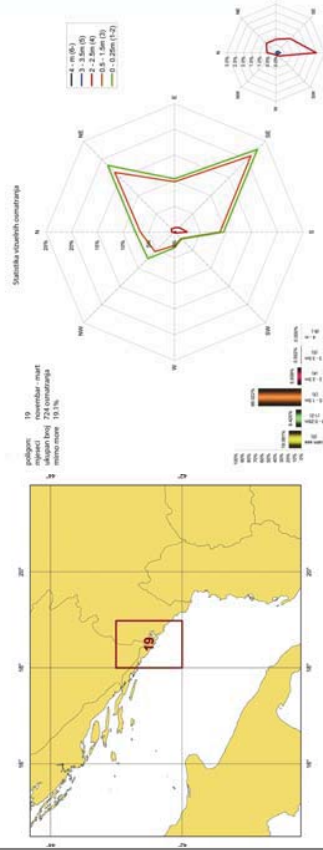
Wind driven superficial waves

- Main sources of data:
  - Hydrographic institute of former Yugoslavia (1990)
  - Scientific papers from experts of Hydrographic Institute
  - 20 years records from ships observations
  - Equipment deployment

8/27/2014

29

Wind driven superficial waves

8/27/2014

30

Wind driven superficial waves

- Highest recorded waves in Montenegrin waters of 7.2 meters
- Waves of 8.9 m recorded in front of Dubrovnik
- Waves of 10.8 m recorded in former Yugoslavia in northern Adriatic sea
- 100-year return wave is 13.5 m (geophysics institute of Croatia)
- Highest frequency of waves in winter from November to March

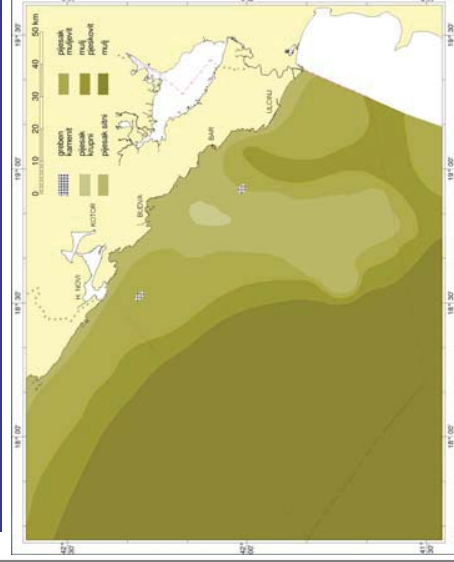
⇒ Implication on design of platforms, movement of vessels and other marine activities

8/27/2014

31

Superficial Sediments

Source: Chart of sediments from Hydrographic Institute of Former Yugoslavia

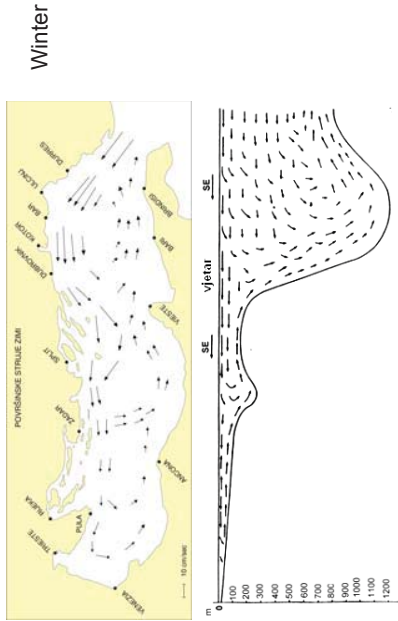
Superficial sediments include mud, muddy sand, sandy mud, fine sand, coarse sand and two rocky areas

8/27/2014

32

Currents

Source: Hydrographic Institute of Former Yugoslavia and scientific papers from Hydrographic Institute

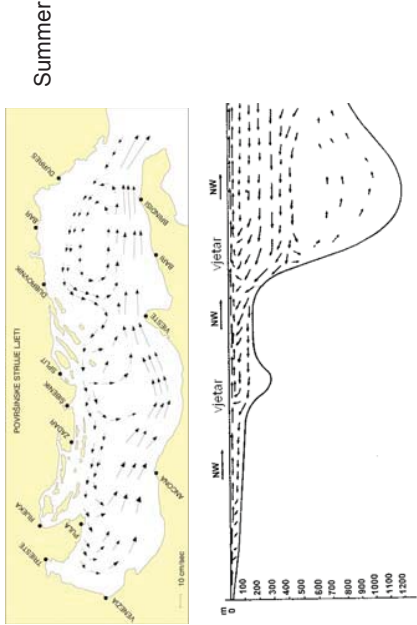

8/27/2014

33

Currents

Source: Hydrographic Institute of Former Yugoslavia and scientific papers from Hydrographic Institute

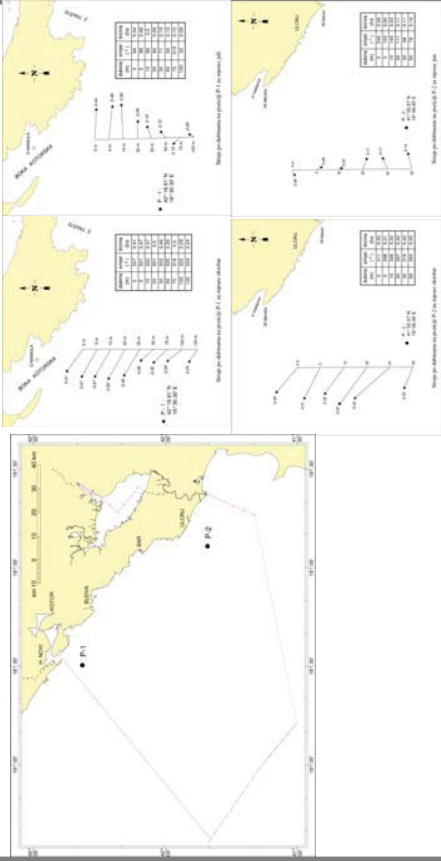

8/27/2014

34

Currents

Source: Hydrographic Institute of Former Yugoslavia and scientific papers from Hydrographic Institute

8/27/2014

35

Currents - Implications

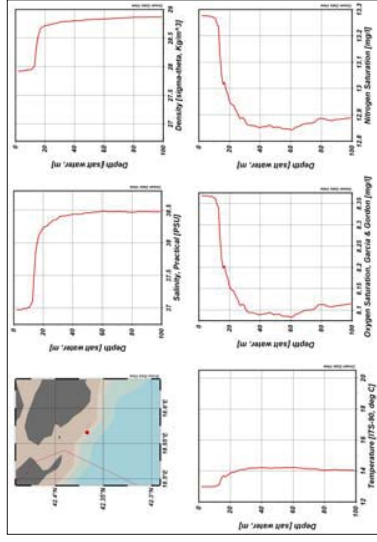
- Strong influence on the dispersion of pollutants in the sea
- High potential for transboundary impacts in case of spills or oil pollution
- Montenegro coast most likely to be at risk in summer when currents direction are towards the coastline; winter currents primarily northwesternly

8/27/2014

36

Physical characteristics of seawater – CTD

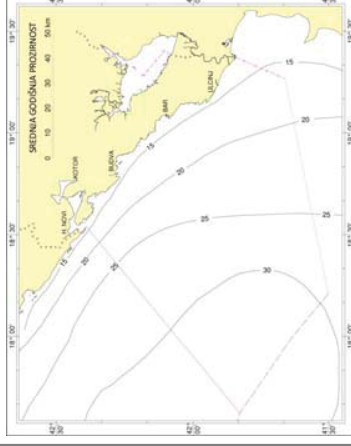

- Salinity stabilizes after a depth of 20 m
- T stabilizes after a depth of 50 m (thermocline)
- Also beneath 50 m seasonal values seawater density is more stable
- These are also important characteristics that affect movement of pollution

8/27/2014

37

Transparency and Color

- Transparency data indicates relatively clear water
- Highest transparency in summer and lowest in autumn
- Color is related to transparency
- SEA objective: Preserve transparency and color of the sea

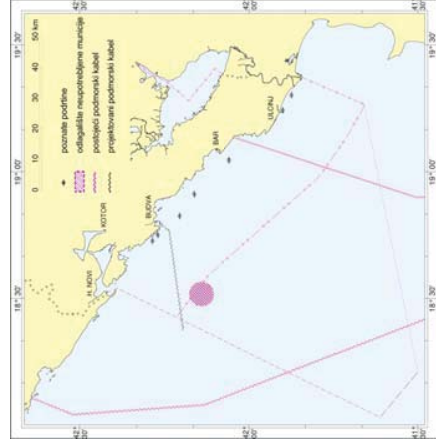
Average annual transparency in meters

8/27/2014

38

Sub-sea Structures

Source: Updated Offshore Nautical Charts

- Area of disposal of explosives
- Two subsea cables
- Several historical wrecks near the shoreline
- These represent physical constraints to offshore development

SEA Objectives:

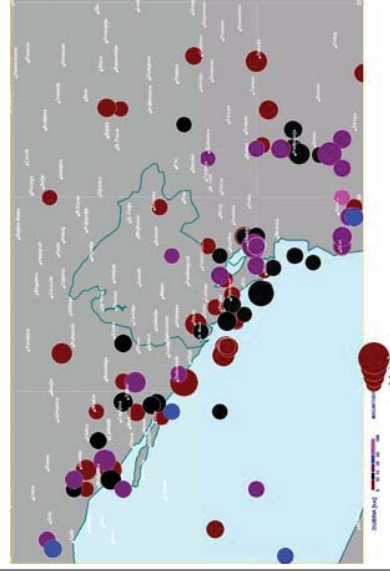
- Preserve offshore heritage
- Preserve subsea infrastructure

8/27/2014

39

Geo-Hazards

Source: Former Federal Seismological Institute of FSRJ and Chart of Seismic Hazards (Glavatovic, 2005)

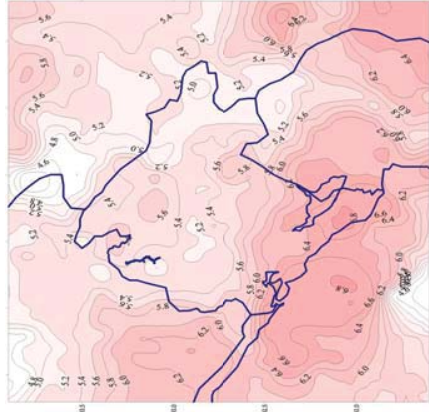
Map of epicenters of strong earthquakes in past 5 centuries

8/27/2014

40

Geo-Hazards

Source: Former Federal Seismological Institute of FSRY and Chart of Seismic Hazards (Glavatovic, 2005)

- Maximum magnitude of earthquakes of return period of 100-year is 6.8 in Richter Scale (offshore and onshore)
- Recent research: injection of produced water could increase seismic activity

SEA Objective:

- Minimize risks associated with seismic activity (damage to assets and loss of hydrocarbons)

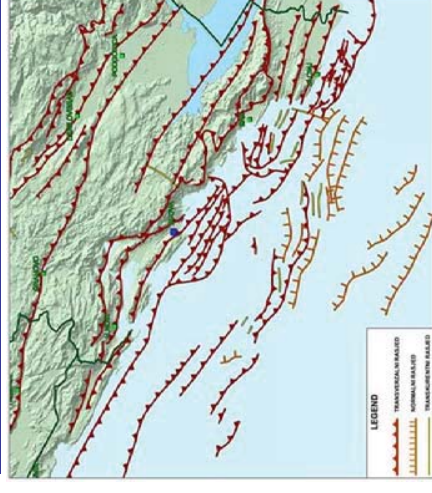
Map of expected maximum magnitude earthquake, 100-year recurrence period

8/27/2014

41

Neotectonic faulting

Source: (Glavatovic, 2013,)

Map of neotectonic faulting (dominant reverse faults) in the general area of the Montenegrin coast

8/27/2014

42

Phyto-plankton and Zoo-Plankton

Source: MEDPOL Project (EPA), Eco-Monitoring (EPA)

- Indicators of eutrophication
- Recent research indicates higher organic pollution and increased risks of eutrophication indicated by increase in planktons population
- Induced pressure from E&P may lead to increased risks of eutrophication and changes in composition of phyto and zoo-plankton population
- Risk of introduction of invasive species from platforms and vessels

SEA Objectives:

- Control induced pollution impacts in coastal area
- Minimize introduction of invasive species

8/27/2014

43

Phyto-benthos and Zoo-benthos

Source: MEDITS surveys financed by EU, RAC-SPA

- *Posidonia Oceanica* is most important species of phyto-benthos in Montenegro and is protected by Law of Nature Protection
- Reproduction of most fish species occur in this habitat
- Map of these habitats is not available
- Sensitive benthic habitats beyond 500-m are less likely to be encountered
- Red corals exist in Montenegro but detailed information is not available (endangered protected species)
- 25 rare, protected and endangered species of phyto-benthos and zoo benthos are found

8/27/2014

44

Phyto-benthos and Zoo-benthos

Source: MEDITS surveys financed by EU, RAC-SPA

Latinski naziv vrste	Barcelona Convention	IUCN	Berne Convention	Status Montenegro
<i>Posidonia oceanica</i> (L.) Delile, 1813	x	x	x	x
<i>Cystosira americana</i> var. <i>stricta</i> Montagne, 1846	x	x	x	x
<i>Cystosira spinosa</i> Sauvageau, 1912	x	x	x	x
<i>Littophyllum lichenoides</i> Philippi, 1837	x	x	x	x
<i>Cladocora caespitosa</i> (Linnaeus, 1767)	x	x	x	x
<i>Centrostephanus longispinus</i> (Philippi, 1845)	x	x	x	x
<i>Paracentrotus lividus</i> (Lamarck, 1816)	x	x	x	x
<i>Ophidaster ophidianus</i> (Lamarck, 1816)	x	x	x	x
<i>Holothuria forskali</i> Dele Chiale, 1823	x	x	x	x
<i>Holothuria polii</i> Dele Chiale, 1823	x	x	x	x
<i>Holothuria tubulosa</i> Gmelin, 1788	x	x	x	x
<i>Holothuria impatiens</i> (Forsk.) Linnaeus, 1758	x	x	x	x
<i>Littophaga littophaga</i> (Linnaeus, 1758)	x	x	x	x
<i>Pinna nobilis</i> Linnaeus, 1758	x	x	x	x
<i>Luria lurida</i> (Linnaeus, 1758)	x	x	x	x
<i>Scyllardes laius</i> (Latreille, 1803)	x	x	x	x
<i>Scyllarus arcus</i> (Linnaeus, 1758)	x	x	x	x
<i>Hippocampus ramulosus</i> Leach, 1814	x	x	x	x
<i>Palinurus elephas</i> (Fabricius, 1787)	x	x	x	x
<i>Homarus gammarus</i> (Linnaeus, 1758)	x	x	x	x
<i>Episphelus marginatus</i> (Lowe, 1834)	x	x	x	x
<i>Arenella demicornis</i> (Esper, 1794)	x	x	x	x
<i>Arenella cannabina</i> (Esper, 1794)	x	x	x	x
<i>Tonna galea</i> L.	x	x	x	x
<i>Tethya aurantium</i> (Pallas, 1766)	x	x	x	x

Rare, Protected or Endangered Species

Phyto-benthos and Zoo-benthos

Source: MEDITS surveys financed by EU, RAC-SPA

- Presence of sensitive benthic habitats pose restrictions to E&P activities and requirements of detailed surveys prior to initiation of exploration works
- SEA Objective:
  - Protection of habitat areas of protected, rare or endangered phyto and zoo-benthos

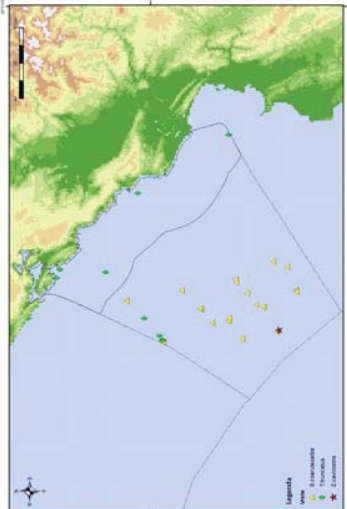
Sea Mammals and Sea Turtles

Source: IPA NETCET Project (since 2013), previous surveys and existing databases

- Montenegro is a member of ACCOBAMS (protection of mammals in the Mediterranean, Black and Adriatic Seas)
- All sea mammals are protected by national and international law
- Common dolphin is mostly found up to 200 meters depth and closer to the coast; less abundant in deeper sea
- Striped dolphin is mostly observed by aerial survey and has high abundance in South Adriatic
- Risso's dolphin also observed in this area as well as Fin whale
- Two species of sea turtle identified: loggerhead sea turtle and the green turtle; they use Montenegrin water for feeding

Sea Mammals and Sea Turtles

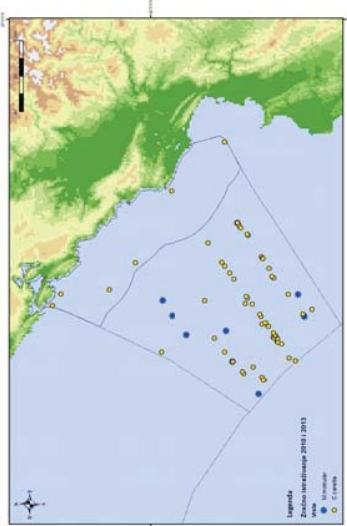
Source: IPA NETCET Project (since 2013), previous surveys and existing databases

Aerial observation of whales and dolphins (2013)

Sea Mammals and Sea Turtles

Source: IPA NETCET Project (since 2013), previous surveys and existing databases

Aerial observation of sea turtles and sea birds (2013)

Sea Mammals and Sea Turtles

Source: IPA NETCET Project (since 2013), previous surveys and existing databases

- E&P activities and particularly seismic surveys can lead to mass mortality of sea mammals and turtles

SEA Objective:

- Protection of sea mammals and sea turtles during E&P activities
- Promote regional cooperation in the protection of sea mammals and sea turtles

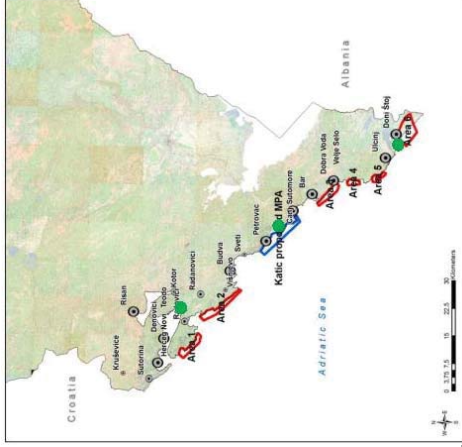
Sea birds

Source: Vasić, V. (1995): Birds Diversity in Yugoslavia with Overview of Birds of International Species Vizi, O. (1998): Fauna of Coastal Zone of Montenegro

- Montenegrin part of the sea is located in so called Adriatic migratory corridor which, apart from Gibraltar and Aegean corridors, is the third most important in Europe including predators, storks, herons, cranes, ducks, passerine (*Passeriformes*)
- Migration watching: IBA areas: Tivatska solila, Salt plan in Ulcinj, Ada Bojana, (including Buljarica and Sutorina Valley)
- Marine birds nest either in the coastal area and small number of its islands, peninsulas and capes, but mainly in Croatian part of the Adriatic shore, i.e. islands
- Seagulls are the most numerous sea birds in the sea coast and islands. The most frequent type of seagull in the Adriatic is yellow-legged gull (*Larus michahelli*).
- Deep sea: European shag (*Phalacrocorax aristotelis desmarestii*), Cory's shearwater (*Calonectris diomedea diomedea*) and yellowan shearwater (*Puffinus yelkouan*), yellow-legged gull (*Larus michahellis*), Audouin's gull (*Larus audouinii*), two species of skua (*Stercorarius ssp.*).
- 218 types of birds are found above Montenegrin share of Adriatic sea, 183 migratory species, 35 species linger longer in this area

Marine Protected Areas and Areas of Special Significance

Source: CAMP, RAC-SPA

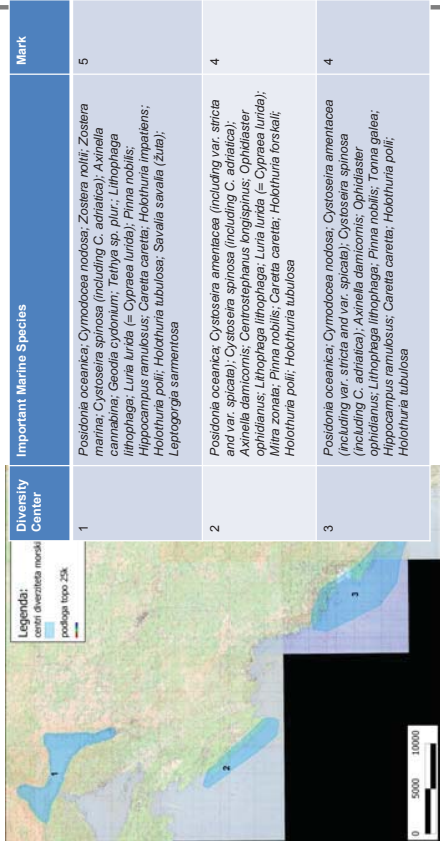
- No MPAs declared yet in Montenegro but some areas under consideration
- Three areas of special significance (Law on Nature Protection) (**GREEN**): Velika plaža, Buljarica and Tivatska solila
- Proposed sites for the protection of (**RED** and **BLUE**): Boka Kotorska gulf, Mamula up to the nesses of Mačka, nesses of Trašte up to Platanun (where protected area extends from nesses of Žukovac to nesses of Kostovica), ZPM Katič, nesses of Volujica up to Dobro vode settlement, nesses of Komina up to nesses of Old Ulcinj (Stari Ulcinj), gulf of Valdanos up to Long Beach (Velika plaža), Seka Đeran and southern area of Long Beach up to delta of Bojana river.

SEA Objective:

- Conservation of areas of special significance

Centers of diversity for marine species and marine habitats

Source: University of Montenegro. Faculty of sciences and Mathematics (november 2012.)

8/27/2014

53

Terrestrial Ecology

Source: Emerald Network Map of Montenegro

8/27/2014

55

Fisheries and Fish Resources

Source: Ministry of Agriculture and Rural Development (annual monitoring reports)

- Highest abundance of fish resources extracted from 100 to 200 meters depth
- 0-50 m: mostly juvenile fish; breeding is most common in this area
- Biomass decreases after 200 m; bigger fish found after 200 m (red shrimp, Norway lobster, large hake) up to 500 m
- E&P activities may impact fish catch in important reproduction zones (mostly in the field of *posidonia* (mostly 0-30 meters); most reproduction occur from May to July; some are reproduced all over the year

SEA Objective:

- Limit disturbance of reproduction of fish species

8/27/2014

54

Key Biodiversity Areas in Montenegro

Source: University of Montenegro, Faculty of sciences and Mathematics (Nov. 2012)

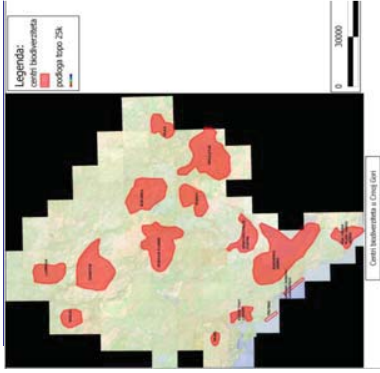

8/27/2014

53

Key Biodiversity Areas in Montenegro

Source: University of Montenegro, Faculty of sciences and Mathematics (Nov. 2012)

Habitats	1210 Annual vegetation of drift bays; 1310 Salicornia and other annuals colonising mud and sand and 1410 Mediterranean salt meadows (Juncetalia maritimi); 1420 Mediterranean and thermo-atlantic halophilous scrubs 1510 Mediterranean salt marshes shifting dune; 2120 Shifting dunes along the shoreline with <i>Artemisia maritima</i> (white dunes); 2150 Humid dune slack; 2220 Dunes with <i>Euphorbia terracina</i> ; 2240 <i>Brachypodium pinnatis</i> dune grasslands with annuals; 2270 Wooded dunes with annuals and/or <i>Pinus pinaster</i> and Medicinal plants; 3210 Salix alba and Populus alba galleries	5
Area Bouyia / Saxo lake / Vellka plaza		
Invertebrat species	<i>Crematogaster montenivensis</i> <i>Nematus hyperboreus</i> ; <i>Poderus melleschensis</i> ; <i>Nematus tessellatus</i> ; <i>Mauremys caspica</i> ; <i>Empo bifurcatus</i> ; <i>Phryganea nigripennis</i> ; <i>Euphae stibula</i>	3
Bird species	<i>Phalacrocorax pygmaeus</i> ; <i>Pelecanus</i> <i>hypoleucos</i> ; <i>Phalacrocorax carbo</i> ; <i>Phalacrocorax carbo</i> ; <i>Phalacrocorax</i> <i>arcticus</i> ; <i>Nannulus angustatus</i> ; <i>Urosoma</i> <i>limae</i> ; <i>Phalaropus paganus</i> ; <i>Larus</i> <i>minius</i> ; <i>Larus ridibundus</i> ; <i>Larus</i> <i>melchellii</i> ; <i>Aythya fuligula</i>	5
Mammal species	<i>Delphinus delphis</i> ; <i>Lutra lutra</i> ; <i>Miniopterus</i> 5 <i>schreibersii</i> ; <i>Nea. spelagica</i> ; <i>Nea. arvensis</i> ; <i>Ursus arctos</i> ; <i>Canis lupus</i> ; <i>Urocyon</i> ; <i>Talchidia trichotis</i> ; <i>Talchidia viverrina</i> ;	

Air Quality

Source: Eco-Monitoring/EPA and National Strategy for Air Quality Management and Action Plan (2013-2016)

- Air quality monitoring network with 8 stations
- Main sources of air pollution include industry, transportation and domestic heating during winter
- Results indicate that the quality of air is satisfactory and all pollutants are found to be below ambient air quality limits
- Estimated GHG emissions (2008) amount to 3 mTonnes per year, equivalent to 0.009% of global emissions
- E&P activities correspond to new sources of air pollution and GHG emissions

SEA Objectives:

- Protection of air quality
- Control of GHG emissions

Noise

Source: Eco-Monitoring/EPA

- No data on underwater noise.
- Noise monitoring is being conducted continuously in 4 coastal municipalities (Bar, Budva, Tivat and Herceg Novi); one survey point in town centre
- Noise monitoring data indicate that deviations from set limit values are highest at nighttime.
- Noise monitoring data (Previous studies) indicate increase in noise levels near main roads; levels are found to exceed applicable standards

Solid Waste and Wastewater

Source: Eco-Monitoring/EPA and MONSTAT

- Domestic waste generation is about 267,563 tonnes per year (2013)
- Industrial waste generation is 557,635 tonnes per year (2011) of which 6577 tonnes per year of hazardous wastes
- Two sanitary landfills for domestic waste and 273 dumpsites
- No hazardous waste management facility; hazardous waste is exported according to Basel Convention
- Only 8.7 million m³ of wastewater were treated in 2011 per year out of 30.5 million m³ (MONSTAT)
- Industrial wastewater is generally treated
- E&P activities correspond to new sources of wastes, particularly hazardous wastes (oil wastes, NORM wastes, drilling cuttings, etc.)

SEA Objectives:

- Develop measures to manage wastes

Archaeology

Source: Spatial Plan of Montenegro

- 357 registered archaeological and cultural monuments
- More than half are located in the coastal zone
- Only 2 registered and categorized archaeological sites offshore
- Another 27 unregistered offshore sites are available
- Offshore heritage sites are in poor condition; theft of artifacts is also common

SEA Objectives:

- Protection of cultural and archaeological heritage

8/27/2014

61

Socio-economics

Source: MONSTAT

- Total population of Montenegro is 625,266
- Last census (2011) indicate 149,705 residents in the 6 coastal municipalities most likely to be affected by E&P (Bar, Budva, Herceg-Novi, Kotor, Tivat and Ulcinj)
- Density: 45 persons per km² (national); coastal zone: 94.09 persons per km²
- Average population growth between last 2 census (10 years) is 5%
- Average age is 38.3 years (regarded as relatively old)
- 17% of population with university degree
- 28% have only up to elementary education
- Unemployment: about 20% of active population and 10% in coastal region (about 50,000 persons unemployed, 6,500 in the coastal regions)
- Minimum wage: 193 EUROS (Labor Law)

8/27/2014

62

Socio-economics

Source: MONSTAT

- Inbound migration: 1991 to 2003- highest migration from northern and central to southern region (coastal)
- Seasonal migration from other Balkan countries in summer
- Apartments available in coastal region; 40% used for permanent residents; 35% for seasonal housing; 20% empty (perhaps unfinished or under renovation)

SEA objectives:

- Encourage job creation
- Promote education
- Enhance living standards
- Promote local content in labor force
- Prioritize locals over regional labor force

8/27/2014

63

Crime

Source: MONSTAT

- An increase in crime rates could be recorded as O&G personnel become targets of crime

SEA objectives:

- Avoid increase in crime rate

8/27/2014

64

Infrastructure

Source: Ministry of Transportation

- Two airports (1,550,000 passengers recorded in 2013)
- Three commercial ports; transportation of goods via ports reached 1,300,000 tonnes (2013)
- 1 shipyard
- Smaller ports are used for recreation and fishing
- 5 marinas
- 3 railroads (Bar - Belgrade, Podgorica - Niksic, Podgorica-Albania)
- Oil storage facilities in Bar (100,000 m³) and Lipci (12,200 m³)
- Lipci: berth for ships
- Road infrastructure not sufficient to cope with higher loads in summer season
- Montenegro does not have official waterways to the sea.

SEA objective:

- Promote sustainable infrastructure development

8/27/2014

65

Economy

Source: MONSTAT and Ministry of Finance

- GDP: 3 billion EUROS
- GDP/capita: 5,063 EUROS
- Agriculture, Forestry and Fisheries: 7.4% of GDP
- Small-scale and large-scale trade: 12.3% of GDP
- Hospitality industry: 6.7% of GDP
- Processing industry: less than 1 % of GDP
- Low export (454 million EUROS in 2011) versus high import (1,823 million EUROS in 2011)
- E&P could increase government revenues
- Risk of affecting other sectors

SEA objective:

- Promote economic diversification in non-oil activities

8/27/2014

66

Tourism

Source: Tourism development master plan , MONSTAT

- Tourism is priority industry for economic development in the country
- Tourism focuses on coastal area; diversification of tourism products from 3S (sea, sand and sun) to 3E (education, entertainment and ecology)
- Tendency to reposition from mass tourism to sustainable tourism destination
- Majority of overnight stay in coastal zone (97%)
- Tourists mostly from Russia (28.1%), Serbia (25.1%), Bosnia and Herzegovina (7.5%), Ukraine (5.6%) and Kosovo (3.3%); Germany only 2.3% compared to much higher proportions pre-1990
- Increasing trend in number of tourists
- Beach tourism has a long tradition (stone and sandy beaches); 74 beaches
- Porto Montenegro is the most luxurious tourism investment; yacht and nautical tourism

8/27/2014

67

Tourism (cont'd)

Source: Tourism development master plan , MONSTAT

- Perception of E&P as a polluting industry reducing attractiveness of the country as a destination
- Opportunity to increase tourism related to workers and staff from Oil companies
- Risk of damaging tourism resources from E&P activities

SEA Objectives:

- Protection of tourism attraction and resources
- Diversification of tourism offers

8/27/2014

68

Health

Source: MONSTAT, Institute of Public Health, Ministry of Health

- Extra capacity available in general hospitals
- Capacity of specialized hospitals for mental health, orthopedic and traumatism is more limited and reached capacity
- Dominant diseases are respiratory related diseases mainly due to smoking, ambrosia allergies and emissions from traffic
- Prevailing death cause is cardiovascular diseases
- Highest number of affected population by HIV/AIDS is in coastal zone
- Transboundary medical services agreement in place with various countries

8/27/2014

69

Health (cont'd)

Source: MONSTAT, Institute of Public Health, Ministry of Health

- E&P will increase demand for health services
- Possible increased rates of morbidity and mortality
- Possible increase in Sexually Transmitted Diseases
- Increased risks of introduction of eradicated diseases
- Increased rates of health conditions typical to oil industry (such as trauma, psychological, from handling of radioactive wastes, burns)

SEA Objectives:

- Promote health infrastructure
  - Prevent increase in STD
  - Promote transboundary cooperation in medical aid
  - Increase health control of influx of people
  - Enhance capacity of health care industry workers to handle new types of health conditions related to O&G industry

8/27/2014

70

SEA of Hydrocarbon E&P Activities in Offshore Montenegro

Scoping Workshop Module 5: E&P Life Cycle & Associated Environmental Impacts

8/27/2014

71

Outline

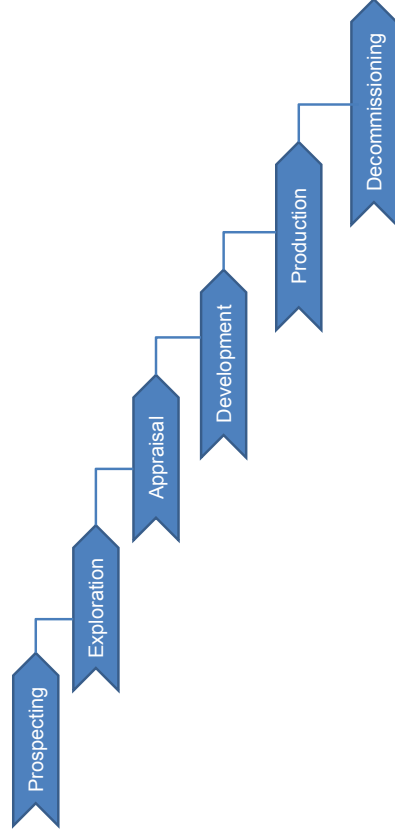
- Overview of E&P lifecycle
- Associated Potential Environmental Impacts

8/27/2014

72

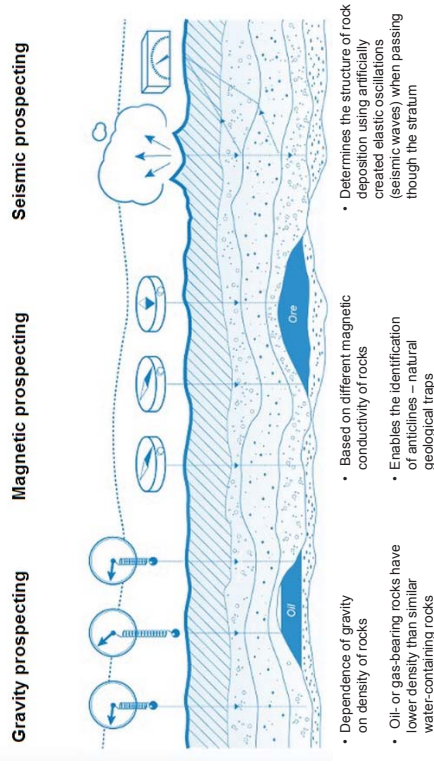
Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

73

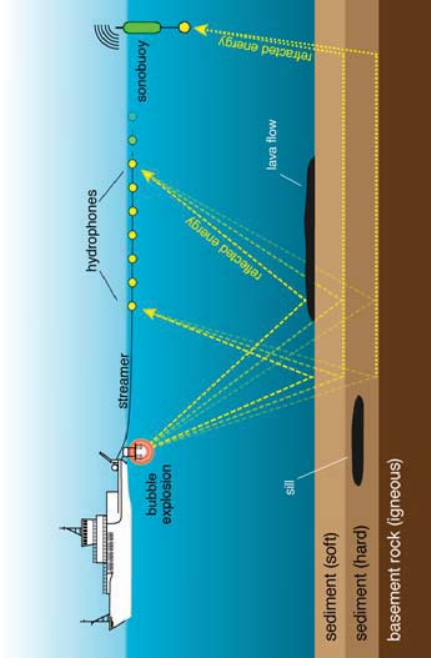
Prospecting

8/27/2014

74

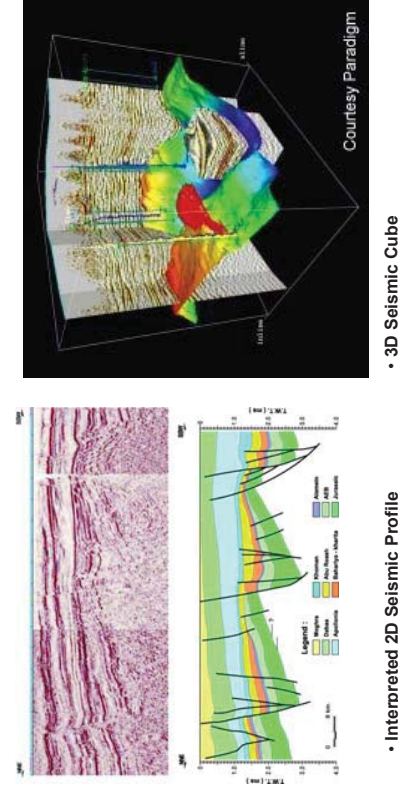
Prospecting (Offshore Seismic)

8/27/2014

75

Prospecting – Seismic Results

• Interpreted 2D Seismic Profile

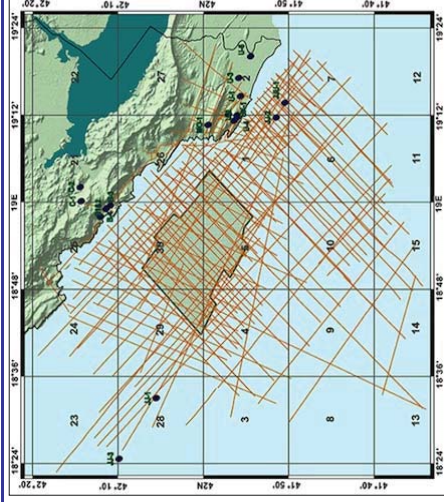
• 3D Seismic Cube

Courtesy Paradigm

8/27/2014

76

Prospecting in Montenegro

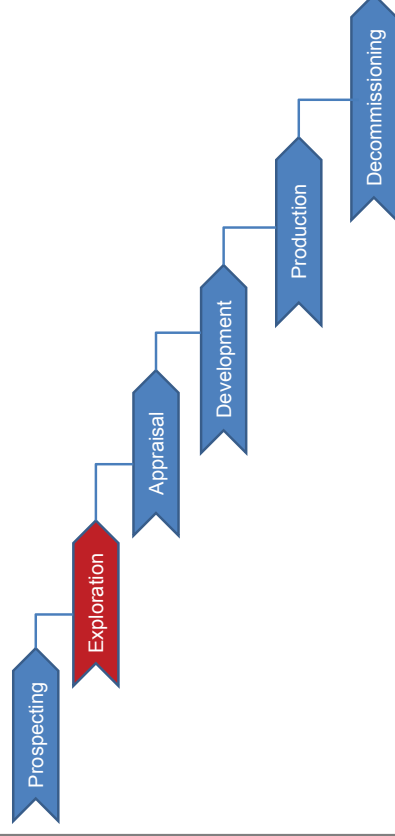
- About 10,000 km of 2D seismic profiles,
- About 310 km² of 3D seismic surveys
- 4 offshore wells
- Results of the surveys have revealed high prospectivity for hydrocarbons in various geological formations

(Image source: geoeXpro.com)

8/27/2014

77

Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

78

Exploration – Objectives

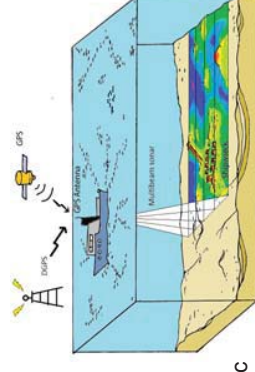
- Discover Hydrocarbons / confirm presence of Hydrocarbons
- Characterize the reservoir in terms of lithology and fluids (HC type)
- Quantify the hydrocarbons in place

8/27/2014

79

Exploration – Pre-drilling Surveys

- Bathymetric survey (High Resolution)
- Side scan sonar
- Sub-bottom profiling
- Magnetometer survey
- 2D multi-channel high resolution seismic
- 3D multi-channel high resolution seismic
- Seabed sampling
- Seabed photographs

Objectives:

- Inspect drilling site
- Identify existing cables/pipes
- Identify shipwrecks
- Identify geo-hazards (hydrate layer)
- Map Sensitive benthic environments

8/27/2014

80

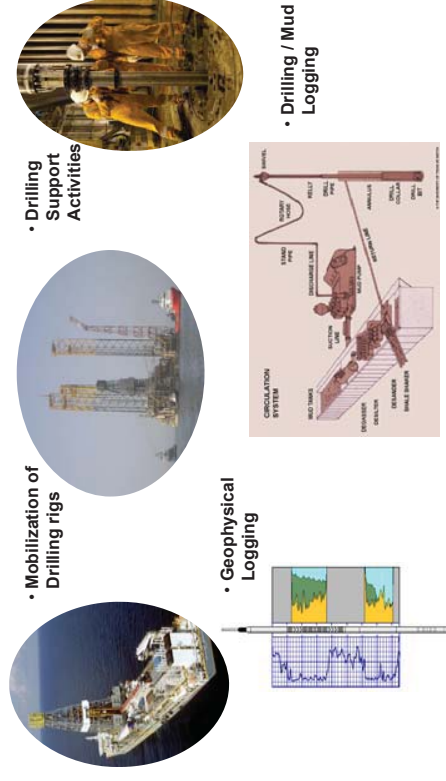
Exploration – Drilling Activities

- Rig Mobilization, Setup and Installation
- Exploratory Drilling (Activities include):
  - Mud Logging
  - Measurement and Logging while drilling / Wireline logging
  - Coring
  - Fluid sampling and testing
  - Cementation
  - Perforation

8/27/2014

81

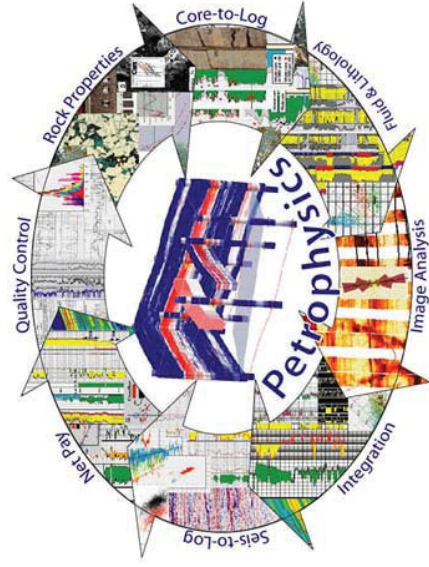
Exploration – Drilling Activities

8/27/2014

82

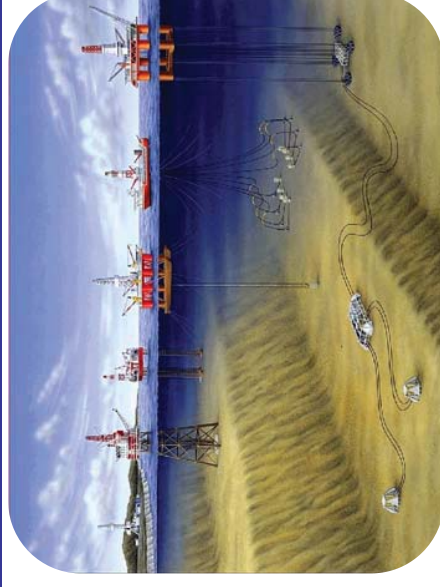
Exploration – Characterization

8/27/2014

83

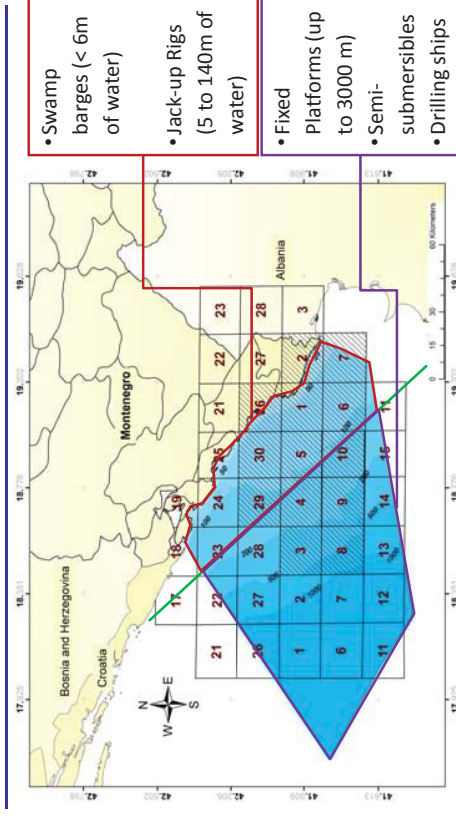
Exploration – Drilling Rig Options

8/27/2014

84

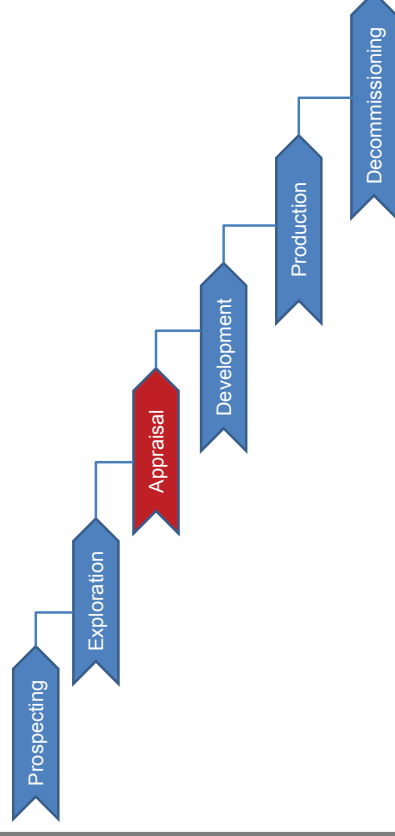
Exploration – Drilling rig Options

8/27/2014

85

Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

86

Appraisal – Objectives

- Reduce the uncertainty about the size of the oil or gas field and its properties
- Understand the reservoir better
- How rock or fluid properties change away from the discovery well
- How much oil or gas might be in the reservoir, and
- How fast oil or gas will move through the reservoir.

8/27/2014

87

Appraisal – Activities

- Well testing
- Additional well drilling
- Collection of additional information through logging and sampling
- Additional seismic surveys

8/27/2014

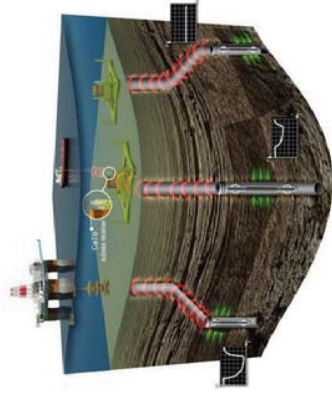
88

Appraisal – Activities

• Well Testing

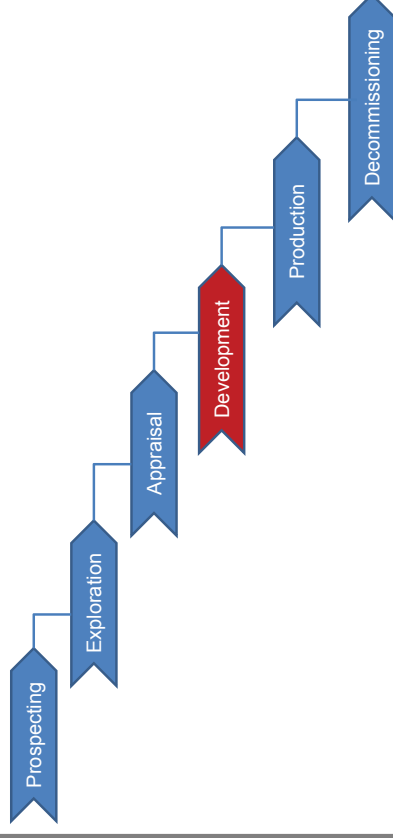

• Example of Advanced Well Testing in abandoned wells

8/27/2014

89

Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

90

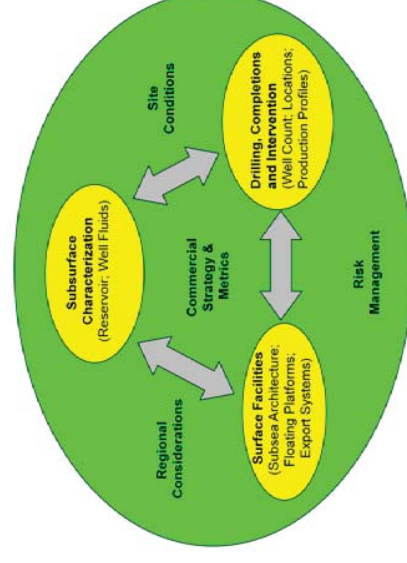
Field Development Plan -Objectives

- To form a plan to develop the oil or gas field, including how many wells need to be drilled to produce the oil or gas (geologists, geophysicists and reservoir engineers)
- To decide on the best design for the production wells (drilling engineers)
- To decide what production facilities are required to process the oil/gas before it is sent to a refinery or customer (facilities engineers)
- To decide upon the best export route for oil and gas (logistics engineers)

8/27/2014

91

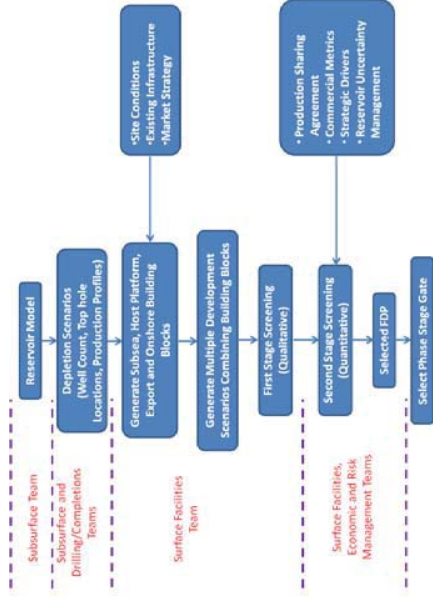
Field Development Plan

8/27/2014

92

Field Development Plan -Selection

8/27/2014

93

Development - Execution

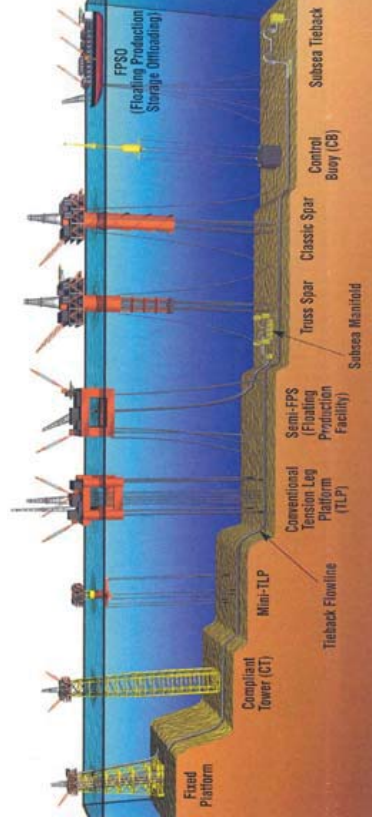
Installation of a combination of:

- Drilling Platforms
- Subsea System
- Production Platform
- Export System and
- Onshore Facilities

8/27/2014

94

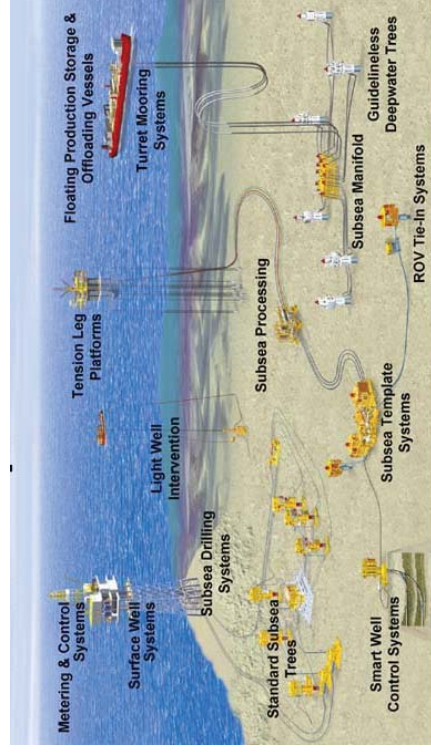
Development – Drilling/Production Platforms

8/27/2014

95

Development – Eg.Subsea / export

8/27/2014

96

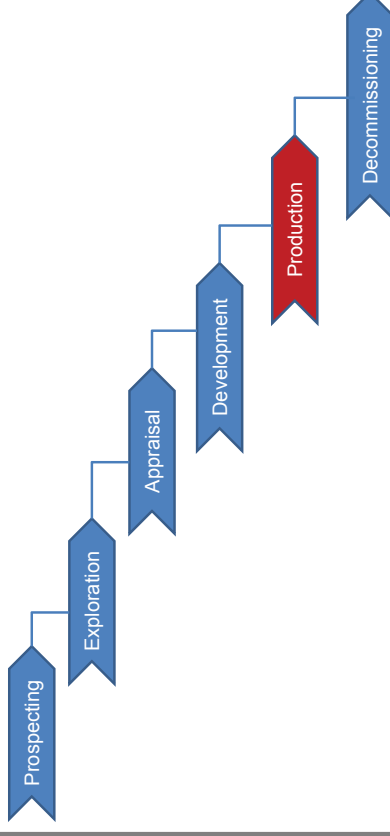
Development – Eg. On-offshore Facilities

8/27/2014

97

Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

98

Production

- Production is the phase during which hydrocarbons are extracted from an oil or gas field and the first money (or revenue) comes from selling the oil or gas.
- Production can last several years up to tens of years, depending on the size of the oil or gas field

8/27/2014

99

Production

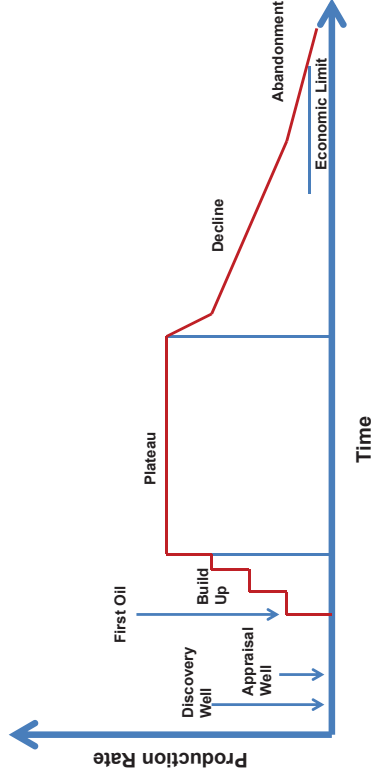
- Operators work in shifts to keep production going.
- Engineers will usually be located full-time at the production facilities in order to operate and maintain them.
- Reservoir engineers will check on the health and performance of the field to plan how best to maintain production.
- Additional wells might need to be drilled or the production facilities improved to maximise recovery of the oil or gas.

8/27/2014

100

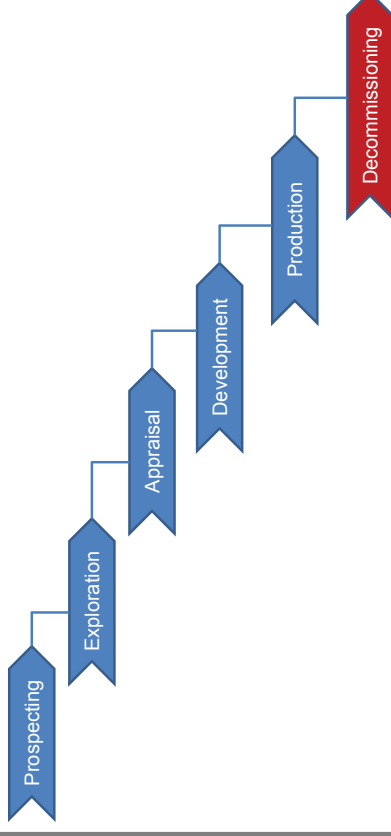
Production

8/27/2014

101

Overview of E&P Life Cycle

8/27/2014

102

Decommissioning

- Some installations can be reused as oil and gas facilities at another location or reused in place for another purpose (e.g., as a wind farm or aid to navigation).
- Occasionally, parts of the platform may be left in place because they benefit the marine environment, e.g., steel legs of tension leg platforms that are used to create artificial reefs.

8/27/2014

103

Decommissioning

- Removal of the production facilities and restoring oil and gas sites that are no longer profitable.
- Well plugging and abandonment
- Removal of cables and pipelines
- Restoring the field site to its initial status

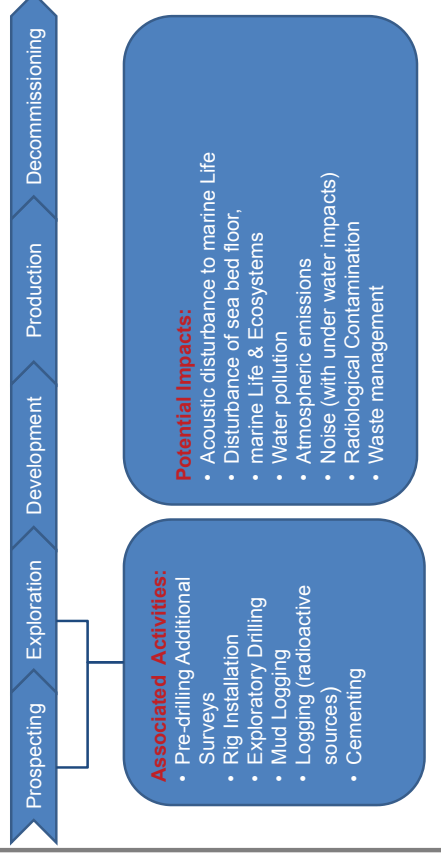
8/27/2014

104

Outline

- Overview of E&P lifecycle
- Associated Potential Environmental Impacts

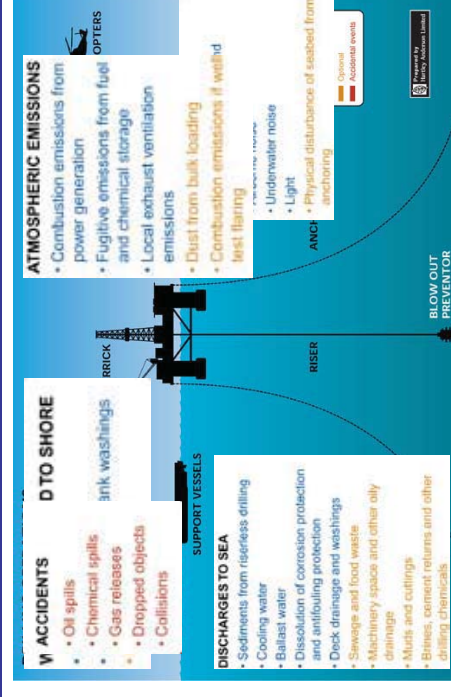
Potential Impacts

Potential Impacts - Surveys

Potential Impacts - Drilling

Potential Impacts

Prospecting Exploration Development Production Decommissioning

- Associated Activities:**
- Well Drilling (including appraisal and development wells)
  - Oil processing
  - Gas upstream /downstream processing
  - Offshore facilities
  - Subsea systems installation
  - Land based facilities

- Potential Impacts:**
- Acoustic disturbance to marine Life
  - Disturbance of sea bed floor, marine Life & Ecosystems
  - Water pollution
  - Atmospheric emissions
  - Noise (with under water impacts)
  - Radiological Contamination (NORM)
  - Waste management
  - Foot print
  - Atmospheric emissions
  - Noise emissions
  - Waste management

8/27/2014

109

Potential Impacts

Prospecting Exploration Development Production Decommissioning

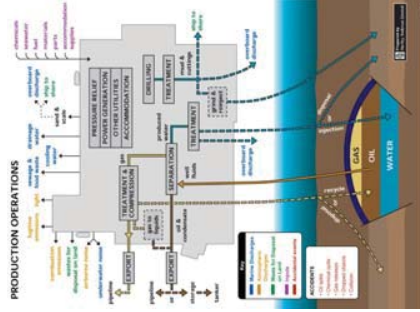
- Associated Activities:**
- Normal Field operations
  - Work over & Maintenance

- Potential Impacts:**
- Atmospheric emissions
  - Noise emissions
  - Oil spills (contamination)
  - Contamination from Produced water
  - Contamination from work over chemicals
  - Subsidence
  - Blow-out
  - Other accidents

8/27/2014

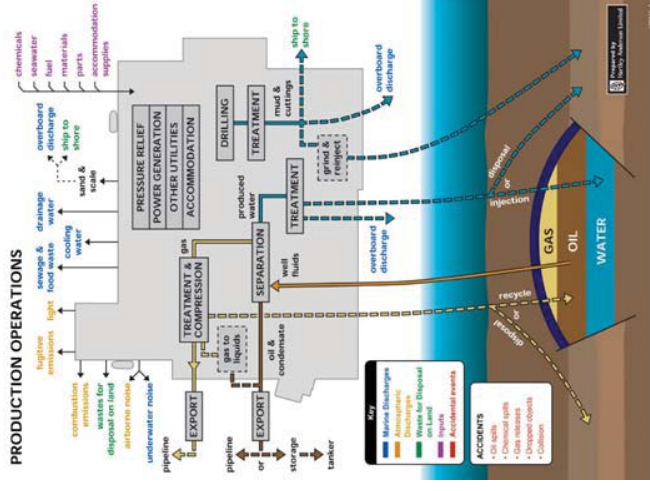
110

Potential Impacts - Production

8/27/2014

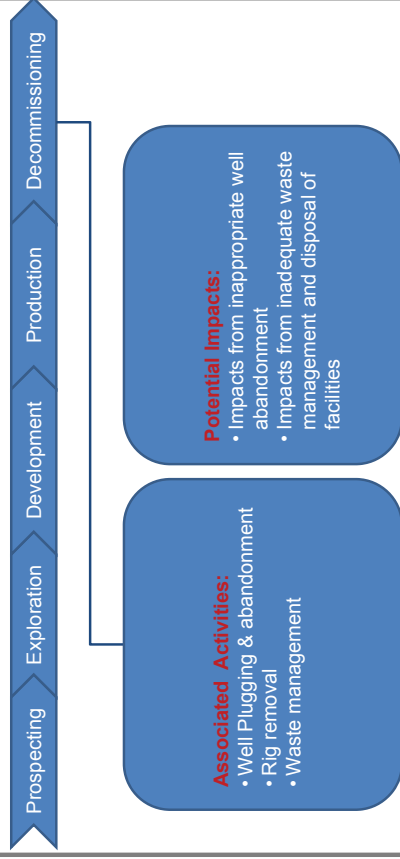
111

8/27/2014

112

Potential Impacts

8/27/2014

113

SEA of Hydrocarbon E&P Activities in Offshore Montenegro

Scoping Workshop

Modules 6-7-8: Working session – discussions on baseline data, legislation and strategies, SEA objectives, alternatives, impacts and mitigation

8/27/2014

114

SEA of Hydrocarbon E&P Activities in Offshore Montenegro

Scoping Workshop

Module 9: Wrap-up and Next steps

8/27/2014

115

PRILOG F: ZAPISNIK SA SASTANKA POVODOM KONSULTACIJA

STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU ZA PROGRAM ISTRAŽIVANJA I PROIZVODNJE UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE		
ZAPISNIK		
sa sastanka – radionice održane u Hotelu Podgorica		
Datum održavanja: 24.07.2014.	Vrijeme početka: 09.00h	Mjesto
održavanja:		
Konferencijska sala	Hotel	Podgorica,
Tema: „SCOPING REPORT“ – Razmatranje Nacrta Sadržaja i konsultacije u vezi sa definisanjem konačnog Sadržaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore		
Radionici povodom „scoping“ faze odazvale su se razne interesne grupe. Spisak i kontakti učesnika dati su u nastavku:		
Ministarstvo ekonomije		
Vladan Dubljević vladan@t-com.me	VD	
Radosav Čović radosav.covic@mek.gov.me		RČ
Ljiljana Maksimović ljiljana.maksimovic@mek.gov.me		LJM
Nebojša Koprivica irina1@t-com.me		NK
Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore		
Darko Novaković lmn@t-com.me		DN
Agencija za zaštitu životne sredine		
Tamara Brajović tamara.brajovic@epa.com.me		TB

Nezavisni savjetnici:**Tamara Pavličić****TP**pavlicic@t-com.me**Članovi tima obrađivača strateške procjene:****Ricardo Khoury****RC**rkhoury@elard-group.com**Rachad Ghanen****RG**rganem@elard-group.com**Aleksandar Duborija****AD**acoduborija@t-com.me**Sonja Radović Jelovac****SRJ**sonja@studiosynthesis.me**Ivana Jončić****IJ**ivanaknezav@yahoo.com**Aleksandra Milojević****AM**aleksandramilojevic90@hotmail.com**Mihailo Burić****MB**mihailo44@yahoo.com**Predrag Babić****PB**pedja@cau.co.me**Zorica Babić****ZB**zorica@cau.co.me**Slobodanka Knežević****SK**bobana@studiosynthesis.me**Mladen Vuksanović****MV**mladen@cau.co.me**ECRAN:****Marta Brkić****MB**marta.brkic@dvokut.ecro.hr**Uprava pomorske sigurnosti:****Darinka Joksimović****DJ**

nina.joksimovic@pomorstvo.me

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja:

Momčilo Blagojević

MB

momcilo.blagojevic@mpr.gov.me

Zavod za geološka istraživanja:

Dragan Radojević

DR

radojevic.d@geozavod.co.me

Božica Jovanović

BJ

jovanovic.b@geozavod.co.me

Uprava za inspekcijske poslove:

Goran Vušović

GV

vusovic@t-com.me

Dragan Raičević

DR

raicevicdragan8@gmail.com

Draško Marković

DM

drasko.markovic@uip.gov.me

Slavena Vuković

SV

slalaz@t-com.me

Savez udruženja paraplegičara Crne Gore:

Marina Nikolić

MN

paraplegicari.me@gmail.com

Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore:

Vojislav Dragnić

VD

vojislav.dragnic@morskodobro.com

Ministarstvo rada i socijalnog staranja:

Jasmin Lukačević, Direkcija zaštite na radu

JL

jasmin.lukacevic@mrs.gov.me

Larisa Zoronjić, Direkcija za radne odnose

LZ

larisa.zoronjic@mrs.gov.me

Centar za ekotoksikološka istraživanja:

Predrag Novosel PN
predrag.novosel@ceti.co.me

Tomislav Anđelić TA
tomislav.andjelic@ceti.co.me

Institut za biologiju mora:

Zoran Kljajić ZK
biokotor@gmail.com

Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore:

Marija Jabučanin MJ
mjabucanin@hotmail.com

Dejan Gazivoda DG
gazzzi@yahoo.com

Monstat:

Nataša Vučković NV
natasa.vuckovic@monstat.org

Milica Stanišić MS
milica.stanasic@monstat.org

NVO Green Home:

Nataša Kovačević NK
natasa.kovacevic@greenhome.co.me

Jasmin Murić JM
jasmin.muric@greenhome.co.me

Lučka uprava Crne Gore:

Safet Luković SL

safet.lukovic@luckauprava.gov.me

Institut za javno zdravlje Crne Gore:

Borko Bajić

BB

borko.bajic@ijzcg.gov.me

Ministarstvo umutrašnjih poslova, Direktorat za vanredne situacije

Nada Marstijepović

NM

marstijepovic@gmail.com

nada.marstijepovic@mup.gov.me

Broj	Učesnik	Sažetak diskusije	Odgovorani:	Rok:
	TP	<p>Nakon uvodnih i pozdravnih riječi, otpočela je Radionica „SCOPING REPORT“ – Razmatranje Nacrta Sadržaja i konsultacije u vezi sa definisanjem konačnog Sadržaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, u skladu sa Agendom.</p> <p>Ricardo Khoury je prezentovao materijal za “Scoping report”. Materijal je prethodno dostavljen na uvid učesnicima i drugim zainteresovanim stranama, i zbog obima neće biti detaljnije obuhvaćen ovim zapisnikom, već će se akcentovati izlaganja, komentari, preporuke i sugestije ostalih učesnika. U toku prezentacije, u diskusiju su se uključivali prisutni predstavnici institucija, prema oblastima koje pokrivaju i za koje su nadležni.</p> <p>Tamara Pavličić, u svojstvu nezavisnog savjetnika Ministarstva ekonomije (ME) je prezentovala politike iz raznih oblasti:</p> <p>Očekuje se da SPU kaže gdje se mogu, a gdje se ne mogu postaviti platforme, u skladu sa stanjem životne sredine i ostalim ograničavajućim faktorima, da identifikuje strateške mjere za ublažavanje uticaja kao npr. da definiše područja u kojima neće biti dozvoljeno vršenje aktivnosti (ekskluzivne zone kao npr. ekološki</p>		

		<p>osjetljiva područja) ili da se definišu vremenski periodi u kojima određene aktivnosti neće biti dozvoljene (kao npr. periodi značajni zbog migracija određenih vrsta)</p> <p>Prema politici Ministarstva, nikakve aktivnosti nisu dozvoljene na udaljenosti manjoj od 3 km od obale.</p> <p>Spaljivanje/ventiliranje zabranjeno u skladu sa vladinim politikama;</p> <p>Donešene su posebne politike kako bi se izbjegao rizik od uticaja "Holandske bolesti" na Crnu Goru; pod ovim se podrazumjeva zakon o ekstra-porezu i usmjeravanje 85% prihoda u specijalni fond</p> <p>Postoje mogućnosti za dodatnu detaljnu procjenu uticaja nakon</p> <p>SPU i to u okviru nekoliko faza naknadne implementacije uključujući i PU za Program istražnih radnji za koje su dodjeljene licence; PU za razvoj naftnog polja koja se radi u slučaju uspješno okončane faze procjene; PU za napuštanje i PU za bilo kakve naknadne veće izmjene programa razvoja naftnog polja.</p> <p>Ministarstvo ekonomije je zatražilo od SPU konsultanata, ukoliko imaju iskustva u toj oblasti, da pripreme smjernice i procedure za upravljanje krhotinama; potrebno je koristiti predložene vrste mulja i pojasniti ograničenja u pogledu njegovog ispuštanja u životnu sredinu;</p> <p>Ukoliko je potrebno, Ministarstvo ekonomije može da dostavi Pravilnik o bušenju bušotina, koji je preveden i na engleski jezik;</p> <p>Tamara Brajović iz Agencije za zaštitu životne sredine (AZŽS) je potvrdila da radi na pripremi neophodne</p>		
--	--	--	--	--

		<p>dokumentacije kako bi obavijestila susjedne zemlje o mogućim prekograničnim uticajima (u skladu sa ESPOO konvencijom, obavještenja mogu biti upućena sada ili u toku javne rasprave o izvještaju o SPU)</p> <p>Dragan Radojević iz Zavoda za geološka istraživanja i Zoran Kljajić iz Instituta za biologiju mora su istakli da su u saznanju da postoje noviji podaci o batimetriji visoke rezolucije;</p> <p>Zoran Kljajić, predstavnik Instituta za biologiju mora je potvrdio da postoje meta podaci za struje; on je potvrdio da postoji i model izlivanja nafte u realnom vremenu iz međunarodnih projekata o spremnosti u vanrednim situacijama nedavno implementiranih postupanja;</p> <p>Nataša Kovačević, NVO Green Home: potrebno je razmotriti Strategiju razvoja zaposlenih u turizmu; navesti Ustav u zakonskoj Legislativi, te smjernice za razvoj ekološke države; Svojim Ustavom Crna Gora je deklarirana kao ekološka država; ovaj podatak treba da se uvrstiti u tabelu zakona za SPU; razvoj sektora nafte i gasa ne bi trebalo da ugrozi ustavni mandat države; postoji katalog staništa pripremljen u okviru projekta Natura 2000; ukoliko bude potrebno ovaj dokument može da se koristi kao dodatni izvor podataka o postojećem stanju.</p> <p>Dejan Gazivoda: tokom istraživanja neophodno je pridržavati se Zakona i sve eventualno pronađene arheološke lokalitete je potrebno prijaviti.</p> <p>Aleksandar Duborija je istakao da obrađivači od Ministarstva kulture nisu mogli pribaviti podatke o arheološkim lokalitetima u podmorju, obzirom da se radi o povjerljivim podacima.</p> <p>Crna Gora je ratifikovala Konvenciju o balastnim vodama; ovaj podatak treba biti uključen u tabelu</p>		
	TB			
	DR, ZK			
	ZK			
	NK			

		<p>zakona, kao i Zakon o prevenciji zagađenja mora; U okviru Projekta upravljanja balastnim vodama postoje podaci o invazivnim vrstama koji su dostupni.</p> <p>Aleksandar Duborija: istakao da će poslati sve bazne studije zainteresovanim.</p> <p>Nataša Kovačević je pohvalila proces izrade SEA i rad na do sada prikupljenim i obrađenim podacima, ali je istakla i problem generalnog nedostatka podataka; Takođe je navela da se trenutno radi na implementaciji projekta prekogranične saradnje na mapiranju <i>Posidonia oceanica</i> kojim će biti obuhvaćeno 40 km; rezultati će biti raspoloživi u roku od 2. g.</p> <p>Nataša Kovačević je postavila pitanje dugoročnih uticaja uzrokovanih ispaljivanjem iz vazдушnih topova (kapaciteta 240 dB) čiji efekti mogu da se osjećaju na udaljenosti od 30 do 60 km;</p> <p>Konsultanti koji rade na izradi SPU izvršiće procjenu značaja ovog uticaja i dati predlog mjera zasnovanih na najboljim praksama.</p> <p>Nataša Kovačević je navela primjer Hrvatske, gdje nije dozvoljeno da se obavljaju bilo kakve aktivnosti na udaljenosti manjoj od 30 km od obale, i da, ukoliko je neophodno, može da dokumentuje navedene informacije;</p> <p>Nataša Kovačević je navela studiju koja se sprovodi vezano za ostvarivanje benefita od ekosistema mora uključujući i proizvodnju hrane, regulisanje klime i zaštitu arheoloških nalazišta;</p> <p>Razgovarano je i o ulozi inspektora sa predstavnicima Uprave za inspekcijske poslove, a posebno o obučavanju istih kako bi mogli da vrše neophodne inspekcije postrojenja za bušenje u podmorju; u okviru</p>		
	DG			
	AD			
	DJ			
	AD			
	NK			

	NK	SPU, konsultanti će razmotriti ulogu inspektora u insitucionalnom okviru i predložiti programe za njihovo obučavanje		
	RC	REMPEC može da obezbijedi obuku u okviru Protokola o bezbjednosti na moru; ovo je značajan izvor obuke		
	NK	Tomislav Anđelić iz Centra za ekotoksikološka istraživanja (CETI) je pohvalio kvalitet nacrt dokumenta. Istakao je da CG ima skladište radioaktivnog otpada, ali da je ono malog kapaciteta. i nema postrojenja za tretman tečnog radioaktivnog otpada; Potrebno je pažljivo obraditi pitanje upravljanja NORM otpada u SPU studiji. Takođe je istakao da je zabranjen uvoz radioaktivnog otpada. Smatra da je potrebno inicirati izmjene u zakonskim rješenjima u skladu sa novom industrijom eksploatacije nafte.		
	NK	Safet Luković, predstavnik Lučke uprave Crne Gore je istakao da treba voditi računa o plovnim putevima.		
	GV, RC	Ricardo Khoury (SPU konsultanti) je zatražio da se dostave podaci o postojećim plovnim putevima i takođe tampon zone od luka i plovnih puteva		
	DJ	Predstavnice Monstata su iznijele zahtijev da kad se navode podaci da se navodi tačan naziv dokumenta i godina njegovog izdavanja;		
	TA	Predrag Novosel je mišljenja da nemamo legislativu koja može da podrži proces istraživanja nafte i gasa i da je treba inovirati,		
		Darinka Joksimović je istakla da su emisije sa brodova definisane Anex-om 6. MARPOL konvencije koja je transponovan u naše zakonodavstvo; potrebno je napraviti Plan zaštite osjetljivih receptora za slučaj incidenta, Napraviti simulacione modele za izlivanje nafte, da bi smanjili uticaje od izlivanja nafte. Urađena		

		<p>je procjena rizika od izlivanja nafte za Crnu Goru uključujući i mapiranje osjetljivih zona; ovi podaci su raspoloživi</p> <p>Tamara Brajović: Indikatore zaštite pejzaža treba ponovo obraditi kako bi bili praktičniji; Konvencija o zaštiti pejzaža treba da bude uvrštena u tabelu zakona i može da se koristi za prilagođavanje indikatora.</p>		
	SL	SPU konsultanti će organizovati sastanak sa predstavnicima Agencijom za zaštitu životne sredine kako bi konačno pripremili listu ciljeva i indikatora;		
	RC	<p><u>Opšti utisci i zaključci, dogovorene aktivnosti za naredni period</u></p>		
	NV, MS	Učesnici su generalno izrazili zadovoljstvo po pitanju onoga što je dosada urađeno, kao i načinom na koji je Radionica pripremljena i održana, i uopšte principom rada koji podrazumijeva konsultovanje širokog kruga stručne javnosti.		
	PN	SPU konsultanti će dostaviti najnovije materijale svim učesnicima, kao i onim zainteresovanim stranama koje koji nisu mogle da prisustvuju Radionici; od njih se očekuje da svoje komentare dostave do 31.07.2014. godine kako bi SPU konsultanti mogli da tokom avgusta pripreme konačnu verziju „Scoping“ izvještaja (obim i sadržaj SPU).		
	DJ	<p>Ministarstvo ekonomije u saradnji sa Ministarstvom kulture i Institutom za biologiju mora će definisati obim razmjene podataka za batimetriju.</p> <p>Ministarstvo ekonomije će organizovati zaseban sastanak na temu mapiranih arheoloških nalazišta, zbog informacija koje postoje, ali su povjerljive i teško dostupne.</p>		

	TB	<p>Lučka uprava Crne Gore će dostaviti mape plovnih puteva konsultantima SPU.</p>		
	AD, TB	<p>Pojedini učesnici su naveli konkretna dokumenta, koja bi trebali navesti u svojim pisanim komentarima i dostaviti. Predstavnicu ECRANA je dostavila komentare, kao i preporuke za dokumentaciju koju bi trebalo koristiti.</p> <p>Do kraja septembra potrebno je izraditi Nacrt Izvještaja SPU, dok će se javna rasprava organizovati u prvoj polovini oktobra 2014. Tom prilikom će se dati dovoljno dugačak rok zainteresovanim da detaljno pogledaju dokument, i daju svoje primjedbe i sugestije.</p> <p>Veoma je značajno da se izrada SPU završi do novembra 2014., kako bi Ministarstvo ekonomije moglo da potpiše prve ugovore o istraživanju.</p> <p style="text-align: center;">- - -</p>		

--	--	--	--	--

Obradio:

Mladen Vuksanović

PRILOG D: DIREKTIVE ZA ISTRAŽIVANJE U JADRANSKOM PODMORJU

Prilog D: Direktive za istraživanje u jadranskom podmorju

Zajednička CMS, ASCOBANS i ACCOBAMS radna Grupa za pitanje buke Smjernice za aktivnosti na istraživanju podmorja Jadranskog mora

ACCOBAMS odluka 4.17: U „smjernicama za uticaje antropogene buke na kitove u ACCOBAMS području ([ACCOBAMS smjernice za buku](#))“ se propisuje konkretno “[da je prepoznato da je] antropogena buka u okeanima je oblik zagađenja, uzrokovan uvođenjem energije u morsku sredinu, koja može imati negativne uticaje na morski život, i to od remećenja do povreda i smrti”.

U aprilu 2014. godine, naučni komitet ACCOBAMS-a je dao preporuku da se kod svih seizmičkih istraživanja u području pod ACCOBAMS, uključujući i Jadransko more poštuje Odluku 4.17 i Odluku 5.15.

1. Jadransko more

U oktobru 2014. godine, tokom CBD COP12, strane su usvojile odluku XII/22: „Morski i priobalni biodiverzitet: morska područja od ekološkog ili biološkog značaja (EBSAs)“. Ova odluka podstiče CBD strane da iskoriste naučne informacije vezano za opis EBSA kriterijuma pri izradi morskih prostornih planova i pruža jasan uvid u prihvaćene međunarodne vrijednosti koje treba da se štite u Jadranu.

Basen sjevernog Jadrana je značajan za nekoliko ugroženih vrsta. On je stanište najveće grupacije dobrog delfina (*Tursiops truncatus*) u Mediteranu; to je također jedno od najznačajnijih hranilišta u Mediteranu za glavate kornjače (*Caretta caretta*) i predstavlja uzgajalište velikog broja ranjivih vrsta plave ajkule (*Prionace glauca*), psa tupana (*Carcharinus plumbeus*), incuna (*Engraulis encrasicolus*), itd.). Područje se odlikuje raznovrsnim staništima bentičkih i pelagičnih vrsta usljed značajnog stepena faktora životne sredine od zapadnog dijela do njegove istočne obale. To je također jedno od najproduktivnijih područja u Mediteranskom moru. Područje je rangirano kao područje kao izuzetno važno zbog:

- posebnog značaja za istoriju života vrsta
- Značaj ugroženih, pod rizikom i opadajućih vrsta i/ili staništa; i
- Biološka produktivnost

Jabuka/Pomo Pit područje je osjetljivo i ključno za razmnožavanje i uzgoj značajnih demerzalnih resursa u Jadranu, posebno oslića (*Merluccius merluccius*). U ovom području se nalazi najveća skupina norveškog jastoga (*Nephrops norvegicus*), a posebno je značajan za mladice na dubinama od preko 200 m. Na osnovu dostupnih naučnih podataka, ovo je područje visoke koncentracije goluba uhana (*Mobula mobular*), endemske vrste koja se navodi u Aneksu II SPA/BD protokola i među ugroženim vrstama na IUCN crvenoj listi. Pit/jama može da funkcioniše kao povoljna sredina za neke od ključnih istorijskih faza psine atlantske (*Lamna nasus*), koja je izuzetno ugrožena i nalazi se u Aneksu II SPA/BD Protokola. U pogledu bentičkih vrsta, može se naći nekoliko tipova korala (*Scleractinia* and *Actiniaria*). Područje se rangirao kao područje od izrazite:

- jedinstvenosti ili rijetkosti
- značaja za faze životnog ciklusa vrsta; i
- biološke produktivnosti

Na području južnog jadransko-jonskog tjesnaca nalaze se staništa Cuvierov kljunastog kita

(*Ziphius cavirostris*), vrste koja se nalazi u aneksu II Protokola vezano za područja posebne zaštite i biološkog diverziteta u Mediteranu (SPA/BD Protocol) u okviru Barselonske konvencije, i značajne gustine ostalih megafauna kao što je golub uhan (*Mobula mobular*), prugasti delfin (*Stenella coeruleoalba*), mediteranska medvedica (*Monachus monachus*) i glavata kornjača (*Caretta caretta*), pri čemu se sve ove vrste nalaze u aneksu II SPU/BD protokola. Bentos obuhvata i zajednice korala u hladnim vodama na velikim dubinama i skupine sunđera u dubokim morima, što predstavlja značajne rezervate biodiverziteta i doprinosi trofičkom recikliranju organske materija. Tuna, sabljarka i ajkule su takođe prisutne u ovom području. Područje je visoko rangirano prema:

- Jedinstvenosti i rijetkosti
- posebnom značaju za faze životnog ciklusa vrsta
- Značaju za ugoržene, pod rizikom i opadajuće vrste i/ili staništa
- Ranjivost, osjetljivost i spori oporavak; i
- Biološki diverzitet

Pored vrsta identifikovanih u EBSA izjavi, Zajednički NWG takođe upozorava na značaj područja kao staništa za glavate delfine (*Grampus griseus*) i prugaste delfine (*Stenella coeruleoalba*).

2. ACCOBAMS, CMS, CBD i EU opredjeljenja

Težina odluka koje vlade donose na međunarodnom nivou je sada značajna.

ACCOBAMS odluka 4.17 "[p]odstiče Strane: - da u potpunosti riješe pitanje antropogene buke u morskoj sredini, uključujući i kumulativne efekte, u svjetlu najboljih dostupnih naučnih informacija i uzimajući u obzir primjenljivost zakonodavstva Strana, posebno u pogledu na potrebu za detaljnom procjenom uticaja na životnu sredinu koja se izrađuje prije dobijanja dozvole za predložene aktivnosti tokom kojih se generiše buka".

ACCOBAMS smjernice za buku sadrže dodatna konkretna razmatranja u pogledu seizmičkih istraživanja.

ACCOBAMS odluka 5.15 poziva Strane da je implementiraju uslove iz ACCOBAMS Res.4.17 i CMS odluka 10.24 kroz njihovo nacionalno zakonodavstvo, a posebno:

- osigurati da se procjenom uticaja obuhvate svi uticaji aktivnosti na kitove;
- implementirati preporučene najbolje raspoložive tehnike i najbolje prakse na polju životne sredine u cilju smanjenja ili ublažavanja zagađivanja morske sredine od buke;

- integrisanej pitanja antropogene buke u planovima za upravljanje zaštićenim morskim područjima;

Odlukom 5.15 se ističe da procjena uticaja na životnu sredinu treba da sadrži konkretne detalje koji odražavaju one istaknute u „Smjernicama za rješavanje uticaja antropogene buke na kitove u ACCOBAMS području;

U CMS odluci 10.24: „Daljnji koraci za smanjivanje zagađenja od podvodne buke u cilju zaštite kitova i ostalih migratornih vrsta“ se takođe urgira da Strane rade na sprečavanju negativnih uticaja na kitove i na druge migratorne morske vrste ograničavanjem emisije podvodne buke, što se tumači kao minimalan nivo gdje se poseban prioritet daje situacijama gdje su uticaji na kitove poznati kao izuzetno veliki“ i takođe se urgira na Strane da osiguraju da se procjenom uticaja na životnu sredinu obuhvate svi uticaji aktivnosti na kitove i ostale morske vrste.

CBD Odluka XII/23: 'Morski i priobalni biodiverzitet: Uticaji antropogene podvodne buke na morski i priobalni diverzitet...' posebno podstiče CBD strane da implementiraju mjere u skladu sa svojim nadležnostima kako bi izbjegli, smanjili ili ublažili potencijalne značajne negativne uticaje antropogene podvodne buke na morski i priobalni diverzitet, uključujući:

- kombinovanje akustičnog mapiranja sa mapiranjem staništa vrsta osjetljivih na zvuk da bi se identifikovala područja gdje te vrste mogu biti izložene bukom;
- upotreba prostorno-temporalnog upravljanja, uključujući i temeljno temporalno i prostorno znanje o vrstama ili šema distribucije populacije kako bi se ublažile ili se upravljalo aktivnostima kojima se generiše buka, i izbjeglo generisanje buke u području u kritičnim periodima;
- izrada procjena uticaja na životnu sredinu za aktivnosti koje mogu da imaju značajne negativne uticaje na vrste koje su osjetljive na buku
- Procjena vjerovatnih uticaja je takođe zakonski uslov Evropske Unije u nastajanju. Evropski parlament i Direktiva Savjet 2014/52/EU o procjeni uticaja na životnu sredinu zahtjeva da se procjene uticaja na životnu sredinu pripremaju prije davanja odobrenja za sprovođenje aktivnosti (2014/52/EU čl. 2.1) da bi se identifikovali uticaji na biodiverzitete sa posebnim akcentom na vrste i staništa koja su zaštićena u skladu sa Direktivom 92/43/EEC i Direktivom 2009/147/EC 2014/52/EU čl. 3.1). Iako seizmička istraživanja nisu obuhvaćena prilogom, u uvodu Direktive se navodi da *“[u] cilju osiguranja visokog nivoa zaštite životne sredine mora, posebno vrsta i staništa, procjena uticaja na životnu sredinu i procedura za projekte u morskoj sredini treba da uzmu u obzir i karakteristike tih projekata sa posebnim osvrtom na tehnologije koje se koriste (na primjer seizmička istraživanja putem aktivnih sonara).”*

Ova četiri međuvladina organa pružaju značajnu jasnoću u pogledu očekivanja za izradom procjene uticaja na životnu sredinu kako bi se u potpunosti izvršila procjena i na efikasan način upravljalo uticajima vezanim za seizmička istraživanja i bušaće aktivnosti u podmorju, pored ostalih aktivnosti kojima se generiše podvodna buka.

3. ACCOBAMS smjernice

Smjernice ACCOBAMS-a vezano za buku su usvojene od strane članica ACCOBAMS-a 2010. godine pružajući važan element stranama koji mogu primjenjivati u okviru lokalnih nadležnosti.

Pored procedura za konkretne aktivnosti, potrebno je uzeti u obzir i opšte smjernice i koncepte u okviru [ACCOBAMS smjernica za buku](#) za bilo koju aktivnost. Potrebno je pripremiti model proizvedenog zvučnog polja u pogledu okeanografskih karakteristika (dubinu/temperaturni profil, zvučne kanale, dubinu vode, karakteristike morskog dna) kako bi se izvršila procjena područja koje je potencijalno izloženo uticajima buke. Zbirni uticaji buke se mogu razmotriti u naknadnoj procjeni uticaja na životnu sredinu. Ova procjena treba pokazati da će se izbjegavati glavna staništa kitova (i ostalih zaštićenih/ugroženih/rizičnih vrsta) i zaštićenih morskih vrsta tokom sprovođenja aktivnosti koje emituju buke prekomjernog nivoa i sa adekvatnim tampon zonama oko njih; uzimajući u obzir moguće uticaje dugoročnog prostiranja. Potrebno je izbjegavati zatvorena područja i oko njih je potrebno uspostaviti adekvatnu tampon zonu. Treba da postoji naučna i obazriva osnova za zonu ekskluzije umjesto prouzvoljnih i/ili statičkih određenja. Potrebno je predložiti najbezbjedniju opciju kojom se uticaji svode na najmanju moguću mjeru. Takođe je potrebno razmotriti mogućnost da se prošire zone ekskluzije. Tajide je potrebno razmotriti mogućnost da se prošire zone ekskluzije kako bi se smanjili poremećaji u ponašanju.

Pored opštih smjernica:

- a) seizmička istraživanja je potrebno planirati kako bi se izbjegli glavna staništa kitova ili područja u kojima oni borave u velikom broju, tako da cijela staništa ili migratorni putevi ne bi bili blokirani, tako da zbirna seizmička buka bude ograničena unutar nekog posebnog područja i tako da se brojna plovila koja plove u istim ili okolnim područjima kontrolišu ili im se zabrani prisustvo.
- b) upotreba najslabijih mogućih izvora struje
- c) ograničavanje horizontalnog širenja usvajanjem adekvatne konfiguracije polja i singornizacijom pulsa i eliminisanjem nepotrebnih visokih frekvencija.
- d) prilagoditi sekvenciranje seizmičkih profila kako bi se evidentirala previđena kretanja životinja kroz predmetno područje i kako se ne bi blokirale trase za evakuaciju
- e) Modelovanje generisanih zvučnih polja u pogledu okeanografskih odlika (dubina/temperaturni profil, dubina vode, karakteristike morskog dna) kako bi se

na dinamičan način definisale zone ekskluzije. Modele potvrditi prema testovima zona ekskluzije rađenim na licu mjesta.

f) Procedure za ublažavanje uticaja treba da budu praktične u smislu that treba da se koriste podaci koje posmatrači kitova mogu lako da prikupe tokom aktivnosti u podmorju, da registruju uslove za funkcionisanje i ograničenja seizmičkih istraživanja, u najvećoj mogućoj mjeri, minimizira opis istraživanja i maksimizira zaštitu životne sredine

g) Konstantan vizuelni i pasivni akustični monitoring (PAM) sa stručnim timom posmatrača kitova i bioakustičara kako bi se osiguralo da se kitovi ne nalaze u zoni ekskluzije prije aktivacije zvučnih izvora i tokom njihovog rada.

h) Oprema za vizuelni monitoring treba da sadrži i adekvatne dvoglede i optike koji će se koristiti u skladu sa monitoring protokolom

i) Idealno bi bilo da se zabrani korišćenje vazdušnih topova velikog kapaciteta tokom noći, tokom drugih perioda smanjene vidljivosti i kada je površina mora uzburkana, obzirom da postojeće tehnike za ublažavanje uticaja mogu da budu neadekvatne za detektovanje i utvrđivanje položaja kitova. Zbog uticaja loših vremenskih uslova na vizuelno detektovanje sisara, takođe je potrebno ograničiti emisije pod nepovoljnim uslovima

j) Potrebno je koristiti PAM (tegljena tehnologija ili druga adekvatna tehnologija sa dovoljno opsega da registruje sve nivoe frekvencije kitova koji se očekuju u predmetnom području) kako bi se unaprijedile mogućnosti za detekciju. PAM treba da bude obavezan tokom noćnih aktivnosti ili kada je vidljivost drastično smanjena. Međutim, ukoliko se kitovi u predmetnom području ne oglašavaju i nije ih lako čuti, u takvim slučajevima PAM nije adekvatna kao instrument za ublažavanje uticaja.

k) Na svakom operativnom brodu potrebno je da u istoj smjeni budu najmanje dva posmatrača kitova; smjene treba organizovati tako da se osigura dovoljan broj rotacija i vremena za odmor posmatrača morskih sisara (Marine Mammal Observers - MMOs). U slučaju akustičnog monitoringa, najmanje jedan operater treba da bude dežuran i smjene treba da budu organizovane kako bi se osiguralo 24-voro časovno funkcionisanje, osim u slučaju kada se koristi sistem automatske detekcije/signaliziranja sa provjerenom efikasnošću

l) prije započinjanja bilo kakve emisije, potrebno je odrediti osmatranje od najmanje 30 minuta kako bi se osiguralo da se nijedna životinja ne nalazi unutar zona ekskluzije

m) Potrebno je implementirati dodatne mjere za ublažavanje uticaja u dubokim morima ukoliko se primjeti prisustvo kljunastih kitova tokom uranjanja tegljenih sonara ili ukoliko se prilazi staništima koja su pogodna za kljunaste kitove: u takvim slučajevima, potrebno je vršiti osmatranje u trajanju od najmanje 120 minuta kako bi se povećala vjerovatnoća detektovanja vrsta koje borave u dubokim vodama (npr. Cuvierov kljunasti kit).

n) Svaki put kada se aktiviraju izvori buke, treba da slijedi sporo povećavanje akustične snage („ramp-up“ ili „soft start“ – lagani početak) kako bi se kitovima

dalo dovoljno vremena da napuste područje u kojem se ispušta zvuk u slučaju da su vizualne i pasivne pretrage neuspješne (efektivnost ove procedure je i dalje diskutabilna)

o) Početak emisije treba da se odloži ukoliko se primjeti prisustvo kitova u blizini zone ekskluzije (ZE) ili ukoliko je primjećeno da joj se približavaju. „Ramp-up“ može da počne tek 30 minuta nakon što je primjećeno da životinje napuštaju ZE ili 30 minuta nakon što su posljednji put viđene (120 minuta u slučaju kljunastih kitova)

p) Izlaganje životinja štetnim nivoima buke treba da se izbjegava tako što će se spriječiti da one uđu u zonu ekskluzije, mijenjanjem kursa plovidbe broda, ukoliko je moguće, ili smanjenjem (snižavanjem) ili prestankom (gašenjem) izvora akustičnih emisija

q) Izvor(i) buke se moraju gasiti kad god se primjeti da kitovi ulaze u ZE i kad god se primjete skupine ugroženih vrsta (kao npr. kljunasti kitovi) u blizini područja u kom se vrši monitoring

r) Ukoliko se u istom području nalazi više plovila na kojima se vrši seizmičko ispitivanje, oni moraju održavati minimalnu međusobnu udaljenost kako bi se ostavio prolaz između zvučnih polja.

s) Potrebno je podstaći razmjenu podataka između istraživača kako bi se smanjila dupliranje istraživanja. Takođe, ukoliko je moguće dobiti korisne podatke na osnovu ponove analize starih seizmičkih podataka koristeći nove tehnike za obradu ili analizu signala, onda ovo treba forsirati.

4. Zajedničke NWG preporuke za aktivnosti na podvodnim istraživanjima u Jadranskom moru

Obzirom na veliki eventualni uticaj na kitove i druge morske vrste na CMS listi, uključujući i Cuvierove kljunaste kitove (*Ziphius cavirostris*), velike kitove (*Balaenoptera physalus*), dobre delfine (*Tursiops truncatus*), glavate delfine (*Grampus griseus*), prugaste delfine (*Stenella coeruleoalba*) i ostale vrste kitova, mediteransku medvjedicu (*Monachus monachus*) kao i na značajan broj riba, rakova i vrsta glavonožaca i moguće glavate kornjače (*Caretta caretta*), zajednički NWG preporučuje da se poštuju sljedeće mjere:

- Procjena uticaja na životnu sredinu treba da bude usklađena sa [ACCOBAMS Noise Guidelines](#) i treba da se zasniva na preciznim podacima i karakteristikama konkretnih istraživanja koja se sprovode; i stručnim modelovanjem prenosa zvuka za predmetno područje.
- Procjene uticaja na životnu sredinu treba da obuhvate i procjene šeme sezonskih kretanja osjetljivih vrsta i vjerovatne sezonske promjene uslova prostiranja zvuka tako da se istraživanje sprovodi u takvom periodu u kom bi uticaj tog istraživanja na životnu sredinu bio minimalan.
- Modelovanje treba da se koristi za procjenu potencijalnih uticaja na Cuvierove kljunaste kitove (*Ziphius cavirostris*), velike kitove (*Balaenoptera physalus*), dobre delfine (*Tursiops truncatus*) i ostale vrste kitova, mediteransku medvjedicu (*Monachus monachus*) i glavate kornjače

(*Caretta caretta*) da bi se definisale zone ekskluzije. Rezultati treba da budu potvrđeni na terenu putem empirijskog mjerenja (u skladu sa ACCOBAMS Noise Guidelines).

- Takođe je potrebno razmotriti i širenje buke na zaštićena područja unutar regiona.
- Preporučuje se sprovođenje nezavisne revizije procjene uticaja na životnu sredinu prije dobijanja saglasnosti.
- Izvještaji posmatrača morskih sisara i pasivnog akustičnog monitoringa treba da budu stavljani na javni uvid na kraju istražnih snimanja (za period od 2 mjeseca) bilo putem online mehanizma ili njegovom predajom ACCOBAMS sekretarijatu koji će ga dalje proslijediti.

PRILOG E : UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA I JAVNE RASPRAVE/IZVJEŠTAJ SA JAVNE RASPRAVE

MINISTARSTVO EKONOMIJE

STRATEŠKA PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU (SPU) ZA ISTRAŽIVANJE I PROIZVODNJU UGLJOVODONIKA U PODMORJU CRNE GORE

IZVJEŠTAJ SA JAVNE RASRPAVE

29.06.2016. godine

CAU u saradnji sa ELARD i Institutom za razvoj i istraživanja i razvoj u oblasti zaštite na radu			
MINISTARSTVO EKONOMIJE		Vrsta dokumenta:	Izvještaj
		Ref. Ugovor:	
Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore		Broj stranica:	141
Izvještaj sa javne rasprave		Revizija	C
Kontrola dokumenta			
Revizija / datum	Pripremio:	Pregledao:	Odobrio:
A-za pregled od strane Klijenta 21. april 2014	Aleksandar Duborija Dima Alhaj	Ricardo Khoury	Predrag Babić
B-za odobrenje od strane Klijenta 06. jun 2016	Aleksandar Duborija Dima Alhaj	Ricardo Khoury	Predrag Babić
C-za upotrebu 20. jun, 2016	Aleksandar Duborija Dima Alhaj	Ricardo Khoury	Predrag Babić
D-za predaju 29. jun, 2016	Aleksandar Duborija Dima Alhaj	Ricardo Khoury	Predrag Babić
IZJAVA			
<p>Ovaj izvještaj su pripremili CAU, ELARD i ITI, uz dužnu stručnost, brigu i pažnju, u okviru odredbi Ugovora sa Klijentom, uključujući naše Opšte uslove poslovanja, i uzimajući u obzir dodijeljene resurse, prema dogovoru sa Klijentom. Informacije u ovom Izvještaju su, prema našim najboljim saznanjima, tačne u momentu štampe. Interpretacije i preporuke su zasnovane na našem iskustvu, koristeći razumno profesionalno znanje i rasuđivanje, i na bazi informacija koje su nam bile dostupne. Ovaj Izvještaj se predaje Klijentu kao povjerljiv, i mi ne prihvatamo odgovornost u slučaju da Izvještaj ili njegovi djelovi postanu dostupni trećim stranama. Bilo koja takva treća strana koristi Izvještaj na svoj rizik.</p>			

SADRŽAJ

Sadržaj	ii
Lista slika	ii
1. UVOD	1
1.1 Opšti podaci	1
1.2 Ciljevi javne rasprave	1
2. Proces javne rasprave	2
3. Okrugli stolovi	2
4. Komentari primljeni putem e-maila	4
5. Prekogranične konsultacije	4
6. KOMENTARI ECRAN-a	5
7. Rezultati javne rasprave	5
8. Prilozi	6
Prilog A: Zapisnici sa okruglih stolova	7
Prilog B: Spisak primljenih e-mailova	37
Prilog C: Odgovori na komentare primljene putem emaila	42
Prilog D: Odgovori na zvanične komentare Hrvatske	98
Prilog E: Odgovori na zvanične komentare Italije	102
Prilog F: Odgovori na ECRAN komentare	102

LISTA SLIKA

Slika 1	Slike sa okruglih stolova	3
---------	---------------------------------	---

1. UVOD

1.1 OPŠTI PODACI

Centar za arhitekturu i urbanizam (CAU) i Institut za razvoj i istraživanja u oblasti zaštite na radu (ITI), u saradnji sa kompanijom "Earth Link & Advanced Resources Development" (ELARD), (u daljem tekstu: "Konsultant"), su potpisali Ugovor sa Ministarstvom ekonomije Crne Gore (pod zajedničkim nazivom: "SPU Konsultanti") (Ugovor zaveden pod brojem 01-2337/18 potpisan 28. februara 2014) o pružanju stručnih usluga na **pripremi Strateške procjene uticaja na životnu sredinu (SPU) za aktivnosti na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika u podmorju Crne Gore**. Izrada SPU izvještaja je finansirana od strane Ministarstva Spoljnih Poslova Kraljevine Norveške.

Ovaj projekat ima za cilj da: 1) izvrši procjenu uticaja na životnu sredinu, društvene uticaje i uticaje na zdravlje uzrokovanih istraživanjem i proizvodnjom ugljovodonika u podmorju Crne Gore, i 2) razvije mjere za djelotvorno rješavanje uticaja u ranom stadijumu ciklusa planiranja putem smanjenja ili izbjegavanja negativnih uticaja.

Sveukupni cilj projekta je da obezbijedi instrument koji će pomoći Ministarstvu ekonomije da, u najranijim mogućim fazama donošenja odluka, upravlja aktivnostima na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika u podmorju Crne Gore na održiv način, i da u naredne faze planiranja u potpunosti integriše glavna pitanja u oblasti zaštite životne sredine i društvena pitanja.

Nakon predaje Nacrta izvještaja o SPU Ministarstvu ekonomije, započet je proces javne rasprave u skladu sa Zakonom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list Crne Gore“, br. 80/05, „Službeni list Crne Gore“, br. 73/10, 40/11). Ovaj izvještaj sadrži i opis metodologije, aktivnosti i rezultata javne rasprave.

1.2 CILJEVI JAVNE RASPRAVE

Glavni cilj javne rasprave je da se javnosti predstavi Program i nacrt izvještaja o SPU kao i da se pruži mogućnost javnosti da izrazi bilo kakve nedoumice u pogledu Programa istraživanja i proizvodnje nafte i gasa u podmorju Crne Gore i njegovih potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društveno-ekonomskih uticaja.

Javna rasprava je sprovedena u skladu sa sljedećim zakonima i smjernicama:

- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list Crne Gore“, br. 80/05, „Službeni list Crne Gore“, br. 73/10, 40/11),
- Smjernice o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU Direktive) Evropskog parlamenta i Savjeta od 27.06.2001. godine o procjeni uticaja na životnu sredinu za određene planove i programe,
- Zakon o životnoj sredini (Službeni list Crne Gore, br. 48/08, 40/10, 40/11),
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO Konvencija) (Sl. List Crne Gore, br. 08/08-27),

2. PROCES JAVNE RASPRAVE

Javna rasprava je otpočela 28.12.2015. godine sa obavještenjem o održavanju javne rasprave povodom izrade nacrtu izvještaja o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Program ispitivanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore koje je objavljeno u dnevnom listu Pobjeda kao i na sljedećim internet stranicama:

- www.mek.gov.me;
- www.petroleum.me;
- www.euprava.me; i
- Stranica Vlade Crne Gore za javne rasprave: http://www.gov.me/naslovna/Javne_rasprave/

Sljedeća dokumenta se mogu preuzeti sa gore navedenih internet stranica kao i sa internet stranice Ministarstva ekonomije:

- Nacrt Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore;
- Nacrt Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU) za aktivnosti na istraživanju i proizvodnji ugljovodonika u podmorju Crne Gore; i
- Ne-tehnički rezime nacrtu SPU izvještaja.

Program javne rasprave je obuhvatao:

1. Primanje komentara putem maila info@mek.gov.me i pošte na adresi Ministarstva ekonomije;
2. Direktna distribucija dokumentacije zainteresovanim stranama uključujući i relevantne državne agencije, opštine, akademske institucije, NVO, naftne kompanije itd.;
3. Neposredni sastanci / okrugli stolovi, pri čemu su održana tri okrugla stola u Kotoru, Baru i Podgorici; i
4. Prekogranične konsultacije.

Predloženi period trajanja javne rasprave je 60 dana, tj. do 25.02.2016. godine međutim, komentari koji su pristigli i nakon isteka predviđenog perioda od 60 dana su takođe razmotreni.

Svi pristigli komentari su dokumentovani, pri čemu je odgovoreno na sve komentare za koje je procijenjeno da su validni i oni su razmotreni u konačnom izvještaju o SPU.

3. OKRUGLI STOLOVI

Održana su tri okrugla stola prema sljedećem rasporedu:

- Kotor, 16.02.2016. godine, Cineplex „Boka“, Pjaca od kina, Stari grad, u 11h
- Bar, 17.02.2016. godine, Velika sala opštine Bar, Bulevar revolucije 1, u 11h
- Podgorica, 18.02.2016. godine, Kosa sala javne biblioteke Radosav Ljumović, Njegoševa 22, u 11h

Ovim sastancima koji su organizovani od strane Ministarstva ekonomije Crne Gore prisustvovali su predstavnici Ministarstva ekonomije, Obradivači SPU, sa posmatračima iz Ministarstva

održivog razvoja i turizma i Agencije za zaštitu životne sredine, kao i ostali akteri, NVO i zainteresovana javnost. Učesnici sastanaka su navedeni u listi u **Prilogu A**.

Sastanke je otvorila g-đa. Dina Skarep Radonjić iz Uprave za ugljovodonike koja je pozdravila pristune i predstavila članove tima za izradu SPU. Nakon uvodnog govora, g-din. Vladan Dubljević iz Uprave za ugljovodonike, je predstavio nacrt programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Zatim je g-din. Ricardo Khoury u ime tima obrađivača SPU predstavio ključna saznanja iz SPU. Nakon ovih prezentacija krenulo se sa raspravom tokom koje je diskutovano o svim komentarima.

Zapisi sa tri okrugla stola su dostavljeni u **Prilogu A**.

Slika 1

Slike sa okruglih stolova

4. KOMENTARI PRIMLJENI PUTEM E-MAILA

Komentari su dostavljani na sljedeću e-mail adresu info@mek.gov.me. Mnogi od primljenih komentara su sadržali zahtjev za obustavljanje istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u Crnoj Gori i nisu sadržali konkretne komentare na SPU studiju. Od ukupno 54 komentara koja su pristigla putem e-maila, njih 265 se odnosilo na SPU i oni su razmotreni tokom izrade konačnog SPU izvještaja. Obradivač SPU je odgovorio na one komentare koji su značajni za SPU i oni su dostavljeni u **Prilogu C**.

5. PREKOGRANIČNE KONSULTACIJE

Fokalna tačka za Espoo konvenciju u Direktoratu za usklađivanje EU propisa i horizontalno zakonodavstvo Ministarstva održivog razvoja i turizma je kontaktiralo Republiku Hrvatsku, Republiku Italiju i Republiku Albaniju kako bi ih informisalo o Programu i pozvalo ih da učestvuju u prekograničnim konsultacijama.

Obavještenja su zvanično dostavljena na sljedeće e-mail adrese:

- ornela.shoshi@moe.gov.al, info@moe.gov.al (Albanija),
- anamarija.matak@mzoip.hr (Hrvatska),
- torchio.monica@minambiente.it i ceoloni.paola@minambiente.it (Italija).

Poslata dokumentacija je sadržala:

1. Prpratno pismo
2. Adrese internet stranice na kojoj se može naći predmetna dokumentacija, i to:
  - Nacrt Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore;
  - Nacrt izvještaja o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU) za aktivnosti na I&P ugljovodonika u podmorju Crne Gore; i
  - Ne-tehnički rezime nacrtu SPU izvještaja
3. Kontakt podatke kao i e-mail adrese i brojeve telefona.

Hrvatska i Italija su odgovorile na poziv i poslale svoje zvanične komentare. Obradivači SPU su odgovorili na ove komentare u **Prilogu D i E** kao i kroz direktnu komunikaciju sa Ministarstvom inostranih poslova Crne Gore.

6. KOMENTARI ECRAN-A

Primljeni su dodatni komentari od stručnjaka ECRAN-a (Regionalna pristupna mreža za životnu sredinu i klimu), projekat koji finansira EU a kojim upravlja Evropska komisija. Ovi komentari i kako su oni obrađeni u konačnom SPU izvještaju su prikazani u Prilogu F.

7. REZULTATI JAVNE RASPRAVE

Proces javne rasprave je omogućio Ministarstvu ekonomije da prikupi brojne konstruktivne komentare i mišljenja koja su integrisana u konačnom izvještaju o SPU tamo gdje je to bilo moguće. Glavna pitanja se odnose na:

- Akcidentne situacija koje mogu značajno da utiču na ostale privredne sektore uključujući i turizam i ribarstvo; ovo je u SPU izvještaju identifikovano kao uticaj sa malim rizikom da se zaista dogodi, ali u svakom slučaju prisutan; SPU izvještaj sadrži brojne mjere za ublažavanje uticaja u cilju smanjenja na najmanju moguću mjeru vjerovatnoće i posljedica uticaja;
- Kapacitete organa vlasti u Crnoj Gori da upravljaju sektorom I&P ugljovodonika i da djeluju u slučaju incidenata; ovo je u konačnom izvještaju o SPU istaknuto kao glavni prioritet Vlade Crne Gore da razvije kapacitete relevantnih institucija; kao rezultat javne rasprave, nova preporuka je dodata prema kojoj je potrebno ažurirati nacionalni plan djelovanja u vanrednim situacijama kako bi se razmotrili incidenti uzrokovani radom bušaćih i proizvodnih platformi pored izlivanja sa plovila;
- Potreba da se razmotre šire prekogranične komponente životne sredine i da se uspostave mehanizmi za trans-atlansku saradnju u upravljanju uticajima aktivnosti na I&P ugljovodonika na životnu sredinu; u konačnom SPU izvještaju je razmotren veći geografski obuhvat, uključujući i značajno područje središnjeg Jadrana uz predlog mehanizama za prekograničnu koordinaciju i saradnju.

8. PRILOZI

PRILOG A: ZAPISNICI SA OKRUGLIH STOLOVA

Javna rasprava je otpočela 28.12.2015. godine, kada je Poziv za Javnu raspravu o nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore objavljen u dnevnom listu „Pobjeda“ i na internet stranama Vlade Crne Gore, Ministarstva ekonomije, E-uprave, petroleum.me, Agencije za zaštitu životne sredine i primorskih opština, i trajala je do 25.02.2016. godine.

Javna rasprava je održana u organizaciji Ministarstva ekonomije Crne Gore.

Cilj javne rasprave je bio da se na organizovan, strukturan i prijemčiv način stručna i laička javnost upozna sa nacrtom Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i sa nacrtom Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Od Javne rasprave se očekivala da podstakne stručnjake i širu javnost da se uključe u proces rasprave i daju konkretne prijedloge, mišljenja i komentare na nacрте ovih dokumenata.

U toku Javne rasprave, u saradnji sa opštinom Kotor, opštinom Bar i Glavnim gradom Podgoricom organizovani su okrugli stolovi na kojima su nacrt Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacrtom Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore bili prezentirani od strane obrađivača dokumenata i Ministarstva ekonomije.

Kako bi se obezbijedili optimalni uslovi za uvid zainteresovanih subjekata i davanje eventualnih sugestija, primjedbi i sl., nacrt Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacrt Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore su bili dostupni javnosti tokom cijelog trajanja Javne rasprave u Ministarstvu ekonomije, kao i na sajtu Vlade Crne Gore, Ministarstva ekonomije, E-uprave, petroleum.me, Agencije za zaštitu životne sredine i primorskih opština.

Primjedbe i sugestije mogle su se slati elektronskim putem ili direktno na arhivu Ministarstva ekonomije.

1.1. Okrugli stolovi

Javna rasprava je realizovana prezentacijom nacрта Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacрта Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i diskusijom u vezi sa ovim dokumentima kroz Okrugle stolove koji su održani u Kotoru dana 16.02.2016. godine, u Baru dana 17.02.2016. godine i u Podgorici dana 19.02.2016. godine.

1.1.1 Javna rasprava o nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, održana u Kotoru, dana 16.02.2016. godin

Javna rasprava je održana u prostorijama kina „Boka“, u periodu 11:00-14:00 h. Poziv za Javnu raspravu je objavljen u dnevnom listu „Pobjeda“ i na internet stranama Vlade Crne Gore, Ministarstva ekonomije, E-uprave, petroleum.me, Agencije za zaštitu životne sredine i primorskih opština, i trajala je do 25.02.2016. godine, sa naknadnim obavještenjem o vremenu i mjestu održavanja Okruglih stolova, dana 25.01.2016. godine.

Ispred Vlade Crne Gore, obrađivača Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, Javnoj raspravi su prisustvovali:

- G-đa Dina Skarep Radonjić, Uprava za ugljovodonike,

- G-din Vladan Dubljević, Uprava za ugljovodonike,
- G-din Aleksandar Duborija, konzorcijuma CAU, Elard i ITI, obrađivača SPU,
- G-din Ricardo Khoury, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Rachad Ghanem, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Dima Al Haj, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Mirko Đurović, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Zorica Babić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Dušan Slavnić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Andrijela Vicić Četković, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Mladen Vuksanović, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Predrag Ratković, Uprava pomorske sigurnosti,
- G-din Radosav Čović, Ministarstvo ekonomije,
- G-đa Ljiljana Maksimović, Ministarstvo ekonomije,
- Bobana Knežević, prevodilac

Pored toga, Javnoj raspravi su prisustvovali u formi posmatrača i:

- G-đa Brankica Cmiljanović Jokanović, Ministarstvo održivog razvoja i turizma,
- G-đa Jovana Žarić, Agencija za zaštitu životne sredine,
- G-đa Tamara Brajović, Agencija za zaštitu životne sredine,

Javnu raspravu je otvorila, Dina Skarep Radonjić, koja je pozdravila prisutne i predstavila prisutne članove tima koji su radili na izradi nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Nakon uvodnog obraćanja g-đe Dine Skarep Radonjić, uslijedile su prezentacije nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, koju je predstavio g-din Vladan Dubljević, i SPU, koju je predstavio g-din Ricardo Khoury, poslije čega je otvorena Javna rasprava.

Pitanje/Komentar: Milijana Samardžić, konzorcijum Plan pot – Beograd, Top sistem – Zagreb i jedna Izraelska kompanija

S obzirom da i najmanjoj kompaniji koja se bavi bušenjem kapital je veći od Budžeta Crne Gore, za bilo kakav akcident turizam u Crnoj Gori je završio, a mi nemamo pravnu snagu da dobijemo to na međunarodnim sporovima, a advokati svjetski koštaju mnogo, ali moramo ući u to, jer nemamo drugog. A kako je iskustvo pokazalo Italijani nijesu baš poznati poposlovnoj disciplini, a Rusi prema odnosu ka okolini. Ako mi nemamo neki način da to iskontrolišemo rizik je veliki.

Ako se dobiju pozitivni rezultati, bilo nafte, bilo gasa, hoće li se na kopnu praviti neki smještajni kapaciteti ili će se transportovati klasičnim sistemom putem tankera?

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Vođeni međunarodnom praksom i iskustvom iz okruženja, a imajući u vidu da akcionarska društva odgovaraju svojim kapitalom. U slučaju da raspoloživi kapital nije dovoljan za bilo šta što se desi kompanija ne ma sredstava da sanira štetu. Mi smo primijenili međunarodnu praksu, tako što će »majka« kompanija dati neograničenu garanciju za sve što se desi. Na ovaj način smo obezbjedili da kompanije budu odgovorne ne samo prema državi Crnoj Gori i nadležnim organima, već i prema trećim licima. Glavni sistem zaštite je garancija »majke« kompanije koja je neograničena i traje dok traju bilo kakve aktivnosti, tj. sve dok se ne ukloni i proizvodno postrojenje, ako do njegove instalacije dođe. Takođe država se zaštitila i implementacijom najbolje svjetske prakse i zakonskom regulativom.

S obzirom da mi nijesmo zemlja koja se odredila za downstream, odnosno da se bavi preradom i smještanjem na kopnu, pretpostavljamo da ako dođe do proizvodnje nafte da će se transportovati tankerima ka rafineriji. U dijelu, kako smo mi strukturirali svoj sistem imamo tax royalty sistem. Imamo royalty koki se plaća nadoknada za proizvedenu naftu, odnosno gas. Mi kao država, uzimamo ili možemo uzeti u proizvedenoj nafti ili gasu u količini, tj. zasnovano na zapremini. To znači da nama pripada od onoga trenutka kada se ekstrah, u zavisnosti od količine proizvodnje na dnevnom nivou pripada na od 2 do 12 % ukupne proizvodnje. Mi to možemo da uzmemo u nafti ili da se ona za naše potrebe proda nekoj

rafineriji. Odlučili smo da ako je nafta u pitanju da će biti izvezena i prodana po posebnim uslovima koji su propisani posebnim podzakonskim aktom.

Pitanje/Komentar: Tatjana Jelić, Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine opštine Tivat

S obziro da ste u uvodnom izlaganju naveli da dokument podliježe internoj i eksternoj reviziji, molim vas za pojašnjenje na šta se konkretno mislilo?

Odgovor/Komentar: g-đa Dina Skarep Radonjić

Mislilo se na mrežu ECRAN, koja je neki vid eksterne revizije dokumenta. Naravno da će postojati u skladu sa zakonom sve revizije dokumenta i da će postojati reviziona komisija kako to zakon nalaže. Htjeli smo samo da naglasimo značaj ECRAN mreže u realizaciji i pripremi samog dokumenta jer su nas podržali od početka svojim komentarima i svojim ekspertskim timom.

Pitanje/Komentar: Tatjana Jelić, Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine opštine Tivat

Izvinjavam se na mojoj možda neobavještenosti, ali ja ne znam ko je ECRAN mreža, pa ako bi ste mogli da mi pojasnite.

Odgovor/Komentar: g-đa Brankica Cmiljanić Jokanović

ECRAN mreža zapravo projekat koji realizuje Evropska komisija. Crna Gora je jedna od učesnica u realizaciji tog projekta i ovaj projekat, tj. Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore je bio pilot projekat Crne Gore gdje smo ga mi koristili za sve države da se upoznaju sa zahtjevima koje nosi ovaj program.

Pitanje/Komentar: Tatjana Jelić, Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine opštine Tivat

Upravo ova neobavještenost, kadrovski kapaciteti profesioalnog znanja ljudi koji rade u opštinama sigurno nijesu na nivou ljudi koji rade ovakve vrste vrlo stručnih dokumenata, mislim da je zahtijevalo mnogo tjesniju saradnju centralnih organa vlasti sa organima lokalne uprave na upoznavanju sa ovakvih stvari o kojima danas raspravljamo. Upravo u tom pravcu ću imati inicijativu da se Javna rasprava za ovaj dokumenat produži i da se uključi i na nivoima drugih lokalnih uprava kroz tješniju saradnju na upoznavanju sa ovim dokumentom.

S obzirom da veliki dio materijala, odnosno podataka tek treba da se utvrdi intersuje me kojim dokumentom će se utvrditi lokacija za ove bušotine, s obzirom da mi je jasno da one još uvijek nijesu utvrđene i da treba dodatna istraživanja da se rade. Kojim dokumentom na osnovu raspoložive zakonske dokumentacije će se utvrditi. Da li je to neki planski dokument ili ne?

U uvodnom izlaganju same strateške procjene uticaja kao jedan od dokumenata na koje ste se bazirali, osim međunarodnih konvencija, naveden je Master plan turizma do 2020. Nijesam primjetila da je naveden niti Prostorni plan Crne Gore, niti Prostorni plan posebne namjene za obalno područje molila bi da mi u tom pravcu kažete korelaciju ovog projekta sa trenutno aktuelnim Prostornim planom posebne namjene za obalno područje i da mi kažete vezu, u koliko postoji između ovoga projekta i Jadransko-jonskog gasovoda, koji je projektovan Prostornim planom posebne namjene za obalno područje.

Da li su se susjedne zemlje i koje uključile u davanje svojih mišljenja na ovaj projekat?

Imajući u vidu da je gospođin Ricardo u svome izlaganju naveo da će se opasni otpad odlagati van Crne Gore interesuje me u koju to zemlju, odnosno da li je ona upoznata sa time?

Molila bi da mi kažete kakva je dinamika aktivnosti Ministarstva ekonomijeposle ovoga projekta? Nije mi jasno na šta se treba dati saglasnost s obzirom da gro informacija još uvijek nemate

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ako sam dobro shatio ima šest pitanja, počeo bi od poslednjeg, to je dinamika aktivnosti. Iako Vama izgleda da smo mi na nekom početku, ovaj početak iza sebe ima šest – sedam godina rada. A zašto šest-sedam godina? Zato što je naša politika u ovome bila da, i ako to nije u regionu baš slučaj, da se pripremimo, odnosno da kreiramo cijeli set zakona i podzakonskih akata, modela ugovora, podijelimo to sa svim koji to hoće, a onda kada sve to završimo uđemo u Tenderski proces izbora najboljeg ponuđača, odnosno najbolje

kompanije. Ono što je sad naša dinamika, zakonom, a imajući u vidu da se radi o projektima koji nijesu ad-hock, nego neko treba da radi tu 30 – 40 godina i da taj projekat ne zavisi baš od dnevno-političke situacije i od partije koja je u tom, datom trenutku na vlasti. Kad smo kreirali ovaj Zakon, mi smo se odlučili da konačno prihvatanje ponuđenih ugovora od strane Vlade bude na strani Parlamenta. Znači Vlada je, u ovom trenutku Ministarstvo ekonomije završilo jedan pregovarački proces, modeli ugovora su parafirani od strane Vlade i naftnih kompanija. Procedura je da takav dokument ide sada u Parlament. Parlament će da da svoje mišljenje i konačno mišljenje o svemu tome, po onim demokratskim principima donošenja odluka kavi su Ustavom definisani u Crnoj Gori. Znači sledeće aktivnosti su da ugovori idu u Parlament na saglasnost. Nakon toga, ako to bude sve kako treba, naftne kompanije osnivaju svoje kompanije tu i počinje realizacija ovih aktivnosti. Takođe, mi planiramo da u skorijoj budućnosti raspisemo novi Tender za seizmička istraživanja kako bi nivo poznavanja ugljovodonične potencijalnosti povećao sa sadašnjeg na neki veći nivo u ostalom dijelu offshore teritorije Crne Gore.

Odlaganje otpada van zemlje u ovom trenutku nije obaveza države već naftne kompanije da to izveze tamo gdje ona misli da to treba. Znači to je njena odgovornost. Da li će to ona uraditi u Africi ili će uraditi u Italiji, ili će uraditi u Rusiji, mi to u ovom trenutku ne znamo. Naše nije da vidimo šta će oni uraditi sa njim, kad izađe iz naše zemlje. Naša je aktivnost, da oni nas o tome obavjestite i da mi ispratimo da li je to tako bilo urađeno. Nemamo mi obavezu da u ovom trenutku razgovaramo sa zemljom budućom domicilnom za opasni otpad i tome nećemo baviti.

Uključivanje susjednih zemalja, mislim da neko od kolega iz Ministarstva održivog razvoja i turizma bolje da zna, jer ja nisam iz te oblasti. Ono što je praćenje ESPO konvencije mi smo obavezni da o ovim aktivnostima obavjestimo susjedne zemlje ili zemlje u kojima ove aktivnosti mogu imati uticaj. Mi smo u skladu sa Zakonom i obavezama preuzetim međunarodnim ratifikovanim konvencijama mi smo uradili ono što treba i što se tražilo od nas. Ovu našu studiju smo poslali u Hrvatsku, Italiju i Albaniju i očekujemo da dobijemo komentare od njih.

Što se tiče Prostornog plana i da li smo konsultovali Prostorni plan Crne Gore. Jesmo i stalno smo na vezi sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma koje je nadležno za donošenje prostorno-planske dokumentacije, pa između ostalog i za Prostorni plan Crne Gore i za Prostorni plan posebne namjene za obalno područje. Najveći problem ce javio prilikom izrade planova jer je logično da planeri traže lokacije na kojima će se vršiti bušenje, da bi ih ucrtao u planove. Ono što nam je sada nepoznanica je prvo da li imamo resurse, a samim tim neznamo ni poziciju bušotine. To je velika neizvjesnost. Shodno tome, ne možemo mi sada da kažemo na kojoj će se lokaciji bušiti. Mi smo dodijelili ugovor za određenu površinu, koja ima svoje koordinate, X – Y, i u okviru tog prostora naftna kompanija ima pravo da izvrši istraživanja, pa nakon istraživanja znaće se da li ima potencijala za bušenje bušotine ili ne. Ako se u okviru ugovorenog prostora detektuje prostor na kome bi se bušilo, onda se naftna kompanija obraća zahtjevom u kojem navode lokaciju gdje će biti pozicionirana bušotina, Upravi za ugljovodonoke. Uprava potom kontaktira sva ministarstva kako bi se dobila saglasnost da se na navedenoj lokaciji izvrši određeno bušenje ili određena aktivnost. Ono što je problem sa prostornim planiranjem je teritorijalna ograničenost važenja naših zakona. Ono što je sa aspekta države, odnosno zakonska tradicija Crne Gore i pravo je da je teritorija Crne Gore ograničena na kopno i na 12 nautičkih milja od naj isturenije tačke. To je uredu, to je teritorijalna jursdikcija Crne Gore i tu su važeći naši zakoni. A šta ćemo da radimo van 12 nautičkih milja? Kako ćemo dobiti odobrenje lokacije na teritoriji van 12 nautičkih milja? To je problem sa kojim smo se susreli, to je problem jursdikcije van 12 nautičkih milja, a naročito prostorno-planska dokumentacija. Ne postoji prostorno-planska dokumentacija koja bi tretirala ili tretira ovaj prostor. Mi smo involvirani u izradu Prostornog plana posebne namjene za obalno područje.

Jadransko-jonski gasovod je uvršten kao projekat koji je pokrenut na nivou Evropske komisije, odnosno na nivou Sekretarijata energetske zajednice jugoistočnih zemalja i treba da posluži kao projekat koji bi trebao iz Azerbejdžana gas da dovede kao alternativu Ruskom gasu, u Evropu. Jadransko-jonski gasovod je ustvari dio Trans ariatic pipeline, odnosno gasovoda koji iz Shah Deniz polja u kaspiskom moru dovodi gas do Italije, a krak

od toga gasovoda je Jadransko-jonski gasovod. Sa aspekta nas koji se bavimo ovim, svaki dolazak gasa i energenta u Crnu Goru je dobar. Diversifikacija energetske zavisnosti od jednog energenta u Crnoj Gori je neobično važna. U ovom trenutku mi smo svi vezani za električnu energiju. Električna energija i njene fluktuacije traže novi energent jeftinija. Gas je energent koji je u ovom trenutku najaktuelniji i energent koji može ili je već glavni energent za čovječanstvo. Tako da je dolazak gasa za Crnu Goru jako važan. Crna Gora sama po sebi ne može biti konačan cilj dolaska bilo kakvog gasovoda, ona može samo da se nađe na tranzitnoj ruti, jer naš knzum je veoma mali. Predloženo je da koridor za Jadransko-jonski gasovod uđe u Prostorni plan posebne namjene za obalno područje. Sa aspekta ovoga našeg projekta okjem sada šričamo, to je veoma važno, jer kompanije koje pronadu gas, da bi mogle da ga valoriziju, postojanje jednog ovakvog regionalnog gasovoda je neophodno. Tako da su ovo dvije kompatibilne aktivnosti, tj. Nijesu ni u kakvom sukobu, jer je šansa da mi naš gas pošaljemo do ozbiljnih tržišta.

Odgovor/Komentar: g-đa Brankica Cmiljanić Jokanović

Pojašnjenje ESPO konvencije:

Ministarstvo održivog razvoja i turizma je fokalna tačka kada se radi o prekograničnom obavještanju. U skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima, odnosno sa našom zakonskom procedurom, u periodu kada je raspisana Javna rasprava, odnosno kada domaća javnost ima mogućnost da se informiše o Programu, odnosno nacrtu Strateške, tada smo, ovim državama, koje je Vladan naveo, uputili obavještenje da li žele da učestvuju. U prekograničnim konsultacijama, imamo informaciju da su se države izjasnile da učestvuju i trenutno kod njih traje taj period, odnosno rok javnih konsultacija i očekujemo da ćemo dobiti i zvanične komentare od njih.

Pitanje/Komentar: Tatjana Jelić, Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine opštine Tivat

Spomenuto je da je učestvovao u izradi ove Strateške procjene uticaja, ako sam ja dobro shvatila, upravljački komitet. Interesuje me ko su bili članovi upravljačkog komiteta i koje su bile njegove nadležnosti?

S obzirom da veliki dio aktivnosti tek slijedi, interesuje me da li su naše inspeksijske službe adekvatno obučene da vrše nadzor i kontrolu nad velikim aktivnostima koje se tiču poštovanja opasnih aktivnosti koje se tiču postojanja određenih životinja u određenom području? Dakle moje pitanje je da li naše inspeksijske službe sa stanovišta postojećih zakonskih normi imaju ovlašćenja i profesionalne sposobnosti da vrše jednu takvu vrstu kontrole, koja je vrlo ozbiljna, a koje, eventualnim propuštanjem blagovremenog i ažurnog djelovanja može dovesti do nekih od navedenih akcidentnih situacija?

Vizuelni uticaj, o tome se dosta pričalo. U svome izlaganju ste naveli da očekujete da vizuelni uticaj ne bi trebalo da bude nešto posebno problematičan, s obzirom da očekujete da to bude ispod mora, a kasnije ste u svom izlaganju naveli da da će se zbog određenih potreba radnika na toj bušotini omogućiti teniski tereni, bazeni i sl. Na koji način mislite da se takve vrste objekata izvedu na bušotini ili možda postoji neke tehničke mogućnosti da se i to radi ispod mora?

Po pitanju mjerljivosti štete smatram da je to vrlo važno pitanje sa stanovišta buduće ekonomije Crne Gore, jer ako je to tačno, a vjerujem da jeste, da i jedne od najslabijih kompanija imaju, finansijski gledano, budžet jači od Crne Gore, dozvolite mi da primjetim da će vjerovatno biti mnogo lakše platiti tu štetu, nego je popraviti.

Takođe interesuje me koji su to alternativni oblici olici turizma, s obzirom da ove štete koje mogu da se dese dovoljno je jedna šteta da mastane i da se mi možemo oprostiti od razvoja visokog turizma u Crnoj Gori, koji još uvijek figurira kao jedna od osnovnih privrednih grana razvoja naše zemlje.

I konačno, procjene uticaja koje će trebati svaka od ovih kompanija da odradi za svaki svoj projekat, će i dalje ići na ovu proceduru, Javnih rasprava, debata itd. i očekujete da će Agencija za zaštitu životne sredine trebati da da konačnu saaglasnost na istu. Moje pitanje je da li oni imaju dovoljno zakonske regulative u odnosu na koju će moći da daju svoje pozitivno ili negativno mišljenje na jednu vrstu ovakvoga dokumenta, koji je potpuna novina u našoj legislativi i praksi?

Odgovor/Komentar: g-din Aleksandar Duborija

Samim početkom izrade Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za nacrt Programa za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore, u toku samih pripremnih aktivnosti, Ministarstvo ekonomije je formiralo ne Upravljački Komitet, već Radnu grupu koja je imala zadatak da prati izradu svake faze koje su prezentovane kratko u Ricardovoj prezentaciji. Članovi Radne grupe su bili predsjednik radne grupe je bio g-din Vladan Dubljević, a članovi su bili predstavnica Ministarstva održivog razvoja Brankica Cmiljanić Jokanović, ispred Agencije za zaštitu životne sredine Jovana Žarić, ispred Ministarstva ekonomije Tamara Pavličić, ispred Zavoda za seizmologiju Branislav Glavatović, ispred NVO Zeleni Branko Lukovac i Ana Mišurović, pokojni Zoran Kljajić, član ispred Instituta za biologiju mora iz Kotora, g-din Predrag Ratković ispred Uprave za pomorsku sigurnost, Ljiljana Maksimović, Radosav Čović, Dina Skarep Radonjić i Ana Katnić, ispred Ministarstva ekonomije. Takođe, dodatno su bili angažovani ispred projekta ECRAN Marta Brkić i Martin Smutny. To su bili konsultanti koji su pomagali Radnu grupu i koji su pratili tok izrade svih faza Strateške procjene uticaja na životnu sredinu.

Odgovor/Komentar: g-đa Brankica Cmiljanić Jokanović

Glavni cilj je bio da se u procesu od prve do poslednje faze, zakonski ispoštuju sve procedure. Kada je riječ o scopingu da se uključi što veći broj institucija i ovo je jedan od rijetkih Projekata gdje smo u scoping uključili jako veliki broj institucija, što znači da je u toj fazi već jako veliki broj institucija, pojedinaca i NVO mogao da da svoje komentare šta sve treba da se nađe u Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu. S druge strane i ova eksterni nadzor, u smislu konsultanata koje smo imali, važno je naglasiti, pošto javnost nije upoznata do sada, da je Evropska komisija bila upoznata od samog početka preko ECRAN projekta. Već dvije godine su konsultanti uključeni u nadzor, odnosno davanje komentara.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ja ću pokušati da Vam odgovorim na ovo Vaše pitanje oko inspekcijskih službi i njihove sposobnosti da prate jednu ovakvu industriju. Ja bi ovdje uključio, ne samo inspekciju službu, pošto će to biti vrlo bitan segment u budućim aktivnostima i poresku službu koja treba da obračunava ono što je naš prihod, odnosno super porez. Moj kratak odgovor Vama je ne. Oni nemaju kapaciteta i uslova da isprate ovu industriju i mi to znamo i svjesni smo toga. Šta treba da uradimo? Ako budemo srećne ruke pa da nađemo neko komercijalno ležište, to će biti od onoga trenutka kad potpišemo ugovor najmanje četiri godine. Te četiri godine naftne kompanije su obavezne, ove sa kojima potpišemo ugovor, su obavezne da na godišnjem nivou imaju, u novčenom iznosu, veliki iznos koji je njihova ugovorna obaveza, a koji služi državi Crnoj Gori da razvija svoje administrativne kapacitete, na prvom mjestu da odgovore industriji, to uključuje prije svega ljude iz oblasti nafte, rudarstva, eventualno geologije, mašinstva... radi praćenja, inspekcijskog nadzora health safety, takođe, i sve ostale inspekcije. U prvom krugu mi moramo da obučimo u tom periodu naše ljude. Sredstva za to imamo. Dostupni su nam svi univerziteti, sve najbolje škole, da obučimo kadarkoji će pratiti industriju. U ovom trenutku nemamo ga, nemamo dovoljno ljudi, nemamo kvalitetnih ljudi. Mi smo sa treningom ljudi već počeli. Imamo nekoliko ljudi koji su se već edukovali i već pripremljeni za to u inostranstvu, ali je naš cilj da kroz te fondove koje imamo, koji su njihova obavezna kontribucija i socijalna odgovornost prema domicilnoj državi. Jedna od tih stvari je da obavezni program i trening aktivnosti, prije svega da odgovorimo adekvatno industriji, a onda nakon toga, iz tih sredstava će se finansirati i odučavati ljudi za inspekcijski nadzor, za obračun poreza. Vrlo brzo će se obučiti ljudi iz oblasti nafte i gasa, a onda i iz ostalih oblasti koje se finansiraju iz javnih finansija, jer ugovorna obaveza je da se stalno uplaćuju ova sredstva. Kao socijalno odgovorne kompanije imaju obavezu da učestvuju u podizanju kompletnog sistema države Crne Gore, a administrativni kapaciteti moraju biti na mjestu prije nego što dođemo u ovo, jer ako to ne bude mi ćemo biti u problemu.

Odgovor/Komentar: g-din Ricardo Khoury

Prvo što sam želio da pojasnim je da današnja tehnologija za ekstrakciju nafte je takva se jedna platforma može koristiti za proizvodnju iz nekoliko nalazišta. Tako da prije nego što dođe do bilo kakvog postavljanja opreme za bušenje (platformi, tornjeva i sl.), kompanija koja želi da postavi opremu prvo mora koristiti fotomontaže da bi prikazala kako će oprema izgledati u odnosu na okruženje tek nakon što dobije saglasnost šire javnosti, onda će kompanija moći da krene sa aktivnostima instalacije postrojenja. Sve ove aktivnosti moraju da se rad u okviru procjene uticaja na životnu sredinu. U Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu postoji jedan segment gdje naftna kompanija ispituje raznorazne varijante izgradnje postrojenja. Npr. ako naftna kompanija odluči da postavi platformu 4 km od obale on će imati veći vizuelni uticaj na kompletno okruženje ili može da je udalji, pa da je postavi na veću udaljenost, npr. na 5 km ili više. Međutim, to će imati veće finansijske posljedice po kompaniju, jer će ona morati onda da izgradi duži cjevovod kojim će spojiti tu platformu sa kopnom. Tako da naftna kompanija u okviru procjene uticaja na životnu sredinu treba da ispita razne varijante u odnosu na to kakav će vizuelni uticaj imati razne instalacije koje će ona koristiti u toku obavljanja svojih aktivnosti i onda kada se postigne konsenzus, naravno sa uključenom javnošću i sa svim drugim stranama, u pogledu izgradnje tih instalacija, onda će se krenuti sa realizacijom projekta. Što se tiče procjene uticaja na životnu sredinu Crna Gora ima jako dobru zakonski okvir. A kada dođe do potpisivanja ugovora između Vlade Crne Gore i naftne kompanije, prvo što će kompanija morati da uradi je da pripremi plan istraživanja za ugovorom propisano područje, a za njega će morati da uradi procjenu uticaja na životnu sredinu. Ta procjena uticaja na životnu sredinu će da prođe sve zakonom propisane faze za usvajanje jednog takvog dokumenta, uključujući javne rasprave, detaljne analize stručne javnosti i tome slično. Tako da taj plan istraživanja sadržaće stavke kao što je plan seizmičkih istraživanja, zatim periode osjetljivosti kada je povećana aktivnost životinjskog svijeta, broj bušotina koji će se izvesti, sve to će biti obrađeno i uključeno u procjenu uticaja na životnu sredinu, koja će proći analize i revizije.

Što se tiče alternativnih oblika turizma, svaka naftna kompanija ima plan korporativne društvene odgovornosti i u okviru tog plana, koji je povezan sa strategijom razvoja turizma, ona ima zadatak da podstiče razvoj turizma u Crnoj Gori. Naš ekspert za turizam me je upoznao da se turizam u Crnoj Gori zasniva na suncu i pijesku. Sada Crna Gora radi na razvoju nekih drugih oblika turizma, kao npr. kao što su eko-turizam zasnovan na prirodi i sl.

Odgovor/Komentar: Jovana Zarić

Značajan dio posla biće prepušten procjeni uticaja na životnu sredinu. Suočeni sa nedostatkom podataka mi nismo mogli da ograničimo blokove ni isključimo neke dijelove iz procesa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika, tako da će taj dio biti prepušten procjeni uticaja na životnu sredinu. Što se tiče kapaciteta, biće problem prilikom ocjene samih elaborata. Za sada ovo je prva Strateška i da su ovo počeci i u budućnosti to će biti prvi postupci procjene uticaja na životnu sredinu koji će se ticati istraživanja i proizvodnje ugljovodonika. Kapaciteti su ograničeni, ali što se tiče legislative, s obzirom da su transponovane obje direktive, nećemo imati problema.

Odgovor/Komentar: g-đa Brankica Cmiljanić Jokanović

Samo bih da dodam, veoma je važno naglasiti da imamo i Zakon o odgovornosti za štetu u životnoj sredini. Glavni princip tog zakona jeste zagađivač plaća što znači da je zagađivač finansijski odgovoran od moguće štete. I ono što je još važno naglasiti je da smo mi u taj zakon prenijeli odredbe direktive koje se odnose na marin sfere direktiv, u slučaju moguće štete da je zagađivač odgovoran da vrati stanje, onoliko koliko je to moguće, u prvobitno stanje. To je princip Direktive i to je princip zagađivač plaća, ali ono što je dobro je da mi to imamo zakonsku osnovu u slučaju da dođe do moguće štete i važno je naglasiti da svaki koncesionar mora biti finansijski odgovoran u slučaju moguće štete.

Pitanje/Komentar: Nerić Nebojša dugogodišnji radnik i poznavalac Off Shore

Tri kilometra je uzeto minimalno rastojanje od obale. U hrvatskom zakonu je 10 km je rastojanje od obale do platforme. Moje pitanje je zbog čega je to tako?

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

U tom odnosu između nas i Hrvatske, mi smo znatno ranije počeli da radimo na ovome. Vođeni našim primjerom, Hrvatska je donijela zakon koji se odnosi na istraživanja i proizvodnju ugljovodonika. Takođe je ušla u cijeli ovaj proces, kao i mi, ali iz razloga dnevno-političke situacije, sve je uradila brzo. Vi to dobro znate, kao i mi da u ovom poslu nema ništa brzo, jer sve što ne uradite na vrijeme i kako terba, sve vam se vrati nazad. Mi radimo posao 6-7 godina. Nama je zakon usvojen 2010. godine, a prije toga smo pisali Zakon 3 godine. Oni to nisu uradili. Mi vodimo računa o upravljanju resursima, ali i upravljanu teritorijom. Mi nemamo Hrvatsku teritoriju – akvatorijum. Nemamo podatak zašto su stavili 10 km, ali predpostavljamo da je iz predhodno navedenih razloga. Mi smo stavili 3 km, jer je to bafer zona i to predstavlja granicu za seizmička istraživanja.

Pitanje/Komentar: Nerić Nebojša dugogodišnji radnik i poznavalac Off Shore

Statistički podaci pokazuju da od ukupnog broja platformi koje su zadnjih 10 godina u Meksičkom zalivu, da svaki četvrti dan se neki incident dešava na platformi. Za određivanje kompanije koja će da se bavi ovim poslom jako su bitni finansijski kapaciteti kompanije za saniranje i mobilnost drugih platformi, iste kompanije, da dođu na lice mjesta da to sanira.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ja se slažem sa Vama, mislim da je Macondo napravio prekretnicu u dijelu koji se odnosi na bezbjednost rada. Poslije Moconda Evropska komisija donijela novu direktivu koja je vrlo striktna za Off Shore Safety. Ona je donešena 2013. godine. Mi je tek sad implementiramo u našu zakonsku regulativu, ali ona je u Tenderskoj dokumentaciji bila obavezujuća za sve kompanije.

Odgovor/Komentar: Predrag Ratković

U Zakonu o zaštiti mora od zagađenja sa plovnih objekata, nismu tretirane Off Shore instalacije, međutim ukazala se potreba usled sve većeg razvoja. Prvi pokušaj je bio sa Barselonskom konvencijom i Off Shore protokolom, da bi kasnije Evropska Unija kroz ovu Direktivu 2013/30 stvorila usloveda se poveća sigurnost na samim platformama tako da će taj operater koji bude radio na platformi, ne samo da ispunjava naše obaveze koje ćemo mi kao država da mu postavimo, a to je ono što predviđa naš Nacionalni plan za hitno reagovanje, da on mora da izradi svoj, unutrašnji plan za hitno reagovanje na dva nivoa. Prvo Underwater tzv. Action plan i Onewater Response plan. Taj plan koji oni budu radili je već propisan kroz naš Nacionalni plan za hitno reagovanje, koji u potpunosti u skladu sa OPR konvencijom, a osnova za donošenje tog plana je bio Zakon o zaštiti mora od zagađenja sa brodova, gdje on u svom jednom članu kaže da su nafta i naftna postrojenja, luke i brodogradilišta obavezi da izrade svoje lokalne planove za hitna reagovanja koji će biti u skladu sa regionalnim i nacionalnim planom. Kako ćemo te nadležnosti dalje da kontroliramo vezano za inspekcijski nadzor i za samu kontrolu izrade tih planova, to će najvjerojatnije biti dodjeljeno Ministarstvu pomorstva i saobraćaja, da bi lučke kapetanije nastavile dalje da vrše svoj inspekcijski posao, a mi svoj tehnički posao. Tako da će oni u tom dijelu Off Shore instalacije morati da nam daju i Installation design notification, da bi se utvrdilo da li oni ispunjavaju odredbe međunarodnih standarda po pitanju MARPOL konvencije i svih aneksa, a takođe trebaće da nam dostave i politiku preduzeća prema opasnostima od velikih nesreća, sistem za upravljanje zaštitom na radu, sistem nezavisne verifikacije i ono što je nama najvažnije, dvije stvari koje smo mi predvidjeli kroz Nacionalni plan, za reagovanje ispod i iznad vode.

Pitanje/Komentar: Nerić Nebojša dugogodišnji radnik i poznavalac Off Shore

Smo još jedna sugestija, za zapošljavanje radnika. Crna Gora ima dosta ljudi koji imaju iskustva sa proizvodnih platformi, dok što se tiče drillinga jako malo. U svakom slučaju, svaka zemlja, gdje god sam bio, od Indije, Angole, Nigerije, Brazila, Sjedinjenih Američkih Država.... propisuje zakonom procenat lokalnog stanovništva mora biti upošljeno. Mi smo pomorska zemlja, jako istaknuti pomorci, a sve aktivnosti na platformi su vezane za more. To zahtjeva da nekim planom i programom sa kompanijom koja će to da radi da se procentualno obaveže kompanija koja će uposliti naše, crnogorske kadrove.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Hvala na sugestiji. Mi to imamo u vidu, ali u prvom trenutku to je nemoguće ispuniti iz razloga što je obučenih ljudi u Crnoj Gori jako malo.

Pitanje/Komentar: Nerić Nebojša dugogodišnji radnik i poznavalac Off Shore

Morao bi postojati neki sistem evidencije, tipa Lučke kapetanije ili neko ko mora vama da da uvid koliko ljudi ima iskustva.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Dali ste nam dobru ideju da se Uprava za ugljovodonike pozabavi evidencijom ljudi koji imaju iskustvo sa naftnih platformi.

Pitanje/Komentar: Patricija Pobrić, NVO „Naša akcija“

Dobili smo mnogo informacija, ali mislim da smo bazično na nuli. Kako god da ste pripremili Zakon i Zakon o životnoj sredini, nažalost znamo da svi ti zakoni postoje samo na papiru i da je situacija na terenu uvijek druga stvar. Od početka NVO zeleni, koji se bave životnom sredinom, uključujući Green Home, Ozon i dr. osim možda Zeleni koji su zajedno sa vama potpisali dokument. Mi smo već sa Strategijom energetike Crne Gore 2030 ne slažemo. Dali smo mnogobrojne primjedbe na tu temu na Javnim raspravama, ni jedan jedini komentar, primjedba, sugestija se nije uzela u obzir u stvaranju tog dokumenta, nakon Javnih rasprava. Znači to je činjenica. Sa tim smo se bavili na nekoliko nivoa, bilo je i u medijima itd. Tako i na ovim Javnim raspravama mi ćemo doći, biti aktivni i bićemo prisutni na svakoj, bićemo dio SOS Jadran, jer se smo kompletno protiv bušotina. Mi, NVO treba da se osposobimoda budemo monitoring, da vršimo neku vrstu monitoringa svega ovoga. Na koju temu i kako? Prvo kadrovski, drugo ni jedna organizacija ne raspisuje konkurse za osposobljavanje NVO na ovu temu. Konkursa na temu održivog razvoja i zelene energije imate koliko hoćete. Energetski trendovi su zeleni, a mi se bavimo termoelektranama i bušotinamakoji će da unište ono što je jedino ostalo u Crnoj Gori, a to je turizam, na kojem se bazira Crna Gora. Jedan mistake je ogroman mistake, to je mistake koji se ne prašta. Mi nismo spremni za ovo. Mi ne možemo da sredimo odlaganje otpada u Crnoj Gori. Dalji razvoj Crne Gore nije betoniranje, a naročito nije razvoj prljave energije. Još jedna stvar, mi u zalivu imamo problem sa podvodnim minama, saa ostacima iz ratova, jer je identifikovano, ajoš nije očišćeno i predstavlja problem za životnu sredinu, kao i za život građana, a mi treba i more da očistimo tamo gdje će oni da buše. To bi bila velika deponija. Takođe kretanja vazduha u ovom kvadrantu idu upravo ka područjima koje želimo da sačuvamo, a to su Solana i Skadarsko jezero.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ja sam shvatio Vaše izlaganje više kao komentar bez pitanja, ako je komentar onda nemam šta da odgovoram. To je Vaše pravo i obaveza ponekom osnovu s obzirom da ste aktivista. Ne mislim da radimo nešto da uništiti zemlju. Pitanje održivog razvoja nema veze sa kapitalom ili enormnim bogaćenjem i uzimanjem para. Mislim da je ova aktivnost upravo pitanje održivog razvoja i ove zemlje i ove nacije.

1.1.2 Javna rasprava o nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, održana u Baru, dana 17.02.2016. godin

Javna rasprava je održana u prostorijama opštine Bar, u periodu 11:00-14:30 h. Poziv za Javnu raspravu je objavljen u dnevnom listu „Pobjeda“ i na internet stranama Vlade Crne Gore, Ministarstva ekonomije, E-uprave, petroleum.me, Agencije za zaštitu životne sredine i primorskih opština, i trajala je do 25.02.2016. godine, sa naknadnim obavještenjem o vremenu i mjestu održavanja Okruglih stolova, dana 25.01.2016. godine.

Ispred Vlade Crne Gore, obrađivača Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, Javnoj raspravi su prisustvovali:

- G-đa Dina Skarep Radonjić, Uprava za ugljovodonike,
- G-din Vladan Dubljević, Uprava za ugljovodonike,

- G-din Aleksandar Duborija, konzorcijuma CAU, Elard i ITI, obrađivača SPU,
- G-din Ricardo Khoury, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Rachad Ghanem, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Dima Al Haj, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Zorica Babić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Dušan Slavnić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Andrijela Vicić Četković, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Mladen Vuksanović, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Predrag Ratković, Uprava pomorske sigurnosti,
- G-din Radosav Čović, Ministarstvo ekonomije,
- G-đa Ljiljana Maksimović, Ministarstvo ekonomije
- G-đa Bobana Knežević, prevodilac

Pored toga, Javnoj raspravi su prisustvovali u formi posmatrača i:

- G-đa Brankica Cmiljanović Jokanović, Ministarstvo održivog razvoja i turizma,
- G-đa Jovana Žarić, Agencija za zaštitu životne sredine,
- G-đa Tamara Brajović, Agencija za zaštitu životne sredine,

Javnu raspravu je otvorila, Dina Skarep Radonjić, koja je pozdravila prisutne i predstavila prisutne članove tima koji su radili na izradi nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Nakon uvodnog obraćanja g-đe Dine Skarep Radonjić, uslijedile su prezentacije nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, koju je predstavio g-din Vladan Dubljević, i SPU, koju je predstavio g-din Ricardo Khoury, poslije čega je otvorena Javna rasprava.

Pitanje/Komentar: Nataša Kovačević, NVO Green Home

Ono što se danas vidi ovdje, na ovom Okruglom stolu je da javnost nije informisana i dovoljno upoznata sa Programom istraživanja i proizvodnje ugljovodonika i sa SPU. Dakle, građani nemaju elementarne informacije koje su to posljedice po životnu sredinu, kao i ekonomske posljedice koje ovaj projekat donosi bile one pozitivne ili negativne. Mi smo zajedno sa NVO CEDEM i uzeli smo 300 ispitanika iz Bara, Budve i Kotora i razgovarali smo sa građanima na ovu temu. Utvrđeno je da 2/3 građana nisu čule ili niti razumiju šta ovaj projekat podrazumijeva. U grupi građana koji imaju generalna saznanja o projektu istraživanja i proizvodnje nafte i gasa iz podmorja, negativno mišljenje ima 24% građana dok čak 33% nemaju jasan stav o tome, dok 61% misli da će projekat imati negativne implikacije na ribarstvo i ribolov. Kad je riječ o riziku od izlivanja nafte, 46% je mišljenja da postoji veliki rizik da se to desi, 29% da je rizik mali, a 4% da nema rizika od izlivanja nafte. Bez odgovora je 20%. Značajnom većinom građani su potvrdili da eksploatacija nafte nije budućnost Crne Gore nego razvoj zasnovan na turizmu i drugim privrednim granama, pa tako 80% građana smatra da je razvijanje turizma na našem primorju ključno, 11% nema odgovor, a 9% kaže da je to važno.

Ono što je takođe bitno da je u toku Javna rasprava u Ulcinju za Prostorni plan posebne namjene za obalno područje, jedan bitan strateški dokument koji skoro uopšte ne prepoznaje istraživanje i proizvodnju nafte i gasa. Naše mišljenje i naša tvrdanja je da se Ministarstvo ekonomije prilično drži izgovora kada je riječ o programima i strategijama, koji samo od nekud izbijaju, ne vezano za to da li se oni nalaze u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja i energetike. Ne postoje ili možda postoje načini koje nismo iskoristili kako bi se Ministarstvo ekonomije konačno otvorilo ne samo prema građanima i NVO sektorima, nego i prema drugim sektorima kao što su životna sredina ili drugim sektorima kada je riječ o korišćenju i upravljanju prirodnim resursima.

Vi ste rekli početak istraživanja počinje još od kralja Nikole i to jako dobro koristite kao izgovor, međutim, sa druge strane, ja moram da Vam kažem da su se u međuvremenu neke prakse promijenile, pa tako je Crna Gora pristupnica Evropskoj Uniji i prije toga proglašena je Ekološkom državom, a i to se nalazi u prvom članu našeg Ustava. Takođe,

građani imaju pravo na zdravu, odnosno zaštićenu životnu sredinu, što je i garantovano članom 23 Ustava, što morate i odgovorno uzeti u obzir kada je riječ o ovakvim projektima. Pored ovoga, u predpristupnom procesu preuzeli ste niz pravnih tekovina, koje kako ste naveli su dijelom transponovane, pa tako imamo i Direktivu o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu implementaciju u zakonima, ali i niz drugih direktiva i ne samo direktiva nego i sporazuma koje smo mi kao država u međuvremenu potpisali, pa tako imate poslednji sporazum o klimi koji je potpisan u decembru 2015. godine za Konvenciju Ujedinjenih Nacija o klimatskim promjenama, gdje se jasno kaže i to je Vlada Crne Gore potpisala, da ćemo mi sa drugih 200 zemelja do 2030. godine da postepeno napuštamo korišćenje fosilnih goriva i da se razvijamo na obnovljivim izvorima. Dakle, da bi smo to podržali država je dostavila INCD ciljeve, odnosno to su ciljeve kojim smo se mi obavezali za koliko ćemo da smanimo emisije gasova staklene bašte, CO₂ i ostalih gasova u Crnoj Gori i tu smo se obavezali da ćemo da ih smanjimo za 30 %. Ovaj Projekat uopšte se ne nalazi u osnovnim analizama koje su rađene za ovo smanjenje, a znamo da će da proizvede, bilo tokom istraživanja, bili tokom operativnog rada, jer govorimo o 7 godina istraživanja i periodu posle, što dolazi i nakon te 2030. godine. Dakle to je uz Direktivu o naftnim i gasnim operacijama, Off Shore, koja nije transponovana u Crnoj Gori, je nešto što je izuzetno problematično. Ova Direktiva jasno kaže da vi morate još u administrativnoj fazi, izrada koncesionog akta, Javna rasprava i sl. da vi morate već u toj fazi da se konsultujete sa ovom Direktivom. Na jednoj od Javnih rasprava za poglavlje 15 dobila sam netačan odgovor, da pošto je nema na spisku direktiva da nemoramo da je implementiramo. Mi smo već morali da uradimo screening kroz ovu Direktivu na zakonodavom, a posle i na ovom nivou, kada je riječ o administrativnoj proceduri.

Jako je veliki broj argumenata zbog kojih mi kao NVO i mreže NVO u regionu jeste protiv ovog Projekta i to protiv projekta u smislu da prije svega želimo da se obustave postojeći nacrti ugovora, odnosno da Ministarstvo povuče postojeće nacрте ugovora, ali ne samo to, nego i da se sprovede jedno detaljno informisanje građana i da se uradi moratorijum na dalje istraživanje nafte i gasa, odnosno na cijeli ovaj proces dokle se ne ispituju stavovi građana da li su oni ili nisu protiv ovakvog Projekta. Mi apsolutno jesmo i naš stav je vama poznat, iz razloga što mislimo da smo dovoljno istražili i imamo dovoljno informacija iz predhodnog perioda i zbog toga ovo, ovako zagovaramo.

Vi ste govorili o nacrtu ugovora. Nacrt ugovora koji je dio u decembru 2014. donešen, odnosno nešto kasnije 2015. godine postavljen na samom site, nije bi nacrt koji se danas verifikuje na Vladi Crne Gore. Zbog čega je na poslednjoj sjednici 04. februara, nije bio nacrt tipskog ugovora koji poslat na Vladi. Tamo stoji napomena da je to zbog toga što on nije verifikovan. Apsolutno podatak ne stoji. A jednom kad on bude proglašen sigurno je da ćemo mi da uporedimo i provjerimo pod kojim uslovima će se investitorima dodjeljivati naša prirodna bogatstva. S druge strane ovaj postupak Strateške procjene uticaja se u potpunosti obesmišljava. Danas imate informaciju u dnevnim novinama „Vijesti“, koja je za mene validna zbog toga što je vi niste opovrgli, a stoji da su četiri operativna bloka dodjeljena na koncesiju Konzorcijumu italijansko-ruskom Eni i Novatek, o kojem takođe postoji niz kontraverzi. Koje su to alternative koje mi treba da razmatramo kroz studiju SPU, od kojih je jedna ne raditi ništa druge su drugačije postavljene i konstruisane, a već su dodjeljena četiri bloka i o njima se otvoreno raspravlja. Dakle, potpuno se obesmišljava sami nacrt, to što je već postojalo 13, odnosno 26 bloka u prvoj fazi u koje je naše cjelokupno teritorijalno more već bilo izdijeljeno, koji su to stručnjaci iz oblasti biodiverziteta koji su došli i rekli ovo su zone koje treba da budu isključene? Koji su to biodiveziteti podaci? I ova studija procjene uticaja jasno kaže da flora i fauna, dosta dobar dio problematike je sama studija donijela, a znamo da ne postoje dovoljna istraživanja kada je riječ o flori i fauni i da su korišteni podaci koji su već mogli da budu nađeni. Ja to znam dovoljno dobro jer imamo projekat koji se bavi istraživanjem Posidonia oceanica i mapiranje dvije hiljade akta po podmorju, koji pratim i vidim da nemamo dovoljan broj informacija. Ovo su sve neki podaci koji su trebali da budu u inputu, a zatim da se onada odlučuje da li treba da se ulazi u ovaj proces ili ne treba. Vi će te možda reći da je to strateški projekat kroz Nacionalna strategija energetike. Umbria Trivela je projekat u Italiji koji je takođe, strateški projekat koji je mnogo veći od ovoga koji vi radite, pa je prije tri sedmice Ustavni sud u Italiji doni odluku da se ovaj

projekat obustavi. Dakle oni su sada zakonom zabranili da se izvode istražne radnje u području od 12 nautičkih milja, to vam je nešto oko 22 km od obale. Ovo je javna i zvanična informacija, a vi mi govorite o području koje se nalazi u zoni od tri kilometra od obale i još treba da pričamo o ambijentu. Izneštavanje zahtjeva dodatne finansije. Da li su investitori sada spremni da dodatno investiraju u izmještanje platforme u neku dublju zonu? To su takođe neka od otvorenih pitanja, koja, vid kad čitate ovaj program, vi to ne vidite.

Ono što je zamjerka samoj SPU, nedostaje proaktivni pristup u predlaganju projekata, nedostaje dublja analiza posljedica potencijalnih uticaja u kontekstu održivosti projekata, nedostaje dublja analiza kumulativnih uticaja na zaštitu životne sredine, turizam i ribarstvo. U suštini ja vjerujem da je riječ o jednom velikom nedostatku podataka, bilo da je riječ o ribarstvu, o turizmu, o biodiverzitetu, o kvalitetu voda. To se jano vidi kroz studiju. Jako je mali broj kvatifikovanih podataka, naravno, samim tim i u programu. Razmatranje širokog raspona potencijalnih alternativa i varijantnih rješenja, takođe naglasak na održanju ekosistema u cjelini, a ne samo pojedinih dijelova. Uvezanost nekih dijelova, mora biti bolje obrađena. Zbog nedostatka podataka, mi insistiramo da se ne spušta istraživanje na nivo procjene uticaja na životnu sredinu. Tako kada se radi ne mogu da se uvežu kumulativni uticaji, ni ti možete da primijenite okvirnu Direktivu o pomorskoj strategiji, jer ona insistira na sprovođenju kumulativnih uticaja. Tome se sada jako puno pažnje posvećuje u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je prije dvije sedmice usvojen Program nove Vlade, koji je izglasan u Parlamentu i prodlašen je moratorijum na dalje istraživanje nafte i gasa. Po ovome što mi imamo i što je napisano, Hrvatska neće dalje vršiti istraživanja nafte i gasa. Takođe imamo informaciju da će Hrvatska da se uključi i u proces prekograničnih konsultacija.

Ono što u samom dokumentu nije vidljivo je ekonomska analiza. Dajte nam jasne parametre koliko će Crna Gora da prihoduje godišnje od istraživanja nafte i gasa, a sa druge strane koliko je to prihoda koje imamo iz turizma. Ja imam informaciju koja nije potvrđena, a to je da ćemo mi da prihoduemo, ako se nađu komercijalna nalazišta, nešto oko milion eura, a sa druge strane mi iz turizma imamo oko 700.000 €/godišnje. Vi to kad uporedite i nije velika razlika, a sa druge strane imate sve one štete životne sredine. Dalje govorite o implikacijama za zaposlenje i novu radnu snagu i neki broj radnih mjesta. S jedne strane vi imate veliki pad cijene na svjetskom tržištu, zbog koga velike svjetske kompanije najavljuju otpuštanje velikog broja radnika. Na koji način mi sada razmišljamo kako istrenirati radnu snagu. S druge strane u samoj Studiji spominje se kao indikator zdravstvenih uticaja da će doći do povećanja bolesti, mentalnih, polnih, kao i do pojave nekih neregistrovanih bolesti zbog čega mi ovdje moramo da organizujemo bolje sisteme za zaštitu. Šta vam to govori? To vam govori da će doći stranci koji poznaju ovaj posao. Gdje je investitor dužan da zaposli radnu snagu iz Crne Gore? Gdje se o tome govori? To je nešto što treba i moglo bi da stoji u ugovoru, ali to je nešto što mi nijesmo vidjeli.

Takođe, i ove izjave koje se često vrte, a to je osiguranje od štete, maksimalno o bezbjednosti i zadovoljavanju najstrožijih svjetskih standarda. Kompanija Eni, jedna od članica konzorcijuma, u 2011. godini imala je 71 izliv nafte. U Nigeriji 16.000 barela nafte se dnevno izliva, a da oni nisu izašli dva dana na teren kad su ribari, poljoprivrednici molili i probali da alarmiraju javnost, jer ono što se desilo u delti Niger je prosto bespovratno. Delta Niger izumire. Ono što se tamo dešava oni neće ni za 30 godina uspjeti da saniraju. Mi u ovom dokumentu nememo model i to se konstatuje koji su to modeli i koji su to načinireagovanja u slučaju izliva. Mi i ako na znamo da li imamo nafte ili nemamo, mi nemamo ni neki generalni, okvirni model. Kod nas je najveća zabrinutost što mi ne možemo da iskontrolišemo i da nadgledamo poslove istraživanja, a onda i proizvodnje nafte i gasa. Gdje su nam ljudi koji su obučeni? Navedite mi koji je to broj ljudi koji će sutra da bude obučeni i u kojoj tačno godini. Navedite mi koja su izdvajanja iz državnog Budžeta tačno, o kojim državnim izdvajanjima je riječ, da mi znamo, da građani znaju, koji je to iznos koji će biti dovoljan da za te ljude. Navedite mi koja je to oprema koju mi posjedujemo, koju ćemo da nabavimo, tačno čemu i za koliko izliva nafte je to dovoljno i da li to onda pokriva te naše modele koji bi po nama trebalo da su već tu i da negdje postoje.

Kad smo radili, tj. učestvovali u radionici za SPU i tada smo razgovarali na temu radioaktivnog, industrijskog i opasnog otpada koji će da nastane u procesu drilovanja. Dakle, riječ je o velikim količinama otpada za koje mi nemamo, i to smo već ustanovili da

nemamo nikakvo odlagalište, odnosno da ovaj otpad mora da se odlaže van zemlje. Koja je količina otpada u pitanju? Koja su to transportna sredstva? Da li imamo destinaciju gdje će tj. Ko će da primi tu vrstu otpada? Odnosno da li mi možemo da kontrolišemo da li će taj investitor na odgovoran način da se ponaša prema toj vrsti otpada koja je izuzetno otrovna i koja može da nastane, koja će igurno da nastane u procesu istraživanja i proizvodnje ugljovodonika?

Ono što stoji u Studiji, konstatacija sa kojom se ja ne slažem, kaže, vjeruje se da ovi izvori, čak i u slučaju zbirnog djelovanja će imati zanemarljiv uticaj na kvalitet voda podmorja, odnosi se na isplaku i te materijale koji su nastali u procesu bušenja. U knjizi koju je napisao prof. dr. Dušan Radović Nafta u Crnoj Gori koja je dosta uopšteno pisana, ali u jednom dijelu navodi da je riječ o najsloženijem ekološkom problemu i da je riječ o aktivnosti koja je visokog rizika o najtoksičnijim vrstama otpada koji mogu da proizvedu totalni pomor životinjskog i biljnog svijeta u širem regionu. Mislim da je to nešto što bi trebalo da se uključi u sami nacrt SPU.

Ono što mene interesuje i što je za mene vrlo važno, a nisam vidjela da je adekvatno obrađeno u SPU a vezano je za seizmološke rizike. Ono što je moje pitanje je da li će se koristiti fracking metoda odnosno hidrauličko frakturiranje. Posebno mi je važno jer jedna od ovih organizacija iz konzorcijuma je prilično iskustvena u frakturiranju, a to je metoda koju mi ne želimo da vidimo u Crnoj Gori, prije svega iz razloga što ona izaziva veliki broj indukovanih zemljotresa, ali ne samo ova već i druge metode.

Norveška je poznata po tome, odnosno Spectrum kao organizacija koja učestvuje u tom procesu istraživanja. U Norveškoj, tokom višegodišnje eksploatacije gasa jasno se povećao broj indukovanih zemljotresa, pa kaže na kon 93 zemljotresa u 2012. 119 u 2013. i 77 u 2014. godini, Vlada Norveške je donjela hitno paket sigurnosnih mjera u januaru 2014. godine, koja su naložila smanjenje proizvodnje gasa za 80 % u zoni visokog rizika, a to je oko područja Lopesum, te je izvršeno 220.000 inspeksijskih pregleda oštećenih domaćinstava i uložeo 150 miliona eura i td.

Hoću da kažem da seizmologiji, posebno u području kakvo je crnogorsko primorje mora da bude mnogo detaljnije urađeno , odnosno ukoliko vi tvrdite da ove aktivnosti neće uticati seizmološki na broj povećanja indukovanih zemljotresa to je nešto što treba jasno da stoji u Studiji, ali sa jasnim referencama, jer veliki broj referenci koji se koriste u Studiji su prilično zasnovane na stručnom znanju, ali ne i na iskustvu. Mnogo ozbiljnije reference, po nama treba da postoje za tako nešto.

Mi tvrdimo da ne postoji nijedna zemlja sličnog profila kao što je Crna Gora, sa ovako malim teritorijalnim morem, koja zasniva svoj razvoj na turizmu, a da zajedno ostvaruje suživot sa naftnim platformama. Vi danas imate vrlo jasno i mjerljivo, iz turizma 23 % BDP, od toga je 90 % vezano za obalu. Imate projekcije Svjetske zdravstvene organizacije da će do 31,9 % biti do 2025. godine. Imate u Strategiji zapošljavanja i razvoja da 15.000 radnih mjesta zavisi od turizma, a da je planirano do 2020. godine do 20.000 radnih mjesta. Dakle, vi imate neke kvantifikovane parametre, dok kada je riječ o istraživanju nafte i gasa, apsolutno nemamo ništa. Imamo istraživanja, ali nismo sigurni da li ćemo naći komercijalne bušotine, pa onda dali su one i na kojoj su dubini da bi bile dovoljno isplative, pa koje su to količine u pitanju itd. Ja smatram da je to vrlo ne ozbiljno, da vi kada govorite o onim rizicima za građanstvo, za životnu sredinu, za kvalitet života, za turizam, ja se neću tu složiti sa vama. Neću se složiti sa vama da na ovakav način treba da se koristi resurs uz sve ono što smo predhodno pričali o napuštanju fosilnih goriva. Je l vi znate da u Nacionionalnoj strategiji održivog razvoja koja bi trebala da bude neki dokument, koja bi trebala da diktira uslove čak i Prostornom planu, ako se ja pitam, stoji da ćete vi da razvijate cirkularnu ekonomiju s jedne strane i to je ono što je prema Evropskim i međunarodnim praksama prihvatljivo. Dakle ekonomija treba da se zasniva na razdvajanju ekonomskog razvoja od korišćenja prirodnih resursa, a taj resurs koji koristite treba da ga koristite na neki drugi način, odnosno morate optimalno da ga koristite u tom procesu. Ovako mislim da mi nazadujemo ako pričamo o jednom anahronom, zastarjelom projektu i ako postoje te rezerve treba da ostanu u zemlji.

Nužno razvoj naftne industrije u zemlji ne mora da znači povećanje BDP. Vi ste govorili o jednoj Norveškoj. Mi ovdje nismo u Norveškoj, mi imamo jedan prilično koruptivan sistem i

vrlo podložan. Mi smo više na nivou Mozambika, Gane, Nigerije, a s druge strane nabrojane dežave su države u kojima Eni radi. Dakle oni rade u državama trećeg svijeta i mi moramo da znamo sa čim se suočavamo i sa čim se hvatamo u koštac. Ako mene pitate da li ja želim da takav rizik preuzmem, ne želim. Ja ne želim za moju djecu i ja želim da ostanem ovde i u Podgorici i ja i moja djeca.

Ono što ja želim da vidim u preporukama SPU jeste ono što jesu naši zahtjevi, a to je da se uvede Moratorijum na istraživanje nafte i gasa i da se preporuči svim nadležnim institucijama dokle se ne urade odgovarajuća istraživanja, sada već na nivou prije SPU i da se ne spušta na procjenu uticaja na životnu sredinu. Takođe, da se predhodno uradi niz aktivnosti vezanih za transpoziciju Direktive o naftnim bezbjednosnim operacijama, da se uradi cijela revizija administrativne legistlativne procedure u skladu sa ovim. Još moram da dodam da se jako puno priča o ECRAN ekspertima. Zna li vi da je pošlo pismo iz Crne Gore koje je potpisalo 20 NVO u regionu o preispitivanju rada ECRANovih eksperata i ne samo ECRANovih, odnosno u unutar ECRANA TAIXovih eksperata, zato što mi vjerujemo da oni rade loš posao u regionu, kako u Crnoj Gori tako i u drugim zemljama. I dobili smo odgovor od Koordinacionog odbora i to uopšte nije sramota zato što oni apsolutno rade loš posao i sada ću vam reći i zbog čega. Kada je rađen Državni plan upravljanja otpadom i kada smo dobili mišljenje, to mišljenje je bilo servirano više puta u javnosti kao zvanični stav Evropske komisije, kao što je sad. Danas je ovdje bilo rečeno da kvalitet Izvještaja odgovara, tj. da je dobar jer je to mišljenje ECRANovog eksperta.

Sve komentare koje budemo želili da vam uputimo vezano za SPU dostavićemo vam pisanim putem do 25.02.

Odgovor/Komentar: Brankica Cmiljanić Jokanović

Ne želim da ulazim u polemiku zato što je Martin bio angažovan od strane Green Home kao konsultant kada je bilo riječi o hidro elektrane na Morači, a sada vam ne valja. Kada je riječ o Evropskoj komisiji nemoj da mijenjamo teze. Znači, Evropska komisija je od starta bila upoznata sa ovim projektom, a konsultanti su dali svoj doprinos putem komentara. Niko ne stoji iza dokumenta na način da je potpisan. Smo su doprinijeli kvalitetu dokumenta.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Drago mi je da smo se danas sreli. Koliko se sjećam da u okviru pravljenja Scoping report bili ste pozvani i koliko sam shvatio da ste Vi personalno i prisustvovali, posle sam, takođe shvatio da ne prisustvujete više. Nikada niste tražili da se sretnete sa mnom. Da ste tražili izašao bih u susret, vrlo rado da sretnem sa Vama. I mogu da se sretnem od sad kad god želite i uvijek su Vam moja vrata otvorena da razgovaramo o svemu što Vam nije jasno i što Vi smatrate da je ne dovoljno transparentno.

Što se tiče ne dovoljno upoznate javnosti, u uvodnom izlaganju sam napomenuo da smo se mi odazivali za svaku emisiju i na svaki poziv novinara iz ma kog časopisa on dolazio, pozicionog, opozicionog, inostranog nismo ostavili uskraćenog odgovora. Pokušavali smo da budemo čak i gosti na izvjesnim emisijama koje imaju taj karakter da budu gledane, u kome u direktnom dijalogu sa voditeljima ste u prilici da objasnite nešto. Ja vam iskreno kažem, a Vi to možete i provjeriti, Ja Vam mogu dam i koje emisije smo pokušavali, da objasnimo ljudima o čemu se radi. Nikada nismo bili pozvani. A zašto nismo bili pozvani? Moja pretpostavka je da javnost, odnosno mediji Crne Gore su orjentisani tako da povećaju gledanost ili da povećaju profit. Mi gostovanjem u tim emisijama, koje su bile karaktera da mi objašnjavamo nešta što će da bude za 20 – 30 godina, vjerovatno nismo bili atraktivni da bi se, u datom momentu, oni organizovali da nas pozovu, tako da jednostavno nismo bili u prilici. Ali predavanja su držana. Tamo gdje nas je neko zvao, mi smo dolazili i pričali o ovome. Ja se slažem sa Vama da možda javnost ne zna dovoljno, ali javnost i onako, tj. treba posebno vrijeme da prođe da bi oni zaživjeli sve ove informacije. Oni jednostavno razmišljaju na nivou dnevnom i na nivou trenutnom. Ako treba da pričamo kao gosti u nekoj emisiji, ja ili neko ko je u Parlamentu dao izjavu takvu i takvu, ja što pričam o resursu, i o nečem što će da utiče na generacije koje dolaze, za medije je uvijek atraktivnije ono što je aktuelno i oko čega narod priča. Da li je to realiti ili je to skandal ili iz Parlamenta neka dnevno-politička aktivnost, to ocjenjuju oni koji upravljaju medijima. Ja ne vidim drugi način osim da idemo od kuće do kuće, pa da pričamo sa narodom oko nafte i gasa. I naš pokušaj da objasnimo o čemu se radi, nije baš dobro došao. Ovo je jedna

od stvari. Evo napravili smo Javnu raspravu, pogledajte koliko je ljudi došlo. Pogledajte koliko je javnost zainteresovana za to. I sada, hoćete li reći da smo mi krivi za to što javnosti ovdje nema? Nismo.

Prostorni plan posebne namjene je definisan za obalno područje. Mi smo sve podatke neophodne i sve naše planove dostavili obrađivaču Plana. U PPPN ulazi i ova aktivnost u dijelu u kojem je to bitno za Prostorni plan. Nismo krili ništa. Javna rasprava o Prostornom planu je u toku, pa neka se pokaže to.

Pomenuli ste Direktiva koja je do 2030. o prestanku korišćenja fosilnih goriva. Nije to prva Direktiva u tom pravcu. Rekli ste da su potpisnice 200 zemalja, ja ne znam koje su to zemlje. Ja ne vidi šta ćemo da koristimo posle 2030. godine. Gas? Gas je fosilni. Ugalj? Ugalj je fosilni. Nafta? Nafta je fosilna. Imamo energiju sunca i energiju vode. OK ako smo se obavezali, ali mi sada idemo da istražujemo, ne znamo imamo li ili nemamo. Ali korišćenje, ne mislimo mi ovdje da prerađujemo naftu i gas. Mi ne prerađujemo naftu, mi je samo valorizujemo tako što će ona da ide na tankere i u rafineriju. Ne možemo se u tom dijelu ograničiti na ne korišćenje, to bi značilo da ne koristimo naftu i benzin za sopstvene potrebe, to je korišćenje. U ovom dijelu, ne koristimo mi naftu da bi je preradili tu, već je koriste u rafinerijama u drugim zemljama.

Direktiva za Off Shore Safety, kao što znate, donešena je 2013. godine. Evropska komisija je nakon što se desilo sa Macondo što se desilo, donijela ovu Direktivu. Vi nas pitate da li smo je implementirali. Mi smo je, pogledajte na sajtu u Javnom pozivu, i on Vam je dostupan od prvog dana, i prije nego što je ratifikovana Direktiva u Evropskoj komisiji i stupila na snagu, mi smo obavezali sve koji budu aplicirali da je koriste i da moraju raditi sa tom Direktivom. Pogledajte Javni poziv i on vam je dostupan.

Ne bježimo mi od toga da zaštitimo sebe i sve smo predvidjeli da zaštitimo sebe. Ono što je Vaše pitanje je pitanje da li mi to uošte treba da radimo ili ne. Iz svega ovoga Vi imate dilemu da li mi da istražujemo ugljovodonike i proizvodimo ili ne. Ali niste ni Vi ni ja taj koji određuje to. Ustavom su podijeljene nadležnosti i nivoi vlasti. Parlament je 2010. godine, kao vrhovno zakonodavno tijelo donijelo, po principima demokratije, propisane Ustavom, Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika. Parlament je donio Zakon. Parlament je taj koji je odlučio da država Crna Gora se bavi ovom aktivnošću. Takođe, nije Vlada ta koja će potpisati ugovor, tj. ona će ga potpisati, ali je Parlament taj koji će donijeti odluku da li će se Ugovor prihvatiti i potpisati. U leks specijalis zakonu je propisano da je Parlament taj koji donosi konačnu odluku oko ovih ugovora, a ne Vlada. Vlada predlaže, a Parlament usvaja. Ja mislim da nemate ni jedan ugovor, osim ako ne insistira Parlament za neke projekte, da je propisano kroz Zakon da Parlament donosi odluku oko obligacionih odnosa između Države i naftne kompanije, osim u ovom slučaju. Mi smo to namjerno uradili. A zašto? Zato što nam je potrebno za ovu aktivnost dobijanje što većeg konsenzusa kroz elemente parlamentarnog sistema koji je na snazi u državi Crnoj Gori. Nismo niti Vi, niti ja kralj koji donosi odluku kako će nešto da se uradi. To se radi kroz Parlament. Podsjetiću Vas da ti koje ste gasi su u Parlamentu 2010. godine donijeli odluku skoro koncenzusom, smo odbornici jedne političke partije nisu glasali za usvajanje Zakona. Sad ovi ugovori o kojima mi pričamo, a za koje Vi kažete da nisu transparentni, a mi kažemo da su tri godine tamo i da možete da ih pregledate, oni će takođe da budu na zasjedanju od prvog marta u Parlamentu i na koje će parlament dati konačnu odluku. Ne Vi, ni ja. Moje je da ih predložim Parlamentu koji predstavlja cjelokupno društvo Crne Gore izabrano na izborima, predstavlja državu Crnu Goru, će odlučiti da ili ne. I naravno, kroz glas onoga koga ste birali iznijeće te svoj stav, kao što ću ja iznijeti svoj stav. Tako da to nije odluka između mene i vas i ne možemo dati sebi pravo da o tome odlučujemo. Mi ćemo poslati naš predlog, a Parlament će se izjasniti. A zašto Parlament? Jer je ovo posao koji ne treba da zavisi od dnevne politike i od toga da li vi sjedite sa ove strane sa mama ili sam ja tamo sa vama ili smo u različitim političkim partijama. On zavisi od Zakona i od zakonskih uslova i ono što vi obavezujete nekoga, je mnogo bolje da obavezete kroz nivo Parlamenta i odluka koje su donijete kroz Parlament, koje imaju nivo zakona.

Pitali ste za ugovore. Je li Vi znate kolika mi ugovora imamo? Kolika modela ugovora? Mi smo razvili tri modela ugovora. Jedan model ugovora je Production Concession Contract kojim se određuju odnosi između Države, kao koncedenta i naftne kompanije. Drugi model

ugovora je Joint Operating Agreement, ugovor koji govori o tome kako će kompanije da rade između sebe. Mi nismo potpisali ugovor samo sa jednom kompanijom i nismo potpisali sa konzorcijumom jedne kompanije, već sa svakom posebno ili ćemo potpisati i mi kroz Joint Operating Agreement kontroliramo kako oni rade između sebe. Između ostalog, u tom ugovoru će se naći da su dužni da na sastancima koje održavaju, a vežu se za Crnu Goru, nikad ne održi nijedan sastanak, a da ne bude predstavnik države na tom sastanku. Koji nema pravo da učestvuje, komentariše iznosi stavove, ali ima pravo da sluša šta oni planiraju da urade u državi Crnoj Gori. Treći model ugovora je Accounting Agreement, odnosno kako se vrše računi i obavlja plaćenje. Vi ste u svom proglasu napisali da je većina profita na naftnoj kompaniji. Nije tako, zato što je kod nas Royalty + Tax sistem. Royalty znači da od 2 – 12 % od ukupno proizvedene količine ugljovodonika pripada državi Crnoj Gori, prije odbijanja bilo kakvih troškova, zasnovano na zapremini 2 – 12 % zavisno od dnevno proizvedene količine. Što proizvedu više, moraju da plate više. Drugi vid je super porez, porez na profit. Kad se sabere Royalty i super porez od 54 % dobija se da je prihod države od ove aktivnosti od 62 – 68 % neto profita naftne kompanije. Na vašu konstataciju da je profit naftnih kompanija, ja vam kažem da nije, zato što je Zakon, ovo nije stvar Javnog poziva. Mi nismo licitirali javne nabavke pa da onaj ko nam ponudi više, da toga prihvatimo da bude ovde. Mi smo fiskalni sistem uredili kroz Zakon i podzakonska akta i nije bio element Javnog poziva. Nije bio kriterijum na osnovu koga smo se odlučivali. To je obavezujući parametar za sve one koji se bave ovom aktivnošću i takav je za jednog i za svakog drugog, petog, bez obzira koja je kompanija. A Vi se uvjerite u to, to vam stoji, pa pogledajte. To radimo zato što će od profita 62 – 68 %, zavisnosti od nivoa royalty koji se plaća pripadati državi Crnoj Gori. To nismo ugovarali jer su to zakoni i podzakonska akta i oko toga se ne pregovarati ugovora. To nije element ugovora, nego je zakonska obaveza, kao što je zakonska obaveza da plate PDV. U ugovoru se ne stavlja PDV, on je obaveza, ne stavlja se porez, on je obaveza, te je obaveza. Ugovori koji su objavljeni i koji su danas biće izmijenjeni. Nijedna suštinska stvar nije izmijenjena. Ugovori su samo poboljšani, jer su tri godine bili nacrti, koji su bili dostupni javnosti. Ugovor je standardizovan i važi i za Eni, i za za Novatek ili za Energean ili za Marathon, ili za Ekson ili za bilokoga, zato što su standardizovani. To je standard. Ugovor je koncipiran tako da bi smo izbjegli da pregovaramo sa naftnim kompanijama. Ne štitimo mi naftne kompanije, nego državu. Nismo mi PR naftnih kompanija. Oni nisu došli ovdje zato što smo mi ovdje, već su došli zbog našeg resursa. Resursa koji pripada nama. I upravu ste oni dolaze svuda i svuda rade. Rade i u Nigeriji, i u Angoli, ali kako se ponašaju? Ponašaju se onako kako im država dozvoljava. U Nigeriji Eni kontrolirše cjevovod koji je dugačak 3.000 km. Nigerija je država koja je otkrila resurs, ali ona nije Norveška. Ona je suprotno od Norveške. Ona je nesreća za zemlju. Ja ne želim da dubemo Nigerija, naravno. Ja želim da budemo slični Norveškoj, koliko je moguće. A vi mene ubjedite šta to nismo uradili da to bude tako. Evo sve vam je dostupno. Stojim vam na raspolaganju 24 sata. I spreman sam da popravim sve što nije dobro. To moja obaveza, jer resur pripada ljudima koji ovde žive i koji će živjeti ovdje.

Indukovana seizmičnost je nešto specifično. Daću vam primjer. Crna Gora je izuzetno seizmički osjetljiva, zato što se mi nalazimo u tektonskom području koje je vrlo aktivno. Aktivna seizmičnost znači da su tektonski procesi koji su izdigli lanac Dinarida, vrh Dinarida je nekada bi dno mora, tektonski procesi su ti koji su sediment sa dna mora doveli do visine od 2.000 m. To je kontinuirani proces usled kretanja konvencionih ćelija koje se nalaze ispod moho diskontinuitet koji proizvode energije koje kada dolaze do kretanja terene čvrstih površina koji se lome i pri tome oslobađa energije i javlja se ova seizmičnost, odnosno zemljotresi koje mi znamo. Indukovana seizmičnost je nešto što se javlja u regionu Pivskog jezera koje usled toga što je jezero koje je tamo kao akumulacija opteretilo stijenske mase i u tim stjenkim masama javljaju se specifični poremećaji koji prouzrokuju tu indukovanu lokalnu seizmičnost i to su zemljotresi 1-2 magnitude do maksimalno 3 i vrlo plitkih hipocentara. Znači to je ispod omotača jezera, možda u regionu od 500 m. Svi su zemljotresi tu. Tektonski zemljotresi kojima smo mi izloženi, odnosno u kome je 1979. godine srušena cijela Crna Gora, su nešta što se dešava na dubinama od 17 pa na dalje km i enormne su snage. Svi objekti u Crnoj Gori su otporni ili su bar po standardima otporni na zemljotrese koji su propisani mikroseizmičkom realizacijom i sredine u kojoj se određeni zemljotresi mogu

desiti, pa je tako za Bar to 9 stepeni. Ako je bilo koji objekat otporan na 9 stepeni ili 10 stepeni prave seizmičnosti, indukovana seizmičnost nema nikakav uticaj. Ja nikada nisam čuo da ova aktivnost može uticati na seizmiku, a sa druge strane ovo su instalacije koje su najčešće vezane sidrima za dno i vrlo su otporne na bilo kakvu tektonsku seizmičnost. Ako su otporne na tektonsku seizmičnost, onda su otporne i na indukovanu, jer indukovana je lokalana.

Odgovor/Komentar: Predrag Ratković

Contingency plan, Imamo Nacionalni plan od 2011. A da bi došli do toga Nacionalnog plana mi smo imali ogroman broj aktivnosti. Imali smo zadnjih 15 godina ratifikaciju skoro svih relevantnih konvencija Međunarodne pomorske organizacije, pa smo onda u tom dijelu napravili i Zakon o zagađenju mora sa plovnih objekata, pa je taj Zakon predvidio da Crna Gora mora ispoštovati sve ono što međunarodne konvencije pred nju stave to su da obavlja aktivnosti kao Coastal State, Flag State i Port State. Kao Coastal State jedna od aktivnosti je traganje i spašavanje na moru i zaštita mora od zagađenja, jer šta god da radimo na zaštiti mora od zagađenja nama je prevashodni cilj zaštita ljudskih života. Kada su se stvorili ti uslovi, stvorili su se i uslovi za izradu Nacionalnog plana. To je jedan od prvih organizovanih sistema u Crnoj Gorivezan za zaštitu mora od zagađenja sa plovnih objekata i on je značajan što definiše Upravu pomorske sigurnosti kao nosioca tih poslova. Ali treba da shvatite da je Nacionalni plan nešto što je podložno promjenama. On u sebi ima i funkcionalne cjeline, ima prepoznate subjekte i po pitanju zaštite mora od zagađenja i po pitanju traganja i spašavanja na moru i ako postoji nezavisan plan traganja i spašavanja na moru. Mi smo o ovim aktivnostima mislili mnogo ranije, jer je oprema jako skupa, tako da smo još 2007. godine ušli kroz određene projekte Evropske unije, tko da smo u sklopu tih projekata nabavili i određenu opremu za zaštitu mora od zagađenja i uspostavili smo VTMS sistem, odnosno sistem za nadzor i upravljanje pomorskim saobraćajem. Mi smo, uzevši u obzir da je oprema skupa i zbog nedostatka kapaciteta, napravili, prošle godine, sporazum sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Vojskom Crne Gore o zajedničkom djelovanju, pa smo uradili Studiju procjene rizika, pa najosjetljivijih područja da bi smo znali kolika nam oprema treba u odnosu na sredstva koja ćemo da dobijemo i gdje ćemo tu opremu da lociramo, pa smo mi u prvom momentu prepoznali što treba da zaštitimo opremom kojom raspolazemo.

Tačno ste prepoznali da nismo ratifikovali Direktivu 2013/30. To je prvi dokument koji kaže što bi po pitanju sigurnosti trebala da ima neka instalacija za naftu i gas. Zašto? Zato što Međunarodna pomorska organizacija nije to prepoznala, mada je ona to kroz MARPL i druge konvencije definisala, ali je na neki način stavila do znanja stavljajući naftnu platformu u definiciji plovnog objekta, tu ga je ona na neki način limitirala u smislu da zabranjuje ispuštanje određenih zagađujućih materija u more. Međutim postojao je jedan dokument koji je predhodio ovoj Direktivi, a to je nešto što smo mi ratifikovali, a to je Off Shore protokol Barselonske konvencije, a on je bio vezan više za Mediteran, međutim Evropska Unija je nadogradila taj protokol i napravila Direktivu koja kaže što po pitanju sigurnosti treba da ima taj plovni objekat. A mi smo znajući, ne za ove aktivnosti tada, ali znajući da mi treba da zaštitimo pojas otvorenog mora jer sutra ta platforma može da se tretira u našem smislu, ne u smislu nadoknade štete, ali u smislu zaštite mora od zagađenja kao plovni objekat, mi smo bili preduzeli dosta aktivnosti po tom pitanju, pa smo to unijeli u zakon, što sam već rekao, što je zabranjeno vezano za ispuštanje, a u međuvremenu smo ulazili u druge projekte da bi taj scenario naše procedure zaštite mora od zagađenja oplemenili na način da bi mogli da reagujemo u slučaju velikih izlivanja u more. Mi smo svjesni činjenice da to nećemo moći sami. Oprema je skupa.globalno, sad smo to uradili na međuministarskom nivou, a u buduću ćemo to da radimo kroz regionalne programe i sa zemljama u okruženju da bi to zagađenje dočekali spremni. Mi moramo da stvorimo sistem, da u slučaju da do toga dođe, da možemo svi zajednički da otklonimo posljedice, jer je vrlo važno da nafta ne dođe do obale. Tako da smo sada i sa CETIjem u nabavci određene opreme.

Odgovor/Komentar: g-din Ricardo Khoury

U naftnoj industriji postoje razne vrste radioaktivnog otpada, a onaj koji se najčešće javlja je prirodni radioaktivni otpad. Ovo se najčešće događa iz razloga što se ugljovodnici vade sa izuzetno velikih dubina i obično kada se ugljovodnici vade oni u sebi sadrže djeliće radioaktivnog otpada. Ovaj otpad se javlja prilikom transporta ugljovodnika cjevovodima, jer se tada ove čestice zadržavaju na cijevima, tako da se potreba odlaganja radioaktivnog otpada javlja kada se javi potreba za reparacijom cijevi ili njihovim odlaganjem. Kako smo upoznati sa činjenicom da Crna Gora nema dovoljno kapaciteta da odlaže ovu vrstu otpada, onda su operateri zaduženi za odlaganje ovog otpada van Crne Gore. Postavili ste jako dobro pitanje, a to je kako ćemo zaista biti sigurni da će operatori biti odgovorni i da će ovu vrstu otpada odložiti van Crne Gore na adekvatan i propisan način. Operatori treba da izrade detaljan Plan upravljanja otpadom kojim će se jasno klasifikovati svaka vrsta otpada i gdje će se jasno navesti koja je količina tih otpada, pri čemu naftnim kompanijama ne treba dozvoliti da započnu sa bilo kakvim aktivnostima prije nego što ovaj Plan dobije adekvatno odobrenje i saglasnosti.

U toku učešća stručne javnosti u scoping fazi naveli ste da paspolažete određenim studijama i određenim podacima i nputima, međutim, koliko smo upoznati, nikada ismo dobili te podatke koje ste Vi navodili i koje ste pominjali, a to bi nama bilo izuzetno korisno kako bi smo upotpunili sliku vezano za osjetljiva područja, za područja koje naftne kompanije treba da izbjegavaju, odnosno da se trude da zaobiđu sa svojim aktivnostima.

Takođe, vezano za eko sistem, odnosno za uticaj istraživanja i proizvodnje ugljovodnika, sama površina zahvata ovih aktivnosti nije toliko velika da bi ugrozila eko sistem.

Takođe, ono što bi nam bilo jako korisno je vaše zapažanje za ove zbirne uticaje, jer jedna od strana ove SPU je da se sagledaju zbirni uticaji i da se vide kakvi su njihovi rezultati, odnosno koje su posljedice. Tako ako bi smo dobili vaše komentare o ovom zbirnom uticaju i da ih uvrstimo u revidovanu verziju ove SPU.

Takođe postavili ste pitanje vezano za odlaganje isplake i krhotina koje se oslobodi tokom ovih aktivnosti. Vlada Crne Gore neće dozvoliti odlaganje u more bilo kakvih sadržaja koji su nastali tokom ovih procesa koji u sebi sadrže naftu, već će biti dozvoljeno ispuštanje samo onih koji su na bazi vode. Svi ostali sadržaji koji su na bazi bilo kakvih drugih materijala će se smještati na platforme i odlagaće se van Crne Gore.

Takođe tražili ste detaljniji osvrt na uticaje ovih aktivnosti na turizam i na ribarstvo, tako da se u naprijed radujemo komentarima koje ćete nam dostaviti.

Odgovor/Komentar: g-din Aleksandar Duborija

Ovaj dokument je radio multidisciplinarni tim koji je formiran od strane Konzorcijuma koji je dobio posao na tenderu. U sklopu multidisciplinarnog tima su bili stručnjaci različitih profila, a uporedo, Ministarstvo ekonomije je formiralo Radnu grupu, koji nisu članovi multidisciplinarnog tima. Radnu grupu su činili stručnjaci različitih profila koji su pratili sav tok izrade ovog dokumenta i oni nisu članovi i potpisnici. Ovo navodim zbog pominjanja učesnika ECRANa. To su eksperti koji su samo pridruženi Radnom timu koji je pratio izradu ovog dokumenta. Ništa više. Svojim prisustvom je dao neki kvalitet ili do svoje komentare.

Što se tiče istraživanja i podataka na osnovu kojih je urađen ovaj dokument, za potrebe ovog dokumenta izrađen je veći broj baznih studija iz kojih smo crpili podatke za prikaz potencijalnih uticaja. Da li su to dovoljni podaci ili nisu, to će suditi javnost stručna, laička, reviziona komisija itd. Ali svakako i mi smo spoznali to i predložili da na sljedećem nivou izrade dokumentacije, u ovom slučaju Elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu budu izvršena u toku i prije njegove izrade, sva potrebna istraživanja i tek tada da se odobri, odnosno da se da saglasnost na izvođenje projekta ili ne odobri.

Pitanje/Komentar: Kurgaš Mirsad, NVO Broj 19

Sve je ovo već viđeno i doživljeno. Usudujem se reći da predstavnici Vlade ne raspolažu pravom na glavno povjerenje. Od proklamovanja Crne Gore kao prve ekološke države, nijesmo daleko odmakli, naprotiv. Čak se i obični građani mogu u to uvjeriti. Kod nas u Baru tzv. Zelena ostrva su Potenkinova sela. Divlje deponije niču na svakom koraku, pa ih možemo naći i na vrhu Rumije. Reciklaža i odgovarajući kontejneri su misaona imenica. Na kom nivou je građanska svijest, to nam najbolje pokazuje protest koji su zaprijetili mještani Mrkojevića, nakon informacije o planiranom azilu za napuštene životinje. Izgradnja

Regionalne deponije ovdje nije poručila ni najmanji znak negodovanja i ako se nalazi na jednoj od najatraktivnijih lokacija crnogorskog primorja gdje bi trebali biti hoteli.

U Baru, kome je Bog podario u prosjeku 300 sunčanih dana godišnje, rijetkost je vidjeti čak i solarne kolektore. Na putu kroz Tursku prema Siriji, da naglasim ne ovih dana nego prije nekih 7 – 8 godina, na malte ne svakoj udžerici ste mogli vidjeti solarne panele, a da ne govorim o stanbenim zgradama čiji krovovi su bili načičkani solarnim kolektorima i baterijama. Naša realnost je mislim, već pomenute deponije.

Ovih dana je ponovo aktuelana ulcinjska Solana. Na žalost ovaj projekat o kome govorite ne iznenađuje, pa je tako za očekivati da se ubrzo aktualizuje projekat gasne elektrane u Baru, gdje je pravljeno ulaganje, kako govore neke informacije, 1,9 milijardi dolara.

„Bombarduju“ nas svakodneвно vijestima o najbrže rastućoj ekonomiji, vjerovatno u skladu sastarim Gebelsovskim trikom da sto puta ponovljena lažpostaje istina.

Kako sve ovo što ste iznijeli korespondira sa propratnom ekološkom Crnom Gorom i kako bi se sve to uklopilo sa našm najvažnijom privrednom granom – turizmom. To nam je, nažalost najvažnija privredna grana isključivo iz razloga što nam je sve ostalo uništeno, pokradeno, prodato u bescjenje.

I kao zaključak ovom projektu, za rad dobrobiti naših potomaka, treba suprotstaviti svim raspoloživim sredstvima. Nije potrebno ostati do kraja ovog termina predviđenog za raspravu iz prostog razloga što je sve više nego jasno. Ostalo je još da dokusurimo ono prirodnih resursa što je preostalo. Uskoro od Vlade možemo da očekivati kontejnere sa radioaktivnim i elektronskim otpadom, koje kako kžu je isto tako profitabilno.

Pitanje/Komentar: Ines Mrdović, NVO MANS, istraživački centar

MANS je zainteresovan za Projekat istraživanja i proizvodnje nafte i gasa, prevashodno zbog činjanice da kada se pomenu naftne kompanije, onda je tu u startu sumnja na korupciju, a kada je u pitanju Vlada Crne Gore, predvođena aktuelnim Premijerom, onda je tek tu sumnja na korupciju. Nisam mislila da se dotaknem pitanja transparentnosti, ali prosto moram. Ovaj događaj je potpuna i prava slika one čuvenetransparentnosti Vlade Crne Gore. Dakle mi smo ovde iz nevladinog sektora i ovde vidim predstavnike Vlade, obrađivače dokumenta i predpostavljam dijela Vladinih institucija. Kada Vlada Crne Gore treba da potroši stotine i stotine hiljada eura za angažovanje razno-raznih konsultanata, kada treba da potroši desetine i desetine hiljada eura za dnevnice, predpostavljam da su danas svi dobili dnevnice za dolazak u Bar, za dnevnice, za telefone, za šta god drugo onda se ima novca, a kada treba objaviti dva ili tri oglasa na nakom lokalnom mediju, na radio Baru recimo danas ili na nekoj lokalnoj televiziji ili ne daj Bože na državnoj televiziji ili na nekoj drugoj privatnoj televiziji, onda za to nema novca. Ako Vlada Crne Gore u konkretnom slučaju Ministarstvo ekonomije, smatra da je čitav posao u vezi transparentnosti ovog procesa, odnosno ukupne voe Javne rasprave završila na način što je prije ne znam koliko dana ili sedmica objavljena informacijai to samo na site Ministarstva ekonomije da se otvara Javna rasprava i da će tad i tad biti organizovane javne debate, to prosto nije dovoljno. Znači ima se načina, ima se modrla kad se to hoće, ali se očigledno neće i Vladin je, očigledno u ovom slučaju interes da što manje ljudi bude upoznato sa kompletnim projektom istraživanja nafte i gasa u crnogorskom podmorju. A pro po transparentnosti, ovdje se pričalo o nacrtima ugovora, jeste tačno, oni su od početka 2014. godine objavljeni na Vlainom site, ali se radi o nacrtima ugovora. Nas iskustvo, odnosno analize razno-raznih ugovora koje Vlada u različitim oblastima privatizacije, energetike do urbanizma, čega god, zaključivala. Iskustvo nas je naučilo da ono što je u nacrtu ugovor i ono što Vlada posle usaglas i dogovori prosto su različite stvari i s tim u vezi je vrlo indikativno da u periodu trajanja Javne rasprave Vlada prosto nije objavila ono što je zaključila sa potencijalnim investitorom i što će uputiti Parlamentu na dalje izjašnjenje. Čuli smo ovdje od predstavnika Vlade da su se u Ministarstvu, zaboga trudili da budu javni vezano za ovaj Projekat i da su svi dokumenti bili dostupni i javni. Ja prosto želim da apostrofiram samo jednu stvar. Istraživački centar MANSa, negdje od 2013. godine pa na dalje je tražio gomilu podataka vezano za ovaj projekat i dobar dio tih podataka je proglašen tajnim. Za Boga u pitanju su poverljive i komercijalne informacije, a dans vam ne treba mnog, osim toga, da budete makar malo obučeni na internetu pa da možete da dođete do gomile finansijskih

podataka koji se tiču različitih kompanija koje su eto, iskazale zainteresovanost da učestvuju na ovom Tenderu koji je Vlada objavila.

U svakom slučaju, da ne trošim više riječi za transparentnost, ja ću se saglasiti sa stavom koleginice iz Green Home da je ova Javna rasprava potpuno figurana. Sad mi se čini da je ovaj događaj, ovaj dezavujisan u dobroj mjeri i da je on manje-više obesmišljen. Prosto se radi o tome da je dokument o kojem danas treba da se raspravlja, prosto jedan zakašnjeli dokument, upravo iz ovog razloga da ka Parlamentu treba da idu nacrti ugovora. Tri nacrtu ugovora, koji su već ispregovarani. Znači mnoga rješenja su očigledno tehnička, dominantno već dogovoreno. I moram reći da na u MANSu to ne iznenađuje. To je ponašanje Vlade kontinuirano iz godine u godinu. Ona je prosto ne transparentna i x, y puta građane dovodi pred svršen čin.

Čuli smo, takođe, da bi trebalo Vlada da se stara o resursima. Trebalo, na trebalo, nego mora. To je prosto zadatak svake Vlade, ali mi smatramo da se treba, odnosno mora brinuti o resursima na održiv način, a strahujemo da ovaj Vladin Program za istraživanje i proizvodnju nafte i gasa prosto ne nudi održiv razvoj Crne Gore. On je direktno suprotstavljen turizmu i to smo mogli ovdje da čujemo. Suprotstavljen je turizmu koji nam na godišnjem nivou donosi, nekih 800 miliona eura, makar prema zvaničnim podacima. I ono što posebno zabrinjava je da Vlada uopšte nije ukalkulisala, dakle javnosti do danas nije predočila ni jedan podatak koji bi mogao da pokaže uticaj na prihode turizma u koliko se krene sa ovim projektom. Sa druge strane, mi već sada možemo da procijenimo da će biti ogram uticaj, ne samo na ovaj svijet ovdje, biljni, životinjski, koji god, već da će nas povezane investicije, pričam o finansijskom uticaju, koštati na stotine i stotine miliona eura. Šta su koristi? Na drugoj strani to nam nije predočeno, osim ove bajkovite priče da ćemo mi jednom, nekada biti Norveška. Meni je teško da zamislim Norvešku na Balkanu. Potpuno ne za mislivo.

Želim da se osvrnem na nekoliko, i citiraću neke rečenice iz ovog dokumenta, o kojem se danas ovdje govori. Tiče se socio ekonomskih uticaja. Prosto neke stvari koje su prikazane u ovom dokumentu, eto, ono ne možete da se otmete utisku a da ne kažete Bože, vrijeda se inteligencija. Prva stvar promjene u dohodku i dohodku po stanovniku, pa se onda tamo kaže da se u fazi proizvodnje očekuje da eksploatacija ugljovodonika vodi smanjenju računa za uvezeni gas i rastu izvoza, dovodeći tako do ukupnog neto rasta domaće proizvodnje. E onda pozitivni uticaji na Nacionalnom nivou, smanjenje nestašica naftnih proizvoda i obezbjeđenje energetske resursa sa zemlje. Dakle, bez i jednog jedinog konkretnog podatka.

Turizam, ovo je zaista pikantan dio. Operateri nafte i gasa obično, potenciram obično vode računa o svojoj reputaciji i pridržavaju se veoma strogih procedura kako bi izbjegli uticaj i doprinjeli životnoj sredini i društvu u kom obavljaju svoje aktivnosti. Pozitivni efekti se očekuju od priliva stranaca koji će biti zainteresovani za istraživanje prirodnih ljepota Crne Gore i njenih turističkih ponuda i mogu dijeliti svoja iskustva sa drugima kao i od uključivanja operatera u promociju turizma kao dio njihove šeme društvene odgovornosti da bi dodatno očuvali životnu sredinu u Crnoj Gori i stoga doprinijeli razvoju turizma. Prosto farsično. Neko će da dođe ovdje zbog profita, pričamo o naftnim kompanijama, sami smo negdje kroz dokument konstatovali da predstavljaju države u državi, i sad će neko baš toliko da vodi računa o tamo zaštiti životnog prostora, o tome kako će da vrši istraživanje i tome slično. Pri tome Vlada nema apsolutno nikakvog iskustva i to otvoreno priznaje da kontroliše naftne kompanije. Evo čuli smo neki poziv da mi zajedno kontrolišemo naftne kompanije, zaista ne bih to komentarisala.

Stvaranje radnih mjesta, pa se onda tu kaže, primjena Programa zahtjeva kvalifikovanu i nekvalifikovanu radnu snagu, to je prilika za nezaposlene da nađu posao i prođu obuku, a doprinjeće smanjenju stope nezaposlenosti i popraviti kvalitet života lokalnog stanovništva. Pa onda se pominju, tamo neka, indirektna zapošljavanja i tome slično. O čemu se ovdje konkretno slučaju radi? Ni ovdje ni jenog konkretnog podatka. Sve nešto maglovito. Znači građanima na primorju, ovdje, ne samo građanima na primorju, već generalno građanima kao da se prodaje magla.

Šta još da apostrofiram, a da ne oduzmem praviše vremena. Imala bih nekih pitanja, ali mislim da ću odustati od njih. Ne mislim, nego ću definitivno doustatati od njih. Ali, eto, možda

bih smo ovako nausput da pmenem da javnosti nije predloženo iskustvo Novateka kada je u pitanju istraživanje u podmorju mora. Dakle da li ta kompanija ima istraživanja te vrste? Onda, javnosti se ne predložava koji su trenutno najveći projekti koje Novatek sprovodi i da li ti projekti škripe. To bi bilo vrlo zanimljivo da crnogorska javnost sazna. Ili bi recimo bilo zanimljivo da se sazna, evo najavljuje se da ove godine počinju ta istraživanja, pa recimo, čisto da vidimo koliko bi u ovoj godini država prihodovala.

Na enisu pitanja. Smo nausput pominjem i zaista ne želim odgovor, pošto vidim da je ovaj događaj sam po sebi poprilično obesmišljen i dezavujisan i nema potrebe da mi se odgovara.

Samo još, ovo, na kraju poruka MANŠa vezano za ovaj Projekat jeste da ono prilično smo zabrinuti upravo zbog načina na koji ga Vlada sprovodi, krajnje netransparentno, bez validnih podataka, validne dokumentacije, koja se krije od javnosti, bez pravih efekata koristi na jednoj strani, odnosno štete na drugoj strani, prosto uzimajući u obzir niz drugih projekata koje je Vlada realizovala u različitim oblastima. Prosto negdje strahujemo da je i ovo novi projekat od kojeg će dominantno korist imati privatne kompanije, a da sa druge strane mi građani i ako ćemo plaćati pitanje je da li ćemo imati neke efektivne koristi od toga.

Još jedno dodatno pitanje. Da li će Vlada da danas uputi poziv crnogorskim redakcijama i da pozove novinare da sutra prate Okrugli sto u Podgorici?

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Da li želite na njega odgovor? Mislim da nećemo.

1.1.3 Javna rasprava o nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore i nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, održana u Podgorici, dana 18.02.2016. godin

Javna rasprava je održana u prostorijama Narodne biblioteke Radosav Ljumović, u periodu 11:00-14:30 h. Poziv za Javnu raspravu je objavljen u dnevnom listu „Pobjeda“ i na internet stranama Vlade Crne Gore, Ministarstva ekonomije, E-uprave, petroleum.me, Agencije za zaštitu životne sredine i primorskih opština, i trajala je do 25.02.2016. godine, sa naknadnim obavještenjem o vremenu i mjestu održavanja Okruglih stolova, dana 25.01.2016. godine. Ispred Vlade Crne Gore, obrađivača Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, Javnoj raspravi su prisustvovali:

- G-đa Dina Skarep Radonjić, Uprava za ugljovodonike,
- G-din Vladan Dubljević, Uprava za ugljovodonike,
- G-din Aleksandar Duborija, konzorcijuma CAU, Elard i ITI, obrađivača SPU,
- G-din Ricardo Khoury, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Rachad Ghanem, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Dima Al Haj, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Zorica Babić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Dušan Slavnić, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-đa Andrijela Vicić Četković, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Mladen Vuksanović, konzorcijuma CAU, Elard i ITI,
- G-din Predrag Ratković, Uprava pomorske sigurnosti,
- G-din Radosav Čović, Ministarstvo ekonomije,
- G-đa Ljiljana Maksimović, Ministarstvo ekonomije
- G-đa Bobana Knežević, prevodilac

Pored toga, Javnoj raspravi su prisustvovali u formi posmatrača i:

- G-đa Brankica Cmiljanović Jokanović, Ministarstvo održivog razvoja i turizma,
- G-đa Jovana Žarić, Agencija za zaštitu životne sredine,
- G-đa Tamara Brajović, Agencija za zaštitu životne sredine,
- G-đa Marta Brkić, ECRAN

Javnu raspravu je otvorila, Dina Skarep Radonjić, koja je pozdravila prisutne i predstavila prisutne članove tima koji su radili na izradi nacrtu Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore. Nakon uvodnog obraćanja g-đe Dine Skarep Radonjić, uslijedile su prezentacije nacrtu Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore, koju je predstavio g-din Vladan Dubljević, i SPU, koju je predstavio g-din Ricardo Khoury. Zatim je g-đa Marta Brkić, pojasnila prisutnima učešće eksperata ECRANa u ovom projektu. poslije čega je otvorena Javna rasprava.

Pitanje/Komentar: Ines Mrdović, NVO MANS, istraživački centar

Mogu da najavim da će Istraživački centar MANSa vrlo brzo svim poslaničkim klubovima u državnom Parlamentu dostaviti sve podatke i analize koje je uradio u pradhodnom periodu, vezano za kompanije Eni, a naročito ruskog Novateka, uključujući podatke o vlasništvu i modelu poslovanja ruske kompanije, sa pozivom poslanicimada ne daju zeleno svijetlo za ovaj, krajnje problematičan Projekat Vlade Crne Gore.

Na početku želim da kažem da Javna rasprava i neozbiljan pristup Vlade u vezi konkretne Javne rasprave izgubio svaki smisao i ovdje ću u ime NVO MANS citirati naše ključne zamjerke na čitav proces i Projekat, bez želje da postavljam bilo kakva pitanja.

Javna rasprava je u potpunosti obesmišljena Vladinom odlukom da pokrene proceduru dodjele ugovora o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika u crnogorskom podmorju i građani su dovedeni pred svršen čin.

Vlada nije obezbijedila transparentnost postupka, niti je preduzela i najmanji napor da informiše građane o osnovnoj sadržini Strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje nafte i gasa u podmorju.

Dokument koji je na javnoj raspravi je nepotpun dokument i u dobroj mjeri zasnovan na paušalnim ocjenama, budući da ne sadrži nijedan konkretan podatak koliko bi ukupno koštale sve investicije u vezi realizacije projekta istraživanja nafte i gasa u podmorju, niti koje bi koristili građani mogli da očekuju.

Budući projekti u vezi istraživanja i proizvodnje ugljovodonika, izgradnja cjevovoda u moru, cjevovoda na kopnu, izgradnja pratećih postrojenja, koštaće stotine miliona eura i investicije će finansirati crnogorski građani kroz skuplje tarife za gorivo i gas, što će biti novi nameti na njihove osiromašene džepove.

Projekat istraživanja nafte i gasa neće donijeti nova zapošljavanja za lokalno stanovništvo na crnogorskom primorju.

Projekat istraživanja nafte i gasa ne obezbjeđuje održivi razvoj Crne Gore i mogao bi ozbiljno da ugrozi prihode države od turizma koji na godišnjem nivou iznose najmanje 800 miliona eura.

Vlada Crne Gore nema kapaciteta da kvalitetno kontroliše rad moćnih naftnih kompanija i opravdana je bojazan da one mogu prikazivati fiktivne, a ne stvarne troškove istraživanja, investicionog programa, ili recimo aktivnosti u vezi odlaganja opasnog i drugog otpada.

Projekat istraživanja nafte i gasa pogodio bi veliku teritoriju ionako ograničenih crnogorskih resursa, pri čemu se u Opštini Bar rezerviše čak 1.000.000 metara kvadratnih, za logističke baze budućih naftnih platformi.

Vlada nije ponudila kvalitetne odgovore na realnu opasnost od akcidentnih situacija u vezi sa eksplozijama gasa ili izlivanja nafte u moru.

Na tenderu za istraživanje nafte i gasa nijesu se javile kredibilne kompanije koje će istraživati potencijalna nalazišta u crnogorskom podmorju; italijanska Eni i ruski Novatek realna je opasnost od izvlačenja novca kroz transakcije sa povezanim firmama.

Realna je opasnost da će projekat biti uvod u nove privatne poslove gdje će državni resursi biti maksimalno iskorišćavani, odnosno eksploatisani, a građani neće imati neke posebne koristi.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ja sam shvatio da je ovo smo komentar na koji nema potrebe da odgovaramo.

Pitanje/Komentar: Milorad Mitrović, NVO Breznica iz Pljevalja

Pažljivo sam pratio prezentaciju i komentarisao prvo ove zakonske propisa i zakone koje imamo. Nije problem u zakonima, zakoni su dobri. Ovde govorimo o ne poštovanju važećih zakonskih propisa i kršenju Ustavu mnogim slučajevima, zaštite životne sredine u Crnoj Gori. Ovdje, na ovoj karti (karta zaštićenih područja), u dijelu Prevlake, gdje se graniče Crna Gora i Hrvatska. Prevlaka je kao što znate prirodno, zaštićeno područje. Područje Konavala je takođe zaštićeni krajolik i Savina je proglašena i donešena je odluka o njenoj zaštiti. Ja na ovoj karti ne vidim ta tri lokaliteta i mislim da ova referalna karta ne bi trebala da siječe ovo, kao da sa druge strane nema ništa. Dakle, trebalo je uzeti u obzir i zaštićena područja u Albaniji, ako ih ima blizu ove granice tog budućeg eksploatacionog polja i dio Hrvatske kao susjedne države.

Dalje, razvoj turizma neću komentarisati, jer ne mislim da će ti ljudi koji dođu da rade na tim naftnim platformama da će oni biti turisti, jedino ako ne smatrate da ćete na te naftne platforme turisti koji dođu u Crnu Goru ići da se sunčaju. I mislim da treba da razjasnimo da li Crna Gora želi da bude ekološka država i da kao takva razvija turizam. Na žalost mi sve ove godine razvijamo turizam na način što pravimo jednu jeftinu turističku destinaciju za najsiromašniju klijentelu, koja dolazi tu i mislim da naftne platforme, bušenje Jadrana i ekološka država ne ide jedno sa drugim. Jedno drugo isključuje, pa u tom smislu mi ćemo se boriti protiv ovih aktivnosti koje vi planirate.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Shvatili smo da je Vaša primjedba na kartu. Ako želite možete dostaviti i u pisanoj formi, ali možete smatrati da je vaša sugestija prihvaćena.

Pitanje/Komentar: Nataša Kovačević, NVO Green Home

Način na koji su organizovane Javne rasprave pokazuje, smo koliko vi iz Ministarstva ekonomije ponižavate građane i svijest o razumjevanju nekih najvažnijih činjenica. Prije svega o procesu transparentnosti i o demokratskom procesu.

Podijelili ste more na tri km od obale ne pitajući ni jedan drugi sektor iz oblasti turizma i ribarstva, zaštite životne sredine, kulturnih dobara. Da li oni pristaju na tako nešto, šta je to, kakvo je stanje, šta je to što je do sada razvijeno i koliko ljudi zavisi od svih ovih poslova, koliko ljudi radi u ovom sektoru.

Tri kilometra smo od obale u Italiji je ta zona pomjerena na 12 nautičkih milja – 22 km od obale. U hrvatskoj je prema posljednjem programu Vlade i kao jedna od ključnih mjera uvedena Moratorijum na istraživanje nafte i gasa.

Ni jedan ekonomski parametar o dobiti i gubitku niste dali, osim što vrtite priču o royalty porezu ako se nafta nađe. Gdje je obračun od štete u ribarstvu, turizmu i u drugim vezanim sektorima, arheološkim nalazištima, još od fazi istraživanja koja traje 7 godina. Da ne govorimo o izlivanjima nafte i gasa, ne samo u vanrednim, nego i u redovnim operacijama. U Studiji se kaže da postoji jedan broj redovnih izliva kojise dešavaju i može da se kreće i do kapaciteta 20 puta. U turizmu se generiše do 800 hiljada eura. Naš izvor kaže da, ako se nađu komercijalna ležišta nafte u crnogorskom podmorju dobit neće ići preko milion. Dokažite nam da nismo u pravu. Dajte nam koji su to parametri kako bi smo mi znali, odnosno cijela javnost, kako je to isplativo. Gdje je tu dobit za građane?

Niste se potrudili da osmislite Javnu raspravu i da informišete pogođene grupe, i ako je to bila vaša obaveza, jer vam je bilo mizerno da idete od vrata do vrata, a iste te ljude ćete možda sutra da upropastite, u većoj ili manjoj mjeri. 61 % građana, po istaživanju koje je radila NVO CEDEM i Green Home, nije upoznato sa Programom istraživanja nafte i gasa. Platili ste domaće i strane eksperte da izrade 400 strana Studije, a nijedan termin za javno informisanje, kao što smo i juče vidjeli na javnim raspravama. Puštali ste juče vido kako u Nigeriji siromašno građanstvo krade naftu. Treba li mi to da žalimo Shell i naftne korporacije što nisu u stanju da se brinu i da obezbjede svoje operativno područje, a da ne govorimo o Eniju i Nigeriji, sada već izlaze nalazi zbog čega i kako je došlo do poslednjeg ispusta od 16.000 barela dnevno. I zašto građani krade naftu, zar ta ista nafta nije donijela blagostanjeu Monzambiku, Nigeriji, Kongu, Rumuniji i na kraju siromašnim, odnosno svim korupciji podložnim zemljama, što možda kaže da mi ovde nećemo sjutra biti Norveška. Treba malo razmišljati i u tom kontekstu.

Juče ste dali suvislih i semantički političkih odgovora, koji malo vrijedaju inteligenciju građana, kako Skupština insistira na Programu eksploatacijenafte i gasa, kao da je Zakon o porezu na ugljovodonike pao s neba, a ne na insistiranje vašeg ministarstva i to u skraćenom proceduralnom postupku donošenja zakona. Prije da će biti da su naši interesni lobiji pronašli prostor da nešto zaradi i politički se održi na sceni bez puno rada, ne prezajući od šteta koje će nanijeti našim najvrjednijim privrednim granama. Ono što je za mene poražavajuće lično, jeste da vi ne poznajete ključne dokumente koji se tiču problematike životne sredine, kao što je Sporazum o klimi iz Pariza, gdje smo se obavezali da ćemo napustiti, postepeno do 2030. godine, korišćenje fosilnih goriva. U Evropskoj Uniji je cilj do 2050. godine napuštanje u potpunosti, koliko je to moguće, ili bar ideološka težnja.

Nivo podataka o biodiverzitetu, soc-ekonomskim trendovima u samoj Studiji je toliko skroman i našminkan da jedva postoji neka smjetnica za umanjenje negativnih uticaja. Ja ne kažem da se obrađivači nisu potrudili, ali sa nivoom informacija koje su imali zaista ni mjere koje su onda date nisu dovoljno mjerljive niti ograničavajuće. I premnogo, previše toga je spušteno na nivo procjene uticaja i kakva sve istraživanja moraju da se rade u toj nekoj budućoj fazi. A kako će se onda procjenjivati kumulativni uticaj na nivou procjene uticaja. To onda ide jako i mnogo.

Plan za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte ne postoji. Bar neki okvirni plan sa modelima i projekcijama za sanaciju. Studija se temelji na hidrološkim i okeanološkim podacima iz prošlog vijeka. Da li znate kolikoje vremena potrebno da naftna mrlja stigne do obale Crne Gore, nošena morskim strujama i talasima, te koliko će površinu zagaditi. Gdje su projekcije o tome? Po našim slobodnim procjenama svako neko veće izlivanje nafte preko 10.000 barela do obale stiže za 23 minuta. Ovo smo dobili od strane stručnjaka koji su iz Rumunije i koji su nam kazali da u jednom momentu izlivanja većih količina nafte, kod njih je potrebno 48 sati, da mogu da je nadgedaju helikopterima duže u dužem vremenskom periodu itd. A šta se dešava sa našom Upravom i kojom brzinom će Uprava pomorske sigurnosti moći adekvatno reagovati? Kojim plovilima i kojim kadrom? Imamo nulu izdvajanja iz državnog Budžeta, sada već u ovoj fazi koja bi moralo postojati jer istraživanja su tu, radiće se sutra, kako stvari stoje.

Dakle, ono što mi tražimo, i te smo zahtjeve istakli i juče, to je da se prekine dalji proces ugovaranja sa Eni i Novatek, Konzorcijumom. Danas na prezentaciji, opet se pozivamo na neke uspone koji postoje u tom Ugovoru. Taj Ugovor nije javan. Mi ga nismo vidjeli. Posladnji Ugovor koji je trebao da ide na verifikaciju Vladi na sjednicu, nismo ga vidjeli. Valjda je nešto iz ove Strateške procjene, ovo što mi danas radimo, u čemu učestvujemo, to je smisao, to je smisao prekograničnih konsultacija da se nešto od takvih stvari, da se nešto i od ograničenjanađe unutar tog Ugovora.

Tražimo od SPUŽ da u zaključcima navede da je potrebno uvesti Moratorijum na istraživanja nafte i gasa, dokle se ne rješe sva kjučna pitanja, urade modeli akcidentnih situacija, sa seizmološkim podacima, utvrdi ekonomska dobit od istraživanja i eksploatacije nafte i gasa i urade predhodna istraživanja flore i faune na podmorja za koje se u nacrtu kaže da nisu dovoljno istražena.

Takođe, ono štomi tražimo je da se organizuje lokalni građanski referendum u primorskim opštinama i da nakon što se građani pravilno informišu, u čemu ćemo vam vrlo rado pomoći.

Odgovor/Komentar: Predrag Ratković

Mi u Crnoj Gori imamo National Contingency Plan, taj Plan za hitno reagovanje, Zašto ga imamo? Zato što, prvo Crna Gora je morala kroz Zakon o sigurnosti pomorske plovidbe, da djeluje kao Port State, Flag State i Coastal State. Obaveza iz dijela Coastal State je zaštita mora od zagađenja. Drugi dio posla je traganje i spašavanje na moru. Prvi zadatak u zaštiti mora od zagađenja je zaštita ljudskih života. Kao Coastal State je Uprava pomorske sigurnosti je prepoznala Upravu pomorske sigurnosti kao nekoga ko će da se bavi sa tim poslovima i nekoga ko treba da uradi taj Nacionalni plan. Ja sam od 2008. – 2011. godine učestvovao u izradi Nacionalnog plana za hitno reagovanje i on je, sticajem okolnosti, jedan od zadnjih Nacionalnih planova koji je urađen na Mediteranu. Svi su ga donijeli prije nas. Međutim, to je, možda, bilo i naša prednost, jer smo mi uspjeli da pokupimo iskustva svih zemalja u okruženju i da u saradnji sa REMPEC centrom sa Malte, koji je centar za

realizaciju Mediteranskog plana programa Ujedinjenih Nacija za zaštitu Mediterana, da taj plan i uradimo i on je kao strateški i operativni plan prepoznat i od Međunarodne pomorske organizacije tako da smo i mi, na osnovu toga dobili par beneficija i par učešća u raznim programima i sistemima. Tako da smo već morali, da bi došli do Plana, da ispunjavamo sve obaveze predhodno kao Crna Gora, kao Uprava pomorske sigurnosti, po ovim ključnim pitanjima Međunarodne pomorske organizacije i Evropske komisije kroz Evropsku agenciju za pomorsku sigurnost. Mi smo bili svjesni da mi ne možemo sami da pravimo tu opremu, a opet, ne samo Upravi pomorske sigurnosti, nego cijelom sistemu u Crnoj Gori, nema puno ljudi. Mi smo uzimali znanje i iskustvo drugih ljudi da bi stvorili taj Nacionalni plan kao jedan operativan sistem baziran na tri stepena reagovanja, na prvom, drugom i trećem stepenu reagovanja u zavisnosti od vrste zagađenja. Taj nacionalni plan je odlična strategija, ali je normalno podložna i promjenama. Jedan od uslova koji taj Nacionalni plan predviđa je da se za sve vrste izlivanja pripremaju određeni scenariji, pripremaju određene procedure. Ovo o čemu mi sada pričamo je nešto novo.

Mi smo kroz program Evropske Unije, odnosno kroz IPA program, odnosno Instrument for Pre-Accession Assistance program, nabavili određenu opremu. Nabavili smo prvo uspostavili smo VTMS sistem, Vessel Traffic Monitoring & Information Systems, odnosno sistem za nadzor i upravljanje pomorskim saobraćajem i nabavili smo milion eura vrijednu opremu. Zašto to kažem? Zato što je trebalo naći načina i da se uđe i u te projekte i da se nađe način da se dobro obrazloži i da bi se od tih ljudi dobile te pare. Mi smo dobili te par, nabavili opremu i ta oprema je locirana na poluostrvu Luštica, prekoputa Kumbora i da smo prošle godine, i ove, sad u matu imamo zajedničku vježbu. Ta oprema je toliko skupa da metar dužni brane od neoprena, koja služi za ograđivanje naftne mrlje košta 300 eura, 1.000 m košta 300.000 €. Mi to sami ne možemo. Uprava pomorske sigurnosti, kao organ koji se finansira iz Budžeta nije mogao da sam uključi neke ljude, jer preko 5.000 pomoraca u Crnoj Gori imaju znaja i iskustva po ovom pitanju, pa smo mi morali kroz razno-razne sporazume, kao što smo prošle godine zaključili Sporazum o zajedničkoj saradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Mornaricom Vojske Crne Gore, o zajedničkim aktivnostima i zajedničkom djelovanju. Imali smo do sada više zajedničkih akcija u kojima se tan naša zajednička saradnja, koja je bazirana na nacionalnom planu, odnosno na scenariju i na procedurama, do sada više puta pokazala kao uspješna. Sad kažem da je ovo što je vezano za istraživanje nafte i nama nešto novo, ne u smislu da je to novo da mi o tome ne znamo ništa, jer je predviđeno Zakon o zaštiti mora od zagađenja.

Mi smo radili Studiju procjene rizika i mapu osjetljivih područja i to smo dobili gratis, kao tehničku podršku Evropske Unije. Mi smo na osnovu te dvije studije radili i analizu rizika u Crnoj Gori i tada smo shvatili da je taj pojas Bokokotorskog zaliva posebno ojetljiv i stoga smo tu opremu smjestili tamo. Međutim mi smo već 2014. godine, kao uspješno realizovani ovaj prvi dio projekta, mi smo sada krenuli u drugu fazu, a to je upravo ovu, jer je ovo i za nas novo, praktično. Mi jesmo tretirali kao plovni objekat na otvorenom moru, na način reagovanja, međutim, mi smo svjesni da će ovo biti mnogo veća zagađenja, mada smo svjesni činjenica da od Turske, ka Trstu put rafinirja dnevno prolazi na desetne brodova koji nose od 120 – 200.000 tona nafte. Nas se to ne tiče, jer nemamo od toga ništa, ali to opet može nas da zadesi, ali smo isto tako svjesni da mi sami ne možemo. Zbog toga smo sada kandidovali novi projekat tzv IPA 2 da nabavimo novu opremu koja će biti sad potpuno druga oprema sa većim branama, većim skinerim... To ćemo sada da uradimo kroz ovaj projekat. Međutim, činjenice, a to je do sada i više puta potvrđeno, da 90 % nafte, ne samo kod nas nego u cijelom svijetu, koja se izlije u more na kraju krajeva dođe do obale. Zbog toga je rađena mapa osjetljivih područja da bi znali kada se to desi da taj dio obale i za štitimo. Mi smo sada ušli u projekat sa Centrom za ekotoksikološka istraživanja iz Podgorice, vezano za nabavku disperzena. Jer je nama prioritetan zadatak, osim nabavke opreme koja će naftnu mrlju da ogradi, i da spriječimo da naftna mrlja dođe do obale. Tako da će to da iziskuje i kod nas puno posla, učešća u velikom broju projekata. Mi smo, i ako nismo članice Evropske Unije, našim predanim i svakodnevnim radom, uspjeli da dobijemo učešće u više programa Evropske Unije. Jedan od tih je i Clean Sea Net gdje mi svakoga momenta, u svakom trenutku, možemo da dobijemo sliku naftne mrlje i eventualnog zagađenja. Zatim, kroz MARES sistem da učestvujemo u Safe Sea Net sistemu i da učestvujemo u Evropskoj

bazi podataka vezano za brodove na otvorenom moru. Znači, mi znamo što treba. Znači da smo ograničeni i kadrovima, pa zbog toga učestvujemo u raznim sporazumima, zate da smo svjesni da je to prijetnja još većih razmjera, pa ćemo da potpisujemo, ovo je nešto novo pa će da nas tjera da ojačavamo sistem, da sklapmo sporazume sa zemljama u okruženju, da nabavljamo novu opremu, da radimio češće i redovnije vježbe, a mi kuburimo ia sa vježbama i sa gorivom i sa svim ostalim. Moramo to da uradimo, to je nešto što je obaveza naša, tako da već sada u martu imaamo pripremu jedne velike vježbe u Bokikotorskoj.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Tokom ovih izlaganja, uporno, kao i tokom svih mojih javnih istupa insistiram na tome da smo mi sedam godina radili na sistemu, tj. Na uspostavljanju sistema. Uspostavljanje sistema zanči uspostavljanje zakona i podzakonskih akata kojima se reguliše oblast, To vam je kao, slikovito rčeno, imate površinu, stavljate saobraćajne znakove i puštate nekoga da vozi, dajete mu dozvolu. Onoga trenutka kada prođe kroz crveno vi mu oduzimate te dozvole. Znači to je sistem, uspostavljanje sistema. Ja sam siguran, pošto znam uglavnom sve svjetske sisteme, i primjer Mozambika, i primjer Nigerije, i primjer Angole, i primjer Venecuele, i primjer Norverške, i primjer Velike Britanije, ako treba, vrlo sam dostupan da vam objasnim svaki od njih, da različiti sistemi različite uslove kreiraju. Naftne kompanije, opet podsjećam, nisam ja njihov player, pa da im zastupam interese, nego zastupam interese države, igraju u sistemima onako kako im sistemi dozvoljavaju. Ono što ja nikako da čujem od vas to je kritika sistema koji smo uspostavili. Dajte iskritikujte sistem, dajte da zajednički poboljšamo sistem, jer, to sam vam i juče rekao i opet ponavljam, nismo mi sa suprotnih strana, nego zajednički treba da kontrolišemo naftne kompanij. To je naša suština. Oni nisu došli ovdje zbog mene i zbog vas, nego su došli zbog kapitala. Kako će taj kapital da se transformiše, mi moramo da kontrolišemo, ne opoziciono, nego zajednički. Dajte iskontrolišite naš sistem i recite šta tu nevalja. Daj recite koja mjera od ovih koje smo predložili u Strateškoj procjeni nije dobra. Mi ćemo je poboljšati odma. Znači da li smo Nigerija ili smo Norveška to zavisi od sistema. Naš sistem je dobar. Možda nismo Norveška, ali smo veoma blizu.

Pitali ste da li je to 800.000 ili milion. I juče ste rekli 800.000 ili milion. Prihod od turizma je 800 miliona, a predpostavljam, da očekujete, jer ste dobili od relevantnih podatak da će prihod od naftne industrije biti milion ili ne znam o kojoj je cifri riječ. Milijardu? Mala li je milijarda? Ono što je činjenic, ono što mi kažemo, ne znamo da li imamo naftu ili gas. Mi ne znamo da li imamo ugljovodonike. Da li imamo komercijalne, to ne znamo. Onoga trenutka kad budemo znali kolika je količina i da li ih imamo i da li su komercijalni, onda možemo da razgovaramo o ralnim ciframa. Da li je to 12 milijardi ili je 15, ili je 7 u ovom trenutku ne znamo. Kada budemo znali i količinu koju budemo znali, onda je vrlo jasno, jer troškovi proizvodnje su toliki, u ovim uslovima su toliki. Naš, a shodno zakonskim procedurama i zakonu, prihod ukupno od 62 -68 %, lako je da sračunate, svima nama, ali kada budemo znali imamo li količine. Ako uzmemo neko imaginarno polje, koje sada možemo da zamislimo, da ćemo da izvučemo 150 miliona barela iz nekog polja, pomnožite ih, milion barela puta cijena barela na svjetskoj berzi, oduzmite troškove i vidite koliki je prihod. Nije to sada ne znam kakva matematika.

Stalno govorite da ugovor nije vidljiv. On nije vidljiv. Vma stioji na raspolaganju, ne samo Vama nego svima, tri godine. Ni jedan komentar. Ja sam se nadao da će te ga bar od juče do danas pročitati. Nije vidljiv, pa ovaj će biti vidljiv onoga sekunda kada ode u Parlament, jer je Parlament transparentan. Dolaze svi naši predstavnici tamo, koje smo glasali na izborima, da budu upoznati. Nema ništa da se krije. Žašto bi smo krili? Kad to nisu bili javni? Transparentni smo od početka do kraja i sad smo transparentni. Iskustvo Vaše, da li ćete ga zadržati ili ćete ga promijeniti, vidjećemo u budućnosti. To je ipak na Vama. Ja odgovorno stojim iza onoga što kažem, odgovorno stojim iza onoga što radim i tako će stajati i u buduće. I iza ovoga što sam sad Vama rekao da će svi ugovori biti transparentni, vidjećete, utvrdićete na kraju.

Pitali ste oko šteta, vrlo jedno dobro pitanje. Jer ono što se postavlja šta ako se šteta nanese. Ono što je naša u Crnoj Gori, a i iskustvo u regionu, je da akcionarska društva, privredna društva, za štete nastale po osnovu bilo koje aktivnosti, dolaze napltive su u mjeri u kojoj je i vrijednost tog društva. Znači kapital osnivača, osnivački ulog je taj koji je garant solventnosti kompanije, bez obzira o čemu se radi, da će štetu ili dugovanje da namiri. Često se dešava

da imamo akcionarska društva koja su osnovana za milion, dva, za 100.000, za 5.000 i to je njihova odbrana, zaštita od bilo kakvih trećih lica prema naplati bilo kakvih potraživanja, uključujući i štetu. Imajući u vidu da garancija, čak i da je osnivački ulog naftne kompanije 5 ili 10 miliona, u ovom trenutku registrovana u Crnoj Gori, ne znači i garant naplate štete. A vodeći računa da su to ipak giganti, čiji je vrijednost acesa enormna i neshvatljiva u referentnom sistemu, u kojem mi trenutno živimo, računajući da je BDP Crne Gore oko 3,5 milijarde, zaštita naša, u ovom trenutku je ta, a vi ćete to, kad konačno budete pogledali te modele ugovora, i naći da postoji tekst ultimate parent company guarantee, znači neograničenu garanciju majke kompanije, neograničenu u smislu svih šteta koje se nanose i državi Crnoj Gori i trećim licima. To je dokument koji je obavezan da bude potpisan prije nego što bude potpisan Production Concession Agreement. Vama je taj dokument dostupan i vi možete da pogledate tekst. To nije garancija od milion i nije garancija od 50 miliona, to je neograničena garancija majke kompanije. British Petroleum je na zadnjem suđenju platio 20 milijardi za Macondo. To ne bi uradio da je dao garanciju bake na 100 milionaili da nije dao neograničenu garanciju majke kompanije. To je način na koji država štiti i sebe i treća lica.

Pitanje referenduma, mislim da ovo o čemu vi i ja ovdje razgovaramo, mislim da nije pitanje referenduma. Ima Parlament, imaju institucije sistema koje donose te odluke. Ovo se vraće na Parlament, pa neka Parlament kaže morate raspisati referendum, raspisaćemo referendum.

Pitanje/Komentar: Gordana Simonović, zainteresovan javnost

Na stranu da je kontradiktorno da Ekološka država ulazi u ekološki riskantnu proizvodnju fosilnih goriva. Interesuje me da mi Ministarstvo ekonomije odgovori na nešto što je svjetski trend sada, a to je koliko je ekonomski i, logički, opravdano da se ulazi u proizvodnju fosilnih goriva, kad je na globalnom nivou odlučeno da se smanji proizvodnja fosilnih goriva i emisija otrovnih izduvnih gasova, kada se u industriji fosilnih goriva već povlače sredstva za ulaganje, zbog finansijskog rizika, zbog, već nekoliko godina sniženih cijena nafte i uvedenog poreza na fosilna goriva. Znači čisto sa ekonomske tačke gledišta da mi objasnite je li ekonomski i odgovorno prema Crnoj Gori, koja je Ekološka država, da ulazite u sav ovaj proces proizvodnje fosilnog goriva kadimate raspoloživu obnovljivu energiju, solarnu energiju, energiju vjetra. Je li to vama logično i opravdano? Mislim da je veća šteta koju vi sad nanosite sa naftnim bušotinama u odnosu na čitavi neki svjetski trend što postoji. I prije pet dana sam preko društvene mreže Facebook saznala za Javnu raspravu, znači, narod definitivno nije obavješten. Ja sam danas došla, a nisam morala, samo da vas pitam koliko ste vi odgovorni prema narodu i budućim generacijam, jer nije u pitanju samo novac i kutija blaga. Najveće blago je podvodni svijet, zdrava hrana. Jer vi uništavate životinjski i biljni svijet podmorja i ugrožavate Jadran i ugrožavate životnu sredinu. I ko vam je dao pravo da vi to tako radite. Ovo doživljam kao nepravdu, ne samo prema ljudima, već i prema podmorju, prema ljepoti Bokekotorske, prema kulturnoj baštini Bokekotorske i Kotoru koji čini 40 % kulturne baštine Crne Gore. Ako u ništite prirodu, šta smo mi dobili, šta ste vi nama dali? I koji to kadar postoji koji će da radi na vašim naftnim bušotinama, kad mi u suštini nemamo kadra. Oni će imati pravo da dovedu svoje.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Cijenim zabrinutost. Cijenim iskreno mišljenje građana. Ono što vi pominjete fosilna goriva, jeste, generalno ugljovodonici spadaju u fosilna goriva, ali korištenjem fosilnih goriva se odnosi, uglavnom i priča se još od Kjoto protokola o smanjenju emisije iz fosilnih goriva. Ali kad pogledate proizvodnju fosilnih goriva i proizvodnju energije iz fosilnih goriva od Kjota pa na ovamo, vidjećete da je ona, bez obzira na sve konvencije i bez obzira na sve, i dalje u porastu, ne u Crnoj Gori, nego je na svjetskom nivou. Ovo o čemu mi sad pričamo nije korištenje ugljovodonika u smislu emisije štetnih gasova. Naša namjera, a to je i kroz Stratešku proslavu je bila da izvadimo taj resurs, jer je on sad aktuelan i sad se može valorizovati, u onome trenutku kad dođu nove generacije goriva, on neće biti. Pitanje će postaviti, možda i generacij posle nas, zašto to niste uradili kad je bilo vrijeme. Doći će neko novo gorivo. Ali postavlja se pitanje da li mi moramo, da li je to naša obaveza da valorizujemo ovo što možda imamo. Sa druge strane ne počinjemo mi u Jadranu. Vi sad čujete to od nas. A znate

li vi da se u jadranskom dijelu Albanije proizvodila nafta trideset godina? Znete li za Italiju? Zvate li za sve? Nismo mi ti koji su prvi počeli ovo da rade. I stalno smo mi bili izuzeti riziku. Ja ne žem da ova aktivnost, kao što ni jedna aktivnost ne nosi rizik i ne nosi uticaj na životnu sredinu i nikad niste čuli od mene da to radim. Ovo nije devlastacija. Ovo je rizik od akcidenta. Svime što mi uradimo tamo se napravi. Prođite sad pored Valdanosa pa pogledajte rezultat bušenja kome niko nije ništa kontrolisao. Ne možete da nađete tu bušotinu. Od 16 bušotina koje su rađene na kopnu u Crnoj Gori, ni jednu ne možete da pronađete. Ne možete da nađete trag da je nekad bila.

Pitanje/Komentar: Gordana Simonović, zainteresovan javnost

Vama hvala, ali meni Vaš odgovor u suštini ne zadovoljava ono što sam Vas pitala, je li ekonomski opravdano. U odnosu na trend 500 institucija do sad se povlači iz naftne industrije, zato što cijena nafte pada. A ovo je prljava tehnologija i pitam vas samo, kao Ministarstvo ekonomije, kao državu koja na svom sjtu govori da mi moramo da budemo ekološki svjesni, osvješćeni i tako to, zašto vi nama građanima kao ekološka država da se bavite proizvodnjom prljavih fosilnih goriva. Je li to vama uredu, je li ekonomski opravdano u odnosu na svjetski trend. Memne ne interesuje valorizacija. Valorizacija u odnosu na štetu koja će se napraviti podvodnom svijetu je neprocjenjiva. I zašto niste obavjestili ljude? Puno ljudi ne zna šta vi radite.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Kao što ste i sami rekli te informacije, vrlo se lako i brzo šire tim društvenim mrežama. Mislim da smo mi poslali na preko 80 adresa institucijama i javnosti da održavamo ovu Javnu raspravu. Možemo Vam ih izlistati sve. Na svim sajtozima opština smo postavili, Agencije za zaštitu životne sredine, ministarstva, naš domicilni sajt petroleum.me, u Pobjedi smo objavili. Da li smo mogli više, ja ne znam.

Pitanje/Komentar: Mustafa Canka, novinar iz Ulcinja

Ljudi u Ulcinju, gotovo ništa ne znaju o ovome, a ova četiri bloka bi, prije svega bušotine bi trebale biti u Ulcinju. Mislim da je ogroman propust, što Javnu raspravu niste održali u Ulcinju. Zašto tim ljudima ne reći. Odustanite od svegaovoga. Nema nikakve koristi od svega toga, posebno što neznate ništa. Još uvijek nemate ekonomsku dobit. Što kad krenemo? Koliko ćemo od toga imati? A znam da mnogo toga dovodimo u pitanje. Ne možemo se s time igrati. Veoma je opasno. Imamo stotinu boljih stvari. Uslov za 27 poglavlje je sola i znači da će se to dići i za ovo, pošto nema dovoljno resursa, kadrova, znanja, pa i tehnike da sve iskontrolišemo. Tako da mislim da je sve ovo mučno i za nas građane, kad znamo da smo ekološka država i da želimo da budemo na nivou primjera, jedino tako možemo da opstanemo. Ovo je igra, neozbiljno. Mnogo ste toga učinili i odajem Vam priznanje za to. Ali sada i dnevno imamo sve više problema. Dodite u Ulcinj i recite ljudima eto tu planiramo, biće vam tri bušotine.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Mi smo izabrali Bar, računajući da je to regionalno pokrivanje. Možda smo napravili grešku da ne odemo u Ulcinj. Ne bježimo od toga. Možemo doći u Ulcinj, kad god.

Pitanje/Komentar: Blatko Kadić, Građanska mreža „Nesvrstani“

Skupština Crne Gore, Odbor za ekonomiju, finansije i budžet, Izvještaj o razmatranju amandmana na Zakon o porezu na ugljovodonike. Vlada Crne Gore će dostaviti Skupštini Crne Gore Predlog zakona o Fondu za ugljovodonike najkasnije do 31. decembra 2014. godine. To nije urađeno. Komentar poslanika na čiji je zahtjev usvojen taj amandman, Vlada je u skladu sa članom 22 Zakona o porezu na ugljovodonike bila u obavezi da predloži Skupštini Zakon o fondu za ugljovodonike do kraja 2014. Evo nas već u 2016. godini a još uvijek nema predloga tog Zakona, ne postoji valjano opravdanje za toliko kašnjenje. Kako očekivati od Vlade da poštuje usmena obećanja kad krše jasne zakonske norme? Kako vjerovati Vladinim saopštenjima kad smo se više puta uvjerali da takva saopštenja ne odgovaraju činjenicama? Pored ovog propusta u roku za donošenje Zakona imamo suštinski problem, jer smatramo veoma važnim način formiranja ovog fonda kao i njegovo vođenje, kontrolu, trošenje sredstava. Podsjetiću da se radi o značajnim sredstvima jer je predviđeno da se 85 % sredstava od poreza na ugljovodonike treba sliti u ovaj fond. Gospodo, mi vam ne vjerujemo. Imamo Avale, Zavale, kapove, solane, termoelektrane Imamo sve štetne ugovore za građane Crne Gore. Riješite ovo što sad imate, što je na štetu

građana Crne Gore, pa onda možete da se bavite nečim drugim. Ulazite u igru sa velikim svjetskim igračima na tom polju sa iskustvom koje nemate. Mislite da sve može novcem da se sredi. Ne može se srediti, gospodo. Kažete skupa su ta istraživanja. Imate solarne fotonaponske ćelije. Njihova cijena svaki dan sve više pada. Crna Gora ima 280 dana minimum. Primorje ima i više od 280 sunčanih dana godišnje, Znate li koji je to broj sunčanih sati? Zašto se na tom polju nije nešta radilo? Crna Gora samo 60 % svog smeća odlaže na deponije koje su za to predviđene i zadovoljavaju određene sanitarne uslove. Onih 40 %, prko 30 % od tog ostatka su divlje deponije, a daobar dio između 5-10 % završava neznano đe. Što to ne uradite? Smeće vam se valja pred nogama i ne možete da ga srediti. Kako da srediti nešta drugo, što ne zavisi od vas?

Pominjalo se smanjenje cijene nafte koja je varirala od 150, sad je ispod 40 \$/barelu. Čemu to vodi? Preko 30 % firmi koje se bave naftnim isumpavanjima će odustati da se bavi tim poslom. Nerentabilno je. Neisplativo je ovim se baviti. Toliko problema imamo, a vi vidite u tome neki izazov. Rekli ste da Crna Gora ima Zkonske okvire i norme. Ima, ali se ne poštuju. Uradite nešto da se poštuju. Zakoni se ili ne poštuju ili se poštuju selektivno.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Shvatio sam iz Vašeg izlaganja da je samo jedno pitanje, a to je pitanje koje se tiče fonda. To je zaista dobro postavljeno pitanje, jer je afirmativno za ovo što radimo. A zašto afirmativno, zato što smo ga predvidjeli. Za razliku od svega ovoga što dosad nije. Predvidjeli smo ga Zakonom i obavezali. I tačno je jedna stvar, da kasni se sa njegovom izradom. A zašto se kasni? Radi se o vrlo specifičnom Zakonu koji nije lako ni napraviti. Jedno je uporedno iskustvo za takvu vrstu zakona, a to iskustvo je ovo iskustvo Norveške. Ministarstvo finansija, definitivno je krenulo, sa podrškom Ministarstva ekonomije da se izradi taj nacrt. Međutim, i sve da je on na mjestu sad, njegova implementacija i korišćenje tog fonda može da bude u onome trenutku kad se krene sa proizvodnjom ugljovodonika. Mi samo predpostavljamo da imamo resurs. Predpostavljamo da može biti komercijalan, a kad će to biti najranije, sad u ovom trenutku, da sve ide onako kako treba, prvo da cijena barela ide gore umjesto da je sad 40 \$. (Ako ostane taj trend 40 \$, zar mislite da će neko da istražuje. Neće niko.) Znači, ako sve bude kako treba, taj nam je Zakon neophodan od danas, pa u narednih 4-5 godina. Ja mislim da ima dovoljan period da se to donese.

Pitanje/Komentar: Dejan Peruničić, novinar nezavisnog dnevnika „Vijesti“

Kada će Ugovor biti poslat u Skupštini?

Da li možete, jasno i glasno, da kažete imamo postbenefit analizu, odnosno konkretnije, da li imamo analizu koja će reći kolika je naši dobit države u odnosu na štetu, turizam itd.

Što se tiče studije Strateške procjene, pročitao sam ih na desetine. Ova je jedna od lošije urađenih kao domaći zadatak, pričam samo o tehničkom dijelu. Zato bih predložio samo, naveden je princip Zakona zagađivač plaća. Taj princip u Crnoj Gori ne funkcioniše i da se ne naplaćuje to ili se naplaćuje selektivno. Tako da bi trebalo staviti u ovaj tekst insistiranje u tom dijelu da se poštuje princip zagađivač plaća.

Konkretno, kakav je mehanizam države da kontroliše naftnu kompaniju koja dobije koncesiju i koja će raaditi istraživanja nafte i gasa ako dođe do toga? Da se ne desi da jednostavno izbjegavaju svoje obaveze i da rade šta god hoće.

Odgovor/Komentar: g-din Vladan Dubljević

Ne znam da li su ugovori poslani danas ili će biti poslani ovih dana. To je samo pitanje dana. Posle očekujemo da će na dnevnom redu martovskog zasjedanja Skupštine biti i ugovori za proizvodnju i istraživanje ugljovodonika.

Postbenefit analizu i upoređivanje sa bilo čim radite u onom trenutku kad znate sa čim raspolažete. Vi u ovom trenutku možete da pravite hipotetičnu analizu. Mi sad ulazimo, sa ovim ugovorima u fazu istraživanja koja treba, po ugovoru i po Zakonu da traje 7 godina. U međuvremenu, ako se otkrije, onda se vidi kolika je količina tog resursa. Kad se utvrdi količina, onda ima smisla raditi bilo kakvu analizu.

Kako razviti institucije sistema da odgovore industriji u smislu praćenja njihovih aktivnosti, je jedan vrlo značajan segment i značajan izazov koji stoji sad pred nama. Ono što je sad predviđeno je da izvjesna količina sredstava, koja je po ugovoru, je obezbjeđena od strane naftnih kompanija, a što je bio naš zahtjev kroz Javni poziv, se usmjerava za trening proces i za pripremu institucija sistema da prate aktivnosti vezano za istraživanje i proizvodnju

ugljovodonika. Konkretno, iz ovog ugovora je obaveza ove grupe kompanija da u fazi istraživanja svake godine, za potrebe jačanja institucija sistema i razvoj kadrova koji će pratiti industriju se izdvajaju sredstva od 400.000 €. Svaki sledeći ugovor će ta sredstva da povećava. Znači za 400.000 € u godini, mi imamo fond u kome ćemo ljude, prije svega ljude koji se bave ovom industrijom ili poslati na obuke i pripremiti. Moramo pripremiti u ovom poslu ne samo ljude iz nafta igasa, moramo adekvatno da obučimo ljude iz Poreske uprave, ljude iz Uprave za inspekcijski nadzor, da specijalizujete ljude kako bi adekvatno odgovorili ovoj industriji. Moramo da pomognemo i ovu vrstu javnosti i nevladin sektor, da zajedno sa državom prati, jer mi zajedno treba da ispratimo naftne kompanije. U Crnoj Gori se stvara nova industrija.

Tender nije bio zasnovan na Javnim nabavkama. Naš cilj je bio i glavni kriterijum kako će neko upravljati resursom. Koko ćemo ih mi natjerati da oni rade, kroz Ugovor je jasno definisano šta oni moraju da rade. Cijena za Radni program je utvrđena i oni, garancijom banke u potpunosti moraju da pokriju ukupnu vrijednost svih radova. Ako izvedu radove garancija se ne naplaćuje, u slučaju da odustanu iz bilo kog razloga i ako izvedu dio radova, država će naplatiti cjelokupan iznos garancije.

PRILOG B: SPISAK PRIMLJENIH E-MAILLOVA

Br.	Ime i prezime	Email adresa	Organizacija	Zemlja	Datum	Značaj za SPU	Komentari
1	Rosanna Rizzi	rosanna.rizzi@archiworldpec.it	CBM, Coordinamento NoTriv Terra di Bari, Coordinamento NoTriv Basilisacta	Italija	08.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
2	Rosanna Rizzi	rosanna.rizzi@gmail.com	/	Italija	12.02.2016.	N	Protiv Programa
3	Annikka Senger	info@kroatien-liebe.com	Kroatien-Liebe	Hrvatska	12.02.2016.	N	Protiv Programa
4	Gordana Simonović	gordanasim@t-com.me	/	Crna Gora	13.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
5	Alexandra Sonnetal	alex.sonnental@gmail.com	/	/	15.02.2016.	N	Protiv Programa
6	Julia Jaman	julia.jaman@yahoo.de	/	/	16.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
7	/	sassanomaritaemanuela@libero.it	/	Italija	19.02.2016.	N	Protiv Programa
8	Mirko Đurović	mdjurovic@ibmk.org	Institut za biologiju mora Kotor	Crna Gora	22.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
9	Tamara Tomić	tamara.tomic.zd@gmail.com	/	Hrvatska	22.02.2016.	N	Protiv Programa
10	Marianne Škvorc	marianne.skvorc@gmx.de	/	Hrvatska	22.02.2016.	N	Protiv Programa
11	Renata Krsul	renata.krsul@icloud.com	/	Hrvatska	22.02.2016.	N	Protiv Programa
12	Ksenija Klisura	ksenija.klisura123@gmail.com	/	/	22.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
13	Iva Poklepović	newserenityretreat@yahoo.com	/	/	22.02.2016.	N	Protiv Programa
14	Jasminka Dimitrovska	jasminkadimitrovska@imika.com.mk	/	/	22.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
15	Miroslav Gačeša	miroslav.gacesa@inet.hr	/	/	22.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
16	Sime Validžić	sime.validzic@gmail.com	/	Hrvatska	23.02.2016.	N	General comments on impacts of drilling
17	Biljana Krivokapić	/	Opština Tivat	Crna Gora	23.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
18	Toni Pendo	tonypendo@gmail.com	/	Crna Gora	23.02.2016.	N	Nije bilo komentara koji su se odnosili na SPU izvištaj
19	Danijela Gienero	dgienero@aol.com	/	Hrvatska	23.02.2016.	N	Protiv Programa
20	Igor Kulakovski	igorkulakovski@imika.com.mk	/	/	23.02.2016.	N	Protiv Programa
21	Nada Kosić	nada.kosic@mpr.gov.me	Ministarstvo za poljoprivredu i ruralni razvoj	Crna Gora	24.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
22	Nataša Kovacević	nataša.kovacevic@greenhome.co.me	Green Home	Crna Gora	24.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
23	Patricija Pabrić	nasackcija@gmail.com	Naša akcija	Crna Gora	24.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
24	Tanja Gutenmorgen	tanja@biseri-jadrana.si	Biseri jadrana/sunce lumbarde d.o.o.	Hrvatska	24.02.2016.	N	Protiv Programa
25	Mirsad Kurgas	mirsad.kurgas@gmail.com	Broj 19.	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
26	Silvana Munivrana	munivra@libero.it	/	Italija	24.02.2016.	N	Protiv Programa
27	Vlatko Kadić	nesvrstanicg@gmail.com	Gradanska mreža Nesvrstani	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
28	Vlatko Kadić	tkadg@bk.ru	Tekvondo klub Danilovgrad	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
29	Milan Poka Milajlović	oinjegosa@t-com.me	Odred izviđača Njegoš	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
30	Josip Vidović	arh.josip.vidovic@gmail.com	/	Hrvatska	24.02.2016.	N	Protiv Programa
31	Milica Jovičević, Miodrag Rašović	contact@pokretotpora.me	Građanski pokret Otpor	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
32	Zenepa Lika	zenepa.ika@ul-gov.me	Opština Ulcinj	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
33	Marko Savičević	orodanilovgrad@hotmail.com	NVO Oro	Crna Gora	25.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
34	/	nvo9.decembar@gmail.com	NVO 9. Decembar	Crna Gora	25.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
35	Nada Bukilica	alidok@gmail.com	Ekološko društvo Boke	Crna Gora	25.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22

Br.	Ime i prezime	Email adresa	Organizacija	Zemlja	Datum	Značaj za SPU	Komentari
36	Aleksandrina Vujačić	aleksandrina.v@inzenjerski.me	Inženjerski pedagoški forum	Crna Gora	25.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
37	Maja Raičević	women.mne@gmail.com	NVO Centar za ženska prava	Crna Gora	25.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
38	Nataša Vuksanović	natas.vuksanovic@mans.co.me	MANS	Crna Gora	25.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
39	Vito Antonacci	blackfish966@gmail.com	/	/	22.02.2016.	N	Protiv Programa
40	Koraljka Polaček	korajikapolacek@yahoo.com	/	Hrvatska	23.02.2016.	N	Protiv Programa
41	Biljana Gligorić	biljana@expeditio.org	Expeditia Kotor	Crna Gora	24.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
42	Ljiljana Grbić	grbic720@gmail.com	/	Hrvatska	24.02.2016.	N	PROTIV PROGRAMA
43	Marko Savićević	prekarnica@t-com.me	PSK Prekarnica	Crna Gora	25.02.2016.	N	Isto kao za stavku 33
44	Mirjana Botić	marjanaseseljabolic@gmail.com	Partija Akcija mladih	Hrvatska	25.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
45	Sam Evich	cleanadriatic1@gmail.com	Clean the Adriatic Alliance	Italija	25.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
46	Aleksandra Janičić	aleksandrajanicic@yahoo.com	/	Crna Gora	25.02.2016.	N	Protiv Programa
47	Aleksandra Radoman-Kovačević	coo.montenegro@gmail.com	Centar za obuku i obrazovanje	Crna Gora	27.02.2016.	D	Isto kao za stavku 22
48	Vladimir Bjazec	vbstudiologic@gmail.com	Naš Jadran	Hrvatska	29.02.2016.	D	Odgovoreno u prilogu B
49	Bojana Miljanić	bojanamiljanic82@gmail.com	/	/	25.02.2016.	N	Protiv Programa
50	Bogdana Trivak	info@adadriaticum.net	Ad Adriaticum	Italija	25.02.2016.	N	Protiv Programa
51	Vladimir Bjazec	vbstudiologic@gmail.com	Naš Jadran	Hrvatska	25.02.2016.	D	Isto kao za stavku 48
52	Milan Radulović	mrarhitektura@gmail.com			26.2.2016	N	Protiv Programa
53	Srdačan pozdrav	coo.montenegro@gmail.com	Opština Kotor	Crna Gora	29.02.2016	D	Odgovoreno u prilogu B
54	Ivana Vojinovic		Ministarstvo održivog razvoja i turizma	Crna Gora	22.4.2016	D	Odgovoreno u prilogu B

Prilog C: Odgovori na komentare primljene putem emaila

Br.	Komentar	Odgovor
1) Institut za biologiju mora Kotor/ Mirko Đurović/ mdjurovic@ibmk.org/ Crna Gora/ 22.02.2016.		
1.	Obavezna izrada Studije uticaja na životu sredinu prije zahvata (pogotovo seizmičkih istraživanja, istražnog bušenja i drugih oblika bušenja, itd.), što uključuje i prikupljanje neophodnih podataka, izradu modela prenosa zvuka u vodi te definisanje i uspostavljanje sigurnih nivoa izlaganja zvuku	<p>Slijedeće preporuke su već obuhvaćene SPU izvještajem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studije procjene uticaja će se raditi za svaku od predloženih aktivnosti na istraživanju i proizvodnji nafte i gasa u skladu sa Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu. • Praćenje nivoa podvodne buke; i izrada studije modelovanja podvodne buke (za seizmičke aktivnosti) u cilju definisanja zona oko izvora buke u kojima će morski sisari, kornjače i foke biti izloženi riziku.
2.	Primjena Preporuke za ublažavanje uticaja antropogene buke na morske sisare u području ACCOBAMS (Crna Gora je potpisnik Sporazuma i obavezna je primjenjivati navedene preporuke)	Mjere za ublažavanje uticaja predložene u SPU su zasnovane na preporukama iz ACCOBAMS. ACCOBAMS preporuke su uključene u prilogu D konačnog SPU izvještaja.
3.	Uspostavljanje detaljnih pravila za operativno djelovanje (ovlašćeni posmatrači za morske sisare i morske kornjače na brodovima, njihove integracije, način sprovođenja samih seizmičkih istraživanja, itd.) prilikom svake pojedinačne aktivnosti te mjere ublažavanja uticaja	Ovi zahtjevi su obuhvaćeni mjerama za ublažavanje uticaja sadržanim u SPU. Međutim, mjere za ublažavanje su korigovane u poglavlju 9.3.1 kako bi se što bolje odgovorilo na ove zahtjeve.
4.	Treba uspostaviti centralizovan sistem identifikacije ostali izora buke (prema direktivi o marinskoj strategiji EU, deskriptoru 11 (buka) – Registar impulskih zvukva) kako bi se utvrdio mogući kumulativni uticaj na zaštićene to determine possible cumulative impact on strictly protected species.	Ova preporuka je uvrštena u poglavlju 9.3.1 konačnog SPU izvještaja.
5.	Odgovorne institucije bi trebalo da učež poseban napor kako bi se izbjeglo izdavanje dozvole za seizmičko istraživanje ili bilo kojih drugih aktivnosti, se velikim uticajima na morski ekosistem, budući da postoji mogućnost za kumulativan uticaj buke.	Ova preporuka je uvrštena u poglavlju 9.3.1 konačnog SPU izvještaja.

6.	Trajna i privremena (sezonska) izuzeća pojedinih područja trebala bi biti prioritetni alat za smanjivanje uticaja u onim područjima za koja je utvrđeno da su osjetljiva zbog pojedinih vrsta ili stanišnih tipova.	SPU izvještajem se zahtijeva sljedeće: Pri planiranju seizmičkih snimanja, potrebno je uzeti u obzir period i područje mrijesta i migracije kitova i ukoliko je moguće izbjegavati ih. Njih je potrebno razmotriti u kasnijim fazama tokom izrade procjene uticaja (PU).
2) Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja/ Nada Kosić/ nada.kosic@mpr.gov.me/ Crna Gora/ 24.02.2016.		
2. No	Comment	Response
7.	Strana 127 (5-71): Ispravka u prvom pasusu i treba staviti: Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi („Sl.list CG“ br. 56/09, 47/15)	Ovo je korigovano u poglavlju 5.5.6 konačnog SPU izvještaja.
8.	Strana 134 (5-78) mreža poponica - ispraviti i staviti popunica	Ovo je korigovano u poglavlju 5.5.6 konačnog SPU izvještaja.
9.	Strana 135 (5-79) podjela privrednog ribolova: Na osnovu Zakona o morskome ribarstvu i marikulturi: Ribolov može biti privredni, sportsko – rekreativni i ribolov u naučno istraživačke svrhe. Privredni ribolov se dijeli na veliki i mali privredni ribolov... itd	Podaci o tipu ribolova su uvršteni u poglavlju 5.5.6 konačnog SPU izvještaja.
10.	Strana 135: „(Maximum Sustainable Yield - MSY) ovih resursa 602 tone godišnje, tj. izračunat optimalni ribolovni stres od 1190 dana godišnje (Regner et al., 2002).“ Komentar: Institut za biologiju mora iz Kotora posjeduje podatke novijeg datuma koji se mogu koristiti, jer se istraživanja više svake godine, a Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja na osnovu tih podataka izdaje dozvole za obavljanje privrednog ribolova (a sve u cilhu održivog ribarstva)	Traženi su najnoviji podaci, međutim oni nisu dobijeni do trenutka izrade konačnog SPU izvještaja.
11.	„Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je institucija odgovorna za morski ribolov. Osnovni dokumenti koji regulišu sektor morskog ribolova u Crnoj Gori su Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi (Sl. list Crne Gore	Dodatni dostavljeni podaci su uključeni u poglavlju 5.5.6 konačnog SPU izvještaja.

	<p>56/09) i Pravilnici o bližem definisanju morskog ribarstva objavljeni u Službenom listu 2011 i 2013."</p> <p>Komentar: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja definiše i sprovodi politiku koja osigurava održivo upravljanje morskim i slatkovodnim ribarstvom i koja obuhvata privredne i rekreativne aktivnosti u dijelu izlova, akvakulturu i marikulturu. Osnovni dokumenti koji regulišu sektor morskog ribolova u Crnoj Gori su Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi („Sl. list“ Crne Gore br. 56/09, 47/15), kao i veći broj podzakonskih akata. – Od 2009 do danas donijet je veliki broj podzakonskih akata, a planom pristupanja CG EU, predviđeni su i novi koji će se donositi na godišnjem nivou.</p>	
12.	<p>"direktive i preporuke Opšte komisije ribolova za Mediteran, čiji je Crna Gora član od 2007"</p> <p>Komentar: Generalna komisija za ribarstvo Mediterana, čija je Crna Gora članica od 31. januara 2008. godine (Crna Gora je članica FAO od novembra 2007. godine)</p>	Datum je korigovan u poglavlju 5.5.6 konačnog SPU izvještaja.
13.	<p>Strana 188</p> <p>5.8.8.</p> <p>"Morsko ribarstvo je bilo u stalnom zaostajanju, obzirom na neadekvatno sagledavanje njegovog značaja i komplementarnosti, posebno turističkoj privredi, a shodno tome su i vrlo mala ulaganja u nabavku opreme, organizovanje i usmjeravanje na bavljenje ovom djelatnošću (p. 5-133)"</p> <p>Komentar: Iako je sektor ribarstva bio u zaostatku u odnosu na ostale zemlje, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja svake godine opredjeljuje značajna sredstva za podršku sektoru u cilju što boljeg razvijanja, te stoga bi ovaj dio trebalo preformulisati.</p>	<p>Tekst u poglavlju 5.8.8.5 je prilagođen u konačnom SPU izvještaju na način da obuhvati i dostavljene informacije.</p>
14.	<p>"U toku razvoja sektora ribarstva, identifikovana su dva glavna problema:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Procedura postavljanja i proglašavanja opštih i specijalnih rezervata prirode nije sprovedena do kraja; 	Ova izjava je uklonjena iz konačnog SPU izvještaja.

	2. I dalje problem predstavlja nedovoljna kontrola i sprečavanje krivolova. Komentar: U sektoru ribarstva su prisutni drugi problemi značajniji od navedenog pod br. 1	
15.	<p>„Direktorat za pomorsko ribarstvo Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, prati stanje resursa, vrši procjenu biomase ovih resursa i definiše biološki dozvoljen nivo korišćenja. Ovo odjeljenje takođe donosi zakone o slatkovodnom i morskom ribarstvu, usaglašene sa Zakonima Zemalja EU.”</p> <p>Komentar: Direkcija za ribarstvo u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja definiše i sprovodi politiku koja osigurava održivo upravljanje morskim i slatkovodnim ribarstvom i koja obuhvata privredne i rekreativne aktivnosti u dijelu izlova, akvakulturu i marikulturu. Direkcija za ribarstvo priprema strateška dokumenta kao što su planovi za upravljanje ribarstvom, marikulturom i slatkovodnom akvakulturom i prikupljanja podataka, pritom vodeći računa o usklađenosti sa zakonodavstvom iz oblasti zaštite životne sredine i ruralnog razvoja.</p> <p>Direkcija za ribarstvo donosi zakone i podzakonska akta u oblasti morskog ribarstva, u skladu sa pravilima Zajedničke ribarstvene politike EU.</p> <p>Kada su u pitanju procjene biomase – za to je zadužen Institut za biologiju mora iz Kotora.</p>	Dodatni dostavljeni podaci su uključeni u poglavlju 5.8.8.5 konačnog SPU izvještaja.
16.	<p>“Komercijalnu ribarsku flotu za izlov bentoske ribe-kočarenjem čini 17 brodova i 156 čamaca (Evidentirano je i oko 180 dozvola za mali obalni ribolov), dok flota za izlov pelagičnih resursa, faktički ne postoji, što daje veliku mogućnost i šansu za razvoj ovog načina ribolova”</p> <p>Komentar: Za izlov „bentoske ribe” koristimo izraz demerzalne ribe tj. demerzalni resursi (bijela riba). Za tu vrstu ribolovnih aktivnosti koriste se mreže koče, a za izlov pelagičnih resursa (plava riba) koriste se plivarice. Ostalo su plovila koja se bave malim obalnim ribolovom. Na dan 22.02.2016. godine izdat je sledeći broj dozvola za obavljanje privrednog ribolova i to: 21 dozvola za izlov demerzalnih resursa mrežom kočom, 18 dozvola za izlov pelagičnih resursa mrežom plivaricom i 98 dozvola za obavljanje malog obalnog ribolova.</p>	Dostavljeni podaci su navedeni u poglavlju 5.8.8.5 konačnog SPU izvještaja.

17.	<p>„Uzgoj marikultura u Crnoj Gori bio je više simboličan sa malim prinosima i efektima, posebno u odnosu na ogromne mogućnosti. Istraživanja Instituta za biologiju mora iz Kotora ukazuju da Akvatorij, posebno Boka imaju izvanredne prirodne pogodnosti za prirodni razvoj i vještački uzgoj marikultura. To se odnosi kako na sakupljanje mrkih i crvenih algi, tako i na uzgoj dagnji i kamenica. Tako se procenjuje kapacitet Boke za uzgoj dagnje na 300 vagona godišnje. Danas su razvijeni programi koji nude velike razvojne mogućnosti za uzgoj marikultura, putem plutajućih parkova - koji najviše odgovaraju uzgoju dagnji i drugih vrsta školjki .</p> <p>Na osnovu prirodnih mogućnosti, procenjuje se da je kapacitet Crne Gore za lagunasti uzgoj ribe 3.000 tona, a kavezni uzgoj 2.000 tona godišnje. U poglavlju 5.5.6. nalazi se više podataka o ribljim resursima. Projekti i procjene o mogućnostima i konkretnim programskim usmjerenjima ukazuju na izuzetnu profitabilnost vještačkog uzgoja marikultura, a sa druge strane na skoro neograničeno tržište visokoplatežne tražnje, što je veliki izazov za korišćenje Akvatorija.“</p> <p>Komentar: Marikultura, tj. uzgoj ribe i školjaka se obavlja na 17 lokacija u Boki Kotorskoj. Uzgoj školjki iznosi oko 200 tona godišnje (odvija se nasvih 17 farmi u Boki Kotorskoj). dok je proizvodnja na uzgajalištima ribe oko 100 tona i obavlja se na dvije lokacije.Uzgoj marikultura u Crnoj Gori bio je više simboličan sa malim prinosima i efektima, posebno u odnosu na ogromne mogućnosti. Istraživanja Instituta za biologiju mora iz Kotora ukazuju da Akvatorij, posebno Boka imaju izvanredne prirodne pogodnosti za vještački uzgoj marikultura, u prvom redu uzgoj dagnji i kamenica.</p> <p>Na osnovu prirodnih mogućnosti otvorenog mora, koje je za sad nesikorišteno za programe marikulture, procenjuje se da je postoji veliki kapacitet za uzgoj ribe. Radi širenja djelatnosti marikulture u Nacrt Plana Područja Posebne Namjene za Obalno područje Crne Gore, kao potencijalne nove lokacije, uvrštena su dva nova lokaliteta u Bokokotorskom zalivu, odnosno sedam lokaliteta na otvorenom moru. Ove lokacije su predložene i uvrštene na osnovu raspoloživih podataka o prirodnim karakteristikama priobalnog mora Crnogorskog primorja, rezultata eksperimentalnih istraživanja, prirodnih nalazišta mladi i adultnih oblika ekonomski važnih vrsta morskih organizama, te na</p>	Dostavljeni podaci su navedeni u poglavlju 5.8.8.5 konačnog SPU izvještaja.
-----	--	---

	osnovu upoređivanja sa kvalitetom sredine u kojoj se vrši uzgoj u zemljama Mediterana.	
18.	<p>Tabela 5.57</p> <p>Komentar:</p> <p>„Ribarstvo i riblji resursi (riba, ljuskari i glavonošci)“ - podaci su zastarjeli i nisu validni, jer po najnovijim podacima proizvodnja u akvakulturi nije u padu. Kontaktirati Institut za biologiju mora iz Kotora za podatke vezane za biomasu.</p>	Traženi su najnoviji podaci, međutim oni nisu dobijeni do trenutka izrade konačnog SPU izvještaja.
19.	<p>Strana 262</p> <p>Komentar: u tabeli „vjerovatni trend bez Programa“ za oblast akvakulture treba izmijeniti „smanjenje“ jer po našim podacima akvakultura nije u trendu smanjenja. Takođe, ispravke treba napraviti i u svim djelovima u kojima se pominje trend „smanjenja“ u akvakulturi.</p>	„Vjerovatni trend bez Programa“ je u svim relevantnim poglavljima korigovan u skladu sa preporukama (tabela 5.57. poglavlje 8 i poglavlje 9).
20.	<p>Strana 384</p> <p>Komentar: Tabela Analiza zakonodavnog i pravnog okvira, ispraviti „Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi (“Sl. list Crne Gore”, br. 56/09, 40/11)” u Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi („Sl. list“ Crne Gore br. 56/09, 47/15)</p>	Ovo je korigovano u prilogu A konačnog SPU izvještaja.
21.	<p>Strana 392</p> <p>Komentar: „Strategija ribarstva 2009-2013“ je istekla i donijeta je nova Strategija ribarstva Crne Gore 2015-2020 sa Akcionim planom za prenošenje, implementaciju i sprovođenje pravne tekovine EU, te izmijeniti i prateći tekst, kako bi bio u skladu sa trenutnom Strategijom.</p>	Nova Strategija ribarstva Crne Gore za period 2015-2020 je navedena u prilogu A konačnog SPU izvještaja.
3) Nataša Kovačević/ natasa.kovacevic@greenhome.co.me /Green Home/ Crna Gora/ 24.02.2016.		
22.	Nacrt Studije ne sadrži dovoljan broj informacija o biodiverzitetu, hidrografskih i svrshodnih geoloških podataka, te kao takva nije referentna za stratešku procjenu uticaja plana istraživanja nafte i gasa na životnu sredinu kao ni utvrđivanju kvalitativnih i mjerljivih mjera uticaja.	U ranijoj fazi izrade SPU, pripremljena je analiza nedostataka tzv. „gap“ analiza na osnovu koje je utvrđeno da su raspoloživi podaci dovoljni za izradu SPU. Identifikovani su podaci koji nedostaju i ovaj nedostatak treba da se prevaziđe tokom izrade studija procjene uticaja za svaku fazu istraživanja i proizvodnje.

	<p>Definisani indikatori su predloženi u cilju mjerenja uticaja na životnu sredinu i socijalne komponente na koje program može uticati.</p> <p>Nije identifikovan nedostatak takvih podataka koji bi mogli uticati na procjenu na SPU nivou. Podaci koji trenutno nedostaju mogu se nadomjestiti tokom izrade studija PU, posebno organizovanjem neophodnih snimanja morskog dna u područjima u kojima će biti sprovedene aktivnosti na nafti.</p> <p>Crna Gora ima svoj Nacionalni plan djelovanja u vanrednim situacijama / national contingency plan.</p> <p>SPU sadrži mjere za ublažavanje uticaja incidenata koje su usklađene sa najboljim međunarodnim praksama, neke od kojih su:</p> <ul style="list-style-type: none"> Kao minimum, cijelo vrijeme treba da bude na snazi politika dvostruke kontrole nalazišta. Primarna kontrola nalazišta (hidrostatički mulj) i sekundarna kontrola nalazišta (uređaji za sprečavanje erupcije, blow-out preventers, BOP) treba da se održavaju tokom cijelog perioda bušenja nalazišta. Kao dio faze planiranja izvorišta, treba sprovesti detaljnu procjenu rizika. Potrebno je uraditi i studiju bezbjednosti u skladu sa zahtjevima vlasti, kako bi se demonstrirala prihvatljivost rizika, kao i da su postavljene odgovarajuće barijere kako bi se smanjio rizik. Platforma ili brod za bušenje treba da imaju ugrađene mjere za smanjenje rizika od izlivanja nafte, prije svega uređaje za sprečavanje erupcije i crijeva za transfer goriva.
23.	<p>Nacrtni studije je pokazao da Crna Gora nije spremna upustiti se u istraživanje ugljovodonika iz podmorja, obzirom na nedopustivo veliki nedostatak informacija o biodiverzitetu mora i vezanim socio-ekonomskim parametrima, te nema nikakvog načina odgovoriti postojećim plovnim i kadrovskim kapacitetima na naftne i gasne nesreće izazvane curenjem nafte i gasa.</p>

		<ul style="list-style-type: none"> • Neophodno je izraditi Plan za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte. Plan treba da bude osmišljen tako da pomogne u procesu donošenja odluka tokom izlivanja nafte, da naznači koji su resursi neophodni za suzbijanje izlivanja, smanjenje bilo kakvih daljih izlivanja i ublažavanje uticaja. • Svako izlivanje nafte mora biti prijavljeno, bez obzira na to koliko ono malo bilo. Nivo i način zahtijevanog djelovanja u slučaju izlivanja će odrediti Uprava pomorske sigurnosti, na osnovu količine i vrste izlivena nafte, kao i uslova na moru i vremenskih uslova u datom momentu.
24.	<p>Smatramo da strateška studija nema smisla, jer se nije javila u najranijim fazama donošenja odluke o tome da li će se Crna Gora upustiti u ovakav projekat ili ne. Iako broji više od 400 strana Nacrč Studije nije odgovorio na neka od pitanja koji su od ključne važnosti za donošenje odluke o tome da li Crna Gora treba pristupiti uopšte istraživanjima i eksploataciji nafte. Najvažnija se odnos na: Odnos ekonomske isplativosti eksploatacije nafte i gasa i vezanih operacija iz podmorja naspram prihoda ostvarenih iz turizma, ribarstva kvaliteta zdravlja i života građana, zaštite životne sredine, uključujući obračun nastalih šteta za svaku pojedinačnu kategoriju uključujući funkcije ekosistema i arheološka nalazišta.</p>	<p>Komentar se ne odnosi na sam SPU izvještaj. ME je odgovorilo na ove komentare na javnoj raspravi (Prilog B izvještaja o učešću javnosti).</p> <p>Prema ME, podaci o ekonomskih prohodima od nafte industrije će biti dostupni nakon faze istraživanja programa.</p>
25.	<p>Izostanak detaljne socio-ekonomske i zdravstvene analize štetnih posljedica u slučaju akcidentnog izlivanja nafte i gasa razrađena u najmanje tri prediktivna modela, sa detaljnim obračunom nastalih šteta.</p>	<p>Procjena uticaja akcidentnih situacija na životnu sredinu i socijalne aspekte je data u SPU izvještaju. Tako detaljni modeli predviđanja nisu uobičajeni za SPU, obzirom na nedostatak programskih informacija; ovi detaljni modeli se obično rade u okviru studije PU.</p>
26.	<p>Strateški ili okvirni plan djelovanja za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte ne postoji sa modelima i projekcijama za sanaciju, koji bi prikazao</p>	<p>Plan za djelovanje u slučaju izlivanja nafte / National Oil Spill Contingency plan se navodi u poglavlju 4.1.4 konačnog SPU izvještaja. SPU studijom se zahtjeva izrada</p>

	koji su resursi neophodni za borbu sa izlivanjem, smanjenje bilo kakvih daljih izlivanja i ublažavanje uticaja.	Plana za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte (OSCP) u skladu sa Nacionalnim planom, i operaterima nije dozvoljeno da otpočnu sa bilo kakvim radovima prije mobilizacije identifikovanih resursa.
27.	<p>Studija nije obradila alternative - Alternativno rješenje koje je ponuđeno u planu („ne radi ništa“) nije dalo procjenu u odnosu na postojeće razvojne trendove, posebno u odnosu na rizike i moguće štete uslijed akcidentnih situacija izlivanja nafte. Ponuđene alternative ne ogledaju stvarnu volju i motivaciju da se uradi rješenje koje će moći da zaista bude razmatrano na približno istom razvojnom nivou ili sličnim mogućnostima za njegovu realizaciju. Ovako postoji samo pro forma i nije relevantno.</p>	SPU nisu obuhvaćena alternativna sredstva za realizaciju sličnih ciljeva. To nije svrha ove SPU studije. Međutim, u SPU je procijenjeno u kom smjeru će se predloženi indikatori mijanjati u slučaju da ne dođe do I&P ugljovodonika, u slučaju samo istraživanja i kada se paralelno razvija više polja i koriste se ugljovodonici u Crnoj Gori. Studijom su obrađene i druge tehničke varijante kako bi vlasti bile upoznate sa najboljim pristupima i politikama u pogledu pitanja kao što su bušenje u podmorju ili odlaganje isplake i krhotina.
28.	<p>Nedostatak podataka i analize kvalitetne analize kumulativnih uticaja obesmišljava sveukupnu procjenu uticaja na životnu sredinu</p> <ul style="list-style-type: none"> Izostala je dublja analiza kumulativnih uticaja na zaštitu životne sredine, turizam i ribarstvo, čime se ciljevi Okvirne direktive o pomorskoj strategiji (2008/56/EU) koja predviđa procjenu kumulativnih uticaja svih aktivnosti na moru uključujući istraživanje nafte. Pored ovoga cilj ove Direktive je postići dobro stanje životne sredine mora najkasnije do 2020. odnosno "stanje životne sredine u morskim vodama u kojem su okeani i mora očuvani, ekološki raznovrsni i dinamični, te su čisti, zdravi i produktivni u svojim prirodnim uslovima, a korištenje životne sredine mora je na održivom nivou, čime se čuva potencijal za korištenje i aktivnosti sadašnjih i budućih generacija". Program istraživanja i eksploatacije ugljovodonika iz podmorja onemogućava dostizanje ovog cilja na koji smo se obavezali u procesu pristupa EU. Studija se temelji na hidrografskim i okeanografskim podacima iz prošlog vijeka i ne daje odgovor koliko je vremena potrebno da naftna mrlja stigne do obale Crne Gore nosena morskim strujama i talasima, te koliko površinu će zagaditi. U slobodnim stručnim procjenama oko 25 minuta, što ne dopušta nikakvu valjanu reakciju 	<ul style="list-style-type: none"> Kumulativni uticaji na nivo buke u podmorju, kvalitet vode i vazduha i morsko dno su obrađeni u zasebnom poglavlju SPU izvještaja (poglavlje 9.9 Kumulativni uticaji). Ciljevi SPU su: 1) procjena uticaja aktivnosti na I&P ugljovodnika na životnu sredinu, zdravlje i društvene aspekte; i 2) izrada mjera za efikasno saniranje identifikovanih uticaja u ranim fazama ciklusa planiranja na način da se minimiziraju ili izbjegnju negativni uticaji kako bi se osigurala usklađenost sa svim važećim regulativama uključujući okvirnu Direktivu o pomorskoj strategiji. <p>Vlada Crne Gore je usvojila stroge politike kako bi se na minimum sveli uticaji na pomorski život uključujući i „politiku nultog ispuštanja bušačkog materijala u more“.</p> <p>-SPU preporuka je da se prije započinjanja bušenja uradi model kretanja prolivene nafte, što je standardna praksa u industriji nafte i gasa, pri čemu će se pripremiti i OSCP. Što se tiče izlivanje sirove nafte, model mora da bude zasnovan na očekivanim karakteristikama sirove nafte, npr. teška/laka, što se može ustanoviti na osnovu nalazišta</p>

	<p>niti mogućnost sprečavanja eventualnog akcidenta u području operativnih blokova udaljenih 3km od obale.</p>	<p>iz kog se vrši vađenje nafte. Stoga je potrebno pripremiti model za konkretan lokalitet gdje će se vršiti bušenje u formaciji koja sadrži naftu. OSCP pripremljen za sve operacije bušenja mora da definiše nivoe opreme i postrojenja za djelovanje u slučaju izlivanja nafte koji su locirani na kopnu i na moru.</p>
29.	<p>Nacrt Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika je netransparentan a javne rasprave i informisanost građana na alarmantno lošem nivou zbog čega pozivamo da se u Nacrtu Studije da preporuka za poništavanje Nacrta programa i SPUŽS i organizuje detaljno informisanje građana i mobilizacija u procesu donošenja odluka.</p>	<p>Informisanje o održavanju javne rasprave je obavljeno u skladu sa Zakonom o SPU. Pored toga, stejkholderi i NVO su bili uključeni u cjelokupan proces izrade SPU od samog početka i sa njima su vršene konsultacije</p> <p>Nacrt SPU izvještaja, ne-tehnički rezime, kao i Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore su postavljeni na website ME na javni uvid čime je osigurana potpuna transparentnost.</p> <p>Obavještenje o javnoj raspravi je objavljeno u dnevnom listu Pobjeda, na portalu e-uprave, na portalu www.petroleum.me. Pored navedenog poziv je poslat na preko osamdeset e-mail adresa, odnosno pojedincima i institucijama koji su prepoznati kao stakeholder-i (uključujući i NVO sector).</p>
30.	<p>Nacrt Studije zbog lošeg kvaliteta podataka ne ispunjava svoju svrhu. Ne predviđa konkretne mjere koje mogu spriječiti nastanak štete za živote i zdravlje ljudi te za životnu sredinu.</p> <ul style="list-style-type: none"> U nacrtu studije se u dijelu 7.3.3 Isplaka (mulji i tečnosti za bušenje) i nabušeni materijal, konstatuje da će se koristiti isplake na bazi mulja, tečnosti na bazi nafte (oil-based mud/fluids, OBM), sintetički (synthetic-based mud/fluid, SBM) ili na bazi vode (water-based mud/fluids, WBM) kao i da su najtoksičnije one na bazi ulja. Ipak se samo mlako "preporučuje" da se koriste isplake na bazi vode, kako bi se "umanjila šteta nanijeta životnoj sredini". Formulacije "vjerovatno" i "ne očekuje se" otkrivaju da Crna Gora nije predvidjela mjere kojim bi od koncesionara zahtijevala ispunjenje određenih standarda, već se u svemu uzda u dobru volju zagađivača. Uključena je i opcija ubrizgavanja nabušenog 	<p>- odabir tipa bušaćih tečnosti zavisi od brojnih faktora uključujući i dubinu predmetne formacije i strukturu slojeva u kojima se vrši penetracija, stoga se u SPU ne može zahtijevati da se koriste samo mulji/tečnosti na bazi vode. Ipak se nijedna od ovih tipova bušaćih tečnosti i krhotina ne smije ispuštati u more u skladu sa politikom Vlade Crne Gore prema kojoj nije dozvoljeno ispuštanje bilo kakvih bušaćih sadržaja u more. Ovo se i zaključuje na kraju poglavlja 7.3.3.3.</p>

	<p>otpadnog materijala u pukotine u podmorju u propusne formacije ispod površine morskog dna, ali nije jasno na koji način će nadležne institucije u Crnoj Gori nadgledati i kontrolisati ispravnost ovih radova obzirom da nemamo kadar, opremu niti plovila specijalizovanu za ovaj posao.</p>	
31.	<ul style="list-style-type: none"> Nacrč Studije za cijeli niz mogućih akcidentnih situacija ne daje pregled konkretnih rizika, raspoloživih kapaciteta, raspodjele odgovornosti, plana djelovanja i naknade štete u slučaju akcidenata. Ovo se posebno odnosi na akcidente većih razmjera prilikom kojih će onečišćenje imati uticaj na šire područje, i van istražnih polja. Od izuzetne važnosti je bilo napraviti simulacije različitih scenarija do kojih može doći pri akcidentnim situacijama. Za akcidentne situacije neophodno je imati valjane procjene, mjere kontrole i upravljanje rizicima. 	<ul style="list-style-type: none"> - u SPU su identifikovani mogući uticaji akcidentnih situacija, a predložene su i mjere za ublažavanje uticaja u skladu sa najboljim međunarodnim praksama. SPU se zahtjeva sljedeće: <ul style="list-style-type: none"> Kao minimum, cijelo vrijeme treba da bude na snazi politika dvostruke kontrole nalazišta. Primarna kontrola nalazišta (hidrostatički mulj) i sekundarna kontrola izvorišta (uređaji za sprečavanje erupcije, blow-out preventers, BOP) treba da se održavaju tokom cijelog perioda bušenja izvorišta. Kao dio faze planiranja nalazišta, treba sprovesti detaljnu procjenu rizika. Potrebno je izraditi i studiju bezbjednosti u skladu sa zahtjevima vlasti, kako bi se demonstrirala prihvatljivost rizika, kao i da su postavljene odgovarajuće barijere u cilju smanjenja rizika. Platforma ili brod za bušenje treba da imaju ugrađene mjere za smanjenje rizika od izlivanja nafte, prije svega uređaje za sprečavanje erupcije i crijeva za transfer goriva. Neophodno je izraditi Plan za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte. Plan treba da bude urađen tako da pomogne u procesu donošenja odluka tokom izlivanja nafte, da definiše resurse koji su

	<p>neophodni za eliminisanje izlivanja, smanjenja bilo kakvih daljih izlivanja i ublažavanje uticaja.</p> <p>Poglavlje o kapacitetima Crne Gore da djeluje u slučaju izlivanje nafte se navodi u poglavlju 9.4.6.2.3 konačne verzije SPU izvještaja.</p> <p>Obim radova za SPU ne obuhvata izradu modela kretanja naftne mrlje niti su podaci neophodni za njegovu izradu raspoloživi u ovoj fazi Programa. Ovaj model će se raditi tokom faze izrade PU.</p> <p>(Potrebno je naglasiti da postoji razlika između plana u slučaju akcidenta i SPU. SPU ne može da pokrije nivo detaljnosti koji se pominje, zato i postoje druga dokumenta (plan u slučaju akcidenta, PU..))</p>
32.	<p>U Nacrtu Studije se navodi kako u ovoj fazi nije poznato koje će tehnologije koristiti pojedini koncesionari. U dijelu "3.2.1 Istraživanje" operateru je ostavljena na raspolaganju neograničena mogućnost korišćenja različitih metoda uključujući nekonvencionalne metode kao što je freking ili metoda hidrauličkog frakturiranja, koja ima za posljedicu slijevanje tla šireg područja na mjestima gdje se primjenjuje, ali i curenje opasnih hemikalija koje izazivaju pomor akvatičnih vrsta. Studija bi upravo trebala jasno definisati koje su tehnologije prihvatljivije, a koje se preferiraju.</p> <p>- Uporedni prikaz tehnologija izvođenja bušotina je dat u poglavlju Tehnologija bušenja (poglavlje 7.2), međutim konačan odabir tehnologije se zasniva na brojnim faktorima uključujući dubinu vode na lokaciji i dubinu predmetne zone kao i na očekivanim pritiscima u formacijama. SPU ne može da preporuči određenu tehnologiju jer ona možda neće biti primjenjiva sa tehnološkog aspekta. Takve procjene se vrše u fazi izrade procjene uticaja na životnu sredinu za određene blokove, kada neophodne informacije budu dostupne.</p> <p>- vezano za hidrauličko frakturiranje, ne očekuje se da će se ova tehnika koristiti u Crnoj Gori. Hidrauličko frakturiranje se koristi za vađenje nafte iz nekonvencionalnih izvora kao što su naftni škrljci, što nije slučaj sa Crnom Gorom. I upravo iz tog razloga nije obradjeno u Programu istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore kao moguća opcija.</p>

33.	<p>U Nacrtu Studije se u mjerama ublažavanja negativnih uticaja a posebno u dijelu nadzora i kontrole koristi sintagma „nadležne institucije obezbijediti kontinuirani nadzor“. Potpuno se prikriva činjenica da Crna Gora nema ljudstva, znanja, opreme niti finansijskih sredstava za nadzor i kontrolu svih složenih i visokorizičnih operacija. Uprava pomorske sigurnosti ne posjeduje brodove, osim dva čamca za spašavanje od kojih je jedan pozajmljen na korišćenje mornarici i jedne brane za sprečavanje širenja naftnih mrlja od ispuštanja sa brodova, a koji su smješteni u Bokotorskom zalivu. Obzirom da je vrijeme dostizanja naftne mrlje do obale od 25 minuta u odnosu na udaljenost operativnih blokova od 3km i količinu ispuštene nafte, čamci nemaju nikakvu šansu stići do pogođenog područja prije nego naftni film dotakne obalu. Riječ je o potpuno beskorisnom i smiješnom kapacitetu za kontrolu obzirom na rasprostranjenost operativnih blokova duž cijelog primorja što se u Finalnoj verziji studije mora zaključiti i adekvatno procjenjivati uticaj na životnu sredinu u odnosu na ovu činjenicu.</p> <p>U većini slučajeva kao mjere ublažavanja negativnih uticaja (npr. promjene u hemizmu mora, buka, biodiverzitet...) navodi se uglavnom potreba praćenje stanja ili modeliranja, te po potrebi propisivanja dodatnih mjera, ali bez bilo kakve detaljnije specifikacije.</p>	<p>Praćenje stanja životne sredine će se vršiti na dva nivoa:</p> <p>1) Praćenje promjene stanja životne sredine i 2) praćenje nivoa aktivnosti.</p> <p>U poglavlju 11.2 je predložena lista indikatora stanja životne sredine koji će se koristiti za praćenje promjena u životnoj sredini. Agencija za zaštitu životne sredine ali i druge institucije već prate većinu ovih indikatora.</p> <p>U pogledu praćenja nivoa aktivnosti, u poglavlju 11.2 SPU izvještaja se navodi da: organi zaduženi za dodjelu licenci treba da osiguraju da će se kreirati i adekvatan program praćenja nivoa aktivnosti za procjenu uticaja na životnu sredinu i efikasnost mjera za ublažavanje ovih uticaja vezanih za ključna eventualna pitanja u pogledu životne sredine koja su definisana kao značajna. Ovo bi trebalo obaviti u konsultaciji za organima i stručnjacima za zaštitu životne sredine. Operateri će morati da prate svoje aktivnosti u skladu sa programom praćenja usvojenim od strane organa za dodjelu licenci. Evidencija podataka iz monitoringa biće dostavljena relevantnim vlastima.</p> <p>Što se tiče kapaciteta Crne Gore da reaguje u slučaju izlivanja nafte, oni će biti obrađeni u konačnoj verziji SPU izvještaja</p> <p>Linija koja je od obale udaljena 3 km ne označava zonu u kojoj će se naći platforme, već je to linija koja zabranjuje bilo kakve aktivnosti u pomenutoj zoni. Konačne lokacije za bušnje će biti naknadno odabrane, a prilikom odabira lokacije biće uzete u obzir sve okolnosti, pa će stoga izboru lokacije prethoditi PU.</p>
34.	<p>Takođe ne daju se jasne smjernice za Elaborate o procjeni uticaja na životnu sredinu što, ukoliko se i budu radile za svaku pojedinačnu platformu, onemogućava da se u tim postupcima procjeni stvarni uticaj na životnu sredinu i na osnovu njega propišu adekvatne mjere zaštite životne sredine.</p>	<p>Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu (Službeni list Crne Gore, br. 80/05, Službeni list Crne Gore, br. 40/10, 73/10, 40/11 i 27/13) se definišu uslovi i za studiju PU.</p> <p>Postojeća SPU sadrži dovoljan nivo informacija da se na osnovu nje kasnije rade studije procjene uticaja. Pored</p>

		ovog, posebni uslovi za studije procjene uticaja su navedeni u poglavlju 12.2 (preporuke).
35.	Nacrtr Studije paušalno ocjenjuje štetni uticaj podvodne buke na morske organizme i ekosisteme i ne nudi mjere ublažavanja štetnog uticaja.	Prikazane su detaljne mjere za ublažavanje uticaja (u skladu sa preporukama ACCOBAMS) od buke tokom različitih faza programa I&P. Vidi poglavlja (9.3.1 i 9.4.1).
36.	Gotovo svi rizici u Nacrtu Studije o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu su siromašno obrađeni a koji se odnose na curenje nafte, eksploziju plina, uticaja na morski svijet visoko toksičnog mulja i tečnosti koje se koriste prilikom bušenja dna, kao i rizike koje je identifikovala EU za off shore instalacije a koje se odnose na sigurnost zamjene dotrajale infrastrukture nakon isteka vijeka trajanja i sl. a koji nose u konačnom i prekogranične uticaje. Siromašno su obrađeni uticaji koji se odnose na zagađivanja i rizike koji će uslijediti usljed povećanja pomorskog transporta, sprovođenja seizmičkih snimanja, postavljanja platformi i prateće infrastrukture. Tehnička voda i ostale tečnosti koje se koriste prilikom istražnih i eksploatacijskih radova sadrže veliku količinu toksičnih elemenata koje uključuju sirovu naftu, brojne poliaromatske ugljikovodonike, fenole, teške metale, radioaktivne elemente i dr. koji djeluju kao nutrijenti. Neka od tih jedinjenja su veoma toksična i imaju razne negativne uticaje na migratorne organizme i okolinu, zbog čega se za svaku pojedinačno mora procijeniti uticaj na biodiverzitet podmorja. Osim štete za organizme u moru, ovaj uticaj je direktno je vezan i za ljudsko zdravlje kroz konzumaciju morskih organizama, što je aspekt koji takođe nije analiziran.	U poglavlju 9 „Procjena i ublažavanje uticaja“ data je detaljna procjena svakog od uticaja iz komentara.
37.	Ono što zabrinjava je da Nacrtr Studije gotovo nikakvu pažnju ne posvećuje indukovanim tj. vještački izazvanim zemljotresima, dok konstatuje da ne postoji Plan upravljanja rizicima što je van svakog zdravog razmišljanja i planiranja. Olako se prihvata činjenica da obalno područje pripada zoni izuzetne seizmološke aktivnosti koja se čak i u stabilnijim državama sa tog aspekta pokazala kao izuzetno	Kako je navedeno ranije u komentaru br. 26, hidrauličko frakturiranje se koristi za vađenje nafte iz nekonvencionalnih ležišta kao što su naftni škriljci, što nije slučaj u Crnoj Gori. Ipak, u SPU je data preporuka da „Prilikom projektovanja i odabira platforme i opreme za bušenje, treba razmotriti moguće seizmičke aktivnosti u oblasti gdje će oprema biti postavljena.“ Indukovana

	<p>problematična, te je dovela do ozbiljnih socio ekonomskih poremećaja, ugrožavanja sigurnosti, kvaliteta života građana i životne sredine. Tako se npr. broj zemljotresa u Groningenu, Norveškoj, tokom višegodišnje eksploatacije gasa jasno povećao.</p>	<p>seizmiška aktivnost je takođe obrađena u SPU studiji i u slučaju da će se vršiti injektiranje proizvodne tečnosti u podzemne formacije, potrebno je uraditi posebne studije da bi se procijenili rizici od indukovane seizmičnosti. Konačni SPU izvještaj je dopunjen sa posebnim mišljenjem eksperta na ovu temu.</p>
38.	<ul style="list-style-type: none"> U Nacrtu Studije se jasno navodi nedostatak podataka o morskom biodiverzitetu posebno brojnosti ugroženih sisara, morskim kornjačama, ribljim vrstama. Dodatna istraživanja tokom izrade studije nisu rađena ali obrađivač ipak u sekciji 10.3.1.1 "Mogući uticaji" navodi seizmološka istraživanja mogu "izazvati kratkotrajne promjene ponašanja, a u ekstremnijim slučajevima, oštećenje sluha" te obzirom da je riječ o "nepoznatim reakcijama vodenih sisara na podvodnu buku" ne uspostavlja svrshodne mjere niti jasno precizirane zone uticaja oko istražnih izvora zvuka (10.3.1. Aktivnosti kod kojih nastaje buka). Podizanjem nivoa buke životinje se mogu naći pod stresom i pretrpjeti oštećenja kao što su gubitak sluha privremenog ili trajnog. Vrlo velika buka koju može proizvesti vazdušna eksplozija na maloj udaljenosti može čak da proizvede i trajna fizička oštećenja ne samo slušnih već i drugih organa, kao i smrt. Mann et al. (2010) navode kako su osnovni faktori koji dovode do gubitka sluha kod tursiopa (delfini), koji je za njih od životne važnosti, hronična podvodna buka (koju proizvodi pomorski saobraćaj) i povremena snažna buka (kao eksplozije airgunova). Ne radi se samo o morskim sisarima. Niske frekvencije koje emituju vazdušni topovi od 20-150 Hz ulaze u slušni rang riba (50-3000 Hz) te su time potencijalno odgovorne za promjene u ponašanju i fiziološke promjene ihtiološke faune. Joint Nature Conservation Committee (JNCC) diz Aberdeena (UK) - JNCC guidelines for minimising the risk of injury and disturbance to marine mammals from seismic surveys (August 2010) – napravio je smjernice koje donose mjere predostrožnosti koje se moraju 	<p>Poglavlje 5.5 „Ekosistemi i biodiverzitet“ sadrži podatke iz baznih studija koje se odnose na biodiverzitet i status zaštite ugroženih vrsta. Najveći nedostatak u pogledu raspoloživosti podataka se odnosi na sezonalitet morskih sisara što će se, u skladu sa SPU preporukama, ispitati prije sprovođenja seizmičkih istraživanja.</p> <p>Uticaji buke na morsku faunu i sisare su detaljno razrađeni u poglavlju 9.3.1.</p> <p>Mjere za ublažavanje uticaja buke na morske sisare, detaljno opisanih u poglavlju 9.3.1 i 9.4.1, su pripremljene u skladu sa najboljim međunarodnim praksama i usklađene sa preporukama ACCOBAMS i „JNCC smjernicama za minimiziranje rizika od povređivanja i remećenja života morskih sisara usljed seizmičkih istraživanja“.</p> <p>Prekogranične konsultacije sa Italijom, Albanijom i Hrvatskom su inicirane paralelno sa javnom raspravom, te su stoga susjedne države obavještene o programu i njegovim uticajima i od njih je zatraženo da dostave svoje komentare i saopšte svoje zabrinutosti.</p> <p>Saglasni smo sa tim da je potrebno uspostaviti mehanizme prekogranične saradnje u cilju ublažavanja zbirnih, tj. kumulativnih uticaja.</p>

	<p>preduzeti u fazi planiranja i operativnoj fazi seizmičkih istraživanja. Takve bi smjernice trebale biti sastavni dio Nacrta Studije.</p> <ul style="list-style-type: none"> U junu 2015. Italijansko Ministarstvo zaštite životne sredine je izdalo nekoliko rješenja za seizmička istraživanja na srednjem i južnom Jadranu. Pri tome je kao mjera zaštite životne sredine propisano da dva broda koji vuku kablove i provode seizmičko istraživanje ne smiju biti na udaljenosti manjoj od 55 milja tj. 100 km cca jedan od drugog. Osim toga, između dva istraživanja, 2D ili 3D, mora proći najmanje 12 mjeseci. <p>Bliska istraživanja, s obzirom na malu površinu Jadranskog mora, mogu se dogoditi u Italiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj istovremeno, te je potrebno prekogranično usklađivanje takvih istraživanja.</p>	
39.	<ul style="list-style-type: none"> Nacrt Studije kao i Programa krši obaveze preuzete kroz Sporazum o klimi zasnovan na UNCCC, koji je Crna Gora potpisala u Parizu u decembru 2015. godine gdje smo se obavezali da ćemo napuštati postepeno korišćenje fosilnih goriva zajedno sa drugih 200 zemalja. U Nacionalnim ciljevima za smanjenje emisija sa efektom staklene bašte Crna Gora se obavezala da će iste smanjiti za 30% do 2020 godine, pri čemu u ove procjene nije obuhvaćen program istraživanja ugljovodonika. Bez obzira da li je eventualna proizvodnja ugljovodonika eksportno orijentisana, faza istraživanja i eksploatacije će proizvoditi veoma značajne emisije ovih gasova koje nisu uzete u obzir prilikom obračuna INCD za Crnu Goru. <p>U okviru uticaja na kvalitet vazduha razmotreni su i uticaji GHG gasova, međutim ne toliko detaljno, usljed nedostatka neophodnih informacija za detaljnu procjenu. Ovi podaci bi trebalo da budu raspoloživi tokom narednih faza programa te je stoga u SPU data preporuka da se izvrši procjena GHG uticaja u okviru studije PU za aktivnosti na I&P ugljovodonika kao i to da se definišu stroge mjere za smanjenje GHG emisija tokom ovih aktivnosti.</p> <p>Crna Gora nije jedina zemlja koja nastavlja sa istraživanjima ugljovodonika nakon preuzetih obaveza sa samita u Parizu. Iako je EU prva koja je u ime svojih članica definisala da će smanjiti emisije gasova staklene bašte do 2030. za 40% u odnosu na nivo iz 1990. Ujedinjeno Kraljevstvo je nakon toga objavilo novi tender za istraživanje nafte i gasa na kopnu u martu 2016., Kipar se priprema za treći tender za istraživanje i proizvodnju nafte i gasa u podmorju, a Irska je u februaru 2016. dodijelila 14 novih licenci u podmorju Irske, dok je Danska dodijelila 2 nove licence u njenom dijelu Sjevernog mora. Pored toga, Norveška je u decembru 2015. završila 23. tender za dodjelu licenci za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika,</p>	

	<p>čija je obrada u toku, na koji se prijavilo 26 kompanija za istraživanje u Sjevernom moru.</p> <p>Crna Gora jeste aktivno krenula u korištenje obnovljivih izvora energije. Trenutno je u toku realizacija 21 ugovora za izgradnju 41 male hidroelektrane, ukupne instalisane snage 72 MW i planirane godišnje proizvodnje od 244 GWh, kao i izgradnja vjetroelektrane, instalisane snage 72 MW, na lokalitetu Krnovo, Opština Nikšić i projekat izgradnje vjetroelektrane na lokalitetu Možura, instalisane snage 46 MW.</p> <p>Istraživanje i proizvodnja nafte i gasa ne isključuju paralelna ulaganja u razvoj obnovljivih izvora energije. Na globalnom tržištu potražnja za fosilnim gorivima još uvek beleži konstantan rast, što samo govori u prilog tome da još uvek nije došao trenutak u kome smo spremni da se okrenemo isključivo "zelenim" izvorima energije. Upravo zbog navedenog, ovo je pravi trenutak u kome naš eventualni resurs treba da bude valorizovan.</p>
40.	<ul style="list-style-type: none"> Studija nije sadržajno i metodološki usklađena s Okvirnom direktivom o vodama, Okvirnom direktivom o morskoj strategiji, Okvirnom direktivom o uspostavljanju okvira za prostorno planiranjeorskog područja kao ni sistemima praćenja stanja morske sredine koji proizlaze iz ovih direktiva (iako se izvođač poziva na neke od ovih direktiva pri izradi ove studije nije uvažavao pristup koji one propisuju). Praćenje stanja morske sredine treba biti organizovano kroz sistem deskriptora stanja i pripadajućih indikatora u skladu s Okvirnom direktivom o vodama i Okvirnom direktivom o morskoj strategiji, što je zadatak kojem ponuđeni Nacrt Studije nije valjano odgovorio. Naglasak studije trebao bi biti na održavanju ekoloških sistema u cjelini, a ne samo pojedinih njegovih djelova tj. na širem sagledavanju problema s manje bavljenja detaljima. Nužnost takvog pristupa – ekosistemski pristup – propisana je i Zajedničkom ribarskom politikom EU koju je Crna Gora prihvatila i treba početi primjenjivati.

3.		
41.	<p>Nacrtr Studije ne konstatuje da je u postojećim kapacitetima za nadzor i kontrolu istraživanja i proizvodnja ugljovodonika visokorizičan i nemoguć posao zbog čega bi trebalo zabraniti dalje aktivnosti u ovom pravcu, dok se ne izgrade odgovarajući kapaciteti</p> <ul style="list-style-type: none"> Nacrtr Studije u zaključcima, na činjenicama i referentnim podacima neutemeljeno, navodi da "je rizik od većeg izlivanja nafte ili erupcije gasa tokom bušenja u cilju istraživanja, procjene i razvoja vrlo nizak" "te je scenario izlivanja količina dizela sa platformi i brodova, do 1 tone i učestanosti jednom na svakih 50 do 100 izbušenih izvorišta zanemarljiv. Neshvatljivo mali prostor studije posvećen je nesrećama, tzv. akcidentima, iako se navodi da su oni mogući bilo kada. 	<p>Podaci o kapacitetima za djelovanu u slučaju naftnih mrlja su navedeni u zasebnom poglavlju 9.4.6.2.3 konačnog SPU izvještaja</p> <p>Procjena vjerovatnoće akcidentnih situacija je zasnovana na istorijskom pregledu podataka. Ti podaci su navedeni u poglavlju 9.4.6 konačnog SPU izvještaja u prilog procjeni. Ipak, mogući uticaji na životnu sredinu kao i društveno-ekonomski uticaji u slučaju da dođe do velike nesreće su razmotreni u SPU izvještaju.</p> <p>SPU ne podcjenjuje uticaje velikih nesrećnih situacija, jer oni zaista predstavljaju jednu od najvećih bojazni u naftnoj industriji, međutim, sudeći po istorijskom pregledu podataka, vjerovatnoća da uopšte dođe do tako katastrofalnih posljedica je izrazito mala. U SPU izvještaju su navedene mjere za ublažavanje uticaja kojima bi se ujedno i smanjila ova vjerovatnoća.</p>
42.	<ul style="list-style-type: none"> Osim katastrofalnih zagađenja naftom, postoje i ona "redovna", o kojima u Nacrtu Studije gotovo da nema pomena niti valjanih procjena uticaja. 	<p>Što se tiče scenarija izlivanja nafte, na osnovu istorijskog pregleda podataka moguće je zaključiti da su najizglednije situacije one u kojima će doći do malog izlivanja nafte te je ovo i obrađeno u procjeni uticaja. SPU se bavi uticajima izlivanja na svaku komponentu životne sredine nezavisno od veličine izlivanja.</p>
43.	<ul style="list-style-type: none"> Crna Gora ne posjeduje gotovo nikakve kapacitete za nadzor i kontrolu istraživanja i proizvodnje ugljovodonika. Agencija za ugljovodonike, MUP, Uprava pomorske sigurnosti, Uprava za inspeksijske poslove, Zavod za hidrologiju i seizmologiju nemaju kadar niti kvantitativno niti kvalitativno koji je obučen za nadzor i kontrolu istražnih, radnji proizvodnje ugljovodonika, transporta, prerade i drugih vezanih operacija. Nemamo kadar koji je obučen i iskusan u organizovanju, kontroli i zaštiti od rizika curenja nafte i gasa u Crnoj Gori, a od plovila Uprava za pomorsku sigurnost posjeduje dva čamca za spašavanje i jednu branu koji su smiješni kapaciteti za navođenje kao relevantni. 	<p>Podaci o kapacitetima Crne Gore da djeluje u slučaju naftnih mrlja su navedeni u poglavlju 9.4.6. konačnog SPU izvještaja. Kao jedan od svojih prioriteta, Vlada Crne Gore treba da radi na definisanju mjera za izgradnju kapaciteta kako bi se osiguralo da su svi relevantni organi u stanju da vrše svoje funkcije u procesu I&P ugljovodonika.</p> <p>Kao dio korporativno društvene odgovornosti naftne kompanije su se kroz ugovore obavezale da na godišnjem nivou doniraju sredstva državi Crnoj Gori, koja će biti opredeljena za edukaciju i povećanje administrativnih</p>

	<p>Prepoznajući ovu katastrofalnu činjenicu dva Italijanska poslanika, Fabio Masimo Kastaldo i Ignacio Korao, su u januaru 2015. podnijeli Amandman na Nacrt rezolucije Evropskog parlamenta o Crnoj Gori, navodeći da bi eksploatacija nafte u Jadranu mogla da ugrozi životnu sredinu, kvalitet vode i morsku faunu, te su pozvali Crnu Goru da se fokusira na obnovljive izvore energije. Pristisak na crnogorsku vlast će iz EU biti sve veći, naročito zato što se u Briselu smatra da Crna Gora nije pripremljena za jedan ovako ozbiljan i visokorizičan projekat.</p>	<p>kapaciteta i to u iznosu koji je unaprijed definisan i dio je ugovora. Reč je fondu koji postaje dostupan onog trenutka kada ugovori postanu pravosnažni.</p>
<p>44.</p>	<p>Nacrt studije nerealno procjenjuje uticaj istraživanja i proizvodnje ugljovodonika iz podmorja na turizam kao najvažniju privrednu granu u Crnoj Gori i ne konstatuje kršenje Ustavom opredjeljene ideje Ekološke države Crne Gore</p> <ul style="list-style-type: none"> Istraživanje nafte i eventualno postavljanje naftnih platformi će zasigurno nevelikom morskom području Crne Gore izazvati ne samo devastacije i trajni izostanak pojedinih vrsta, nego direktno ugrožiti turizam kao ključnu privrednu djelatnost koja velikim dijelom (između 23-31,9% BDP prema projekcijama WTO iz 2015 – 2025. Godine) puni državni budžet ali i budžete lokalnog stanovništva i vezanih malih preduzeća koje od ove privrede zavise. Najveće štete će pretrpjeti oko 15000 zaposlenih u hotelijerskom, ugostiteljskom i turistički uvezanim sektorima, dok se projekcije iz Strategije razvoja ljudskih resursa u sektoru turizma u Crnoj Gori 2016 za potrebnih 24 450 zaposlenih se sigurno neće ostvariti. Guardian navodi da je Crna Gora najbrza rastuća Svjetska turistička destinacija a Forbis je stavlja na prvo mjesto top turističkih destinacija u 2016. pa ipak ni ove projekcije nisu dovoljne da bi se još jednom razmislilo o pogubnim posljedicama istraživanja nafte. 	<p>Uticaji na turizam su opisani u poglavlju 9.8.1 „Socioekonomski uticaji“.</p> <p><u>Negativni uticaji</u> na turizam se mogu javiti u slučaju akcidentnih izlivanja. Operateri nafte i gasa obično jako vode računa o svojoj reputaciji i poštuju izuzetno stroge procedure kako bi se izbjegli uticaji i doprinjelo životnoj sredini društva u području u kojem realizuju svoje aktivnosti; dosljedno i transparentno sprovođenje procedura iz OSCP će omogućiti da se ovi uticaji svedu na najmanju moguću mjeru; pokazalo se da je moguće da industrija nafte i gasa bude prisutna u izražito turističkim područjima i područjima netaknute prirode sve dok se poštuju stroge procedure. Neki od primjera ovih zemalja su između ostalih Kipar, Grčka, Italija i Hrvatska.</p> <p>Drugim riječima, ne očekuje se da će standardne aktivnosti na nafti i gasu imati negativne uticaje na turizam; ovi uticaji su mogući samo u slučaju akcidentnih izlivanja nafte.</p> <p>Treba napomenuti da će se dio prihoda od N&G koristiti da se podrži postojeći razvoj u zemlji uključujući i prioritetne sektore kao što su turizam i zaštita životne sredine.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Crna Gora je u prvom članu svog Ustava proglašena ekološkom državom, potvrđen u Skupštini Crne Gore 1991 godine, što jasno govori o njenom državnom razvojnem opredjeljenju a što je inkorporirano manje ili više u svim strateškim i razvojnim dokumentima. Ovu veliku ideju i višedecenijski razvojni koncept zasnovan na crnogorskim prirodnim resursima, Vlada Crne Gore kroz projekat istraživanja nafte i gasa, proizvoljno ruši, zarad brze zarade i kratkoročnih interesa jedne uske lobističke grupe koja po svemu sudeći srija i vodi našu zemlju u propast. • U Nacrtu Studije o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za istraživanje nafte i gasa u Crnoj Gori se jasno konstatuju problemi gubitka transparentnosti mora i azurno plave boje, kao posljedice seizmičkih istražnih aktivnosti i bušenja dna mora, pojava povremenog curenja nafte kao redovnog dijela procesa izgradnje i operacionalizacije platformi i sl. dok se platforme planiraju na svega 3km udaljenosti od obale. Drugim riječima, ukoliko se blokovi za istraživanje nafte i gasa operacionalizuju, razvoj zasnovan na turizmu, slogan „divlje ljepote“ i ekološke države kao ideje naših predaka, možemo u potpunosti zaboraviti. • Svaka bi ozbiljna studija trebala sprovesti vrlo detaljnu procjenu rizika eksploatacije nafte po turizam. Nažalost, ova studija ne samo da ne donosi takvu procjenu nego sugerše da je "industrija nafte i gasa pokazala da može da koegzistira u izrazito turističkim područjima sa netaknutom prirodom". Akcidenti s izlivanjem nafte spominju se kao mogućnost, ali se ne procjenjuju ni kvantifikuju moguće štete. Iskustva govore da mogućnost nezgode s izlivanjem nafte postoji, a posljedice bi za turizam i ribarstvo bile katastrofalne s dugoročnim posljedicama. To potvrđuje i evropska Direktiva o sigurnosti off-shore instalacija za eksploataciju nafte i gasa iz 2013 a u kojoj stoji da ozbiljne havarije na tim postrojenjima mogu imati devastirajuće i 	<p>Uloga SPU je da se osigura da se I&P aktivnosti sprovode na obazriv način kako bi se zaštitila životna sredina u skladu sa ustavnim opredjeljenjima Crne Gore kao ekološke države.</p> <p>Nije dozvoljeno da se seizmičko snimanje sprovodi na udaljenosti manjoj od 3 km od obale.</p> <p>Preporuka SPU je da se prije započinjanja bilo kakvih aktivnosti na nafti i gasu uradi studija procjene rizika. SPU takođe definiše stroge mjere za ublažavanje uticaja kako bi se smanjila vjerovatnoća od katastrofalnih događaja i njihove posljedice.</p>
--	---	---

	neopravljive posljedice za more i obalu i značajne negativne posljedice na obalnu privredu.	
46.	<p>Nacrtr Strateške procjene ne daje dovoljno pažnje niti procjenjuje valjano negativni uticaj balastnih voda koje će nastati prilikom transporta nafte</p> <ul style="list-style-type: none"> U Strateskoj procjeni nije navedeno da je uradjeno nulto stanje odnosno detaljan prikaz flore i faune koja se nalazi u području koja su označena da će biti budući naftni blokovi. Da bi se kontrolisale balastne vode koje će nastajati prilikom transporta nafte tankerima neophodno je odraditi nulto stanje navedenih područja i na osnovu toga, ukoliko se nađu patogeni organizmi, moći će se pristupiti procjeni rizika i uspostavljanju sistema upozorenja, kako za brodove, tako i za nadležne institucije, da postoji opasnost od organizama koji tu dospjevaju putem balastnih voda, odnosno o ekološkoj opasnosti. Jadransko more je jedinstven i visokoosjetljiv ekosistem, u čije se luke godišnje ispusti 10 miliona tona balastnih voda, sa očekivanjem da će te količine, uslijed novih projekata, još dodatno porasti. Balastnim vodama se prenose štetni, patogeni organizmi i alohtoni organizmi- organizmi koji nisu domaći u nekom području, što može imati veoma negativne posljedice. Patogeni organizmi mogu izazvati velike probleme u morskoj sredini u koju su dospjeli, dok alohtoni organizmi mogu dobro da se prilagode novom sistemu i potpuno potisnu domaće vrste. Postavlja se pitanje da li Crna Gora ima kapacitete za kontrolu balastnih voda, uključujući opremu, uzorkovanje balastnih voda itd. Taj dio nije detaljno objašnjen u Strateškoj procjeni, samo se navodi kao mjera ublažavanja da se tankeri pridržavaju Konvencije za kontrolisanje i upravljanje brodskim balastnim vodama. Pitanje invazivnih vrsta nije objašnjeno u procjeni. 	<p>Upravljanje balastnim vodama se vrši u skladu sa IMO Konvencijom o upravljanju balastnim vodama (iz 2004. g.) koju je Crna Gora ratifikovala 19.11.2011. godine. U SPU se navodi da: Brodovi moraju poštovati zahtjeve iz Konvencije o upravljanju balastnim vodama, te da balastne vode treba ispuštati u skladu sa propisima te Konvencije.</p> <p>Ukoliko se upravljanje balastnim vodama ne vrši na propisani način, ovaj problem se može javiti kod bilo koje vrste plovila (uključujući i trgovačke brodove).</p>
47.	U Nacrtu Studije se ne navodi jasno i mjerljivo i na činjenicama utemeljeno, do kakvih promjena će doći u kvalitetu života građana	Socioekonomski uticaji su opisani u poglavlju 9.8.1 SPU izvještaja.

<p>odnosno na koji način će i za koliko se povećati životni standard stanovništva. Građani nemaju nikakve garancije da će eksploatacija nafte na Jadranu doprinijeti povećanju njihovog životnog standarda.</p> <ul style="list-style-type: none"> Nacrtr Studije ne odgovara na pitanje koliko dobiti će direktno ostvariti građani, poređeno sa stanjem i stopom rasta zaposlenosti u sektorima turizma, privrede i drugih vezanih sektora. Na Javnoj raspravi u Baru i Podgorici predstavnim Ministarstva ekonomije se jasno izjasnio da ne može da se procijeni koliki bi prihod bio od nafte jer nije poznato ni da li ima komercijalnih nalazista nafte. U Nacrtu Studije se neutemeljeno na činjenicama navodi zapošljavanje stanovništva Crne Gore, obzirom da koncesionar tj. odabrana naftna kompanija ima potpunu slobodu u određivanju uslova zapošljavanja. Čak i u nacrtu Strateške procjene uticaja na životnu sredinu se navodi da će doći do porasta broja oboljelih od HIV-a, gonoreje, sifilisa, te drugih bolesti neregistrovanih u Crnoj Gori. Drugim riječima bušenje podmorja zbog nafte će otvoriti značajan broj radnih mjesta ali za strance sa brodova, tankera i naftnih platformi, što se potvrđuje i u sledećoj konstataciji iz Nacrta Studije: "Zapošljavanje radne snage iz inostranstva će biti neophodno, zbog nedostatka iskustva lokalnog stanovništva u naftnoj industriji. To bi moglo dovesti do konflikata izazvanih većim procentom stranih radnika, naročito što lokalno stanovništvo može shvatiti inostrane radnike kao uljeze, a njihovo prisustvo kao razlog za gubitak njihovih sredstava za život". U zemljama koje pripadaju redu korupciji pogodnih zemalja kao što su Mozambik, Kongo, Nigerija, Rumunija nije došlo do povećanja životnog standarda stanovništva, štaviše problema sa ekodidima nastalim usljed izlivanja nafte. Prema posljednjem izvještaju o korupciji u svijetu koji je objavila organizacija Transparency International, Crna Gora se nalazi na 76 mjestu među 175 zemalja svijeta i u odnosu na prethodnu godinu nazadovala je devedet mjesta što nas uz sve druge prirodne 	<p>Pozitivni uticaji obuhvataju:</p> <ul style="list-style-type: none"> Promjene u dohotku i dohotku po glavi stanovnika od izvoza gasa. Sjedeći norveški model, predlaže se da većina prihoda od aktivnosti na nafti i gasu bude preusmjereno u poseban fond (Specijalni fond za upravljanje prihodima od naftne industrije) koji će se koristiti za potrebe budućih generacija. Ostali prihodi će se koristiti kao podrška postojećem razvoju zemlje i prioritetnim sektorima u Crnoj Gori kao što su turizam i zaštita životne sredine. Stvaranje radnih mjesta: na crnogorskom tržištu rada postoji jaz između ponude i potražnje radne snage. Primjena programa zahtijeva i kvalifikovanu i nekvafikovanu radnu snagu. To je prilika za nezaposlene da nađu posao i da dobiju obuku, a doprinijeće smanjenju stope nezaposlenosti i popraviti kvalitet života lokalnog stanovništva. Nakon prestanka Programa, iskustvo koje će steći obučeni personal će povećati njihove šanse za dobijanje posla na sličnim projektima. Operater će razviti "Strategiju zapošljavanja", koja je zasnovana na procjeni dostupnosti i kvalifikacije lokalne radne snage. Cilj ove Strategije je da maksimizira zapošljavanje lokalnog stanovništva sa ili bez iskustva. Cilj Strategije je takođe i da minimizira mogućnost konflikata između lokalnog stanovništva i stranaca prilikom zapošljavanja, kao i da maksimizira mogućnosti za obuku lokalnog stanovništva. Namjera da se zapošljava lokalna radna snaga će se potencirati u medijima i na univerzitetima kako bi se što bolje upravljalo sa očekivanjima. Takođe, kao dio njihove šeme korporativne društvene odgovornosti, operaterima nafte i gasa se preporučuje da istraže mogućnosti podrške projekata socijalne i zdravstvene infrastrukture i da promovšu turizam, obrazovanje i naučna istraživanja.
---	--

	<p>uslove i društveni ambijent odvaja od zemalja poput Norveške koji su ostvarili visoki standard korišćenjem rezervi ugljovodonika, zbog čega se ni u kom slučaju ne možemo upoređivati.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Moglo bi se takođe ostvariti i indirektno zapošljavanje kroz lanac nabavke robe i usluga od lokalnih i međunarodnih preduzeća i prerađivačke industrije sirovina i poluproizvoda. <p>Istina je da naftne kompanije imaju potpunu slobodu da zapošljavaju radnike, ali to je slučaj sa svakom kompanijom. Ekonomski gledano, mnogo je jeftinije koristiti domaću radnu snagu, nego dovesti ljude iz udaljenih država i snositi troškove koje to sa sobom nosi, tako da je za očekivati da će kompanije dati prednost lokalnim radnicima koliko god to bude moguće.</p>
48.	<p>Nacrt Studije ne daje rješenje za industrijski i radioaktivni otpad i ne procjenjuje realno pitanje rizika kontrole skladištenja, pakovanja, transporta tokom izvoza ovog otpada.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rješenje ponuđeno u Nacrtu Studije o izvozu industrijskog otpada je neozbiljno i na argumentima neutemeljeno obzirom na ogromne količine otpada o kojima riječ. • Ne postoji primjer u visokostandardizovanim zemljama da se isplaka, otrovni i radioaktivni sedimenti (koji sadrže visoke koncentracije sulfata sa radioaktivnim materijalima kao što su radijum 226, radijum 228 i olovo 210) iz bušućih tečnosti deponuju u značajno udaljenom transportu, što bi zbog nemogućnosti uspostavljanja sistema upravljanja i visokih troškova njegovog odlaganja moglo dovesti do novih hazarda ispuštanja nastalog industrijskog otpada u more i životnu sredinu. • Nacrt Studije nije objasnio pitanje obezbijeđena, kontrole rukovanja, transporta i odlaganja ovih ogromnih količina industrijskog i radioaktivnog otpada koji nastaje u procesu bušenja i rada naftnih platformi a koji. Razmatrano rješenje izvoza ovog otpada podrazumijeva rizike od hazarda i eventualne štete na međunarodnom nivou. Tokom izrade bušotine vrlo lako može doći do pojave djelimičnog ili totalnog gubitka isplake, što znači da navedene isplake ostaju u moru i 	<p>Opcije za upravljanje čvrstim otpadom (opasnim i otpadom i onim koji nije opasan) su opisane u poglavlju 7.3.</p> <p>Zaključeno je da: S obzirom da u Crnoj Gori ne postoje postrojenja za upravljanje opasnim otpadom, ovaj otpad će se izvoziti u inostrane države u skladu sa nacionalnim Zakonima i međunarodnim Konvencijama pobrojanim u Poglavlju 7.3.1.</p> <p>U tabeli 7.6 su detaljno opisani uslovi za skladištenje i prevoz različitih vrsta opasnog otpada.</p> <p>Upravljanje bušaćim muljem/tečnostima i krhotinama je opisano u poglavlju 7.3.3.3.</p> <p>Nije moguće u ovoj fazi programa procijeniti očekivane količine krhotina isplake. Procjena ove količine materijala će se dati u okviru studije PU za svako polje pojedinačno. Operateri su obavezni da dostave plan upravljanja otpadom na saglasnost prije započinjanja bilo kakvih aktivnosti. Ovim planovima će se identifikovati vrste</p>

	<p>na morskom dnu, a preko morskih organizama ulaze u čovjekov lanac ishrane.</p> <p>4. Dodatno je nejasno o kojim je količinama isplaka riječ budući da se ne navode dubine bušotina, broj, kao ni vrijeme trajanja bušenja.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaključak Nacrta Studije je da će se usvojiti politika prema kojoj ispuštanje otpadnog materijala od aktivnosti na izvođenju bušotina neće biti dozvoljeno pa će operateri morati prevoziti krhotine i otpadne vode od bušenja izvan Crne Gore. Crna Gora nije predviđela mjere kojim bi od koncesionara zahtijevala ispunjenje određenih standarda, već se u svemu uzda u dobru volju zagađivača. 	<p>otpada, količine i dati predlog lokaliteta za njegovo odlaganje.</p>
<p>49.</p>	<p>U Nacrtu Studije nisu analizirani kumulativni uticaji postojećih i planiranih aktivnosti, uticaji na druge sektore, uticaji na nivou regiona kao i indirektni uticaji.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nacrť Studije ne analizira kumulativni uticaji postojećih istraživačkih aktivnosti i eksploatacije ugljovodonika na italijanskom dijelu Jadranskog mora i planiranih aktivnosti na obje strane Jadrana. • Smisao strateške procjene uticaja na životnu sredinu trebala bi biti i da procijeni među-uticaje bušotina. Kumulativni uticaj može se procijeniti samo u slučaju da se uzme u obzir ukupni uticaj eksploatacionih polja koja trenutno već postoje u Jadranu te onih planiranih, udaljenost od postojećih bušotina te njihovu količinu i raspored. • U poglavlju 1.5.1 izrađivač studije daje pregled dosadašnjeg istraživanja i eksploatacije ugljovodonika samo na crnogorskoj strani Jadrana. Procjena kumulativnih uticaja se prebacuje na nivo individualnog zahvata, iako bi to trebao biti primarni zadatak Strateške studije. Ne navodi se da bi sprovođenje aktivnosti na svim istražnim prostorima kumulativno imalo značajan negativan uticaj na životnu sredinu. To bi posebno 	<p>Kumulativni uticaji su obrađeni u poglavlju 9.9.</p> <p>Zbog istraživanja u Italiji, kumulativni uticaji su obrađeni u okviru prekograničnih konsultacija. Mjere za ublažavanje uticaja gdje je neophodna izvršiti komunikaciju sa susjednim zemljama prije započinjanja seizmičkog ispitivanja kako bi se izbjegli kumulativni uticaji istovremenih radnjih, su navedeni u poglavlju 9.10.</p> <p>Procjena uticaja paralelnih seizmičkih istraživanja u različitim blokovima nije moguća u ovoj fazi programa jer nema raspoloživih podataka o područjima u kojima će se vršiti ova istraživanja i o izvorima buke koji će se koristiti. Takva procjena pored izrade modela buke će se pripremiti na nivou izrade PU.</p> <p>Uticaji na ribu, morske sisare i morske ptice su obrađeni u različitim relevantnim poglavljima SPU studije (poglavlja 9.3 do 9.7), a navedene su i mjere za ublažavanje uticaja.</p>

	<p>došlo do izražaja ukoliko bi se aktivnosti na prostorima sprovodile istovremeno. Pri tome, ignoriše se činjenica da bi se u Italiji i Crnoj Gori istovremeno mogla događati seizmička istraživanja i istražna bušenja.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studija nije cjelovito sagledala uticaje na vrste, staništa i riblji fond, a posebno je zanemaren kumulativni efekt uticaja te uticaj ugljovodonika na organizme u prehrambenom lancu i djelovanje na ekosistem u cjelini. Studija je usmjerena na područja unutar istraženih prostora, a zanemaruje područja oko istraženih polja koja imaju značajnije veću biološku vrijednost od samih područja unutar istraženih polja, a mogu biti pod značajnim uticajem tokom sprovođenja istraživanja i eksploatacije. • Kumulativni uticaji na migratorne i nemigratorne vrste riba takođe nisu adekvatno sagledani. Za uticaj izrazito stresnog svijetla na živi svijet mora, uz stresni uticaj reda drugih sinergijskih činilaca koji će se događati uslijed povećanja pomorskog transporta, sprovođenja seizmičkih snimanja, postavljanja platformi i prateće infrastrukture, sprovođenja istražnog i eksploatacijskog bušenja tvrdi se da će rezultirati zanemarivo negativnim uticajem, što je u potpunosti neutemeljena tvrdnja.	
50.	<p>U Nacrtu Studije nedostaje niz analiza i metoda za stvarnu i sveobuhvatnu procjenu</p> <ul style="list-style-type: none"> • U Jadranu se ne sprovodi sistemsko praćenje stanja mora i podmorja, što znači da ne postoje podaci o sadašnjem stvarnom stanju, a to se konstatuje i u samoj Studiji, pa praćenjem logike nije moguće konstatovati da neće biti uticaja.	<p>U tabeli 11.1 su definisani indikatori koji se trenutno prate i koji se ne prate. U poglavlju 11.2 su date sljedeće preporuke: Da bi se efikasno mogli pratiti bilo koji uticaji Programa na životnu sredinu i socioekonomski uticaji, prije implementacije programa, Agencija za zaštitu životne sredine i ostale relevantne institucije počće sa prikupljanjem podataka i praćenjem parametara životne sredine i socioekonomskih parametara koji se trenutno ne prate kako bi se mogle pratiti promjene u odnosu na postojeće stanje.</p>

51.	<ul style="list-style-type: none"> Nacrtom Studije nije obrađen negativni uticaj balastnih voda kroz unos alohtonih i invazivnih vrsta, te njihovi mogući uticaji na domaće vrste, akvakulturu i ribolov u Crnoj Gori. Studija nije adekvatno obradila pitanje ribarstva jer nedostaje ocjena sadašnjeg stanja, analiza potencijalnih uticaja do kojih će doći tokom istraživanja i eksploatacije te nisu predložena varijantna rješenja za ublažavanje negativnih uticaja za sve tipove ribolova i za sva ribolovna područja u Crnoj Gori i Hrvatskoj. Pri procjeni ekonomskih uticaja obrađeni su samo potencijalni pozitivni uticaji na proračun i pojedine industrijske grane, dok se ne sagledava ekonomski negativan uticaj na primjeru ribarstva i turizma. 	<p>U SPU su predložene mjere za ublažavanje takvih uticaja, bilo da se radi o balastnim vodama ili ribarstvu; neke od njih su:</p> <ul style="list-style-type: none"> Plovila i tankeri moraju poštovati zahtjeve Konvencije o upravljanju balastnim vodama, u cilju smanjenja mogućnosti za unošenje invazivnih vrsta. Tokom seizmičkih istraživanja, od operatera se zahtijeva da unaprijed provjere sa Ministarstvom saobraćaja i pomorstva, Upravom pomorske sigurnosti i udruženjima ribara da se predložene aktivnosti ne sprovode u zoni i u periodu koji se podudaraju sa redovnim brodskim i ribolovnim operacijama, uključujući pokretnu i nepokretnu opremu za ribolov, sa posljedičnim prekidom obiju ovih aktivnosti, i da obezbijedi licence. Pored toga, u slučaju planiranog istraživanja u području intenzivnog ribolova, potrebno je da se što prije pokrenu razgovori sa udruženjima ribara, u svakom slučaju najmanje 45 dana prije planiranog datuma, s ciljem da se u potpunosti razmotre posljedice. Treba pripremiti jasan plan komunikacije i predložiti šemu poštene nadoknade u slučaju gubitka opreme. U momentu dostavljanja plana nalazišta operateri treba da obavijeste ribare, kroz udruženja ribara u cilju dobijanja saglasnosti. Pored toga, u slučaju da se nalazište planira u području intenzivnog ribarenja, treba inicirati sastanke sa udruženjima ribara što je prije moguće, a poželjno ne manje od 90 dana prije planiranog početka bušenja.
52.	<ul style="list-style-type: none"> Studija nije ujednačena, jer su neki dijelovi nepotrebno detaljni, a drugi nedovoljno obrađeni ili uopšte nisu uzeti u razmatranje. Glavna ocjena obrađuje samo mali broj ciljnih vrsta i zaštićena staništa koje se nalaze unutar istraženih prostora predviđenih Nacrtom programa, dok su ostale komponente (ostala staništa 	<p>Nivo detalja u procjeni je zasnovan na značaju i važnosti uticaja. Izuzetno detaljna procjena će se sprovesti na nivou studije PU.</p>

	<p>te grupe organizama kao što su riba, beskičmenjaka i planktona) izrazito površno ili nikako opisane. Ekološka specifičnost i izrazita osjetljivost ekosistema Jadranskog mora površno je elaborirana, iako su izrađivači imali na raspolaganju niz recentnih i vrlo detaljnih dokumenata koji cjelovito sagledavaju stanje Jadrana posmatrano s mnogobrojnih aspekata. Varijantna rješenja – opis sprovedene procedure, prikaz najprihvatljivije varijante i uticaj varijantnih rješenja na ciljeve očuvanja ekološke mreže nisu izvedeni.</p>	
53.	<p>Nacrč Studije neozbiljno razmatra uticaj eksploatacije nafte na klimatske promjene</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studija razmatra samo lokalni uticaj aktivnosti istraživanja i proizvodnje nafte i gasa na atmosferu i klimu, a prećutkuje bitne posljedice tih aktivnosti – sagorijevanje eksploatisane nafte čiji će se negativan utjecaj mjeriti u milijonima tona gasova staklene bašte. Neodgovorno je i neetički ignorisati ovaj uticaj, posebno u godini koju je svjetska nauka i javnost, pa čak i politika, proglasila presudnom za spas klime. Umjesto da zajedno s drugim zemljama uloži maksimalan i iskren napor u borbi protiv klimatskih promjena – najveće prijetnje u istoriji čovječanstva - Vlada Crne Gore licemjerno kreće u avanturu istraživanja i eksploatacije novih ležišta nafte i plina u Jadranu i time situaciju s klimom dodatno pogoršava. • Ako želimo postići cilj da se do sredine vijeka, atmosfera ne zagrije preko 1.5 stepen, na što članice UN-a obavezuje Sporazum o klimi, ne smijemo otvarati nove izvore fosilnih goriva. Naučnici upozoravaju da 80 posto poznatih goriva treba ostati neiskorišteno, ukoliko želimo spriječiti još pogubnije posljedice klimatskih promjena kojih smo i kod nas već godinama svjedoci, a ogledaju se kroz sve ekstremnije vremenske uslove kao što su poplave, suše i slično. 	<p>Nije planirano da se izvađeni resursi koriste u Crnoj Gori, već je predviđeno da se oni izvoze iz zemlje. Poznato je da će aktivnosti na I&P ugljovodonika uticati na povećanje emisije GHG čestica. U skladu sa preporukama iz SPU, studija PU će obuhvatiti i mjere za minimiziranje ovakvih emisija.</p> <p>Takođe, aktivnosti na nafti i gasu neće stopirati projekte obnovljivih izvora energije. Vlada Crne Gore može dio potencijalnih prihoda od aktivnosti na I&P ugljovodonika da investira u projekte obnovljivih izvora energije. Crna Gora jeste aktivno krenula u korištenje obnovljivih izvora energije. Trenutno je u toku realizacija 21 ugovora za izgradnju 41 male hidroelektrane, ukupne instalisane snage 72 MW i planirane godišnje proizvodnje od 244 GWh, kao i izgradnja vjetroelektrane, instalisane snage 72 MW, na lokalitetu Krnovo, Opština Nikšić i projekat izgradnje vjetroelektrane na lokalitetu Možura, instalisane snage 46 MW.</p> <p>Istraživanje i proizvodnja nafte i gasa ne isključuju paralelna ulaganja u razvoj obnovljivih izvora energije. Na globalnom tržištu potražnja za fosilnim gorivima još uvijek beleži konstantan rast, što samo govori u prilog tome da još uvijek nije došao trenutak u kome smo spremni da se okrenemo isključivo "zelenim" izvorima energije.</p>

4) Nataša Vuksanović/ natasa.vuksanovic@mans.co.me/ MANS/ Crna Gora/ 25.02.2016.		
54.	Javna rasprava je u potpunosti obesmišljena Vladinom odlukom da pokrene proceduru dodjele ugovora o istraživanju i proizvodnji ugljivodonika u crnogorskom podmorju i građani su dovedeni pred svršen čin	Nije relevantno za SPU izvještaj.
55.	Vlada nije obezbijedila transparentnost postupka, niti je preduzela i najmanji napor da informiše građane o osnovnoj sadržini Strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje nafte i gasa u podmorju	Informisanje o održavanju javne rasprave je obavljeno u skladu sa Zakonom o SPU. Pored toga, stekholderi i NVO su bili uključeni u cijeli proces izrade SPU od samog početka i sa njima su vršene konsultacije. Nacrt SPU izvještaja i ne-tehnički rezime je dat na javni uvid na internet stranice ME čime je osigurana potpuna transparentnost.
56.	Nacrt Izvještaja strateške procjene uticaja na životnu sredinu za program istraživanja i proizvodnje ugljivodonika u podmorju Crne Gore je nepotpun dokument i u dobroj mjeri zasnovan na paušalnim ocjenama, budući da ne sadrži nijedan konkretan podatak koliko bi ukupno koštale sve investicije u vezi realizacije projekta istraživanja nafte i gasa u podmorju, niti koje bi koristili građani mogli da očekuju.	Iznos prihoda koji se očekuje od industrije nafte i gasa nije raspoloživ u ovoj fazi, i biće dostupan nakon sprovođenja seizmičkih istraživanja. Ipak, mogući socio-ekonomski uticaji su razmotreni u poglavlju 9.8.1 SPU izvještaja.
57.	Budući projekti u vezi istraživanja i proizvodnje ugljivodonika (izgradnja cjevovoda u moru, cjevovoda na kopnu, izgradnja pratećih postrojenja) koštaće stotine miliona eura i investicije će finansirati crnogorski građani kroz skuplje tarife za gorivo i gas, što će biti novi nameti na njihove osiromašene džepove	Nije bitno za SPU.
58.	Projekat istraživanja nafte i gasa neće donijeti nova zapošljavanja za lokalno stanovništvo na crnogorskom primorju	Na crnogorskom tržištu rada postoji jaz između ponude i potražnje radne snage. Primjena programa zahtijeva i kvalifikovanu i nekvalifikovanu radnu snagu. To je prilika za nezaposlene da nađu posao i da dobiju obuku, a doprinijeće i smanjenju stope nezaposlenosti i popravi kvalitet života lokalnog stanovništva. Nakon prestanka Programa, iskustvo koje će steći obučeni personal će povećati njihove šanse za dobijanje posla na sličnim

		<p>projektima. Operater će pripremiti "Strategiju zapošljavanja", koja je zasnovana na procjeni dostupnosti i kvalifikacijama lokalne radne snage. Cilj ove Strategije je da maksimizira zapošljavanje lokalnog stanovništva sa ili bez iskustva. Strategije takođe ima za cilj i da minimizira mogućnost konflikata između lokalnog stanovništva i stranaca prilikom zapošljavanja, kao i da maksimizira mogućnosti za obuku lokalnog stanovništva. Namjera da se angažuje lokalna radna snaga potenciraće se u medijima i univerzitetima kako bi se što bolje upravljalo sa očekivanjima. Istina je da naftne kompanije imaju potpunu slobodu da zapošljavaju radnike, ali to je slučaj sa svakom kompanijom. Ekonomski gledano, mnogo je jeftinije koristiti domaću radnu snagu, nego dovesti ljude iz udaljenih država i snositi troškove koje to sa sobom nosi, tako da je za očekivati da će kompanije dati prednost lokalnim radnicima koliko god to bude moguće.</p>
59.	Projekat istraživanja nafte i gasa ne obezbjeđuje održivi razvoj Crne Gore i mogao bi ozbiljno da ugrozi prihode države od turizma koji na godišnjem nivou iznose najmanje 800 miliona eura.	<p>Ne očekuje se da će propisno obavljanje aktivnosti na nafti i gasu negativno uticati na turizam; do uticaja može doći samo u slučaju akcidenta. U SPU je dat predlog mjera za ublažavanje ovih uticaja.</p>
60.	Vlada Crne Gore nema kapaciteta da kvalitetno kontrolise rad moćnih naftnih kompanija i opravdana je bojazan da one mogu prikazivati fiktivne, a ne stvarne troškove istraživanja, investicionog programa, ili recimo aktivnosti u vezi odlaganja opasnog i drugog otpada	<p>Nije relevantno za SPU izvještaj.</p>
61.	Projekat istraživanja nafte i gasa pogodio bi veliku teritoriju ionako ograničenih crnogorskih resursa, pri čemu se u Opštini Bar rezervise čak 1.000.000 metara kvadratnih, za logističke baze budućih naftnih platformi.	<p>U poglavlju 7.6 SPU se navodi sljedeće: Ukupna površina pomoćnih objekata na kopnu uključujući i proizvodno dvorište i logističke baze bi mogle da se kreće od 5 ha (50,000 m²) u početnim fazama istraživanja do 100 ha (1,000,000 m²) u slučaju da na moru bude više naftnih platformi.</p> <p>Lokacija tih postrojenja definiše se u skladu sa planom namjene površina iz prostornih planova. Za ova</p>

		postrojenja biće obavezna izrada studija procjene uticaja prije njihove izgradnje.
62.	Vlada nije ponudila kvalitetne odgovore na realnu opasnost od negativnih situacija u vezi sa eksplozijama gasa ili izlivanja nafte u moru	U SPU je dat predlog mjera za ublažavanje uticaja i neophodnih studija i analiza. Podaci o kapacitetima Crne Gore da djeluje u slučaju pojave naftne mrlje su navedeni u poglavlju 9.4.6.2.3 konačnog SPU izvještaja.
63.	Na tenderu za istraživanje nafte i gasa nijesu se javile kredibilne kompanije koje će istraživati potencijalna nalazišta u crnogorskom podmorju; italijanska Eni je poznata po incidentima u vezi sa izlivanjima nafte, ruski Novatek ima pogošan kreditni rejting, neki od njegovih najvećih projekata su pod znakom pitanja, ima niz povezanih kompanija, od kojih je najmanje jedna u off zoni, pa je realna opasnost od izvlačenja novca kroz transakcije sa povezanim firmama	Nije vezano za SPU izvještaj.
64.	Realna je opasnost da će projekat istraživanja nafte i gasa u podmorju Crne Gore biti uvod u nove privatne poslove gdje će državni resursi biti maksimalno zloupotrebljavani, a građani neće imati posebne koristi.	Nije vezano za SPU izvještaj.
5)	Rosanna Rizzi / rosanna.rizzi@archiworldpec.it / CBM, Coordinamento NoTriv Terra di Bari, Coordinamento NoTriv Basilisacta / Italija / 08.02.2016.	
65.	Neki blokovi iz Programa za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore se nalaze djelimično u području naznačenom na kartama i plovilima kao neistraženo područje za odlaganje neeksploziviranih naprava.	Ovo pitanje će se razmotriti i sprovede se sva neophodna istraživanja u cilju identifikovanja lokaliteta neeksploziviranih naprava prije početka bio kakvih radova. Ovaj uslov je naveden u poglavlju 9.4.6.4 konačnog SPU izvještaja.
66.	Uprkos namjerama da se koristi norveški model, prema kome će se većina prihoda od nafte i gasa uplaćivati u poseban fond (sovereign fund) koji će se koristiti za potrebe budućih generacija, uz napomenu da će se dio sredstava koristiti kao podrška razvoju prioritetnih sektora u Crnoj Gori kao što su turizam i zaštita životne sredine, pažnja nije	Akcidentalni uticaji tokom različitih faza programa su obrađeni u SPU izvještaju i za njih su predložene mjere za njihovo ublažavanje. Kvantitativna procjena će biti urađena na nivou studije PU za svaki projekat kada će biti dostupne detaljne informacije.

	posvećena uticajima akcidentnih situacija kod bušotina i platformi u zatvorenom basenu kao što je basen Jadranskog mora.	
67.	<p>Poznato je da upotreba vazdušnih topova kod geo-seizmičkih istraživanja može da nanese štetu i da uzrokuje promjene u ponašanju različitih morskih organizama, posebno, kitova, na udaljenosti od nekoliko kilometara, pri čemu neke od ovih promjena mogu da budu fatalne (vidi ISRA tehnički izvještaj "Valutazione e mitigazione dell'impatto acustico dovuto alle prospezioni geofisiche nei mari italiani" (Rangiranje i ublažavanje zvučnih uticaja geofizičkih istraživanja u italijanskim morima) autor Bertolini S., Borsani JF., Curcuruto S., De Rinaldis L., Farchi C., 2012).</p> <p>Predlog da se signalizira početak ovih radnji kitovima koji stalno borave u ovim vodama ili samo prolaze, tako što bi se ispuštali zvuci niske frekvencije (tzv. „blagi početak“ / „soft start“) će samo zbuniti ove životinje umjesto da djeluje kao jasan signal za početak ovih aktivnosti.</p>	Predložene mjere za ublažavanje uticaja na kitove su pripremljene u skladu sa preporukama iz ACCOBAMS i JNCC smjernica.
68.	<p>Iako je na slici 8 u NE-TEHNIČKOM REZIMEU prikazano prisustvo kitova u području koje će biti predmet istraživanja, nisu date karte na kojima se vidi preklapanje predmetnih blokova i prisustvo samih kitova. Pored ovog, nema informacija koje bi istakle ukrštanje potencijalnih trasa plovila i trasa kretanja kitova ili neke druge potencijalne trase za izbjegavanje kitova u slučaju susreta sa njima.</p>	Detaljno snimanje kitova će se sprovesti u fazi izrade studije PU kada će se definisati i migratorne trase i sezonalnost vrsta. U vrijeme izrade SPU izvještaja, ove informacije su bile ograničene.
69.	<p>Kako je navedeno u studiji "Possibili effetti sui Cetacei derivanti dalle attività di prospezione geologica per la ricerca idrocarburi in mare e dalle eventuali successive fasi di trivellazione" (Potencijalni uticaji geoloških ispitivanja nafte u moru i svih naknadnih faza bušenja na kitove) Jonian Dolphin Conservation of Taranto (http://www.joniandolphin.it/wordpress/wpcontent/postavljeno/2013/12/CETACEI.pdf), "sve bušaće aktivnosti, izgradnja privremenih ili trajnih platformi, kao i aktivnosti na vađenju, skladištenju i transportu ugljovodonika, koje se obično odvijaju u prvoj fazi istraživanja, pojedinačno predstavljaju faktore koji proizvode značajne zvučne i hemijske uticaje na ekosistem. Zapravo, kitovi mogu biti izloženi različitim hemijskim molekulima prisutnim u ugljovodoničkom kompleksu (ili koje se koriste kao disperzenti za tretman prolivene nafte)</p>	<p>Uticaji raznih aktivnosti vezano za naftu i gas na kvalitet morske vode i ekosisteme su opisani u poglavlju 9. SPU izvještaja i za njih su predložene mjere za ublažavanje.</p> <p>Navešće se takođe i odluka vlasti prema kojoj neće biti dozvoljeno ispuštati u more bušaće tečnosti i materijal koji se proizvede tokom aktivnosti na izvođenju bušotina.</p>

	neposrednim udisanjem ili konzumacijom i apsorpcijom kroz konzumaciju kontaminiranog plijena. Pored ovog, ugljovodoniци mogu da dovedu do iritacije kože ili očiju kitova, opekotina na mukoznoj membrani na očima i u ustima kao i do povećane podložnosti infekciji. Na kraju, kod velikih kitova, rasprostranjena nafta može da zagadi rožnate ploče koje oni koriste za filtriranje vode i zadržavanje hrane, i potencijalno može da smanji njihovu mogućnost za hranjenje".	
70.	Mogućnost prelaska preko odlagališta oružja nije razmotrena kao izvor potencijalnih akcidenta, niti je urađena procjena ovih rizika, niti je bilo riječi o posljedicama. Stoga su ignorisane akcije koje treba odmah preduzeti, priroda dugoročnog procesa čišćenja u cilju obnavljanja netaknutih predjela, kao i uticaji na podvodni život i cjelokupni ekosistem Jadranskog mora.	Ovo pitanje je obrađeno u poglavlju 10.4.6.4 konačnog SPU izvještaja. Zahtijevaće se da se prije početka bilo kakvih radova sprovedu neophodna snimanja u cilju identifikovanja lokaliteta ne-eksplozivnih naprava.
6) Mirjana Bočić/ marjanaseseljabolic@gmail.com/ Partija Akcija mladih/ Hrvatska/ 25.02.2016.		
71.	- Poglavlje 2.3. Metodologije studija postojećeg stanja Navedeni načini prikupljanja podataka u dijelu koji se odnosi na utvrđivanja stanja morskog okoliša nisu usklađeni sa metodologijom utvrđivanja stanja morskog okoliša u EU, odnosno sa Direktivom o integriranom upravljanju priobalnim područjem (2002/413/EZ), kao ni s Direktivom EU o pomorskoj strategiji (2008/56/EZ).	Prikupljanje podataka za bazne studije je razmatrano još u „scoping fazi“ i na njih je dobijena saglasnost. Takođe, predloženi indikatori za opis stanja životne sredine i praćenje potencijalnih uticaja su dogovoreni zajedno sa Agencijom za životnu sredinu i ostalim stekholderima tokom priprema za izradu SPU. Detaljnija istraživanja i procjene o kvalitetu životne sredine podmorja će se sprovesti u fazi izrade PU u skladu sa navedenim direktivama.
72.	- Chapter 2.4. Razlozi navedeni u točki 2.4 gdje se navodi da je: „glavni zadatak programa uključivanja zainteresiranih strana da im se predstavi Program...“ ne odgovaraju u punoj mjeri načelima Arhuske konvencije kojoj je Crna Gora pristupnica budući da se zainteresirana javnost sukladno Arhuskoj konvenciji uključuje ne samo radi informiranja/upoznavanja i obavješćavanja javnosti o utjecajima odluka/programa nego se podrazumijeva uključivanje javnosti u sam proces odlučivanja u svim pitanjima koja utječu na kvalitetu njihova života, kao što posljedice ovog Programa neosporno mogu biti.	U istom poglavlju se navodi sljedeće: Zainteresovanim stranama treba dati mogućnost da još od ranih faza Programa izraze bilo kakvu zabrinutost koju imaju u pogledu Programa ili njegovih mogućih uticaja na životnu sredinu i društvo. Oni kasnije treba da budu obaviješteni o glavnim nalazima SPU. Konačni izvještaj će sadržati sve relevantne komentare dostavljene tokom procesa javne rasprave.

73.	<p>- Chapter 4.2. Relevantno evropsko zakonodavstvo i obveze Slično kao i u točki 2.3. i slično kao kod provođenja javnih rasprava u Hrvatskoj i Italiji vidljivo je da se na istraživanje i proizvodnju ugljovodnika primjenjuju europske direktive iz tog segmenta, zanemarujući zakonski okvir zakona koji se odnose na gospodarske aktivnosti na moru— što cijelu pravnu podlogu javne rasprave čini pravno upitnim, budući se kristalizira da je uzimanje u obzir Europskog i domaćeg zakonodavstva koji reguliraju odnose na moru od esencijalne važnosti za cjelokupno sagledavanje svih odnosa koji se, budući da se radi o poslovima koji se najvećim dijelom odvijaju na moru, neminovno pojavljuju.</p> <p>Od navedenih konvencija usmjerenih na zaštitu životne sredine, posebno apstrofiranih četiri koje se stoga detaljnije razrađuju, vidljivo je nepostojanje razrade onih konvencija usmjerenih na mehanizme odgovornosti, što u ovom slučaju cijeli segment nadoknade šteta, u slučaju odgovornosti za štetu stavlja u nepoznatu zonu i ne uređuje pravilima, a što u slučaju šteta može Crnu Goru ostaviti bez mehanizama nadoknade istih. Ovdje posebno napominjemo da je susjedne Republika Hrvatska, Italija...također obuhvaćene međunarodnim konvencijama odgovornosti za štetu, pa se postavlja pitanje međunarodne odgovornosti Crne Gore, osobito obzirom na činjenice glave 5 SPU, osobito 5.3.3. (5.3.3.1. i 5.3.3.4.2.)</p>	<p>SPU izvještaj je pripremljen uzimajući u obzir relevantne evropske zakone. Na osnovu ugovora koji će se potpisati sa operaterima, oni će biti u potpunosti odgovorni za svu štetu prčinjenu životnoj sredini.</p> <p>Osiguranje od svih rizika (All risk insurance) u skladu sa zakonom o istraživanju i proizvodnji ugljovodnika, koje pokriva štete nastale zagađivanjem životne sredine; štete na postrojenjima koja se koriste u toku upstream operacija; gubitak imovine, štete ili tjelesna povreda koju pretrpi treća strana; troškove otkanjanja olupina nakon nesreća; odgovornosti koncesionara za svoje zaposlene, itd.</p> <p>Garancija matiče kompanije, predstavlja bezuslovnu i neopozivu garanciju matične kompanije koncesionara, kojom matična kompanija koncesionara garantuje za sve obaveze i potencijalne finansijske obaveze koncesionara prema Državi, uključujući i neugovornu odgovornost koncesionara za direktnu štetu ili gubitak treće strane u skladu sa mjerodavnim crnogorskim pravom i ugovorom o koncesiji. Navedena garancija matične kompanije predstavlja krajnji vid zaštite Države u slučaju da se Države ne uspije naplatiti po nekom od prethodno navedenih osnova zaštite, odnosno u slučaju ako se Država ne uspije naplatiti iz imovine koncesionara koji posluje u Crnoj Gori, na osnovu odgovarajućih presuda donijetih u skladu sa mehanizmima za rješenje sporova. U tom slučaju, na osnovu garancije matične kompanije, Država može zahtijevati od strane matične kompanije koncesionara, koja posjeduje značajna finansijska sredstva i kapital, da Državi plati sva dugovanja odnosno štetu koja je Država pretrpela od strane koncesionara. Navedenom garancijom matične kompanije su takođe zaštićena i treća lica, u smislu da ista u slučaju pretrijene štete od strane koncesionara</p>
-----	--	---

	<p>moгу pod istim osnovama zahtijevati naknadu štete od strane matične kompanije koncesionara.</p> <p>Garancija matične kompanije se ne odnosi na obavezni radni program, budući da je osiguranje izvršenja navedene obaveze definisano garancijom banke.</p>	
74.	<p>- Točka 5.8.8.2. gdje su navedene dominantne privredne oblasti regiona Crne gore pod utjecajem SPU ukazuju na činjenicu da bi se uvođenjem nekompatibilnih aktivnosti eksploatacije ugljenovodika kolizije navedenih aktivnosti najviše rezultirale na smanjenim prinosima dominantnih privrednih aktivnosti počevši od onih marketinških koje pokazuju smanjenu zainteresiranost turista za posjete regionima u kojima se paralelno dovija turizam i privredna aktivnost eksploatacije ugljikovodika na primjeru pojedinih talijanskih regija, do činjenice da se široka disperzija dobiti od sadašnjih dominantnih kao što je turizam, uvelike razlikuje od vrlo uske disperzije dobiti kod eksploatacije ugljikovodika, pri čemu mi velik broj manjih privrednih subjekata iz Crne gore prema iskustvima iz Italije, jednako ostao bez prihoda, a s druge strane dobiti od nafte i gasa bi se koncentrirale na uski krug ulagača, bez mehanizama i mogućnosti preraspodjele na oštećeno crnogorsko građanstvo.</p> <p>Napominjemo da su utvrđene štete u turizmu, utvrđene na sličnim primjerima, samo od gubitaka na vizualnoj komponenti (dostupno istraživanje na znatne osobito kod nautičkog turizma, a da se štete od zagađenja, osobito na tako uskom i u određenom dijelu strmom obalnom području kakvo je ono Crne gore mogu smatrati i nepovratnima ukoliko se dogode, budući da bi vraćanje na prethodno stanje bilo fizički, pa i finansijski neizvedivo dugi niz godina.</p>	<p>Mogući socio-ekonomski uticaju su opisani u poglavlju 9.8.1, i predložene su mjere za ublažavanje negativnih uticaja. Takve mjere obuhvataju sljedeće:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prema norveškom model, predlaže se da većina prihoda od aktivnosti na nafte i gasu bude preusmjereno u poseban fond (Specijalni fond za upravljanje prihodima od naftne industrije) koji će se koristiti za potrebe budućih generacija, ostali prihodi će se koristiti kao podrška postojećem razvoju zemlje i prioritetnim sektorima u Crnoj Gori kao što su turizam i zaštita životne sredine. - Operater će pripremiti jasnu "strategiju zapošljavanja" zasnovanu na procjeni dostupnosti i kvalifikacija lokalne radne snage. Ovom strategijom trebalo bi težiti maksimalnom zapošljavanju kvalifikovanih i nekvifikovanih lokalnih radnika. Strategija bi takođe trebalo da teži minimiziranju potencijalnih konflikata lokalnog stanovništva i stranih radnika pri zapošljavanju i maksimalnim mogućnostima obuke za lokalno stanovništvo. Namjera da se zapošljava lokalno stanovništvo biće naglašena u medijima i na univerzitetima tako da ispuni očekivanja. Kao dio njihove šeme korporativne društvene odgovornosti, operaterima nafte i gasa se preporučuje da istraže mogućnosti podrške projekatima socijalne i zdravstvene infrastrukture i da promovišu turizam, obrazovanje i naučna istraživanja.

	<ul style="list-style-type: none"> - Vizuelni uticaji platformi i bušaćih tornjeva se mogu ublažiti njihovim pozicioniranjem na znatnoj udaljenosti od obale (najudaljenije tačke blokova od obale) <p>SPU sadrži i mjere za ublažavanje uticaja akcidentnih situacija, neke od kojih su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kao minimum, cijelo vrijeme treba da bude na snazi politika dvostruke kontrole nalazišta. Primarna kontrola nalazišta (hidrostatički mulj) i sekundarna kontrola nalazišta (uređaji za sprečavanje erupcije, blow-out preventers, BOP) treba da se održavaju tokom cijelog perioda bušenja nalazišta. - Kao dio faze planiranja nalazišta, treba sprovesti detaljnu procjenu rizika. - Potrebno je uraditi i studiju bezbjednosti u skladu sa zahtjevima vlasti, kako bi se demonstrirala prihvatljivost rizika, kao i da su postavljene odgovarajuće barijere kojima bi se rizik smanjio. - Platforma ili brod za bušenje treba da imaju ugrađene mjere za smanjenje rizika od izlivanja nafte, prije svega uređaje za sprečavanje erupcije i crijeva za transfer goriva. - Potrebno je izraditi Plan za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte. Plan treba da bude kreiran tako da pomogne u procesu donošenja odluka tokom izlivanja nafte, da definiše resursi neophodni za borbu sa izlivanjem, smanjenje bilo kakvih daljih izlivanja i ublažavanje uticaja. - Svako izlivanje nafte mora biti prijavljeno, bez obzira koliko ono malo bilo. Nivo i način zahtijevanog djelovanja u slučaju izlivanje će odrediti Uprava pomorske sigurnosti, na osnovu količine i vrste izlivena nafte, kao i uslova na moru i vremenskih uslova u datom momentu.
--	---

	Section 5.3.4. Fosilna goriva pridonose općem pogoršanju klimatskih uvjeta i uvođenje novih istraživanja i eksploatacije u do sada očuvan dio Jadrana negativno bi utjecao na poziciju Crne Gore u budućim pregovorima o obvezi smanjivanja negativnih utjecaja na klimu.	Zabilježeno.
75.		
76.	<p>7) Patricija Pobrić/ nasaakcija@gmail.com / Naša akcija/ Crna Gora /24.02.2016.</p> <p>1. U vašoj prezentaciji nacрта studije, smatramo da nema dovoljno informacija o:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ekonomskoj održivosti nafte i gasa - uricaju i rizicima prihoda od turizma i ribarstva - uticaj na biodiverzitet, hidrografske, seizmološke i druge aspekte - akcije u slučaju vanrednih situacija kao što je izlivanje nafte, obnova staništa, kao i nadoknada stanovništvu Crne Gore koje se bave turizmom i ribarstvom u slučaju gubitka prihoda usljed ovog incidenta. - ispitivanje alternativnih izvora energije i njena upotreba, koji se koriste kao „čisto“ izvori energije - hidrogrfski i okeanografski podaci u slučaju vanrednih situacija - neposredne konsultacije i komunikacija sa raznim nivoima stanovništva koji su zaposleni u industriji ugostiteljstva, hotelskoj industriji i drugim vidovima turizma, kao i sa ribarima, arheolozima, naučnicima, stručnjacima za životnu sredinu, pomorcima, itd. - neposredna komunikacija sa ključnim stranim investitorima u sektoru turizma, čiji projekti u Crnoj gori zavise od čistog mora i zdrave životne sredine. - Odlaganje otpada, minitoring balastnih voda, kontrola pomorskog saobraćaja u vodama Crne gore, kao i kvalitet vazduha i stanovništva u formi drugih gasova - Direktna komunikacija sa ostalim susjedima ukoliko aktivnosti u Crnoj Gorim imaju neposredan uticaj u slučaju vanrednih situacija 	<p>Ekonomska održivost nafte i gasa nije dio obima posla za SPU i nije obrađena u SPU izvještaju.</p> <p>Međutim, svi ostali aspekti su obrađeni u SPU izvještaju. Dodatne neposredne konsultacije za stakeholderima koji eventualno mogu biti izloženi ovim uticajima će se sprovesti kao dio studije PU. Zaista je potrebno uspostaviti konkretne mehanizme prekogranične koordinacije kako bi se osiguralo da su kumulativni uticaji adekvatno riješeni i da je prekogranična saradnja obezbijeđena.</p>

	- Neposredna kontrola u slučaju krađe nafte čiji je slučaj izložen tokom javne rasprave kako bi se spriječilo da do ovog dođe u Crnoj Gori, i da je osigurana bezbjednost platforme i cjevovoda.	
8) Biljana Krivokapić/ Opština Tivat/Crna Gora /23.02.2016.		
77.	U poglavlju 4 <i>Analiza pravnih i planskih okvira</i> nije naveden Prostorni plan Crne Gore kao i Prostorni plan posebne namjene za obalno područje koji je u fazi nacрта. Mišljenja smo da je potrebno navesti korelacije navedenih planskih dokumenata i predmetnog dokumenta, odnosno postojanje pretpostavki za realizacijom Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore sa stanovništva Prostornog plana Crne Gore, kao hijerarhijski najvišim planskim dokumentom, sa čijom osnovnom koncepcijom razvoja tre da su obezbijeđene sve dalje politike razvoja ostalih hijerarhijskih nivoa.	Ovi planovi se već nalaze na listi zakona koji se moraju poštovati. Oni su navedeni pod stavkama 70 i 71, priloga A.
78.	Cijenimo da Program istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u podmorju Crne Gore je u suprotnosti sa razvojem turizma u Crnoj Gori. Navedeno imajući u vidu svu postojeću kako plansku dokumentaciju tako i ostala strateška dokumenta u kojima se turistička djelatnost još uvijek kvalifikuje kao osnovna privredna grana razvoja Crne Gore. Mišljenja smo da predmetnim Nacrtom SPU nisu jasno definisane mjere ukoliko dođe do izlivanja ugljovodonika a što nedvosmisleno može imati izuzetno veliki negativan uticaj na razvoj ne samo turizma, već i kompletnog ekološkog sistema u Crnoj gori. Akcentovanje ekonomskih nadoknada u smislu politike „zagađivač plaća“ cineimo da nije adekvatan sustitut eventualno nastalim štetama po životnu sredinu i ekonomiju naše zemlje. Navedeno pogotovo ukoliko se uzmu u obzir najčešće vrlo moćni finansijski potencijali naftnih kompanija, koji nerijetko prevazilaze budžete države u kojima apliciraju za konkretne projekte istraživanja, a kakav je to nesumnjivo slučaj sa malom državom kakva je Crna Gora.	SPU izvještaj se bavi eventualnim uticajim aktivnosti I&P ugljovodonika na turizam i daje predlog mjera za ublažavanje uticaja kako bi se smanjila vjerovatnoća akcidentnih situacija koji bi mogli da proizvedu značajne negativne uticaje na turizam. Pored ovog, u ugovorima koji će biti potpisani sa budućim operaterima od njih se zahtijeva potpuna nadoknada štete pričinjene u životnoj sredini. Osiguranje od svih rizika (All risk insurance) u skladu sa zakonom o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika, koje pokriva štete nastale zagađivanjem životne sredine; štete na postrojenjima koja se koriste u toku upstream operacija; gubitak imovine, štete ili tjelesna povreda koju pretrpi treća strana; troškove otklanjanja olupina nakon nesreća; odgovornosti koncesionara za svoje zaposlene, itd. Garancija matiče kompanije , predstavlja безусловnu i neopozivu garanciju matične kompanije koncesionara,

		<p>kojom matična kompanija koncesionara garantuje za sve obaveze i potencijalne finansijske obaveze koncesionara prema Državi, uključujući i neugovornu odgovornost koncesionara za direktnu štetu ili gubitak treće strane u skladu sa mjerodavnim crnogorskim pravom i ugovorom o koncesiji. Navedena garancija matične kompanije predstavlja krajnji vid zaštite Države u slučaju da se Države ne uspije naplatiti po nekom od prethodno navedenih osnovna zaštite, odnosno u slučaju ako se Država ne uspije naplatiti iz imovine koncesionara koji posluje u Crnoj Gori, na osnovu odgovarajućih presuda donijetih u skladu sa mehanizmima za rješavanje sporova. U tom slučaju, na osnovu garancije matične kompanije, Država može zahtijevati od strane matične kompanije koncesionara, koja posjeduje značajna finansijska sredstva i kapital, da Državi plati sva dugovanja odnosno štetu koja je Država pretrpela od strane koncesionara. Navedenom garancijom matične kompanije su takođe zaštićena i treća lica, u smislu da ista u slučaju pretrijene štete od strane koncesionara mogu pod istim osnovama zahtijevati naknadu štete od strane matične kompanije koncesionara.</p> <p>Garancija matične kompanije se ne odnosi na obavezni radni program, budući da je osiguranje izvršenja navedene obaveze definisano garancijom banke.</p>
79.	U poglavlju 5.5.8.1 Zaštićena područja u dijelu prirodna dobra Crne Gore pod međunarodnom zaštitom, nijesu navedena Tivatska solila, koja su Emerald stanište Berne konvencije, IBA područje i Ramsar područje.	U finalnom izvještaju o SPU, Tivatska solila su stavljena na listu međunarodno zaštićenih područja u poglavlju 5.5.8.1.
80.	U predmetnom dokumentu je navedeno da će se opasan otpad odlagati van Crne Gore ali nije navedeno koje države će se odlagati. Stav da nas se ne treba ticati u koje države će se odlagati navedeni otpad dok god to nije u Crnoj Gori smatramo neprihvatljivim. Navedeno sa razlogom što bi po toj logici odlaganje navedenog	Crna Gora nema postrojenja za odlaganje opasnog otpada. Cjelokupan opasni otpad će se odlagati van Crne Gore. Ova praksa je u skladu sa lokalnim zakonima Crne Gore.

	<p>otpada bilo suštinski moguće i u nekon od zemalja u okruženju, a što svakako znači da može imati štetne posledice i po naše stanovništvo.</p>	<p>U skladu sa lokalnim zakonima i međunarodnim konvencijama navedenim u poglavlju Error! Reference source not found., operateri će morati da izvoze ove vrste otpada van Crne Gore.</p> <p>Operateri će biti zaduženi za izvoz u zemlju koja raspolaže sa neophodnom infrastrukturom za upravljanje ovim vrstama otpada. Operateri će morati da detaljno opiše ove procedure u Planu upravljanja otpadom, na koji Vlada Crne Gore treba da da svoju saglasnost prije započinjanja bilo kakvih aktivnosti na I&P ugljovodnika.</p>
81.	<p>U poglavlju 10.5.2.5 <i>Uticaji na vizuelne vrijednosti</i> navedeno je da je Vlada Crne Gore definisala minimalnu razdaljinu od 3 km od obale, kao i da se platforme obično vide sa obale na razdaljinama od 5 do 16 km, a po vedroj noći svjetla na vrhu pomorskih struktura mogla bi biti vidljiva na razdaljini od oko 32 km. Na osnovu navedenog, vizuelni uticaji su evidentni, i nisu minimizirani, a što u konačnom mislimo da i ne mogu biti, pogotovo ako uzmemo u obzir o kakvoj vrsti infrastrukture se radi koje platforme samim svojim izgledom ne mogu biti neprijetne bez obzira na sve raznorazne pokušaje minimiziranja njihovog vizuelnog uticaja.</p>	<p>U poglavljima 9.4.2. i 9.5.2. SPU izvještaja koji se bavi mjerama za ublažavanje uticaja dodato je još i to da operateri moraju da postavе ove objekte na najudaljenijoj mogućoj tački bloka od obale. Kao dio studije PU, potrebno je uraditi detaljnu procjenu vizuelnih uticaja.</p>
82.	<p>U poglavlju 12.1.9 <i>Prekogranični uticaji</i>, je navedeno da susjedne zemlje za koje postoji najviše vjerovatnoće da bi Program mogao uticati na njih su uglavnom Hrvatska i Albanija. Nedostaju uljučenja ostalih država i jasno naznačenje njihovog stava po pitanju jednog ovako važnog međunarodnog projekta.</p>	<p>Hrvatska, Italija i Albanija su obuhvaćene prekograničnim uticajima.</p>
83.	<p>Cijenjeći kompleksnost planiranih radova, te da se u suštini radi o potpuno novim poslovima sa kojom vrtom se do sada u našim sistemima nismo susretali, zaključuje se da ni postojeće kadrovske sposobnosti našeg prije svega inspeksijskog kadra su nezadovoljavajuće i ne mogu adekvatno odgovoriti izazovima kakve sa sobom nosi jedan projekat ovako specifične prirode.</p>	<p>Izgradnja kapaciteta bi trebala da bude prioritet u okviru koje će inspektori proći obuku dok će relevantne institucije dobiti neophodne resurse za izvršenje svojih obaveza. Pored ovog, tokom početnih faza aktivnosti na nafti i gasu uobičajeno je da se državni organi oslanjaju na iskustva trećih strana u pogledu višenja inspeksijskih kontrola i ključnih aktivnosti sve dok državni kadar ne primi adekvatnu obuku za višenje ovih radnji.</p>

		Kao dio korporativno društvene odgovornosti naftne kompanije su se kroz ugovore obavezale da na godišnjem nivou doniraju sredstva državi Crnoj Gori, koja će biti opredjeljena za edukaciju i povećanje administrativnih kapaciteta i to u iznosu koji je unaprijed definisan i dio je ugovora. Reč je fondu koji postaje dostupan onog trenutka kada ugovori postanu pravosnažni.
84.	Imajući u vidu da u predmetnom dokumentu nije dato nultto stanje, da detaljn a istraživanja tek slijede, da još nije utvrđena ni metodologija koja će se primjenjivati, to u konačnom zaključujemo da je predmetni Nacrtn nekompletan dokument i da se na isti ne može dati pozitivno mišljenje.	Bazne studije i očekivani trendovi bez I&P aktivnosti su u najvećoj mogućoj mjeri opisani u SPU studiji. Podatke koji nisu bili dostupni treba prikupiti kako bi se zaokružile bazne studije prije realizacije aktivnosti na I&P ugljovodonika. Vjeruje se da ova SPU studija pruža neophodnu osnovu za dodatne studije koje je potrebno pripremiti.
9) Marko Savićević / orodanilovgrad@hotmail.com / NVO Oro/Crna Gora /25.02.2016.		
85.	Smatramo da je ovaj dokument ne potpun i neadekvatno obradjen sa aspekta elemenata životne sredine	Upošten komentar na koji nije moguće dati odgovor.
86.	Smatramo da je ovaj dokument ne potpun i neadekvatno obradjen sa aspekta elemenata životne sredine	Uticaji na biodiverzitet su obrađeni u SPU izvještaju zajedno sa definisanjem mjera za njihovo ublažavanje.
87.	Smatramo da će proces istraživanja i proizvodnje ugroziti turizam Crne Gore, kao najznačajniju granu privrede Crne Gore;	Uticaji na turizam bilo da su negativni (u slučaju akcidentnih situacija) ili pozitivni obrađeni su u SPU izvještaju i za njih su definisane mjere za ublažavanje.
88.	Smatramo da Crna Gora nema dovoljno kapaciteta za kontrolu ovih procesa, pa ne bi mogla kontrolisati niti spriječiti nepovoljne uticaje u slučaju ekološke katastrofe	Vlada Crne Gore će kao svoj prioritet odrediti izgradnju kapaciteta kod raznih institucija u ovom sektoru koje igraju ulogu u njenom upravljanju i kontroli. U međuvremenu, upotreba trećih strana je standardna praksa kod implementaciju ključnih aktivnosti sve dok državni resursi ne prime adekvatnu obuku. Kako se aktivnosti budu fazno odvijale (od istraživanja ka proizvodnji), Crna Gora priprema plan povećanja administrativnih kapaciteta i edukacije i to kroz fond koji je deo korporativno društvene odgovornosti naftnih

		kompanija. Novčani iznos koji će kompanije godišnje izdvajati je unapred definisan i deo je ugovora. Reč je fondu koji postaje dostupan onog trenutka kada ugovori postanu pravosnažni.
89.	Smatramo da Crna Gora treba da razvija grane privrede sa minimumom ekološkog rizika	Nije relevantno za SPU izvještaj
90.	Smatramo da istraživanje i proizvodnja ugljovodonika nisu uskladjeni sa principima Crne Gore kao ekološke države	SPU izvještaj sadrži mjere za ublažavanje i praćenje uticaja kako bi se osiguralo da se implementacija aktivnosti na I&P ugljovodonika realizuje na način koji uzrokuje minimalne uticaje na životnu sredinu u skladu sa principom ekološke države Crne Gore.
10) Vladimir Bjazec/ vbstudiologic@gmail.com/ Naš Jadran/ Hrvatska/ 29.02.2016.		
91.	Izvještaj o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore (Izvještaj SPU) naglašeno zastupa interes ulagača, te joj nedostaje stručna objektivnost. Nedostaje joj integralan pristup ključnim područjima – zaštite okoliša i ekosustava mora i podmorja, zaštite zdravlja i života ljudi, te ekonomske isplativosti u odnosu na postojeće ekonomske sektore Crne Gore, te ne analizira niti uzima u obzir iste takve navedene utjecaje ekonomske sektore i na jadransko more susjednih država, a osobito neposredno najugroženijeg šireg dubrovačkog akvatorija hrvatskog južnog Jadrana. Prezentiranjem Izvještaju o Strateškoj procjeni u potpunosti nedostaju javnosti dostupne ekvivalentno obuhvatne studije drugih, za samu zaštitu mora jedinih relevantnih područja znanosti – to bi u prvom redu morale biti: ozbiljna znanstvena stručna studija morske biologije, studija struke zaštite okoliša, te osobito, što se tiče ekonomske isplativosti Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika, ovaje se Izvještaj SPU 'monopolistički' razmeće u svom potpunom izostanku izrađenih stručnih ekonomskih studija isplativosti i utjecaja naftaškog projekta na postojeće ekonomske sektore Crne Gore i susjednih jadranskih zemalja (osobito njihove turističke sektore!). Takvu bi analizu i rezultate isplativosti s načelnim preporukama trebala obuhvatiti i prikazati jedna opsežna i ozbiljna ekonomska studija (npr. kvalitetna SWOT analiza), umjesto situacije u kakvoj imamo ovakav	Obradivači SPU se ne slažu sa ovim mišljenjem. Na izradi ove SPU je bio angažovan multidisciplinarni tim nacionalnih i međunarodnih stručnjaka koji su projektu pristupili sa punom objektivnošću. Ekonomska analiza nije dio SPU studije i nije obuhvaćena konačnim izvještajem o SPU.

	izolirano uskointeresno namenut naftaški promotivan dokument, u kojem su stručnjaci sudjelovali 'po narudžbi' ulagača i izvoditelja naftaškog projekta.	
92.	Najveći je dakle nedostatak Izvještaja SPU – potpuna pristranost i prilagođenost naftaškoj struci i interesima ulagača i ovlaštenog izvoditelja projekta. Cijeli je dokument 'izgubljen' u 'vremenu i prostoru' aktualne ere obnovljivih izvora energije.	Ovo nije tačno. Zapravo, I&P aktivnosti, ukoliko budu uspješne, mogu da donesu dodatne prihode Vladi Crne Gore koji se mogu koristiti za ulaganja u zaštitu životne sredine i obnovljivu energiju.
93.	Izvještaj o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU) nepotrebno se bavi detaljnim tehničkim pregledom naftne literature i povijesnim pregledom istraživanja i proizvodnje ugljikovodika u svijetu i na Jadranu, tipovima platformi, detaljno tehnički opisanim načinima istraživanja i bušenja, s jednostrano prezentiranog naftaškog stanovišta, jezikom namijenjenom studentima ove struke, a zamarajući nepotrebno javnost gomilom suhoparnih strukovnih podataka koji o utjecajima na okoliš ne govore baš ništa. Kad bi se uistinu radilo o objektivnoj profesionalnoj stručnoj Strateškoj studiji, u ovom opsežnom poglavlju trebalo je uvrstiti i jednako zastupljene tehničke činjenice o svim onečišćenjima koje uključuju 'standardn' postupci istraživanja i proizvodnje ugljikovodika na moru, sa stanovišta i na temelju informacija koje može pružiti npr. kompetetna struka zaštite okoliša i prirode, i nadležno Ministarstvo.	Prezentovane tehničke informacije su važne da bi se predstavio osnov za procjenu uključujući i najnovije tehnologije koje se koriste u industriji za upravljanje aktivnostima na I&P nafte i gasa. SPU izvještaj sadrži i detaljne mjere za ublažavanje uticaja i uslove kojima će se investitori primorati da sprovedu svoje aktivnosti na najobazriviji mogući način, uz puno poštovanje prema životnoj sredini.
94.	Izvještaj o SPU za istraživanje i proizvodnju ugljivodonika u podmorju Crne Gore, kao i sam Nacr Program istraživanja i proizvodnje ugljivodonika u podmorju Crne Gore, polaze od nedopustive neutemeljene pretpostavke – kao da se hrvatski Jadran nalazi u isključivom vlasništvu Ministarstva ekonomije, Uprave za ugljivodonike i Vlade Republike Crne Gore, čime ga je kao takvog potrebno pod svaku cijenu staviti na raspolaganje uskoj naftaško-energetskoj interesnoj grupi, a stavljajući pritom u sporedni plan, potpuno zanemarujući, ozbiljno riskirajući i moguće trajno ugrožavajući strateški važne nacionalne interese – zaštićeni ekosustav Jadranskog mora, ljudsko zdravlje, postojeće unosne gospodarske sektore, u prvom redu turizam kao najuspješniji sektor ekonomije Crne Gore s godišnjim ukupnim prihodom 740 milijuna eura, stotine tisuća radnih mjesta, budućnost i živote ljudi vezanih uz postojeće gospodarske sektore	SPU izvještaj se bavi uticajima na turizam i ribarstvo, i navodi brojne mjere za ublažavanje uticaja da bi se zaštitili ovi, za crnogorsku ekonomiju, ključni sektori.

	<p>ovise o povezanosti s Jadranskim morem. U Izvještaju o SPU negativni utjecaji na turizam i ribarstvo nisu ni spomenuti, niti se u konačnici ni od strane Strateške studije, a još manje od strane Ministarstva ekonomije i Vlade Crne Gore, uvažava postojeća usvojena Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine te njena pripadajuća kvalitetna SWOT analiza.</p>	
95.	<p>Izvještaj o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU) svojom formom nalikuje promotivnoj brošuri naftne kompanije, sadržavajući doduše poglavlja o zaštiti okoliša i o postojećim gospodarskim sektorima na koje bi projekt višio značajni utjecaj, ali isključivo sa stanovišta podrške naftnoj struci i samom Programu istraživanja i proizvodnje ugljivodonika u podmorju Jadrana Crne Gore. Ovim je u svom pretežitom dijelu Strateška studija neautentične vjerodostojnosti – umjesto da predstavlja objedinjenu analizu istaknutih stručnjaka iz kompleksnih ozbiljnih područja kojima realno prijeti trajna ugroza dođe li do provedbe istraživanja i eksploatacije ugljivodonika, radi se u ovom slučaju nažalost tek o svojevrsnom elaboratu koji je naručila Uprava za ugljivodonike / Ministarstvo ekonomije / Vlada Crne Gore, kako bi formalno udovoljila okvirnoj regulativi, i s velikom vjerojatnošću bezrezervno dala 'zeleno svjetlo' provedbi Programa istraživanja i proizvodnje ugljivodonika. U većini poglavlja Studija nastoji prikriti važne činjenice o standardnim i akcidentnim onečišćenjima, ili drugim štetnim utjecajima na okoliš, dok se detaljno prikazuju u prvom redu sve dostupne tehnologije istraživanja i eksploatacije ugljivodonika, jezikom razumljivim možda jedino čitateljima koji su naftne struke, te eventualno nama pojedinim građanima, inicijativama i organizacijama, koji smo nažalost prilišteni detaljnije i kontinuirano pratiti područja cjelokupnog naftno-plinskog sektora, kako bismo učinkovitije uspijevali biti posvećeni zaštiti Jadrana od prisilno nametnutih nam projekata istraživanja i proizvodnje nafte i plina na našem jedinom moru koje toliko volimo.</p>	<p>Ovaj SPU izvještaj je pripremljen na izuzetno objektivnan način od strane multidisciplinarnog tima nacionalnih i međunarodnih stručnjaka.</p>
96.	<p>S obzirom na kompetentnost i sadržaj Izvještaja o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, te na kvalitetu provedenih okruglih stolova javne rasprave sa zainteresiranim javnošću, u ovom trenutku i dalje nije poznato kakav je potencijalni utjecaj istraživanja na ekološki osjetljiva područja Jadrana kao što su ribolovni predjeli, korajlni grebeni,</p>	<p>Svi ovi aspekti su razmotreni u poglavlju 9 SPU izvještaja, a predložene su i mjere za ublažavanje uticaja kako bi se vjerovatnoća i negativni uticaji na ova izrazito osjetljiva područja u Jadranu sveli na minimum. Date su takođe i detaljne smjernice za izradu studija PU, u kojima će se</p>

	mriještilišta, uzgajališta riba i školjaka, lučna područja, odnosno kakav je utjecaj na glavne linije pomorskog prometa, plaže i naseljena područja.	detaljnije tretirati ovi uticaji na osnovu konkretnih podataka o projektu.
97.	<p>U Strateškoj procjeni trebalo bi biti definirano i poznato koje će tehnologije koristiti koncesionari. SPU bi trebala definirati koje su tehnologije prihvatljive, te odrediti stroge uvjete koje moraju zadovoljiti koncesionari kako bi se ograničio ikakav negativan utjecaj na okoliš. Jesu li u ovom trenutku dostupne informacije na koji način se planira zbrinjavati naftni otpad, koje su u ovom trenutku poznate pravne osobe koje se bave zbrinjavanjem takve vrste otpada u Crnoj Gori, gdje se i u kojem dijelu Crne Gore nalaze skladišni prostori za zbrinjavanje otpada, te kako bi se postupalo s ostalim otpadnim materijalom – bušećim muljem (isplaka, drilling muds), krhotinama stijena, otpadnim vodama i dr.</p>	<p>Poglavlje o analizi varijanti obuhvata i procjenu različitih tehnologija i nudi preporuke u zavisnosti od njihove primjenjivosti. Pored ovog, Vlada Crne Gore je usvojila dvije bitne politike koje se odnose na upravljanje otpadom: 1) nultu ispuštanje bušačkog otpada u more i 2) odlaganje svih vrsta otpada koji nastanu tokom aktivnosti na I&P ugljovodonika van Crne Gore. Operateri će morati da pripreme Plan upravljanja otpadom, u kome se navode detalji o vrsti, količinama otpada i lokacijama za njegovo odlaganje kako bi se na njega dobila saglasnost prije započinjanja bilo kakvih aktivnosti.</p>
98.	SEA does not envisage concrete measures that ought to prevent damage on human lives and health and environment.	Uopšten komentar. Međutim, SPU izvještaj sadrži detaljne mjere za ublažavanje uticaja na zdravlje ljudi i životnu sredinu.
99.	<p>SPU ne predviđa konkretne mjere koje trebaju spriječiti nastanak štete za živote i zdravlje ljudi, te za okoliš.</p> <p>U Izvještaju o Strateškoj procjeni nisu analizirani kumulativni utjecaji postojećih i planiranih aktivnosti, utjecaji na druge sektore, utjecaji na razini regije te indirektni utjecaji. Nedostaje procjena kumulativnog utjecaja svih planiranih faza i planiranih područja. Smisao strateške procjene utjecaja na okoliš je da procijeni međuutjecaje bušotina odnosno njihovu korelaciju. Kumulativni utjecaj može se procijeniti samo u slučaju da se uzme u obzir ukupni utjecaj eksploatacijskih polja koja trenutno već postoje u Jadranu te svih novoplaniranih istražnih i eksploatacijskih (udaljenost od postojećih, količina i razmještaj, jer je kontekst važniji od pojediničnih utjecaja svake bušotine). Stoga je potrebno procijeniti kumulativni utjecaj aktivnosti istraživanja i eksploatacije za koje se procjenjuje da bi mogle dobiti dopuštenje. Namjerno odvajanje istraživanja od eksploatacije ili pojedinih istražnih područja, dovodi do netočne slike ukupnog utjecaja.</p>	<p>Kumulativni uticaji su obrađeni u poglavlju 9.9 SPU izvještaja.</p>

100.	Strateškoj procjeni nedostaje ekološka stručna procjena utjecaja visoko toksičnih tekućina – bušćeg mulja (isplaka, drilling muds) koje se koriste prilikom bušenja morskog dna. Naftne kompanije drže poslovnom tajnom sastav tih patentiranih proizvoda. Ono što je poznato da ti proizvodi imaju veliki negativni utjecaj na morske ekosustave i vrlo ih je teško pravilno zbrinuti jer kao aditive sadrže brojne toksične sastojke, koji se ne razgrađuju, već se akumuliraju u metabolizmu riba i njihovih predatora.	Nije dozvoljeno ispuštanje bušćeg mulja i krhotina u Jadransko more.
101.	Strateška procjena nije dala jasan procjenu svih morskih staništa i vrsta, u svakoj konkretnoj sezoni, niti je definirala procjenu rizika za njih.	Poglavlje 5.5 „Ekosistem i biodiverzitet“ sadrži podatke iz baznih studija koji se odnose na biodiverzitet i status zaštićenih ugroženih vrsta. Pripremljeni su i posebni indikatori u SPU izvještaju za praćenje uticaja na ekosistem i biodiverzitet.
102.	U SPU nedostaju analize i metodologija za stvarnu i sveobuhvatnu ocjenu strateških dosega Programa istraživanja i proizvodnje ugljovodonika u jadranskom podmorju Crne Gore. Ona ne predviđa mehanizme kontrole – kontrolu od onečišćenja provodi sama tvrtka koja je onečišćivač, a sukladno “standardima zaštite okoliša i prirode” kakve propisuju naftaši, dok istodobno ignorira biološke i socio-ekonomske vrijednosti zaštićenih jadranskih morskih područja (poput nacionalnih parkova, parkova prirode, posebnih rezervata prirode i drugih). U Strateškoj procjeni izostao je nužan naglasak na održavanju ekoloških sustava u cjelini, a ne samo pojedinih njegovih dijelova (nužnost ekosustavnog pristupa), tj. šire sagledavanje problema s manjim bavljenjem detaljima. Plan istraživanja i eksploatacije ugljikovodika ozbiljno ugrožava ekosustave i njihove pojedine strogo zaštićene vrste, i u vodama Crne Gore, i u jadranskim akvatorijima susjednih država, ignorirajući i područja pod zaštitom svjetske ekološku Mrežu Natura 2000, budući da Strateška procjena uopće ne predviđa odgovarajuće mjere zaštite.	Razne mjere za ublažavanje uticaja su predložene u SPU u cilju kontrolisanja uticaja na ekosistem. Bilo bi dobro ukoliko bi revidenti predložili dodatne mjere zaštite kako bi se ostvarila što bolja kontrola. Ovo se može naglasiti u PU izvještajima koji će se raditi za konkretne projekte I&P.
103.	Strateška procjena ne sadrži detaljnu analizu emisija stakleničkih plinova koji bi se proizvodili kao nusproizvod eksploatacije ugljikovodika. Nema nikakvih informacija o tome, kako bi oni utjecali na lokalni okoliš, kako bi utjecali na ljude koji žive u regiji, i kako bi to utjecalo na globalne	U nedostatku detaljnih informacija o očekivanim aktivnostima na programu, nije moguće dati podatke o količini GHG emisija. Ovo će biti urađeno na nivou PU. Međutim, u SPU su date preporuke za uvođenje mjera za

	<p>klimatske promjene. Ona ne sadrži niti sveobuhvatni plan za nesreće i izlijevanja kao odgovor kako bi se konkretno zaštitio okoliš u akcidentnim situacijama. Niti u jednom svom dijelu ne navodi ekonomski pregled turizma i ribarske industrije, te kako bi nesreća mogla utjecati na financijske brojke.</p>	<p>umanjenje emisija GHG gasova, pri čemu posebno treba naglasiti da je spaljivanje gasa dozvoljeno samo iz sigurnosnih razloga i biće strogo kontrolisano Mjere za ublažavanje uticaja od akcidentnih izlivanja su takođe ubuhvaćene. Ekonomska analiza nije dio obima SPU studije.</p>
104.	<p>SPU opisuje sve mnogobrojne tehnologije koje se koriste u postupcima bušenja i cijelom procesu, ali ne procijenjuje konkretan utjecaj svih tih tehnika na okoliš. Seizmička ispitivanja stvaraju buku koja može oštetiti sluh i druga osjetila raznih morskih vrsta, što može dovesti do nasukavanja morskih sisavaca, pa čak i do uginuća. To se već događalo u Hrvatskoj odmah nakon Spectrumovih seizmičkih istraživanja, i nema spomena o uginućima morskih životinja, posebice morskih kornjača, te npr. o tadašnjem nestanku modrulja, u ovoj studiji. Stručna javnost u Hrvatskoj već je argumentirano ukazala na cjelovitu upitnu stručnost slične, tj. gotovo identične prošlogodišnje hrvatske Strateške studije o vjerojatnom značajnom utjecaju na okoliš Okvirnog plana i programa istraživanja i eksploatacije ugljikovodika na Jadranu Republike Hrvatske.</p>	<p>Mjere za ublažavanje uticaja kojih operateri treba da se pridržavaju tokom seizmičkih aktivnosti su zasnovani na međunarodnim standardima, a posebno na ACCOBAMS, i implementiraće se u cilju ublažavanja uticaja na morske sisare tokom seizmičkih ispitivanja.</p>
105.	<p>Apsolutno je jasno da su, ne samo Izvještaj o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SPU) za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika u podmorju Crne Gore, već i cijeli projekt ovakvog istraživanja i proizvodnje nafte i plina, u potpunoj nesukladnosti sa zaštitom prirode i okoliša Jadranskog mora, zaštitom zdravlja i života ljudi te postojećih gospodarskih sektora jadranskog područja svih zahvaćenih jadranskih država, s nužnom potrebnom orijentacijom Crne Gore k energetskej strategiji temeljenoj na obnovljivim izvorima energije. Ići u današnje vrijeme u pravcu fosilnih goriva je poput povratka u prošlost, umjesto orijentacije prema budućnosti. Ukoliko se uzme u obzir da se cjelokupno društvo okreće prema obnovljivim izvorima energije i da je čist okoliš najveći kapital država, te ujedno najveći i najvrjedniji proizvod Crne Gore, jasno je da je u ovom slučaju riječ o više nego dugoročno štetnom poslu za Crnu Goru, ali time i našu bliskosusjednu Hrvatsku.</p>	<p>Autori SPU opet ističu da se prihodi od aktivnosti na I&P ugljovodonika mogu ulagati u zaštitu životne sredine i projekte obnovljive energije čime se omogućava održivi razvoj.</p> <p>Crna Gora je aktivno krenula u korištenje obnovljivih izvora energije. Trenutno je u toku realizacija 21 ugovora za izgradnju 41 male hidroelektrane, ukupne instalisane snage 72 MW i planirane godišnje proizvodnje od 244 GWh, kao i izgradnja vjetroelektrane, instalisane snage 72 MW, na lokalitetu Krnovo, Opština Nikšić i projekat izgradnje vjetroelektrane na lokalitetu Možura, instalisane snage 46 MW.</p> <p>Istraživanje i proizvodnja nafte i gasa ne isključuju paralelna ulaganja u razvoj obnovljivih izvora energije. Na globalnom tržištu potražnja za fosilnim gorivima još uvijek bilježi konstantan rast, što samo govori u prilog</p>

		tome da još uvijek nije došao trenutak u kome smo spremni da se okrenemo isključivo "zelenim" izvorima energije.
11) Sam Evich /cleanadriatic1@gmail.com/ Clean the Adriatic Alliance/ Italija/ 25.02.2016.		
106.	<p>Potpuno je nerazumljivo da Crna Gora nastavlja sa svojim planovima na izvođenju bušotina, posebno nakon zaključaka sa Konferencije o klimatskim promjenama održane u Pariz na kojoj se 195 zemalja svijeta saglasilo da ostavi ugljovodonike u zemlji kako bi se izbjegle nepovratne klimatske promjene, da bi se smanjila emisija i obnovile i zaštitile zajednice, a posebno naši okeani. Iako je taj trenutak bio zvaničan dokument koji je zapečatio eru korišćenja fosilnog goriva, gomila dokaza o propadanju ekosistema i uništavanju zajednica treba da bude dovoljna da donesete argumentovanu odluku o obustavljanju ovih planova. Imajući u vidu sve navedeno, ne treba uopšte dovoditi u pitanje upotrebu spremnih održivih alternativama za korišćenje čiste energije koja nadmašuje upotrebu fosilnih goriva u razvoju, otvaranju radnih mjesta, ostvarivanju prihoda kao i u pogledu rizika po crnogorsku obalu, njene sektore turizma i ribarstva, njene ljude i cjelokupan Jadran.</p>	Vidi odgovor gore.
107.	<p>Ne samo da bi jedan akcident osrednjih razmjera imao za posledicu trajno oštećenje cjelokupnog ekosistema, već bi kumulativni uticaj očekivanog širenja višestrukih izvorišta kreira izvor dugoročnog zagađenja usljed svakodnevnih aktivnosti na bušenju, koje ozbiljno utiču na kvalitet ekosistema i pretvara obalu u industrijsku zonu za narednih 30 godina. Negativni uticaji struja na ribarstvo, turizam i sektor nekretnina su naglašeni usljed smjera kretanja glavnih okeanskih struja koje kreću ka Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji u Jadranu koje je jedno od najzatrovenijih mora.</p>	<p>Autori SPU se ne slažu sa takvim pretjeranim izjavama bez konkretnih dokaza. SPU izvještaj sadrži ujednačenu procjenu uticaja kao i prekogranične uticaje. Tokom izrade studija PU, daće se kvantitativnije procjene.</p>
108.	<p>Kao što se to nedavno pokazalo u slučaju plana Hrvatske da izvede bušotine u podmorju (za koji je sada donesen moratorijum), prisutan je nedostatak transparentnosti u crnogorskoj javnosti u pogledu ovog projekta u podmorju, te stoga javnost nije adekvatno informisana. Nedavna istraživanja su pokazala da dvije trećine anketiranih nije ni čulo za projekat niti je upoznato sa suštinom projekta. 80% anketiranih je</p>	<p>Javna rasprava povodom SPU dokumenta je sprovedena u potpunosti u skladu sa crnogorskim zakonima koji regulišu polje strateških procjena uticaja, uz potpuno transparentno učešće stručne javnosti, institucija, NVO i građanstva. Stručna javnost, institucije i</p>

	potvrdilo da istraživanje ugljovodonika nije vrsta budućnosti koju oni žele za Crnu Goru. Jadransko more pripada svim građanima i oni imaju pravo da daju inpute na pitanja od ključnog značaja za državu kao što je ovo, koje utiče na njihovo pravo na čistu životnu sredinu i njihovo zdravlje.	NVO su bili uključeni u izradu SPU od samog početka, odnosno od Scoping faze.
109.	Pored ovog, dok su gore navedeni razlozi za zaustavljanje ovog projekta zasebni sa sopstvenim uporištem, postoji jedno pitanje koje zahtjeva pažnju cjelokupnog regiona. Ma koliko to nevjerovatno izgledalo ali neki od predloženih lokaliteta za izvođenje bušotina se preklapaju za područjima odlaganje neeksplodiranih naprava iz drugog svjetskog rata i nedavnih ratova na teritoriji bivše Jugoslavije, kao što je prikazano na „Karti odlagališta neeksplodiranih naprava u južnom Jadranu“ (projekat REDCOD-a sufinansiran od strane Direktorata Evropske komisije za životnu sredinu) i na preklapljenoj karti italijanskog udruženja No Triv. 1 Na nekim od ovih lokaliteta se takođe nalazi i hemijsko oružje. Ozbiljnost ovih pitanja nije u potpunosti dokumentovana, niti procijenjena na osnovu potencijalnih destruktivnih posljedica, vezano za bilo koje i sve aktivnosti na istraživanju ugljovodonika, od seizmičkih istraživanja do izvođenja bušotina i proizvodnje.	Ovo pitanje je obrađeno u poglavlju 9.4.6.4. konačnog SPU izvještaja. Prije početka bilo kakvih radova sprovede se sva neophodna snimanja u cilju identifikovanja lokaliteta za odlaganje neeksplodiranih naprava.
110.	U sadašnjoj formi, SPU više podsjeća na promotivnu brošuru, iako sadrži poglavlja o zaštiti životne sredine i postojećim ekonomskim sektorima koji će pretrpjeti negativne uticaje, nedostaje joj sveobuhvatna procjena svih uticaja na staništa i privredni sektor. U svom sadašnjem obliku, SPU je neadekvatna i potrebno ju je obogatiti sa dodatnim materijalom.	Ovaj SPU izvještaj je pripremljen na izuzetno objektivnan način i od strane multidisciplinarnog tima lokalnih i međunarodnih stručnjaka. Uticaji su identifikovani i procijenjeni, a pripremljene su i mjere za ublažavanje uticaja na životnu sredinu, zdravlje i društvo.
111.	Većina poglavlja u studiji ne otkriva važne činjenice o tipičnim dnevnim zagađenima i kontaminacije od akcidentnih situacija. Što se tiče krupne akcidentalne kontaminacije, nema indikacija da Crna Gora posjeduje adekvatna sredstva za reagovanje u vanrednim situacijama.	Crna Gora već ima Nacionalni plan za djelovanje u vanrednim situacijama / National Emergency Response Plan (poglavlje 4.1.4. konačnog SPU izvještaja). Operateri su obavezni da pripreme detaljan Plan djelovanja u

		slučaju izlivanja nafte i neće započeti sa aktivnostima prije nego se obezbijede svi neophodni resursi i oprema za djelovanje u vanrednim situacijama. U međuvremenu, prioritet Vlade Crne Gore je izgradnja kapaciteta njenih agencija. Podrška trećih strana će biti značajna kao podrška vladi posebno u početnim stadijumima I&P.
112.	Studiji nedostaje stručna ekološka procjena uticaja toksičnih bušaćih tečnosti koje se koriste tokom bušenja morskog dna. Poznato je da ovi proizvodi imaju izuzetno negativne uticaje na ekosistem podmorja i da ih je jako teško pravilno odlagati, jer aditivi sadrže mnoge toksične sastojke koji se ne razlažu već se akumuliraju u metabolizmu ribe i njenih predatora. Pored ovih tečnosti, često se koriste i druga toksična jedinjenja koja u sebi sadrže visoku koncentraciju, barijuma, berilijuma, kadmijuma, hromijuma, bakra, govžđa, olova, nikla, srebra i cinka, kao i male količine radioaktivnih materijala kao što su izotopi 226 i 228 i radon.	Nije dozvoljeno ispuštanje isplake i krhotina u Jadransko more. NORM materijali će se odlagati van Crne Gore u sertifikovana postrojenja.
113.	Studija ne sadrži analizu kumulativnih uticaja postojećih i planiranih aktivnosti i uticaja na regionalnom nivou kao i indirektnih uticaja. Strateška procjena uticaja na životnu sredinu treba da izvrši procjenu interakcije bušotina i bušaćih aktivnosti koje bi se odvijale zajedno u istom periodu.	Kumulativni uticaji su obrađeni u poglavlju 9.9 SPU izvještaja.
114.	Nisu ni kumulativni uticaji na riblje vrste adekvatno razmotreni. Potrebno je obraditi brojne faktore, uključujući i povećanje pomorskog saobraćaja, upotrebu vazdušnog topa, izgradnju platformi i infrastrukture, i aktivnosti na istraživanju i proizvodnji.	Teško je dati još detaljniju procjenu takvih kumulativnih uticaja obzirom da nema dovoljno informacija o planiranim i tekućim aktivnostima. Od ključnog je značaja da se sprovedu detaljnije i kvantitativne procjene u trenutku izrade PU za konkretne aktivnosti, i kada je poznato vrijeme sprovođenja predmetnih aktivnosti, na način opisan u SPU.
115.	Neki djelovi studije su nepotpuni dok su neki previše detaljno obrađeni. The study is incomplete in some parts, yet overly detailed in others. The main assessment only reviews a small number of species and protected habitats located within the research areas provided.	Obrađivači SPU su spremni da sagledaju konkretne komentare vezane za ova pitanja. Ovako formulisan komentar je dosta uopšten da bi se mogao sagledati.
12) Nenad Vukadinovic / Opština Kotor/Crna Gora /23.02.2016.		

116.	Obavezno je izraditi Izvještaj o procjeni uticaja prije svih aktivnosti (posebno istražnog buđenja i drugih oblika buđenja) što uključuje i prikupljanje potrebnih podataka kao i izradu modela prenosa zvuka u vodi kao i definisanje i uspostavljanje sigurnih nivoa izlaganja zvuka	Ova preporuka je već jasno naznačena u SPU izvještaju u brojnim poglavljima, uključujući i poglavlju 12.2.
117.	Jadransko more je prepoznato kao važno područje rasprostranjenosti za nekoliko vrsta koje su navedene u Anex II i IV Direktive o staništima EU, na koje se mora obratiti posebna pažnja. Navedene vrste trajno ili povremeno borave u vodama Crne Gore. Prema članu 6 i članu 12 Direktive o staništima EU, potrebne mjere za sprječavanje uticaja na područja važna za zahedincu i strogo zaštićene vrste.	Ovo je prepoznato u SPU izvještaju i date su brojne preporuke u cilju zaštite zaštićenih vrsta i područja od posebnog interesa.
118.	Prema članu 3 direktive 2011/92/EU i 2014/52/EU o procjeni uticaja na životnu sredinu, potrebno je na adekvatan način odrediti, opisati i procijeniti direktne i indirektno uticaje svakog pojedinačnog projekta na biodiverzitet mora, sa posebnom pažnjom prema vrstama i staništima koje su zaštićene Direktivom 92/43/EEC i Direktivom 2009/147/EC. S tim u vezi, potrebno je prije bilo koje aktivnosti (pogotovo istražnog bušenja i drugih oblika bušenja...) izraditi procjenu uticaja na životnu sredinu. Prije početka bilo kakvih seizmičkih istraživanja trebale bi se sprovesti mjere predostrožnosti kako bi se procijenila brojnost i rasprostranjenost vrste, kao i moguća sezonska pojavljivanja, a s tim u vezi izradile i moguće mjere za ublažavanje negativnog uticaja. Naime, postoji veliki broj dokaza da antropogena buka može uticati na kljunaste kitove i izazvati masovna nasukanja i povrede.	Ove mjere su jasno navedene u SPU izvještaju (poglavlje 12.2).
119.	Takođe, glavata kornjača i delfini su izuzetno osjetljive vrste, koje bi mogle da imaju negativne reakcije na izlaganje buci i fizičko uznemiravanje i migracije. Rasprostranjenost navedenih vrsta i promjene u ponašanju moraju se procijeniti i za druge zaštićene velike morske kičmenjake.	U SPU izvještaju se navodi nekoliko mjera za ublažavanje uticaja u cilju zaštite morskih sisara i kitova od uticaja seizmičkih istraživanja.
120.	Neophodno bi bilo uvrstiti Preporuke za ublažavanje uticaja antropogene buke na morske sisare u području ACCOBAMS (Crna Gora je potpisnik sporazuma i obavezna je primjenjivati Preporuke)	Mjere za ublažavanje uticaja predložene u SPU su uglavnom zasnovane na ACCOBAMS smjernicama.
13) Ministarstvo održivog razvoja i turizma / Ivana Vojinovic /22.04.2016.		

121.	<p>Ukazujemo da dokument treba dopuniti na prvom mjestu kod analize scenarija, na način da se za svaki scenario nabroji za koja pitanja postoje ili ne postoje uticaji, odnosno za koja su negativni ili značajni negativni uticaji, zatim pozitivni uticaji i slično, da bi se moglo procijeniti koliko značajno mogu da utiču na svaku scenario. Ako je uticaj na jedno pitanje negativan, npr. na biodiverzitet, isto ne može biti kompenzovano pozitivnim drugim uticajem, npr. ekonomiju, što u ukupnom ne rezultira da nema uticaja, te je iz navedenog razloga potrebno dodatno razmotriti predložene uticaje i izvršiti kvantifikaciju uticaja u tabeli. Ovo iz razloga kako bi se bolje mogao razumjeti obim ukupnih uticaja za svaki scenario.</p>	<p>Poglavlje koje se bavi analizom scenarija u konačnom SPU izvještaju je ažurirano na način da pruži više objašnjenja o različitim uticajima koje svaki scenario proizvodi, praveći jasnu razliku između pozitivnih i negativnih uticaja.</p>
122.	<p>U dokumentu je navedeno da će eksploatacija i proizvodnja ugljovodonika uticati na turizam, odnosno povećanje broja turista. Sugerisemo da je potrebno detaljnije obrazložiti navedene očekivane uticaje budućih aktivnosti na turizam.</p>	<p>Uticaji na turizam su dodatno opisani u poglavlju 9.8.1. konačnog SPU izvještaja.</p>
123.	<p>Opredjeljenje da se platforme postavljaju na tri km od obale, treba opet razmotriti i procijeniti mogući uticaj na životnu sredinu i zdravlje ljudi. Mišljenja smo da postavljanje platformi na navedenoj udaljenosti nije dobro ne samo s aspekta vizuelnog uticaja, već i s aspekta životne sredine i zdravlja ljudi. Dokumentom treba naglasiti potrebu izrade Studije vizuelnog uticaja budući da se Crna Gora razvija kao visokokvalitetna turistička destinacija.</p>	<p>SPU izvještaj sadrži jasne preporuke vezano za izradu detaljne studije procjene vizuelnog uticaja u fazi izrade PU za svaku buduću aktivnost. Ovo treba da bude zasnovano na vizuelnim tehnikama i anketama javnog mišljenja da bi se osigurala prihvatljivost vizuelnih uticaja. (poglavlja 9.4.2., 10.5.2. i 11.)</p>
124.	<p>Dokument preporučuje „zabranu nepotrebnih emisija u vazduh“ bez obrazloženja tehnološkog procesa iz kojeg emisije nastaju ili mogu nastati. Po svojoj prirodi, brojni tehnološki procesi načešće podrazumijevaju emitovanje zagađujućih materija u vazduh koje se ne mogu zabraniti (npr. nastaju kao produkt sagorijevanja goriva koje je nophodn za pokretanje samog procesa) već se samo mogu ograničiti propisivanjem kvaliteta goriva ili upotrebe opreme za smanjenje zagađenja. Neophodno je da se u Nacrtu izvještaja precizna objašnjenja o tehnološkim procesima i djelatnostima koja utiču ili mogu uticati na kvalitet vazduha da bi se ograničenja štetnih (a ne nepotrebnih) emisija u vazduh mogla svesti na najmanju moguću</p>	<p>Ovo se uglavnom odnosi na kontrolisano spaljivanje gasova na bakli i ispuštanje gasova. Ovo je dodatno obrađeno u poglavlju 12.2 konačnog SPU izvještaja.</p>

	mjeru, propisivanjem adekvatnih pravnih instrumenata ukoliko već nisu propisani.	
125.	Pored procjene uticaja u podmorju Crne Gore, neophodno je i procijeniti i uticaje na kopnu, transport, kao i povezane instalacije.	Uticaj aktivnosti u podmorju su obuhvaćeni u SPU izvještaju i predložene su mjere za ublažavanje ovih uticaja. Uticaji na kopnu su dodatno obrađeni u poglavljima 9.3.7, 9.4.7, 9.5.8 i 10.6 konačnog SPU izvještaja.
126.	Takođe je važno naglasiti da ovaj program mora biti usklađen sa dokumentima višeg reda. Na prvom mjestu ukazujemo na prostorno plansku dokumentaciju, kao i druga strateška dokumenta.	Ova preporuka je dodatno naglašena u konačnom SPU izvještaju. (poglavlje 12.2)
127.	Posebno je važno naglasiti da je Crna Gora strana ugovornica Zajedničke konvencije o sigurnosti upravljanja istrošenim gorivom i sigurnosti upravljanja radioaktivnim otpadom („Sl.list Crne Gore – Međunarodni ugovori“, br. 02/10 od 16.03.2010) a u Nacrtu izvještaja o strateškoj procjeni u tica ja navedeno je da nijesmo.	Ovaj podatak je korigovan u prilogu B konačnog SPU izvještaja.
128.	Što se tiče radioaktivnog otpada koji nastaje, važno je da u dokumentu piše da onaj ko vrši istraživanje je dužan da upravlja tim radioaktivnim otpadom (NORM) i stavlja ga u ograđen prostor, deponiju i kontroliše shodno Zakonu o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radijacionoj sigurnosti.	U poglavlju 7.3.1 dat je pravni okvir za upravljanje otpadom uključujući i Zakon o zaštiti od jonizujućeg zračenja i bezbjednosti od radijacije, dok su u tabeli 7.6 navedene detaljne preporuke u pogledu skladištenja i prevoza radioaktivnog otpada.
129.	Takođe je važno naglasiti da se pri ovim istraživanjima koriste uređaji koji rade na principu radioaktivnih izvora te da je potrebno privabiti dozvolu od Agencije za zaštitu životne sredine. Dalje, monitoring radioaktivnosti je potrebno uraditi prije početka rada, tokom rada i nakon rada na istraživanju. Zatim je potrebno preduzeti mjere i izraditi predizetni plan koji odobrava Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) shodno Zakonu o zaštiti i spasavanju i izraditi Plan u slučaju radijacionog udesa (isti se dostavlja Direktoratu za vanredne situacije) koji takođe odobrava MUP, koji prilikom izdavanja dozvole registruje Agencija za zaštitu životne sredine.	Ove preporuke su navedene u poglavljima 9.4.6.2 i 9.6.6 konačnog SPU izvještaja koje će se poštovati za opisane slučajeve.
130.	Takođe, na strani 342 u dijelu koji se odnosi na Akcidentne situacije dodati da, prema odredbama Zakona o zaštiti i spašavanju privredna društva, druga pravna lica i preduzetnici u čijim objektima i prostorima	Ova informacija je navedena u poglavljima 9.4.6.2 i 9.6.6 konačnog SPU izvještaja.

	se obavlja djelatnost koja može dovesti do ugrožavanja ljudi, materijalnih dobara ili životne sredine, a naročito ona lica koja proizvode, prevoze, prerađuju, skladište ili u tehnološkom procesu postupaju sa opasnim materijama dužni su da izrade preduzeti plan i dostave ga direktoratu za vanredne situacije radi davanja saglasnosti.	
131.	Dalje, na strani 49 dodati Zakon o hemikalijama („Službeni list CG“, broj 18/12). Na istoj strani dodatni novi broj Službenog lista Zakona o integrisanom sprečavanju o kontroli građenja, tačnije („Službeni list CG“, broj 42/15). na strani 52 dodati i Direktiva (EU) 2015/75/EU o industrijskim emisijama (integrisano spriječavanje i kontrola zagađenja). Na strani 53 dodati i Stokholmsku konvenciju o dugotrajnim organskim zagađujućim materijama i Roterdamsku konvenciju o postupku davanja saglasnosti na osnovu prethodnog obavještenja za određene opasne hemikalije i pesticide u međunarodnoj trgovini. Na 55 strani dodati da je država Crna Gora potpisnica Bazelske konvencije od 1999. godine. Na 217 strani u dijelu buke se navodi da „izmjereni nivoi buke prevazilaze one propisane standardima“, korigovati dio standardima sa „prelaze predložene granične vrijednosti“. Takođe, u tekstu treba navesti da se prilikom izbora lokacije za predložene aktivnosti na kopnu (naročito za postrojenja za preradu gasa i za cjevovode tokom faze korišćenja ugljovodonika) treba voditi računa da se isto postavlja u skladu sa određenim akustičnim zonama, u zavisnosti od namjene prostora. Zatim, na 360 strani se navodi „Agencija za zaštitu životne sredine će sprovoditi redovne kontrole/monitoring, u cilju pravilne implementacije ovog Okvira upravljanja životnom sredinom i njenog poboljšanja tokom vremena“. Ovdje navodimo da su kontrole u nadležnosti Uprave za inspeksijske poslove.	Neki od navedenih pravnih dokumenata su navedeni u Prilogu A: Analiza zakona i politika. Konačni SPU izvještaj će sadržati nedostajuće pravne propise i predložene dopune u poglavljima 4, prilog A i prilog B.
132.	Dokument takođe treba korigovati u skladu sa listom međunarodno-pravnih instrumenata, koja je data u prilogu ovog akta.	U konačnom SPU izvještaju su navedeni nedostajući pravni instrumenti u poglavlju 4, prilog A i prilog B.

PRILOG D: ODGOVORI NA ZVANIČNE KOMENTARE HRVATSKE

No	Komentar	Odgovor
1) Ministarstvo turizma (KLASA: 334-07/16-02/3, URBROJ: 529-04-16-2 od 2.2.2016.)		
1.	Predlaže se uključivanje nadležnih ministarstva i agencija u sklopu međudržavne suradnje u povjerenstvo za monitoring cijelog procesa istraživanja i proizvodnje ugljovodika u podmorju Crne Gore, jer bi se na taj način olakšao proces procjene, kontrole i upravljanja rizicima od incidentnih situacija te lakše postigao dogovor oko načina postupanja i mjera u slučaju incidenta.	Vlada Crne Gore radi na koordinaciji sa relevantnim nadležnim organima kako bi se osiguralo efikasno upravljanje aktivnostima na I&P ugljovodonika u podmorju.
2) Dubrovačko-neretvanska županija, Upravni odjel za zaštitu okoliša i prirode (KLASA: 351-01/16-01/08, URBROJ: 2117 11-01-16-02 od 22.02.2016.)		
No	Komentar	Odgovor
2.	Zakonom o zaštiti prirode Republike Hrvatske štite se brojna područja Dubrovačko- neretvanske županije: Nacionalni park Mljet, Park prirode Lastovsko otočje, posebni rezervat Malostonski zaljev i Malo more, Posebni rezervat Lokrum, Posebni rezervat Mrkan, Bobara i Supetar. Za istaknuti je i značaj morskih Natura područja , koja se štite nacionalnim zakonodavstvom, ali i Direktivama EU: Akvatorij uz Konavoske stijene, Lokrum, Elafiti, Obama linija od luke Gonaturska do rta Vratnički — už Mljet, Lastovski i Mljetski kanal, Lastovsko otočje). Posebno je za istaknuti kulturno-povijesnu vrijednost Dubrovnik pod UNESCO-om zaštitom, na čiju listu je upisan širi kopneni teritorij grada, ali i otok Lokrum. Provedba predmetnog Programa, s obzirom na smjer morskih struja od juga prema sjeveru, imala bi vjerojatan značajan negativan, neposredni utjecaj na Dubrovačko-neretvansku županiju, na njezine iznimni krajobrazne i kulturno-povijesne vrijednosti, bioraznolikost, morsku floru i faunu, gospodarstvo (ribarstvo, marikulturu, turizam, uključujući nautički i kruzerski turizam, pomorski promet). Strateškom studijom treba dati značaj i posebno obraditi prekogranični utjecaj provedbe Programa na morski okoliš i obalno područje Dubrovačko- neretvanske županije te procijeniti	Sve ove informacije su navedene u poglavlju 5.5.8.5 konačnog SPU izvještaja i naglašena je potreba da se ovi resursi zaštite kao i da se svede na najmanju moguću mjeru vjerovatnoća da će ova područja biti izložena negativnim uticajima.

No	Komentar	Odgovor
	utjecaj te utvrditi mjere zaštite u odnosu na prethodno navedene značajke.	
3.	<p>Akidenti nisu na odgovarajući način obrađeni Strateškom studijom. Za moguće akcidentne situacije većih razmjera, prilikom kojih bi onečišćenje imalo znatan utjecaj na šire prekogranično područje, nisu prikazani konkretni rizici, raspodjeli kapaciteta, raspodjela odgovornosti, plan djelovanja i naknada štete. Strateška studiju ne sadrži podatak o sadašnjem stanju spremnosti postupanja u slučaju akcidenta, potrebnu razinu opremljenosti i obučenosti za buduće moguće akcidentne situacije do kojih može doći provedbom Programa. Ne procjenjuju se niti kvantificiraju moguće posljedice za morski okoliš Jadrana, za turizam, marikulturu i ribarstvo Republike Hrvatske. Navedene mjere su nedostatne, a odgovornost za postupanje prebačena je na ugroženu susjednu državu, što je potrebno detaljno definirati. Upravljanje akcidentnim situacijama se tek određuje Planovima za izvanredne situacije u slučaju izlivanja nafte koncesionara (OSCP). Stratešku studiju je također potrebno dopuniti procjenom najgoreg mogućeg scenarija izlivanja nafte u otvorenom dijelu Jadranskog mora s modelom širenja nafte mrlje. Mjerom je potrebno utvrditi obvezu obavješćavanja Republike Hrvatske po pitanju svih aktivnosti istraživanja i eksploatacije ugljikovodika.</p>	<p>Konačni SPU izvještaj je dopunjen tako da obuhvati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - procjenu postojećih kapaciteta za djelovanje u vanrednim situacijama (poglavlje 9.4.6.2.3) - rezime Nacionalnog plana djelovanja u vanrednim situacijama Crne Gore / National Emergency Response Plan in Montenegro (poglavlje 4.1.4) - Preporuke za jačanje prekogranične saradnje na polju djelovanja u vanrednim situacijama (poglavlje 9.10) <p>Simulacije naftnih mrlja će se pripremiti na nivou studija PU onda kada bude dovoljno informacija da se uradi kvalifetna procjena. Ovo će činiti sastavni dio izrade Plana djelovanja u slučaju izlivanja nafte (OSCP) koji treba da bude revidovan od strane javnosti i po mogućnosti zemalja koje mogu biti izložene ovim uticajima prije davanja saglasnosti na plan.</p>
4.	U Strateškoj studiji nije procijenjen utjecaj provedbe Programa u odnosu na izrazitu seizmiku crnogorskog područja, kao i područja Dubrovačko-neretvanske županije. Istu je potrebno dopuniti opisom postojećeg stanja, učestalosti, jačine i prostornog rasporeda potresa.	U konačnom izvještaju SPU (poglavlje 12.2) će se staviti veći naglasak na ovaj aspekt. Naftne kompanije su obavezne da poštuju stroge propise u pogledu seizmike prilikom izrade projekata za svoja postrojenja, što je inače i uobičajena praksa u ovoj industriji.

No	Komentar	Odgovor
3)	Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture (KLASA: 351-01/16-01/04, URBROJ: 530-04-2- 1-16-6 od 22.2.2016.)	
5.	<p>Strateška studija je slabo ili gotovo nikako obradila utjecaj na susjedne zemlje prilikom istraživanja i eksploatacije ugljikovodika, a što je s obzirom na smjer morskih struja i posljedica koje bi nastale u slučaju akcidentnih situacija za Republiku Hrvatsku važno pitanje. U tom smislu, osim izvještavanja, nisu navedene mjere koje će Crna Gora poduzeti kako bi zaštitila susjedne zemlje od akcidentnih situacija.</p>	<p>U SPU izvještaju je prepoznato da aktivnosti na I&P ugljovodonika u Crnoj Gori mogu da imaju za posljedicu prekogranične uticaje. Predviđene su brojne mjere za ublažavanje ovih uticaja u cilju smanjenja vjerovatnoće i posljedica ovih akcidentnih situacija:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kao minimum, cijelo vrijeme treba da bude na snazi politika dvostruke kontrole nalazišta. Primarna kontrola nalazišta (hidrostatički mulj) i sekundarna kontrola nalazišta (uređaji za sprečavanje erupcije, blow-out preventers, BOP) treba da se održavaju tokom cijelog perioda bušenja nalazišta. Kao dio faze planiranja nalazišta, treba sprovesti detaljnu procjenu rizika. Potrebno je uraditi i studiju bezbjednosti u skladu sa zahtjevima vlasti, kako bi se demonstrirala prihvatljivost rizika, kao i da su instalirane odgovarajuće barijere kako bi se smanjio rizik. • Platforma ili brod za bušenje treba da imaju ugrađene mjere za smanjenje rizika od izlivanja nafte, prije svega uređaje za sprečavanje erupcije i crijeva za transfer goriva. • Neophodan je Plan za vanredne situacije u slučaju izlivanja nafte. Plan treba da bude dizajniran tako da pomogne u procesu donošenja odluka tokom izlivanja nafte, da naznači koji su resursi neophodni za borbu sa

No	Komentar	Odgovor
		<p>izlivanjem, smanjenje bilo kakvih daljih izlivanja i ublažavanje uticaja.</p> <ul style="list-style-type: none"> Svako izlivanje nafte mora biti prijavljeno, bez obzira koliko je malo. Nivo i način zahtijevanog odgovora na izlivanje će odrediti Uprava pomorske sigurnosti, na osnovu količine i vrste izlivena nafte, kao i uslova na moru i vremenskih uslova u datom momentu. <p>Crna Gora je takođe pripremila i Nacionalni plan djelovanja u vanrednim situacijama (eng. National Contingency Plan). Vlada radi na koordinaciji i saradnji sa susjednim državama na polju pripremljenosti i spremnosti za djelovanje u vanrednim situacijama.</p>
6.	U dijelu Strateške studije koja opisuje postojeće stanje, podaci koji su predstavljeni imaju niz nedostataka, a što u krajnjem slučaju može rezultirati pogrešnim zaključcima prilikom monitoringa morske vode za vrijeme i nakon istraživanja i eksploatacije ugljikovodonika.	Predloženi su dodatni indikatori u SPU okviru (poglavlje 8).
7.	U dokumentima moraju biti naznačene lokacije, vremensko-prostorna istraživanja te pridijeljene obaveze (uz detaljne specifikacije) mjerenja, modeliranja i kasnijeg nadležnim provoditeljima, odnosno obaveze raspolaganja podacima i kontrole od strane institucija Crne Gore.	Nema dodatnih podataka koji bi bili uključeni u SPU izvještaj. Detaljni modeli će se uraditi u fazi izrade studije PU kada će biti dostupno više podataka o aktivnostima na I&P ugljovodonika. Međutim, SPU izvještaj sadrži detaljan monitoring plan sa jasnom podjelom odgovornosti.
8.	Nužno je provesti nova oceanografska i meteorološka mjerenja (na istraživanim lokacijama unutar područja projekta) prije bilo kakvih geoloških istraživanja a naročito eksploatacijskih radova.	Operateri će biti obavezni da pripreme detaljne studije PU prije započinjanja svojih aktivnosti, uključujući i detaljne bazne studije za područje njihovog djelovanja.
9.	Obavezno je sprovesti hidrodinamičko (uključujući drift i oil spill) modeliranje na osnovi starih reprezentativnih i novih izmjerenih oceanoloških podataka cijelog područja kako za uobičajene meteorološko-oceanografske situacije, tako i u slučaju najgoreg mogućeg	U fazi izrade studija PU, kada bude dostupno više informacija, sprovede se i hidrodinamičko modelovanje.

No	Komentar	Odgovor
	scenarija (the worst-case scenario), kako za područje Crne Gore tako i za susjedne države.	
10.	Nužno je napraviti zajednički plan za hitne intervencije s nadležnim institucijama susjednih država kod mogućih akcidentnih situacija.	Ova preporuka je navedena u poglavlju 9.10 konačnog SPU izvještaja.
11.	Napraviti plan zatvaranja postrojenja na moru, koji razmatra zatvaranje busofine, uklanjanje nafte iz cjevovoda, uklanjanje postrojenja i zatvaranje podmorskog cjevovoda, zajedno s opcijama za odlaganje cjelokupne opreme i materijala.	Ova preporuka se već nalazi u SPU izvještaju u poglavlju 9.6.6.1. (Preliminarni plan zatvaranja polja za postrojenja u moru treba pripremiti tako da se njime obuhvate aktivnosti na zatvaranju izvorišta, uklanjanju nafte iz cjevovoda, uklanjanju postrojenja i zatvaranju podvodnog cjevovoda zajedno sa varijantama za odlaganje cjelokupne opreme i materijala. Ovaj plan je moguće dodatno razraditi tokom rada polja i u potpunosti definisati prije kraja životnog vijeka polja. Ovaj plan treba da obuhvati detaljne podatke o odredbama za sprovođenje aktivnosti na zatvaranju polja kao i organizovanje aktivnosti na praćenju stanja nakon zatvaranja polja i pružanje podrške.)
12.	S obzirom na sigurnost objekata na moru, ali i sim (ekolosku i gospodarsku) sigurnost regije preporuča se uspostaviti trajne postaje za obavljanje oceanoloških mjerenja.	Ova preporuka je navedena u poglavlju 12.2 konačnog SPU izvještaja.
13.	U dijelu teksta gdje su prikazani podaci o indikatorima za koje se obavlja monitoring i podaci za koje se ne obavlja monitoring, a predložio ih je tim stručnjaka, predlažemo da se navede poimence svih 9 morskih invazivnih vrsta kao i područja njihove rasprostranjenosti.	Invazivne vrste su prikazane na listi u tabeli 5.15.
14.	U predmetnim materijalima ne spominje se Sustav obveznog javljanja brodova i bdiljenja te pružanja VTS usluga, službe za nadzor i upravljanje pomarskim prometom Crne Gore. Slijedom navedenog predlažemo isto dodati i obraditi.	Ova preporuka je navedena u poglavljima 9.3.3, 9.4.2 i 9.5.2 konačnog SPU izvještaja.

No	Komentar	Odgovor
15.	<p>Predlažemo da se utvrdi prijedlog da se realizacijom ideje o istraživanju i proizvodnji ugljikovodika u podmorju Crne Gore stječu preduvjeti da pomorske vlasti Crne Gore pokrenu postupak sakupljanja podataka o prijavi i porijeklu balastnih voda kako je navedeno u Obrascu izvješća o balastnim vodama (Ballast Water Reporting Form) prilikom svakog prihвата broda u luci, u cilju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - unapređenja zaštite okoliša, poduzimajući mjere potrebne za sprečavanje, smanjenje i kontrolu onečišćenja morskog okoliša, smanjivanje rizika prijenosa i unošenja štetnih vodenih organizama i patogena putem vodenog balasta, - očuvanja i održiva korištenja morskih i obalnih ekosustava, staništa i vrsta. <p>Sve aktivnosti koje se provode u svrhu istraživanja i proizvodnje ugljikovodika u podmorju Crne Gore potrebno je pravovremeno objaviti kroz Oglas za pomorce i razmijeniti kroz međunarodnu regionalnu suradnju nacionalnih hidrografske ureda.</p>	<p>Ova preporuka je navedena u poglavlju 9.3.4 konačnog SPU izvještaja.</p>
4)	<p>Uprava za klimatske aktivnosti, održivi razvoj i zaštitu zraka, tla i mora Ministarstva (KLASA: 3 5 1 -01/16-02/53, URBROJ: 51 7-06- I -2-2- 16-2 od 29. 02.2016.)</p>	
16.	<p>U Strateškoj studiji u poglavlju 5. 3. 4. <i>Klimatske promjene</i> navedeni su scenariji vezani za klimatske promjene za razdoblja 2001. -2030. i 2071.-2100. Podaci za razdoblje 2030.-2071. su izostavljeni iako su isti jedini relevantni s obzirom na cmogorski Zakon o istraživanju i proizvodnji (faza istraživanja na podmorskom bloku može trajati najviše 7 godina; uz mogućnost produženja od 2 godine; faza proizvodnje može trajati najviše 20 godina uz mogućnost produženja od 10 godina) i s obzirom na vijek trajanja eksploatacijskih platformi (oko 35 godina). Nadalje u istom poglavlju je pobrojan niz negativnih utjecaja do kojih može doći uslijed očekivanih klimatskih promjena u priobalnom pojasu, te pripadne mjere vezane za prilagodbu klimatskim promjenama. Međutim, svi pobrojani negativni utjecaji i pripadne mjere prilagodbe su općeniti i nemaju</p>	<p>Scenarij 2013 – 2071 niti je urađen za inicijalni komunikacioni izvještaj niti za drugi.</p>

No	Komentar	Odgovor
	poveznice s planiranim zahvatom, posebice dio koji se odnosi na prilagodbu na klimatske promjene. U dijelu gdje se govori o predviđenom porasta razine mora potrebno je naglasiti da čak i u slučaju maksimalnog porasta morske razine za vrijeme trajanja rada platforme, neće doći do negativnog utjecaja i smanjenja sigurnosti rada platforme, jer su bušače platforme prilagodjene promjenama razine mora (plima i oseka, valovi. . .) te u tom smislu nema potrebe za prilagodbu na klimatske promjene.	
17.	U Strateškoj studiju, poglavlje 5.5.9 <i>Indikatori za monitoring</i> , predloženi su indikatori za praćenje utjecaja Programa na ekosustav i bioraznolikost. Uzevši u obzir da Crna Gora nema zaštićenih morskih područja te da osim za indikator 4 Indeks trofičkog stanja koji pokazuje vrlo ograničen skup podataka, a svi ostali predloženi indikatori ukazuju da početni podaci nedostaju, ukazuju na potrebu da Crna Gora mora revidirati indikatore za praćenje ili da mora izraditi početnu procjenu stanja za predložene indikatore, jer će u suprotnom praćenje utjecaja Programa biti neizvedivo.	Ovo je zapravo validan komentar. Indikatori su kreirani u bliskoj saradnji sa stekholderima i AZŠS na osnovu postojećih informacija koje se već navode u Crnoj Gori. Konačna SPU sadrži maksimalno ažuriranu listu indikatora. Takođe je u poglavlju 11.2 konačnog izvještaja o SPU data preporuka da se izvrši mjerenje postojećih vrijednosti ovih indikatora (Da bi se sproveo efikasan monitoring bilo kakvih socio-ekonomskih i uticaja na životnu sredinu programa, AZŠS i ostali relevantni organi će otpočeti sa prikupljanjem podata i praćenjem parametara životne sredine i socio-ekonomskih parametara koji se ne prate trenutno prije implementacije programa, tako da je moguće detektovati promjene u postojećem stanju).
18.	U Stratesko studiji u poglavlju 10. <i>Procjena ublažavanja utjecaja</i> nisu prepoznati utjecaji na klimatske promjene iako se kasnije obrađuju u poglavljima koja se odnose na emisije u atmosferu. Stoga predlažemo da se tablice od 10.2. do 10.8. uz utjecaj na kvalitetu zraka dopune i utjecajem na klimatske promjene. Skrećemo pažnju na Smjernice za uključivanje klimatskih promjena i bioraznolikosti u stratešku procjenu utjecaja na okoliš/Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment kojima su razrađena pitanja kako implementacija nekog plana i programa utječe na klimu u smislu emisija stakleničkih plinova, odnosno kako klimatske promjene mogu utjecati na implementirani plan i program. Smjernice se dostupne na http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/SEA%20Guidance.pdf .	Tabele 9.2 do 9.8 su ažurirane u konačnom izvještaju prema ovoj preporuci. Treba napomenuti da je u SPU već prepoznato da će program doprinjeti povećanju emisije GHG čestica u Crnoj Gori i da će imati negativne uticaje na klimatske promjene. Definirane su i mjere za ublažavanje ovih uticaja. Takođe su obrađeni i uticaji klimatskih promjena na program i ne očekuje se da će oni biti značajni.

No	Komentar	Odgovor
19.	Procjena utjecaja izlivanja ugljikovodika u morski okoliš u poglavlju 10.4.6.2.2 <i>Mogućí uticaji izlivanja ugljovodonika (Faza istraživanja)</i> i 10.5.7 <i>Akcidentne situacije (Faza razvoja i proizvodnje)</i> Strateške studije razlikuje se, stoga je potrebno njihovo ujednačavanje ili obrazložjenje zašto bi u jednom slučaju utjecaj na primjerce morske sisavce bio beznačajan, a u potonjem značajan. Ujedno, napominjemo da bi bilo korisno revidirati Tablica 5.14 kao i ujednačiti nazive u Strateškoj studiji navedenih vrsta.	Procjena nije drugačija, poglavlje 9.5.7 se odnosi na poglavlje 9.4.6. „Uticaji akcidentnih situacija tokom operativne faze su slični onima tokom aktivnosti na izvođenju bušotina (9.4.6) te stoga nisu ponovo prikazani u ovom poglavlju.“
20.	S obzirom da bi u slučaju akcidentnih situacija morsko i priobalno područje Republike Hrvatske bilo neupitno ugroženo (pravci površinskih struja Jadranskog mora), smatramo da u sklopu poglavlja 10.10 <i>Prekogranični utjecaji</i> treba navesti koji su potezi Crne Gore u smislu koordiniranog djelovanja operativnih tijela na području Cme Gore u cilju sprječavanja širenja onečišćenja i pravodobnog informiranja. Osim s aspekta akcidentnih situacija trebalo bi sagledati i prekogranične utjecaje koji se odnose na bioraznolikost, ekološku mrežu/ NATURA 2000 područja, zaštićena područja, fizikalno-kemijske značajke, te pomorski promet i plovne putove.	Poglavlje 9.10 konačnog izvještaja je ažurirano na način da se njime obuhvate preporuke iz ovog komentara.
21.	U Strateškoj studiji u poglavlju 11.3 <i>Institucionalni okvir</i> prikazan je pregled institucionalnog okvira neophodnog za implementaciju preporuka iz Strateške studije, ali nedostaje podatak o tome kada se prema predloženom koje od navedenih tijela uključuje u praćenje utjecaja.	U tabeli 11.1 (indikator) koje treba pratiti i monitoring obaveze) navedeno je koji su organi zaduženi za monitoring pojedinačnih indikatora.
22.	Strateška studija oskudna je informacija o praćenju morskih struja. Većina istih kreće uzlaznom putanjom duž istočne strane Jadranskog mora u smjeru sjeverozapada. Stoga je za Republiku Hrvatsku nužna i izrada zajedničkog plana za hitne intervencije s nadležnim tijelima susjednih država. Isto tako bi bilo nužno navesti i sadržaj spomenutog „Nacionalnog plana za vanredne situacije“, a sve prije pokretanja faze istraživanja.	Konačni SPU izvještaj sadrži i rezime Nacionalnog plana djelovanja u vanrednim situacijama / national contingency plan (4.1.4) kao i preporuke u poglavlju 9.10 da se u saradnji sa susjednim državama izradi zajednički plan za vanredne situacije.

5) Uprava za zaštitu prirode Ministarstva (KLASA: 612-07/16-01 /13, URBROJ: 517-07-2-1 - 1-16-2 od 9.3.2016).

No	Komentar	Odgovor
23.	<p>Strateška studija nije obradila prekogranični utjecaj provedbe Programa na granično teritorijalno područje, sveukupnu biološku raznolikost, a prvenstveno u moru, zaštićena područja kao i Natura 2000 područja odnosno područja ekološke mreže te predložila eventualne mjere zaštite odnosno ograničenja u odnosu na navedeno. Predlažemo dopunu iste. Budući da je Republika Hrvatska provela postupak strateške procjene utjecaja na okoliš Okvirnog plana i programa istraživanja i eksploatacije ugljikovodika na Jadranu temeljem kojeg su dana opća ograničenja koja su prenesena u Okviri plan i program, predlažemo da predmetna dokumentacija uzme isti u obzir pri ocjeni prekograničnog utjecaja. Dokumentacija je dostupna na internetskim stranicama Ministarstva gospodarstva Republike Hrvatske: http://www.mingo.hr/page/kategorija/strateske-procjene-uticaja-na-okoliš.</p>	<p>Prekogranični utjecaji su opisani u poglavlju 10.10 konačnog SPU izvještaja.</p>
<p>6) Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (KLASA: 011-02/16-01/92, UR NO. 521-V-16-2 od 18.03.2016.)</p>		
24.	<p>Strateška studija i Nacrt Programa sadrže grafičke prikaze morskog prostora i granice na moru koji su pogrešni i neprihvatljivi za Republiku Hrvatsku, jer zadiru u morska područja nad kojima Republika Hrvatska, u skladu s relevantnim odlukama Hrvatskog sabora, ostvaruje svoja suverena prava i jurisdikciju. Posebno ukazujemo da u spomenutim dokumentima nije nigdje naznačeno da bilo koji grafički prikaz ili opis granice ni na koji način neće utjecati na konačno razgraničenje Crne Gore i susjednih država, niti ga prejudicirati, što smatramo minimalnim neophodnim elementom kojeg treba ugraditi u navedene dokumente. Na str. 5 Nacrt Programa navodi se da „isključiva ekonomska zona Crne Gore pokriva površinu od 7.745 km², koja će biti predmet istraživanja“. Ističemo da Crna Gora nema isključivi gospodarski pojas, jer je za takvo što potrebno taj pojas proglasiti u skladu s pravilima Konvencije Ujedinjenih naroda o pravu mora te potom takvu odluku i notificirati Glavnom tajniku Ujedinjenih naroda. Crna Gora nije učinila ni jedno, niti drugo. Iz samog prikaza na slici 2 na str. 6 Nacrta Programa razvidno je da niti navod o površini od 7.745</p>	<p>Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore je dostavilo zvaničan odgovor na ovaj komentar. Odgovor pod brojem 09/16-4/8-10 je dostavljen u prilogu ovog dokumenta.</p>

No	Komentar	Odgovor
	km ² nije točan, jednako kao i svi drugi izračuni površina koji polaze od istih pogrešnih prikaza.	

PRILOG E: ODGOVORI NA ZVANIČNE KOMENTARE ITALIJE

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
1. Zakonski i planski okvir: usklađenost sa međunarodnim fokusom i pravnom tekovinom			
Potrebno je verifikovati i integrisati urađenu procjenu kao i Analizu zakonskog i planskog okvira iz dokumenta Ministarstva ekonomije Crne Gore - „Strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Program ispitivanja i istraživanja ugljovodonika u podmorju Crne Gore” (u daljem tekstu „SPU izvištaj”) u odnosu na razne akte			Većina navedenih akata je već razmotrena u SPU izvištaju i oni su korišćeni kao osnov za definisanje mjera za ublažavanje uticaja. nedostajući zakoni su navedeni u prilogima A i B konačnog SPU izvištaja.
2. Preliminarni komentari			
Stiče se mišljenje da tekući proces izrade SPU nije u stanju da osigura održivost stvarne implementacije programa i da nije u mogućnosti da obezbijedi efektivno razmatranje mogućih uticaja na interese i nadležnosti Italije.	<ul style="list-style-type: none"> - Konkretnan i pravi program istraživanja i proizvodnje u 13 blokova u podmorju biće dostupan tek nakon što operateri kojima su dodjeljene licence definišu aktivnosti. - Strateška procjena je pripremljena samo za „uobičajene aktivnosti” na istraživanju i proizvodnji. - Odložena je procjena i odabir varijanti dok ne budu dostupne informacije i podaci o tehničkim karakteristikama izvodljivih varijanti. - Varijantna rješenja obrađena u Poglavlju 7 Izvištaja o SPU su, kako je to već navedeno, „Varijantna rješenja projekta” te stoga više predstavljaju		Autori SPU su svjesni ovih ograničenja izvištaja obzirom da nema konkretnog programa. Autori su se oslonili na svoje lično iskustvo i stručno rasuđivanje na osnovu standardnih aktivnosti kako bi predvidjeli eventualne uticaje na osnovu poznavanja postojećih uslova u životnoj sredini bez programa. Međutim, autori smatraju da studija sadrži značajne mjere za ublažavanje uticaja uključujući i preporuke za izradu dodatnih studija onda kada projekti budu bolje definisani da bi se osigurala realizacija onih aktivnosti

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
3. Okvir područja zahvaćenog programom: potreba za integracijom postojećeg stanja i relevantne analize			
<p>Mišljenja smo da je relevantni scenario Programa iz poglavlja 5 SPU izvještaja potrebno ažurirati sa dodatnim informacijama o životnoj sredini i socio-ekonomskim aspektima vezano za:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veliki dio basena Jadranskog mora koji je prepoznat kao EBSA „Južnog jadransko-jonskog tjesnaca“ / “South Adriatic Ionian Straight” (morska područja od ekološkog ili biološkog značaja) u skladu sa Konvencijom o biološkom diverzitetu (čija je članica i Crna Gora); takvo područje je identifikovao CBD okvir, vezano za postojanje staništa i zaštićenih vrsta takođe i prema Mediteranskom SPA/BD protokolu, pa se samim tim smatra i da je morsko područje pod visokom zaštitom (high sea protected area) u skladu sa Barselonskom konvencijom, i obuhvata veliko područje koje je zahvaćeno predloženim programom; - Dobro dokumentovano prisustvo migratornih vrsta pod međunarodnom i EU zaštitom i nekoliko identifikovanih faktora uticaja (vidi poglavlje 4.2); - Podaci o životnoj sredini ili ekonomiji država čije se vode, obale i 	<p>predmet PU za konkretan projekat nego SPU.</p>		<p>Konačni SPU izvještaj sadži poglavlje o Značajnim područjima biodiverziteta u susjednim zemljama (poglavlje 5.5.8.5) te se dostavljene informacije nalaze u izvještaju.</p>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>platforme nalaze naspram ili se graniče sa područjem zahvaćenim programom; ti podaci su posebno značajni imajući u vidu koliko se privrede obalnih zemalja oslanjaju na kvalitet životne sredine i ekosistema Jadrana (posebno sektori ribarstva i turizma);</p> <ul style="list-style-type: none"> - Povećana gustina različitih oblika saobraćaja u različitim pravcima uzrokovana velikim obimom ugljovodonika na crnogorskoj obali, čime se povećava rizik od sudara i drugih incidentnih zagađenja kao i od zagađenja tokom rada postrojenja; ovi aspekti su samo površno obrađeni bez navođenja adekvatnih mjera za ublažavanje ovih uticaja (vidi par. 7-8-9); - Moguće prisustvo ostataka od rata na morskom dnu (vidi par. 6); - Seizmičnost i geomorfološke karakteristike područja (vidi par. 5). 			
<p>Da bi se u potpunosti razmotrili mogući značajni prekogranični uticaji, postojeće stanje i relevantna analiza SPU izvištaja treba da se produbi uzimajući u obzir i režim vjetra, struja i hidrologiju Jadranskog mora.</p>	<p>Ovi aspekti su posebno značajni za pravilnu i dublju procjenu prenosa zagađujućih materija iz područja zahvaćenog programom u zonu koja je pod nadležnosti Italije (vode, kontinentalni šelf i obale), a tiče se eventualnog širenja i ispuštanja zagađujućih materija koje mogu da nastanu od aktivnosti iz Programa kao i usljed eventualnih</p>		

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>Vezano za ovo, potrebno je obratiti pažnju na ciklonske struje, tzv. „Južno-jadranski vrtlozi“ koji se kreću u suprotnom smjeru od kazaljke na satu i koje se javljaju tokom svih godišnjih doba iako su intenzivnije tokom ljeta i jeseni, a takođe se pominju u SPU izvještaju.</p> <p>Kako je ISPra navela u njihovim komentarima, ove ciklonske struje mogu da „utiču na kretanje/prenos eventualnih zagađujućih materija sa crnogorske obale na italijansku“.</p> <p>Zapravo, u tom području mora se generiše prenosna ćelija koja kod crnogorske obale skreće ka Garganu, da bi zatim išla paralelno sa obalom Apulije, gdje se pridružuje drugim strujama jugo-istočnog smjera koje nastaju u sjevernom Jadranu.</p>	<p>akcidentnih situacija i relevantnih posljedica (vidi par. 4.4 i par. 7).</p>	<p>U cilju adekvatne analize struja, ISPra takođe preporučuje da se ažuriraju razmatrane studije, u kojima se ukazuje i na neke druge.</p>	<p>Ovo je obrađeno u poglavlju 9.10 konačnog SPU izvještaja (naftne mrlje mogu uticati na Hrvatsku i Italiju usljed smjera kretanja površinskih struja uključujući i ciklonske struje).</p>
4. Procjena uticaja na životnu sredinu i primjedbe na predviđene mjere za ublažavanje uticaja			
4.1. Procjena zbirnih uticaja kao i uticaja na područje velikog zahvata			
<p>Procjena uticaja je ograničena na obim dejstava jednog objekta, postrojenja ili aktivnosti, takođe se i procjena zbirnih uticaja odnosi samo na jako ograničen obim, stoga se i može zaključiti da je analiza prekograničnih uticaja samo djelimična. Pored ovog, nisu date kvantitativne procjene.</p>		<p>Da bi se razmotrili prekogranični uticaji, rezultati strateške procjene uticaja bi trebalo da se bave:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ranijim područjima, - ekološkim i geografskim karakteristikama, - uzrokovanim uticajima ili uticajima koje trpe drugi 	<p>Zbirni uticaji su se uglavnom odnosili na procjenu trenda elemenata životne sredine bez aktivnosti na I&P ugljovodonika u području Crne Gore i procjene njihovih promjena na osnovu raznih scenarija (samo istraživanje,</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
		legitimni korisnici mora, među kojima su prije svega i posebno pomorski saobraćaj koji je već prisutan i relevantni rizici od akcidentnih situacija koje nastaju od novih i drugačijih aktivnosti.	istovremena realizacija aktivnosti na I&P u nekoliko blokova i korišćenje ugljivodonika u Crnoj Gori). Smatra se da predložene mjere za ublažavanje uticaja i koraci koji slijede treba da budu dovoljna garancija da će se zbirni uticaji adekvatno razmotriti prije započinjanja bilo kakvih novih aktivnosti.
4.2. Uticaji na biodiverzitet mora i migratornih vrsta			
4.2.1. Uticaji podvodne buke			
Samo se djelimično slažemo sa onim što je navedeno u SPU izvještaju. Postoji dovoljno naučnih dokaza koji ukazuju na to da uprkos vidnim razlikama u pogledu ugroženih organizama, buka može da ima značajne, čak i smrtonosne, uticaje, na zajednice, dok su oblik i trajnost oštećenja kod populacija i vrsta i dalje uveliko nepoznati.	Postoje brojni globalni, regionalni i EU pravni instrumenati za upravljanje podvodnom bukom zbog njenog uticaja na biodiverzitet i biološke ribolovne resurse. U skladu sa Konvencijom o biološkom diverzitetu (CBD), iz 2012. godine, antropogena buka, takođe uzrokovana seizmičkim istraživanjima je prepoznata kao značajan faktor pritiska na morski život te se stoga smatra da je njegovo smanjenje ili ublažavanje neophodno.		Mjere za ublažavanje uticaja su revidovane u skladu sa preporučenim mjerama, i to u poglavlju 9.10 (uspostavljanje komunikacije sa susjednim državama prije započinjanja seizmičkih ispitivanja kako bi se izbjegli zbirni uticaji usljed paralelnog sprovođenja aktivnosti). Potrebno je napomenuti da su postojeće mjere zasnovane na smjernicama ACCOBAMS i JNCC koje su sadržane u prilogu konačnog SPU izvještaja. Ove uticaje je potrebno detaljnije obraditi u

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>mogu proširiti i na područja italijanske obale, morske vrste i ribolovne resurse koji koriste isti basen.</p> <p>U ovom okviru, uprkos emisiji zvuka, rizik je stvarno prisutan, međutim izgleda da relevantni uticaji nisu dovoljno procijenjeni. Vezano za vrste koje su izložene ovim uticajima, sve migratorne vrste treba detaljno razmotriti kao i vrste čije je prisustvo u tom području, iako povremeno, i dalje značajno zbog njihove osjetljivosti na buku.</p> <p>Moguće smetnje, čak i indirektne, nastale posebno tokom faze istraživanja (probne i istražne bušotine) moraju se detaljno razmotriti, posebno uzimajući u obzir vrste koje su prisutne u središnjem Jadranu između Italije i Crne Gore uzimajući u obzir i zonu mriješta vrsta od komercijalne vrijednosti koju koriste probalne zajednice podbasena (vidi par.4.2.1).</p> <p>Potrebno je istaći da nedostatak podataka ne znači nepostojanje relevantnih vrsta jer se princip predostrožnosti koristi kao osnovni princip Zakona o životnoj sredini sa posebnom primjenom takođe u sektoru pomorstva u skladu sa IMO6.</p>	<p>vremenska ograničenja, da diversifikuju tipove i intenzitete raznih izvora podvodne buke, kao i da koriste najbolje moguće prakse i zvučne topove efikasnije tehnologije.</p> <p>U skladu sa tim, kreirane su posebne smjernice u međunarodnim instrumentima za zaštitu migratornih vrsta koje prelaze preko više nacionalnih i međunarodnih teritorija, a posebno u Konvenciji o migratornim vrstama i Sporazumu o očuvanju kitova u Crnom moru, Mediteranskom moru, i graničnim područjima Atlantika (ACCOBAMS).</p> <p>Pored ovog, treba takođe i naglasiti da se u Evropskoj Uniji, u skladu sa Direktivom 2008/56/EC i Odlukom Komisije 2010/477/EC, buka smatra sastavnim elementom za opisivanje „dobrog stanja životne sredine“ morskih voda pod-regiona Atlantskog okeana, i svako unošenje antropogenih oblika energije, uključujući i podvodnu buku, ne smije da proizvede negativne uticaje na morsku životnu sredinu te je stoga monitoring neophodan.</p>	<p>ili kljunasti kit, koji je takođe primijećen u ovom području).</p> <p>Da bi se što bolje ublažili uticaji na područje, vazdušni topovi i ostali instrumenti koje proizvode značajan nivo buke (geološki dubinomjer, itd.) treba da se koriste u skladu sa strogim i pravovremenim ACCOBAMS smjernicama – čija je potpisnica i Crna Gora – potencijalno uvrštenih u JNCC smjernice.</p> <p>Pored ovog, potrebno je razmotriti i uticaje vezane za tehnologiju vazdušnih topova; pored ovog je potrebno razmotriti mogućnost definisanja perioda bez aktivnosti kao i identifikovanje ukupnih zbirnih uticaja u vremenu i prostoru uzrokovanih višestrukim predviđenim seizmičkim istraživanjima. Vezano za ove aspekte, u pogledu seizmičkih istraživanja, kao jedna od mjera predostrožnosti Italija je već izdala zabranu za istovremeno sprovođenje istraživanja na udaljenosti manjoj od 55 nm (100 km) i istovremeno sprovođenje 2D i 3D seizmičkih ispitivanja najmanje 12 mjeseci od realizacije prethodnog.</p>	<p>studijama PU kao i da se navede da neće biti moguće istovremeno sprovoditi druge seizmičke aktivnosti u basenu, na osnovu konsultacija sa susjednim državama uključujući i izradu detaljnih studija širenja buke.</p>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
		<p>Takođe je potrebno naglasiti mogućnost da se razmotri upotreba novih tipova vazdušnih topova koji su već dostupni na tržištu, a kojima je moguće smanjiti nivo buke na visokim frekvencijama (većim od 150 Hz), uz značajno smanjenje akustičkih uticaja na osjetljiva područja.</p> <p>Procedure PU će takođe obuhvatati i izradu propisnih i detaljnih modela širenja zvuka, gdje treba podsjetiti na nedavne tehničke i metodološke preporuke Instituta za zaštitu i istraživanje (ISPRA). Kod takvih procjena, posebnu pažnju treba posvetiti ispitivanju kisjelosti vode zbog njenog uticaja na podvodno zagađenje od buke.</p> <p>Stoga, imajući u vidu da Program – koji čak i danas predstavlja nepoznanicu – može da ima velike i intenzivne uticaje, bilo bi ispravno izraditi jedinstvenu dinamiku istraživanja, kojom će se uzeti u obzir područja i kretanja vrsta pod rizikom, ako i periodi migracija, čime će se smanjiti zbirni uticaji različitih aktivnosti i preporučiti da se zabrani istovremena upotreba vazdušnih</p>	

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
4.2.2. Uticaji na riblje resurse			
U istim baznim studijama iz SPU izvještaja (5-60) ističe se veliki značaja uzgoja ikre i larvi riblje populacije, a definišu se i određene mjere za ublažavanje nekih vidova uticaja.	<p>Jadransko more je jedan od najproduktivnijih ekosistema u Mediteranu sa širokim spektrom vrsta komercijalne ribe; ribolov je široko rasprostranjen i predstavlja važan segment socio-ekonomskog sistema svih zajednica na obuhvaćenim teritorijama.</p> <p>Dobro je poznato da, što se tiče bioloških ciklusa ribljih resursa, Jadransko more predstavlja „jedinstven sistem“, veliki inkubator, sa mnogo većom biomasaom od prosjeka za Mediteran zbog specifičnosti fizičkih/hemijskih uslova u sistemu podbasena. Da pojednostavimo, može se reći da usljed postojećeg režima (u suprotnom smjeru od kazaljke na satu), najvažnija područja mriješta se (uglavnom) nalaze u istočnom dijelu što bi značilo da se u Italiji (uglavnom) nalaze najznačajnija uzgajališta.</p> <p>Pored ovog, potrebno je napomenuti da je italijanska MiPAAF definisala određene zone biološke zaštite (ZTB) – među kojima su i ostrva Tremiiti, kako bi se</p>	<p>Međutim, potrebno je izraditi posebne i detaljne studije vezano za ove uticaje. Obzirom na strogu povezanost ribljih bioloških resursa i značaj njihovog očuvanja kao dijela basena, u procjenama treba razmotriti i zbirne uticaje vezane za buku, čak i među različitim izvorima buke i konkretne mjere za mriještališta komercijalnih vrsta.</p> <p>Štaviše, potrebno je propisno procijeniti eventualne uticaje i ostale štete koje se mogu pričiniti biološkim resursima i ribolovnim aktivnostima, a tiču se rizika po morskou populaciju, koristeći efikasne mjere prevencije, kontrole i ublažavanja koje u ovom trenutku ne djeluju da su adekvatne za situaciju.</p>	<p>Mjere za ublažavanje ovih uticaja su sadržane u poglavlju 10.3.1 SPU izvještaj (Obzirom da su riblja ikra i larve izložene najvećim uticajima od seizmičkih aktivnosti, potrebno je izbjegavati osjetljiva područja mriješta ribe u poznatim periodima mriješta). Detaljnije studije će se pripremiti u fazi izrade PU.</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
	ona koristila kao za uzgoj i zaštitu ribljih vrsta od komercijalnog značaja.		
4.2.3. Uticaji na prekogranična pomorska zaštićena područja i ostale zaštićene zone takođe u skladu sa ekološkom mrežom EU Natura 2000			
<p>Tokom izrade procjene nisu razmotreni sveobuhvatni podaci o životnoj sredini niti je ispitana uloga režima površinskih i dubinskih struja u pogledu prisustva relevantnih proširenih zona zaštite na italijanskoj obali, neke od kojih predstavljaju i obaveze Mediterana. Informacije o staništima u središtu Jadrana i zaštićenim područjima su od ključnog značaja za procjene prekograničnih uticaja programa, posebno u slučaju mogućih akcidentnih zagađenja vezanih za pomorski saobraćaj i aktivnosti (vidi par. 7).</p>	<p>Zapravo, 13 koncesionih blokova, obuhvaćenih Programom, na udaljenosti od 140 – 160 km od obale italijanskog regiona Apulja i njegovih vanjskih područja su na oko 40 km od granice kontinentalnog šelfa (i njegovih resursa). Kako je već pomenuto, okeanografski uslovi u ovom dijelu su takvi da bilo kakvo akcidentalno curenje ugljovodonika i zagađivača u more može uticati i na italijansku obalu i djelove pod njenom nadležnošću. Začudjujuće se 76% obale Apulje pokriveno propisima o zaštiti životne sredine, a posebno sljedeća morska i priobalna zaštićena područja, koja se nalaze pod uticajem površinskih struja (sjevero-južnog smjera):</p> <p>Nacionalna zaštićena područja EUAP0168 "Prirodni morski rezervat ostrva Tremiti" i ostrvo Pianosa, SPA IT9110040 "Ostrvo Tremiti"; SCI IT911011 "Ostrvo Tremiti"; SCI</p>	<p>Iako potpisnice nemaju konkretne obaveze u pogledu područja koji se nalaze na toj listi, ipak sve strane su obavezne da razmotre njihov značaj i da se suzdrže od sprovođenja aktivnosti koje bi imale suprotnu svrhu od one za koju su opredjeljeni.</p>	<p>U konačnom SPU izvještaju nalazi se poglavlje o Značajnim područjima za biodiverzitet u susjednim zemljama (poglavlje 5.5.8.5) i dostavljene informacije su uključene u izvještaj.</p>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
	<p>IT9120009 "Prostranstva Posidonia San Vito – Barletta"; SPA IT9140002 "Obala Brindisi"; SCI IT9140005 "Torre Guaceto e Macchia San Giovanni"; Nacionalna zaštićena područja EUAP0169 "Prirodni morski rezervat Torre Guaceto".</p> <p>Drugi lokaliteti iz evropske mreže Natura 2000 se nalaze južno od grada Brindisi, odmah nakon Capo di Torre Cavallo. Sveukupno, ima 10 morskih/priobalnih lokaliteta od značaja za zajednicu koja mogu biti izložena negativnim uticajima Programa.</p> <p>Za mnoga od ovih zaštićenih područja, očuvanje staništa Posedonije je prioritarno u skladu sa EU zakonom⁹, a to stanište je takođe zaštićeno Bernskom i Barselonskom konvencijom.</p> <p>Štaviše, potrebno je napomenuti da su potpisnice Barselonske konvencije o biodiverzitetu Mediterana – uključujući i Crnu Goru – proglasile zaštićeno morsko područje Torre Guaceto, koje se nalazi oko 130 km od granice područja koje obuhvata 13 blokova, za posebno zaštićeno područje od značaja za Mediteran, a ono je uvršteno i na relevantnu SPAMI listu.</p>		

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>4.2.4. Remećenje prisustva morske migratorne faune u velikim područjima</p> <p>Iako je duž obale Crne Gore potvrđeno prisustvo dobrog delfin (Tursiops truncatus), prugastog delfina (Stenella coeruleoalba) Cuvierovog kljunastog kita (Cuvier's beaked whale), vrste zaštićene evropskim i nacionalnim zakonima, u SPU izvještaju nije data dosljedna procjena mogućih uticaja Programa na njihovo očuvanje.</p>	<p>Između ostalog, potrebno je navesti detaljnije informacije o ranjivosti Cuvierovog kljunastog kita – vrste za koje crnogorske i italijanske vode donjeg Jadrana predstavljaju glavno stanište (tokom istraživanja ISPRA-e identifikovano je postojanje ženki sa mladuncima); dublja analiza treba da pruži procjene i da definiše konkretne mjere, uključujući i koordinisani monitoring.</p> <p>U cilju razmjene informacija o prisustvu ovih ali i drugih vrsta u vodama Crne Gore i Italije, možemo da se prisjetimo – pored gore navedenih raspoloživih podataka iz CBD od EBSA "Južno Jadransko-Jonski tjesnac" – monitoring za potrebe Direktive o staništima, koje je sprovela Italija, da je između ostalog potvrđeno prisustvo i drugih vrsta kitova u vodama Crne Gore i Italije i to Grampus griseus, Stenella coeruleoalba a pored ostrva Tremiti, Baleaonoptera physalus .</p>	<p>Da zaključimo, procjena širih uticaja programa na zaštićene migratorne vrste koje koriste i italijanske i crnogorske djelove basena zasluuuje detaljniju analizu, kako u pogledu procjene varijanti tako i u pogledu identifikovanja mogućih mjera i relevantnih aktivnosti na monitoringu.</p>	<p>U konačnom SPU izvještaju naglašena je potreba za koordinisanim djelovanjem Crne Gore i susjednih zemalja kako bi se osiguralo propisno praćenje i zaštita komponenti životne sredine od zajedničkog interesa tokom realizacije I&P i kao dio budućih studija PU.</p> <p>Sjedeće mjere za ublažavanje uticaja se navode u poglavlju 9.10</p> <p>Regionalna saradnja na polju životne sredine je neophodna u cilju smanjenja vjerovatnoće i ublažavanja posljedica svih mogućih prekograničnih uticaja. Potencijalna područja za Regionalnu saradnju na polju životne sredine obuhvataju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politike iz oblasti životne sredine od zajedničkog interesa (ispuštanje isplake i krhotina,

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
			<div><div>proizvodne vode, zaštita kitova i morskih staništa);</div><div><ul style="list-style-type: none"> Saradnja na polju djelovanja u vanrednim situacijama i izrada zajedničkog plana djelovanja u vanrednim situacijama zajedno sa relevantnim institucijama u susjednim državama. Komunikacija sa susjednim državama prije započinjanja aktivnosti na seizmičkom istraživanju kako bi se izbjegli zbirni uticaji istovremenog realizovanja aktivnosti; Dostaviti obavještenje o položaju instalacija i trasi plovila kako bi se izbjeglo remećenje kretanja ostalih plovila kroz radno područje. Preporučuje se potpisivanje bilateralnog sporazuma koji bi se predao relevantnoj međunarodnoj organizaciji, Međunarodnoj pomorskoj organizaciji (IMO). Ovom odlukom treba takođe obuhvatiti i ostale države zainteresovane za sistem </div></div>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
Takođe, vezano za prisustvo morskih kornjača duž obale Crne Gore, posebno vrste Caretta caretta (glavata kornjača), Italija uveliko dijeli mišljenje navedeno u SPU izvještaju o potrebi da se procijeni postojanost i status populacije na način da se prikupe dodatni podaci, u cilju njihovog adekvatnog upravljanja. Takve studije su ključne za identifikovanje uticaja Programa na očuvanje morskih kornjača koje borave u italijanskom moru, između ostalih i glavate kornjače, vrsti kojoj ozbiljno prijeti izumiranje i koja je zaštićena sa više međunarodnih sporazuma, a za koje Jadran predstavlja područje od izuzetnog značaja za hranjenje i zimovanje. U cilju podrške ovim tvrdnjama, navedeni su podaci monitoringa koje je sprovedla Italija, a koji ukazuju na to da je vrste Caretta caretta prisutna u čitavom Jadranskom moru.			trasa koje čine Jadransko more pristupačnim i u isto vrijeme što je više moguće bezbjednim. Obuka iz oblasti životne sredine i razmjena znanja i iskustva.
			Zabilježeno.
Na kraju, iako prisustvo Mediteranske medvedice (Monachus monachus) u			Uticaj na mediteranske medvedice je obrađen u

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>vodama Crne Gore nije potvrđeno, njeno prisustvo je dokumentovano u blizini hrvatskih ostrva i Istria, kao i u sjevernoj Albaniji, samim tim nije moguće isključiti opciju da ova vrsta ne posjećuje, makar samo i povremeno obale Crne Gore niti da tamo može da nađe novo stanište.</p> <p>Stoga nije prikladno izbjegavati da se razmotre uticaji Programa na ovu vrstu, uz argument da je to vrsta koja lokalno ne postoji. Obzirom da ima status ugrožene vrste i da postoji rizik od njenog izumiranja, kao i da se nalazi pod zaštitom multilateralnih sporazuma i EU i da koristi isti basen, potrebo je razmotriti prisustvo ove vrste makar samo u sklopu monitoringa.</p>			<p>10.3.1 SPU</p> <p>poglavljju izvještaja.</p>

4.2.5. Remecenje zaštićenih životinja vazdušne sredine

<p>Značaj trans-jadranske vazdušne linije je prepoznat u SPU izvještaju (u par. 5.5.7, za ovaj koridor se pogrešno navodi da ga koriste morske ptice). U SPU izvještaju se navodi značaj ovih područja ispred obale čime se formira osnova „pilona“ istočno od „transjadranskog mosta“ i ukazuje na dodatna „područja od posebnog značaja“ identifikovanjem potrebe da se definišu posebne mjere zaštite ovih 7 lokaliteta.</p>	<p>Nekoliko međunarodnih organizacija, ističe značaj životinja u vazdušnoj sredini u središnjem dijelu Jadrana kao što je UNEP/MAP15 Regionalni centar aktivnosti za posebna zaštićena područja, koja ističe da je većina ptica u Jadranskom moru skoncentrisana na prostoru gdje je udaljenost dvaju obala najmanja. Iz brojnih razloga, ovo područje preferiraju kako tzv. „morske ptice“, čiji se životni ciklus direktno</p>	<p>Vezano za aktivnosti Crne Gore na procjeni prisustva ptica na italijanskoj teritoriji i migracija na teritoriji Crne Gore, bilo bi dobro da se koristi velika količina informacija sadržanih u „Izvještaju o implementaciji Direktive 147/2009/CE u Italiji: veličina, prostiranje i trendovi populacije ptica (2008-2012)“, koji je objavio Institut za zaštitu životne sredine i istraživanje (ISPRA), uključujući i mape</p>	<p>Uticaji na migratorne ptice su opisani u SPU izvještaju tokom različitih faza programa i predložene su mjere za ublažavanje ovih uticaja.</p> <p>U konačnom SPU izvještaju je naglašeno da će se prilikom određivanja položaja postrojenja propisno voditi računa o trasama preletanja ptica (poglavljje</p>
---	--	--	---

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>Međutim, uprkos ovim izjavama, uticaj planiranih aktivnosti na koridor je definisan kao „ograničen“ čime se potcjenjuje značaj ovog pitanja i izbjegava uspostavljanje relevantnih i propisnih mjera za ublažavanje i djelovanje u vanrednim situacijama. Pored ovog, puko navođenje područja koja se smatraju da su značajna za biodiverzitet nije korisno za prikupljanje detaljnih ornitoloških saznanja o kopnenim i morskim predjelima pri čemu se neka od ovih područja i dalje podudaraju sa blokovima u kojima će se vršiti ispitivanje (br. 30, 26, 1 i 2).</p> <p>Vezano za ova podudaranja, u cilju ublažavanja negativnih uticaja zagađenja od buke na uzgajalištu migratornih ptica, bilo bi dobro da se ispita mogućnost povećanja udaljenosti područja zahvata programa od ekološke mreže proglašenih zaštićenih područja u Crnoj Gori ili čije se proglašenje planira.</p>	<p>vezuje za morsku sredinu, tako i ptice koje preleću ovaj predio tokom svojih migracija između Evrope i Afrike preko Jadranskog mora. Za migratorne vrste, ovo područje predstavlja transjadransku vazdušnu trasu, što je treća najznačajnija migratorna trasa vazdušne faune u Mediteranskom moru (posle Gibraltara i Egejskog mora).</p>	<p>prostriranja vrsta ptica. Vezano za ovo posljednje, treba navesti da se migratorne vrste posmatraju kao zajedničko nasljeđe, ne samo Jadranskih zemalja već i sjevernoevropskih zemalja kao i zemalja sjeverne Afrike.</p> <p>Mislijenje Italije je da naglašeni ekološki kontinuitet i međuzavisnost u pogledu zaštite ovih vrsta ukazuje na potrebu za objedinjavanjem SPU izvještaja i Programa sa konkretnom procjenom, mjerama za ublažavanje i kontrolu, uzimajući u obzir i to da ptice gnjezdilice prelaze velike udaljenosti u potrazi za hranom dok migratorne vrste mogu i dalje da zavise od odmorišta na italijanskoj teritoriji.</p> <p>Posebno je neophodno procijeniti da li morsko područje od interesa za Program predstavlja izvor hrane jedinki vrste <i>Calonectris diomedea</i> i <i>Puffinus yelkouan</i> koje potiču od kolonija sa ostrva Tremiti, kao i sa ostrva Hrvatske, i kao zajedničko zimovalište vrsta <i>Morus bassanus</i>, <i>Larus melanocephalus</i> (posebno uzimajući u obzir najveća italijanska naselja u blizini nacionalnog parka Gargano,</p>	<p>9.4.2 i 9.5.2) i ovo će biti razmotreno u PU studiji.</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>Omitološka studija iz SPU izvještaja nije dovoljno detaljna da bi se na osnovu nije mogla izvršiti procjena kaptažnog basena u pogledu toka migracija od interesa za Italiju. Za komponentu životne sredine za koju je karakteristična mobilnost migratorne faune, jasno je da ograničenja koja državne granice nameću ne omogućava da se procijeni šta geografsko područje znači za pojedinačne vrste ili grupe vrsta.</p> <p>Da bi se procijenila priložena lista ptica i omogućila pravilna klasifikacija mogućih problema, potrebno je analizirati zasebno čitav morski ekosistem (što trenutno nedostaje) i pravi značaj crnogorskih područja za svaku vrstu. Korišćeni pristup je takav da ne dozvoljavaju da se pažnja posveti pravim problemima, ili da se predlože mjere koje nisu motivisane, kao one na stranici 10-47 vezano za Clangula hyemalis: a vrsta koje globalno ima nepovoljan status, ali zbog njenog rijetkog prisustva u Crnoj Gori, nije prepoznata kao relevantna.</p>		<p>koji se trenutno prati), a moguće i vrste Larus minutus.</p> <p>Zbog ovoga se predlaže da se razmotre čak i one vrste morskih ptica koje provode zimu u italijanskim zaštićenim područjima, obzirom da one više zavise od pomorskih područja za prikupljanje hrane kao i na postojeće lokalitete za razmnožavanje duž italijanske obale. Posebno je potrebno provjeriti brojnost močvarnih vrsta Tadorna tadorna, Pelecanus crispus, Phalacrocorax pygmeus, Phoenicopterus roseus, Larus genei, Sterna albifrons, Kentish Plover, koji čine ukupnu populaciju – jadransku populaciju pa su samim tim posebno ranjive u toku mogućih zimskih migracija.</p> <p>Kritička procjena treba da identifikuje najreprezentativnije i/ili najranjivije vrste u lokalnom sastavu migratornih vrsta.</p> <p>Na kraju, preporuka je da se usvoji metodologija koja se koristi za Studije akcidentnih slučajeva u skladu sa EU zakonima za mrežu Natura 2000, instrumenti</p>	<p>Data je preporuka da se realizuje sljedeće tokom faze izrade studija PU (poglavlje 12.2 SPU izvještaja): - definisanje trasa i perioda migracija ptica i izbjegavanje postavljanja objekata na lokacijama koje se ukrštaju sa ovim trasama. Procjenom treba da se obuhvate vrste u cijelom Jadranu, a ne samo u Crnoj Gori.</p> <p>U poglavljima 9.4.2 i 9.5.2 konačnog SPU izvještaja, data je preporuka da se na visokim objektima ugrade uređaji za sprečavanje sudara.</p>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
		<p>koji su u Evropi ključni za izradu SPU za Program.</p> <p>Na kraju, kako je navedeno u SPU izvještaju, uticaj svjetlosnog zagađenja na migratorne ptice je značajan, kako u pogledu rizika od sudara, tako i zbog moguće dezorjentisanosti, jer se time povećava stopa smrtnosti. Stoga, u pogledu gore predviđenih mjera za ublažavanje uticaja izvora svjetlosti, predlaže se da se razmotri postavljanje uređaja za sprječavanje sudara, kao i da se koriste stroboskopske lampe, u skladu sa morskim i vazдушnim međunarodnim pravilima, u cilju prevencije sudara i akcidentalnih situacija kao što su Međunarodni propisi za sprječavanje sudara na moru, 1972 (COLREGs).</p> <p>Gore opisani aspekti treba da budu obuhvaćeni monitoring aktivnostima sa pravilno definisanim indikatorima.</p>	

4.3. Zagađenje vazduha

Iako se razmatra nedostatak detaljnog programa za implementaciju planiranih aktivnosti, smatra se da je potrebno procijeniti postojeće stanje kvaliteta vazduha i klime u Jadranu, na		Indikatori kvaliteta vazduha su predloženi u SPU okviru. Detaljna i kvantitativna analiza uticaja će se
---	--	---

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
koje program utiče, iako za njih postoje obimni podaci. Opis potencijalnih scenarija će omogućiti da se kroz upotrebu modela predviđanja, verifikuje odsustvo potencijalnih uticaja na takve faktore životne sredine, vezane za inpute za GHG čestice ili zagađujuće čestice. Vezano za ove ciljeve u okviru predloženog monitoringa, definisaće se propisni indikatori.			sprovести u okviru faze izrade PU.

4.4. Bušača isplaka, upravljanje otpadom, zagađenje morske sredine

<p>Odluku koju su vlasti Crne Gore donijele nakon analize varijanti za implementaciju planiranih aktivnosti, da se zabrani ispuštanje isplake koja se proizvede tokom aktivnosti na izvođenju bušotina za potrebe istraživanja ili proizvodnje, uključujući i krhotine, bušaću tečnost i proizvedenu vodu nailazi na odobravanje.</p> <p>Međutim, imajući u vidu značaj uticaja takvih ispuštanja na biodiverzitet ali takođe i njihov kapacitet za širenje pod uticajem morskih struja i moguću uticaj na udaljena uzgajališta i teritorije u susjednim državama koji, iako vremenski ograničeni, pojačavaju značaj tih uticaja na vrste u njihovoj reproduktivnog fazi, potrebno je osigurati strogu i neprekidnu kontrolu sprovođenja zabrane kroz adekvatno</p>		<p>Potrebno je napomenuti da povećanje mogućih hemijskih zagađenja usljed implementacije programa i relevantnih potencijala za bioakumulaciju i toksičnost morskih organizama će se procijeniti zajedno sa zbirnim potencijalnim uticajima uz razmatranje eventualnih dalekosežnih posljedica.</p> <p>Dugačak period predviđen za istraživanje i proizvodnju zahtijeva da se razmotre svi hronični uticaji na morske organizme usljed duže izloženosti niskoj koncentraciji stalnih i biološki aktivnih zagađivača.</p> <p>Pored ovog, da bi se tačno procijenili zbirni uticaji</p>	<p>Vlada Crne Gore je usvojila politiku nultog ispuštanja bušaćeg otpada u more, pri čemu će se definisati i mehanizmi za implementaciju i monitoring ove politike. U poglavlju 9.9 je navedeno da će se vršiti monitoring kvaliteta vode i naslaga na morskom dnu kako bi se osiguralo poštovanje definisanih politika.</p>
---	--	--	--

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>programiranje, takođe da bi se zaštitile vode Italije, životna sredina i resursi. Primjena programa kontrole, koji bi takođe djelovao kao inhibitor, i relevantni indikatori u okviru mjera za ublažavanje uticaja i aktivnosti na monitoringu mogu da doprinesu ostvarenju ovog cilja.</p> <p>Svrha ovog pristupa, iako je za pohvalu, zahtjeva da se detaljno razmotre različiti scenariji koji će činiti takvo upravljanje, uključujući i značajno povećanje pomorskog saobraćaja u cilju prevoza otpada ka centrima za tretman i/ili odlaganje, čime se povećava i rizik od nesreća na moru u osjetljivim područjima Jadranskog mora i rizik od izlivanja otpada tokom utovara/istovara.</p>		<p>zagađivača morskog dna, SPU indikatori za naslage treba da integrišu granulometrijsku analizu sa posebnim hemijskim analizama kao indikatore koncentracije bilo kakvih zagađivača.</p> <p>Posebno, kada je riječ o mogućim uticajima na populaciju fitoplanktona i bentosa kao i o eventualnom zagađenju italijanske platforme i njenih resursa, u SPU bi mogli da se objedine pojedinačni fizički parametri morske vode (temperatura, salinitet, gustina) sa analizom bilo kakvih dodatnih pojava u vodenom stubu.</p> <p>Ovo bi takođe omogućilo i da se izvrši procjena rizika od razmjene zagađivača između dna i površine u italijanskim vodama i procjena uticaja na morsko dno. Uopšteno, zbirni hemijski zagađivači treba da se neprekidno prate uz odgovarajuće indikatore.</p>	
<p>5. Geološke i geo-strukturne karakteristike, indukovana seizmičnost i cunamiji</p>			
<p>Iako se u SPU izvještaju uopšteno navode geološke i geofizičke karakteristike, navodi se takođe da</p>	<p>U ovom pogledu, u tekstu ispod se navodi ono što ISPRA ističe "Što se tiče tektonskih aktivnosti, zapravo,</p>	<p>U pogledu ovih aspekata, potrebno je da se izvrši procjena kako tokom faze izrade SPU tako</p>	<p>Ovi rizici su prepoznati u nacrtu SPU izvještaja i date su preporuke kojima bi se</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>operatori treba da sprovedu dodatna ispitivanja, kako bi se potvrdilo da je ovo područje izuzetno seizmički aktivno. Ovi aspekti predstavljaju ključan segment procjene, što može da utiče na područja koja su pod italijanskom nadležnošću, a koja se nalaze nekoliko desetina kilometara od područja zahvaćenih programom.</p>	<p>istočni sektor južnog-centralnog Jadrana se nalazi u subdukcijskoj zoni jadranske ploče ispod evropsko-azijske i karakteriše je prisustvo brojnih aktivnih rascjepa, koje su u prošlosti i nedavno uzrokovale zemljotrese visokog intenziteta, magnituda većih čak i od 7. Neki od ovih zemljotresa, na primjer onaj iz 15.04.1979 sa epicentrom kod obale Crne Gore, procijenjene magnitude 6.9, je proizveo cunami sa talasima većim od pola metra, čiji su efekti bili posebno vidljivi u nekim djelovima istočne jadranske obale i ostrvima, a zabilježeni su čak i u blažim oblicima takođe duž obale Puglia". Ova seizmička dejstva mogu da generišu faktore rizika po I&P ugljovodonika koji se ne mogu zanemariti".</p>	<p>i na samom početku realizacije aktivnosti, zatim procjena interferenci aktivnosti na proizvodnji sa aktivnim rasjedima i procjena mogućih rizika od indukovanog seizmiciteta, posebno tokom ponovnog ubrizgavanja tečnosti.</p> <p>Uprkos postojećim nesigurnostima vezano za stvarnu dubinu na kojoj će se vršiti istraživanja, smatra se da bi bilo adekvatno, kao mjera predostrožnosti, da se unaprijedi znanje o seizmotektonskom okviru područja istraživanja i proizvodnje, da bi se odredio glavni sistem aktivnih rasjeda i njegovih seismogenih karakteristika, da se takođe pripreme aktivnosti na praćenju seizmičkih dejstava koristeći adekvatnu tehnologiju tokom raznih faza programa I&P ugljovodonika.</p> <p>Da bi se smanjili potencijalni rizici od indukovanog seizmiciteta, u procjeni je potrebno navesti više informacija o mogućoj dubini istraživanja i proizvodnje nafte i gasa i o tehnikama za bušenje i vađenje u različitim nalazištima, obzirom da svi oni predstavljaju faktore koji mogu da utiču na</p>	<p>izbjegli incidenti vezano za seizmičke aktivnosti tako što bi se projektovani objekti u odnosu na seizmičke karakteristike ali takođe uzimajući u obzir detaljne informacije o rizicima od indukovanog seizmiciteta u slučaju da je planirano da se tečnost ponovo ubrizgava. Informacije navedene u komentarima će biti sadržane u konačni SPU izvještaj kako bi se adekvatno razmotrile tokom faze izrade detaljnih studija PU kada će biti dostupno više podataka neophodnih za procjenu.</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
		<p>geo-strukturni okvir i seizmičke rizike područja i na osnovu njih mogu da se odrede uticaji na životnu sredinu.</p> <p>Isto tako, uzimajući u obzir mogućnost interferenci različitih aktivnosti iz programa sa podvodnim klizištima, koje predstavljaju potencijalni mehanizam okidača cunamija, potrebno je ispitati eventualno prisustvo postglacijalne podvodne nestabilnosti i klizišta na padinama sa kojima se graniči južnojadranska provalija. Ove mjere su neophodne da bi se identifikovali, spriječili i/ili ublažili rizici po italijansku obalu.</p>	

6. Eventualni ostaci od rata i municija

Studije čiju je izradu sufinansirala Evropska komisija 20, i takode na osnovu istraživanja koja je sproveda ISPRA21, ukazuju na moguće prisustvo područja potapanja municije i neeksplodiranih naprava, koje se preklapaju sa nekim blokovima u kojima aktivnosti na istraživanju i proizvodnji.	Tako da prije započinjanja faze istraživanja i proizvodnje, potrebno je provjeriti prisustvo ostataka od rada, hemijskih i drugih tipova unutar područja koje je predmet Programa kako bi se identifikovali potencijalni uticaji na ekosistem središnjeg Jadrana i da ih spriječe po potrebi implementacijom relevantnih sanacionih aktivnosti.	Ovaj komentar je naveden u poglavlju 9.4.6.4 konačnog SPU izvještaja.
--	---	---

7. Pomorska bezbjednost, ranjivost i rizici po životnu sredinu od pomorskog

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
transporta i djelovanje u vanrednim situacijama <p>Vjetrovi i struje naglašavaju potrebu za poklanjanjem veće pažnje ovim pitanjima i zahtjevaju značajnu integraciju sprovedenih procjena.</p> <p>Iz prekogranične perspektive, rizik po bezbjednost na moru usljed povećanja pomorskog saobraćaja u različite operativne svrhe vezane za aktivnosti na istraživanju i proizvodnji, su posebno značajni.</p> <p>U ovom pogledu, urađena SPU ne pridaje adekvatan značaj ovoj temi usljed prethodnih temeljnih analiza vezano za sve moguće mjere za ublažavanje uticaja i rizika koji nastaju usljed povećanog obima pomorskog saobraćaja u basenu.</p> <p>Prije svega vezano za dodatne procjene koje je potrebno sprovesti u pogledu rizika po bezbjednost na moru, posebnu pažnju je potrebno posvetiti između ostalog poprečnim plovnim putevima između Crne Gore i Italije, koje trenutno karakteriše odsustvo šema odvajanja saobraćaja. Izuzetno je važno na primjer da se riješi preklapanje aktivnosti koje će se realizovati u okviru 13 blokova sa poprečnim trasama koje povezuju nekoliko italijanskih luka (Ankona, Bari,</p>		<p>U ovom pogledu, smatra se da je potrebno postići bilateralni sporazum, koji bi za ovaj konkretan slučaj bio pripremljen po principu ex-novo, i koji bi se dostavio nadležnim međunarodnim organizacijama, Međunarodnoj pomorskoj organizaciji (IMO). Ova diskusija treba da obuhvati i druge zemlje koje su zainteresovane za sistem trasa koje čini Jadransko more pristupačnim i u isto vrijeme što je više moguće bezbjednim.</p> <p>Čak i u poređenju sa povezanim ali različitim perspektivama djelovanja u slučaju akcidentnih zagađenja, mjere za kontrolu i ublažavanje uticaja, koje su predložene u SPU su nedovoljno razmotrene, posebno uzimajući u obzir ranjivost područja u pogledu obima i karakteristika saobraćaja i značaja ekonomskih i ekoloških vrijednosti za priobalne zemlje, a posebno za Italiju, a koje su izložene riziku.</p> <p>Iz ove tačke gledišta, usvojeni pristup ni u kom slučaju nije dovoljan za upravljanje potencijalnim akcidentima, za procjenu uticaja i relevantne</p>	<p>Crna Gora je nedavno usvojila plan za vanredne situacije koji je naveden u izvještaju o SPU (4.1.4). Predložene preporuke su takođe uključene u poglavlju 9.10 konačnog SPU izvještaja.</p>

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>Barleta) sa lukama u Baru, Kotoru i Zelenici, u Crnoj Gori.</p> <p>Takođe se smatra da će se rizik ekspanencijalno povećavati u slučaju pronalaska sirove nafte, jer će se izvađeni materijal zbog kako se navodi u SPU izvijestaju (str. 10-52), nepostojanja transportnog cjevovoda i rafinerija na obali Crne Gore, prevoziti pomorskim putem.</p> <p>Mjere koje su pripremljene kako bi se osigurala bezbjednost na moru, treba da obuhvate i međunarodne uključujući i uspostavljanje obaveznih, funkcionalnih trasa, posebno u području Jadranskog mora, gdje nema šema za odvajanje saobraćaja, da bi se spriječile interferencije sa planiranim aktivnostima u podmorju.</p>		<p>mjera za ublažavanje uticaja posebno u slučaju izlivanja nafte, obzirom da je ograničen na crnogorsku obalu, podcjenjujući moguće kretanje zagađenja prema obalama Italije, u skladu sa režimom kretanja glavnih gore navedenih struja.</p> <p>Zapravo, predložene mjere za ublažavanje uticaja – uključujući i zahtjev operaterima za izradu plana djelovanja u vanrednim situacijama (OSCP) koji bi sadržao navode opreme i resursa koji će se koristiti u slučaju akcidentnog izlivanja nafte u more – su standardne međunarodne prakse koje oni koji rade u ovom sektoru moraju poštovati.</p> <p>Nije adekvatno sagledana potreba za analizom nesrećnih slučajeva i mogućih implikacija, u širem kontekstu što se ne može prepuštiti pojedinačnim operaterima. U ovom smislu, nije pomenuta mogućnost da se izradi akcioni plan ili nacionalni plan za vanredne situacije, uz minimalne uslove slične onima navedenim u međunarodnim standardima, a kojim bi se obuhvatile i druge države u basenu koje bi se aktivirale u</p>	

Komentar	Obrazložjenje komentara	Preporuke	Odgovor
		<p>slučaju značajnih izlivanja nafte. Vezano za ovo pitanje, međunarodna i regionalna saradnja je daleko naprednija i u Italiji je došlo do konkretnog razvoja u pogledu metodologija upoređivanja za područja koja su najviše izložena riziku; na primjer, za obale Apulje, identifikovane su klase velikog rizika kroz izradu posebnih karti ranjivih područja.</p> <p>Konačno, smatra se da opredjeljnost da se koriste plovila nove generacije koja su posebno bezbjedna, a koja su dostupna na tržištu, može da predstavlja dodatni faktor bezbjednosti basena i njegovih resursa.</p>	

8. Monitoring zagađenja od ugljovodoinka i sa plovila

U pogledu ovog pitanja, iako poštujemo navode iz SPU izvještaja (Par. 10.8.1) prema kojima će se dio sredstava od prihoda od ugljovodonika uplaćivati u specijalni fond (specijalni fond za upravljanje prihodima od naftne industrije), predlaže se da se ovaj fond koristi i za zaštitu životne sredine cijelog basena da bi se on sačuvao za buduće generacije.	Kao dio upravo navedenih ranjivosti i rizika, posebnu pažnju je potrebno posvetiti prevenciji u smislu monitoringa i konstantne kontrole tokom vremena, usljed njegovog kapaciteta da direktno utiče na eventualna zagađenja uzrokovana incidentom.	Implementacija nacionalnog sistema za prevenciju i djelovanje u slučaju izlivanja nafte sa platformi na moru od strane države, takođe kroz resurse dostupne od strane relevantnih privatnih, ne može da izbjegne postojanu i efektivnu privatnu strukturu, direktno povezanu sa naftnim kompanijama; u okviru lokalnog	Ove preporuke su dobre i navedene su u poglavlju 12.2 konačnog SPU izvještaja kao i u ostalim relevantnim poglavljima.
	U okviru aktivnosti koje realizuje Italija, takođe i u pogledu implementacije Direktive	„Preporučeno je da se uspostavi integrisan sistem nadzora (satelitski, vazdušni i morski) naftnih platformi kako bi se rano identifikovale sve	

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>Na kraju, vezano za zagađenje tokom izvođenja radova, izgleda da je to tema koja je upošteno razmatrana u SPU izvještaju, u kojem minimiziranje zagađenja usljed povećane frekvencije brodova se ne može riješiti pukom primjenom određenih regulativa definisanih u globalnim pomorskim konvencijama, gdje su neke od kojih Konvencija o balastnim vodama, ma kako njena primjena djelovala nemoguće jer još uvijek nije stupila na snagu i zahtijeva značajna ulaganja u pomorsku industriju. Posebno, uzimajući u obzir trenutnu neraspoloživost podataka o aktivnostima i relativnu upotrebu plovila, u bilo kom slučaju se smatra da je korisno procijeniti scenarije koje obuhvata, na osnovu velikog nivoa podataka i uz pomoć modela za predviđanje, da bi se verifikovali mogući uticaji i identifikovali u okviru planiranog programa za monitoring odgovarajućih indikatora.</p>	<p>2013/30/EU, urađen je integrisan sistem nadzora (staliti, iz vazduha i sa mora) naftnih platformi u središnjem/donjem Jadranu i u Sicilijskom kanalu, kako bi se ograničili rizici od masivnog zagađenja italijanskih obala od nafte, sa ozbiljnim posljedicama po privredu priobalnih regiona. Ono što je posebno značajno je da su satelitsko praćenje naftnih platformi u cilju rane detekcije potencijalnih izlivanja nafte i sistem nacionalne obalne straže integrisani. Ove službe za prevenciju zagađenja se dalje integrišu svakodnevnim patroliranjem oko instalacija na otvorenom moru i lokalnim pomorskim područjima kojima patroliraju plovila iz flote Ministarstva životne sredine.</p> <p>Finansijski resursi za realizaciju ovih istaknutih servisa i kontrole su zagarantovani (prema zakonu br. 134 od 7.08.2014, član 35, stav 1) kroz posebne uplate od operatera podvodnih proizvodnih instalacija u cilju monitoringa i eliminacije podvodnog zagađenja, kao i kontrolisanje bezbjednosti instalacija za I&P ugljovodonika u podmorju.</p>	<p>plana za vanredne situacije, oni moraju da uspostave namjensku strukturu za konstantnu kontrolu platformi takođe sa mora.</p> <p>Međutim, kada je riječ o ovim pitanjima, SPU izvještaj sadrži generičku indikaciju vezano za usklađivanje budućih koncesija sa uslovima definisanim Direktivom 30/2013/EC i u skladu sa uslovima za obavještanje. Smatra se da izrada sistema konstantnog monitoringa, po ugledu na italijanski, treba da postane praksa u zemljama Jadrana.</p>	<p>potencijalne naftne mrlje. Finansijska sredstva za implementaciju servisa prevencije i kontrole će se obezbijediti iz posebnih uplata operatera nalazišta ugljovodonika u podmorju kako bi se osigurao monitoring morskog zagađenja i eliminisanja, kao i kontrola bezbjednosti podvodnih instalacija za I&P.</p>

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
9. Upotreba dispergatora za uklanjanje zagađenja od nafte iz mora Strategije za intervenciju koje mogu da se usvoje za slučaj akcidentnog izlivanja ugljovodonika u more, kao opšte pravilo, će za svoj prioritet imati ograničavanje i fizičko uklanjanje zagađivača iz morskog sredine. Stoga prioritet imaju one strategije koje omogućavaju primjenu raznih mehanizovanih metoda, kao što su skimmeri (rezervoari za sakupljanje nafte pjene), pumpe ili metode za odvajanje nafte od vode. Na kraju, potrebno je bolje objasniti eventualnu upotrebu dispergatora, jer nisu razmotreni različiti slučajevi, uz relevantnu procjenu benefita/nuspojava, koje bi olakšale njegovu upotrebu.		Uzimajući u obzir ranjivost životne sredine Mediterana i Jadrana, planirane politike za dekontaminaciju mora od naftnih zagađenja upotrebom dispergatora, zahtjeva pažljivu primjenu principa predostrožnosti kroz sljedeća tri koraka: <ul style="list-style-type: none"> · stroga kontrola procedura za identifikovanje adekvatnosti dispergatora koji bi se koristili u morskog sredini da bi se procijenili njihovi eventualni uticaji na morskog životnu sredinu · uslovi za prioritetsnu upotrebu sredstava za apsorpciju, · odredbe vezano za moguću upotrebu dispergatora kroz izuzeće, na šta prethodno treba da se dobije saglasnost relevantnih državnih organa, po mogućnosti akreditovanog naučno-tehničkog organa (u Italiji, tu funkciju vrši ISPRA).	Nacionalnim planom za djelovanje u vanrednim situacijama date su procedure za korišćenje disperzatora. Ovo se navodi u poglavlju 4.1.4 konačnog SPU izvještaja
10. Monitoring SPU SPU monitoring predstavlja ključnu aktivnost za verifikovanje prekograničnih aspekata iz gore navedenih obzervacija; stoga se traži			U indikatorima predloženim u SPU okviru uzeti su u obzir i prekogranični uticaji.

Komentar	Obrazloženje komentara	Preporuke	Odgovor
<p>da se razmotre i integrišu u način implementacije predviđenog plana za monitoring, što će se između ostalog, postići integrisanjem indikatora identifikovanih u SPU izvještaju (par. 11, tabela 11.1) i njihovo povezivanje sa ciljevima i mjerama iz plana.</p> <p>Rezultati, kako monitoringa stanja životne sredine od strane Agencije za zaštitu životne sredine tako i uticaja na životnu sredinu, kao i efekata mjera za ublažavanje, od strane relevantnih vlasti, treba da budu dostupni prema formi distribucije i uz njihovo ažuriranje od strane svih zemalja uključenih u proceduru izrade SPU, uz prevod na engleski jezik da bi se stvorili uslovi za njihovo korišćenje u najširem mogućem obliku.</p> <p>Potrebno je dostaviti pojašnjenje i potvrde aktivnosti koje treba da se sprovedu u slučaju značajnih nepredvidljivih negativnih uticaja ili neefikasnosti mjera za ublažavanje uticaja, uključujući i one koje nastaju usljed zagađenja.</p>			

PRILOG F: ODGOVORI NA ECRAN KOMENTARE

Br.	Komentar	Odgovor
1.	Opis intervencija – preporuka je da se jasno prikaže da obim SPU ne obuhvata samo intervencije na moru već i prevoz i relevantna postrojenja na kopnu, potrebno je uraditi precizniju procjenu broja blokova i površina (u km²) za istraživanje ugljivodoniaka , uz opis prevoza i relevantnih postrojenja. SPU treba da sadrži opis aspekata i površina koja se mogu naći pod uticajem ne samo istraživanja već i relevantnih saobraćajnih aktivnosti i postrojenja na kopnu.	Koordinate bloka koji su predmet dodjele ugovora o koncesijama za proizvodnju ugljivodoniaka u podmorju Crne Gore u skladu sa Službenim listom Crne Gore br. 42/12 od 31.07.2012 su navedene u Tabeli 3.1 konačnog SPU izvještaja. Uticaji na kopnu su obrađeni u poglavljima 9.3.7, 9.4.7 i 9.5.8 SPU izvještaja.
2.	Akcenat na ključna pitanja – naglašeno je da analize postojećeg stanja i procjene vjerovatnih uticaja treba da budu usmjerene na glavne socio-ekonomske aspekte i aspekte životne sredine, ciljeve i indikatore.	U SPU izvještaju, akcenat je stavljen na ključna pitanja identifikovana tokom scoping faze.
3.	Pristup analizi postojećeg stanja i opis vjerovatnih budućih razvoja događaja – naglašeno je da analiza postojećeg stanja treba da se fokusira na ključna pitanja od značaja za SPU i da bude jasno povezana sa opisom programa. Cilj je da se predstave karakteristike područja na koje implementacija programa može da ima značajan uticaj, postojeće stanje životne sredine i <u>dosadašnje trendove, moguće razvoje događaja bez predloženeog programa i da se u okviru SPU razmotre postojeći problemi u životnoj sredini</u> . Scenarij „ne raditi ništa“ treba da uzme u obzir sve raspoložive podatke o prošlim i postojećim trendovima i pokretače tih trendova, kao i informacije o budućim promjenama iz ostalih relevantnih planova i programa.	U Tabeli 5.57 je prikazan vjerovatni trend indikatora bez programa. Svi raspoloživi podaci o evoluciji indikatora su obuhvaćeni izvještajem. Međutim, obzirom na nedostatak podataka vezanih za mnoge predložene indikatore, u poglavlju 11.2 se navode sljedeće preporuke: „Da bi se na efikasan način izvršilo praćenje bilo kakvih uticaja na životnu sredinu i socio-ekonomske prilike, Agencija za zaštitu životne sredine i ostali nadležni organi će krenuti sa prikupljanjem podataka i praćenjem stanja životne sredine i društveno-ekonomskih parametara koji se trenutno ne prate (vidi Tabelu 11.1) prije implementacije programa, kako bi se mogle pratiti promjene postojećeg stanja.
4.	Obim SPU – predloženo je da se razmotri nekoliko dodatnih aspekata; pitanje prilagođavanja klimatskim promjenama u analizi postojećeg stanja i ocjeni scenarija, da bi se vidjelo da li liP na neki način mogu biti	Prilagođavanje klimatskim promjenama i emisija GHG gasova su obrađeni u analizi postojećeg stanja u poglavljima 5.3.4 i 5.4.1.2 i razmotreni u analizi scenarija

Br.	Komentar	Odgovor
	povezani sa ili biti pod uticajem promjena kao posljedice klimatskih promjena, npr. porast nivoa mora, učestaliji ekstremni klimatski uslovi, itd., marikultura, svjetlosno zagađenje (nisu obrađeni kao potencijalni uticaji na zdravlje i vizuelnu percepciju, već samo kao uticaji na migracije ptica) i zemljište (rizik od zagađenja zemljišta nije obrađen).	<p>kroz tri indikatora. Sjedeća preporuka se navodi u konačnom SPU izvještaju (poglavlje 12.2): Platforme i bušaći tornjevi će biti projektovani tako da se uzmu u obzir i eventualne posljedice klimatskih promjena opisanih u poglavlju 5.3.5 kako bi se osigurao integritet objekata pozicioniranih u moru i u priobalju. U Izvještaju o inicijalnoj nacionalnoj komunikaciji se navodi da će plimski talasi ciklonske depresije uticati na objekte čiji su temeljima praktično u vodi kao i na bezbjednost infrastrukture, luka, lukobrana, marina, brodogradilišta, itd., a posebno na njihovo funkcionisanje</p> <p>Uticaji na marikulturu su obrađeni u poglavlju 9.8.1.2 finalnog SPU izvještaja.</p> <p>Uticaji na zemljište su opisani u poglavlju 9.6 (Uticaj od upotrebe ugljovodonika), međutim, detaljna procjena će se sprovesti tokom faze izrade PU, kada će biti poznate lokacije postrojenja.</p> <p>Smatra se da su uticaji svjetlosnog zagađenja na zdravlje zanemarivi te stoga nisu obrađeni u SPU.</p>
5.	Rizik od vjerovatnih prekograničnih uticaja – u ovom izvještaju je potrebno jasno prikazati prekogranične uticaje sa aspekta životne sredine i socio-ekonomskih prilika na koje oni mogu uticati. SPU treba da odredi koje institucije u drugim zemljama treba da se konsultuju u pogledu potencijalnih prekograničnih uticaja (zajedno sa metodama za efikasnu komunikaciju i detaljnom dinamikom).	Proces prekograničnih konsultacija je opisan u izvještaju o javnoj raspravi, a sadrži i kontakt podatke, primljene komentare i kako su oni obrađeni u SPU izvještaju.
6.	Pristup procjeni scenarija – Procjena scenarija (matrica uticaja u poglavlju 9) sumira razne uticaje. Međutim, ovakav pristup tj. sumiranje različitih uticaja može da bude varljivo jer negativni uticaji na jedno pitanje se ne mogu kompenzovati pozitivnim uticajima na drugo pitanje (tj. negativni uticaji na biodiverzitet -1 i pozitivni uticaji na ekonomiju +1 ne znače nulti	Izvještaj o javnoj raspravi je priložen u SPU izvještaju (prilog E). Prekogranični uticaji su obrađeni u poglavlju 10.10 SPU izvještaja. Oni su zatim dodatno sumirani u poglavlju 12.1.9.
		Ova preporuka je obuhvaćena SPU izvještajem, gdje rezultati nisu sumirani na način na koji je prethodno preporučeno. Dodata je tabela 10.1 „Pregled uticaja u odnosu na indikatore u skladu sa smjerom uticaja“, u

Br.	Komentar	Odgovor
	uticaj) i ne pruža mogućnost procjene sveukupnih uticaja različitih scenarija. Drugi pristup bi bio da se za svaki scenario pobroje pitanja na koja „nema uticaja“, na koja ima „negativnih uticaja“, „značajnih negativnih uticaja“, „pozitivnih uticaja“, itd. da bi se vidjelo na koliko pitanja svaki scenario utiče i u kojoj mjeri.	kojoj su prikazani pozitivni, negativni i neutralni uticaji svakog senarija.
7.	Pojašnjenja veze između analize scenarija (poglavlje 9) i kasnije procjena uticaja (poglavlje 10) – pojasniti koji scenario(ji) su razmotreni tokom procjene uticaja, da li su i kako rezultati uticaja procjene uzeti u obzir tokom procjene alternativnih scenarija (npr. zašto je u poglavlju 9 procijenjeno da će razvoj IIP pozitivno uticati na dolaske turista, dok analiza uticaja (poglavlje 10) ukazuje na to da će naftne mrlje negativno uticati na turizam?).	<p>Poglavlje koje se bavi analizom scenarija je u konačnom SPU izvještaju pomjereno tako da dolazi nakon poglavlja o uticajima, kako bi veza između ova dva scenarija bila jasnija. Veza je objašnjena na početku poglavlja o analizi scenarija i to na sljedeći način:</p> <p>Procjena uticaja iz scenarija 1 je prikazana u Poglavlju 9.3 „Uticaji tokom faze ispitivanja“ i poglavlje 9.4 „Uticaji tokom faze istraživanja“.</p> <p>Uticaji Scenarija 2 obuhvataju uticaje iz prethodnog scenarija (tj. istraživanja) pored uticaja prikazanih u poglavlju 9.5 „Uticaji tokom faze razvoja i proizvodnje“ i poglavljima 9.6.2, 9.6.3, 9.6.4 i 9.6.6.</p> <p>Uticaji scenarija 3 obuhvataju i uticaje iz prethodnog scenarija pored uticaja prikazanih u poglavljima 9.6.3 i 9.6.5.</p>
8.	Monitoring okvir – revidovati monitoring okvir kako bi se osiguralo da su odabrani najrelevantniji indikatori i utvrdilo da li je monitoring već sproveden ili ne i u okviru čije nadležnosti.	Napravljene su neke izmjene u pogledu monitoring indikatora u skladu sa preporukama ECRAN stručnjaka. Tabela 11.1 u poglavlju 11.2 prikazuje monitoring indikatore i to da li se oni trenutno prate ili ne, kao i to ko je nadležan za koji monitoring.
9.	Tokom izvođenja zaključaka scoping faze, jedno od pitanja koje je razmatrano je to da se „ Od SPU očekuje da definiše gdje je dozvoljeno	Ova karta je priložena na slici 5.60.

Br.	Komentar	Odgovor
	<p>postaviti naftne platforme, a gdje nije u skladu sa stanjem životne sredine i ostalim ograničavajućim faktorima, kako bi se identifikovale strateške mjere za ublažavanje tih uticaja da bi se odredila područja gdje neće biti dozvoljeno sprovođenje bilo kakvih aktivnosti (ekskluzivne zone, tj. ekološki osjetljiva područja) ili da bi se definisali vremenski okviri kada određene aktivnosti neće biti dozvoljene (tj. periodi značajni za migraciju određenih vrsta)". Iako se u SPU izvještaju navode preporuke vezano za to koja područja je potrebno izbjegavati tokom svake aktivnosti u planiranom periodu u budućnosti, smatramo da bi se ovo pitanje moglo bolje obraditi ukoliko bi se na osnovu postojećih rezultata uradila karta zona ekskluzije.</p>	
10.	<p>Uporedni prikaz potencijalnih uticaja različitih bušačkih tehnologija na životnu sredinu dat je u Tabeli 7.3 dok su za ostala pitanja opisane samo drugačije opcije bez uporednog prikaza vjerovatnih uticaja. Nema analize i zaključaka vezano za to koje varijante bi bile najprihvatljivije sa aspekta zaštite životne sredine.</p> <p>Ovi zaključci bi se mogli navesti ili u poglavlju 7 ili u poglavlju 10, u zavisnosti od toga gdje je najprikladnije (npr. potencijalni uticaji različitih bušačkih tehnologija i njihov uticaj na morske bentičke zajednice, arheološka nalazišta i infrastrukturu u skladu sa poglavljem 10.4.2 Fizičko prisustvo bušačkih i pomoćnih plovila)</p>	<p>8. Usvojen je konačan zaključak jer odabir tipa bušaće platforme zavisi i od drugih faktora i nije u potpunosti zasnovan na analizama uticaja na životnu sredinu. Stoga SPU tim ne može da preporuči određeni tip bušaće platforme. Ovi faktori su navedeni u poglavlju 7.1 i oni su sljedeći:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Troškovi i dostupnost • Dubina mora na lokaciji • Mobilnost/ prenesivost • Dubina predmetne zone i očekivani pritisak u formacijama • Dominantni vremenski / meteocean uslovi u području realizovanja operacija • Iskustvo radnika koji će izvoditi bušotine (HSE Experience of the drilling crew (HSE safety record) <p>9. U Tabeli 7.3 (Uporedni prikaz tipova bušačkih platformi), dat je uporedni prikaz tipova bušačkih platformi u pogledu njihovog uticaja na životnu sredinu, u posljednjoj koloni.</p> <p>10. Takođe, tamo gdje uticaji dva različita tipa bušačkih platformi nisu slični, razlika je opisana u</p>

Br.	Komentar	Odgovor
		<p>konačnom SPU izvještaju. Na primjer, poglavlje 9.5.1 sadrži sljedeće:</p> <p>„Utvrdjivanje preciznog uticaj instalacija postrojenja će zavisiti od vrste postrojenja izabrane za određeni projekat. One sa utemeljenim dnom (barža za bušenje u močvarnim predjelima, rešetkasta bušača platforma, samopodizna bušača platforma) i fiksne platforme remete morsko dno mnogo više od ankerisanih bušačkih platformi (polupotopljene, bušači brodovi, dinamički pozicionirane (DP bušotine)).”</p>
11.	<p>Kako nisu date varijante za odabir lokaliteta za pomoćna postrojenja na kopnu (samo zone ekskluzije), u SPU izvještaju bi se mogla naglasiti potreba da se u okviru SPU-a dostavi zahtjev za pregled relevantne planske dokumentacije kako bi se odredili lokaliteti (posebno prostorno planska dokumentacija) gdje je potrebno izvršiti provjeru različitih varijanti i navesti ključna pitanja koja se moraju razmotriti pri odabiru lokaliteta za konkretna postrojenja/aktivnosti.</p>	<p>Poglavlje 7.6 sadrži sljedeće preporuke:</p> <p>„Lokacija tih postrojenja biće u skladu sa planovima namjene površina i ona će biti predmet studije PU uključujući i analizu varijantnih rješenja prije njihovog postavljanja.”</p> <p>U finalnim preporukama SPU izvještaja u poglavlju 12.2 se navodi da:</p> <p>Odabir lokacije za predložene aktivnosti na kopnu (posebno postrojenja za tretman gasa i cjevovod tokom faze korišćenja ugljovodonika) zasnivaće se na analizi varijantnih rješenja, a izbjegavaće se i održavaće se udaljenost od:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zaštićenih područja, značajnih područja ptica i staništa zaštićenih i značajnih vrsta; - Vodnih tokova, kao što su rijeke i jezera; - Područja od arheološkog značaja i turističkih područja; - Područja značajnih pejzažnih odlika; i - Naseljenih područja.
12.	<p>Indikatori predstavljaju još jedno bitno pitanje: već smo naveli preporuku da se oni reviduju i da se pojašne zbog činjenice da nije bilo jasno zašto su predloženi oni indikatori i koja je njihova svrha. Neki od njih su pojašnjeni u</p>	<p>Napravljene su neke izmjene vezano za monitoring indikatore u skladu sa sugestijama ECRAN eksperata.</p>

Br.	Komentar	Odgovor
	<p>analizi postojećeg stanja u okviru konkretnog pitanja, ali postoje i indikatori za koje nije dato nikakvo pojašnjenje (npr. monitoring indikatori za arheologiju i kulturno naslijeđe, za zaposlenje, obrazovanje, kriminal i siromaštvo, itd.).</p>	<p>Dodatna pojašnjenja su data u konačnom SPU izvještaju kako bi se razjasnila svrha i razlozi za odabir određenih indikatora (vidi tabelu 8.1).</p> <p>I na kraju, ovi indikatori su odabrani kroz blisku komunikaciju sa Agencijom za zaštitu životne sredine i ostalim stejkholderima.</p>
	<p>Neki indikatori kao da se ne odnose na program IIP ugljovodonika, ili ima nekih neusklađenost, kao na primjer:</p> <ul style="list-style-type: none"> Indikator 7.1 Promjena broja i površine zaštićenih područja i njihova površina <p>Kako se navodi u Tabeli 8.1, povećanje broja zaštićenih prirodnih površina kako na kopnu tako i na moru je cilj Nacionalne strategije o biodiverzitetu i pretpostavlja se da će ona biti realizovana sa ili bez programa. Imajući ovo u vidu, procjena različitih scenarija u Tabeli 9.2 nije jasna – zašto je to procenjeno kao neutralan uticaj (vrijednost 0) za BAU scenario i pozitivan uticaj (vrijednost 2) za scenarije koji uključuju implementaciju IIP programa. Posebno je važno da se ovo razjasi obzirom da je zaključak o pozitivnom uticaju na turizam u poglavlju 10.8.1.2 Uticaji na postojeće privredne djelatnosti zasnovan na činjenici da „očekuje se da će se mjerama za ublažavanje uticaja predloženim u ovoj studiji u cilju očuvanja ekosistema doprinjeti povećanju turizma zasnovanog na prirodi, i to na primjer kroz proglašenje područja čiji se status trenutno razmatra za zaštićena“, pri čemu je evidentno da ovo nije preporuka ove Studije već cilj NSB-a. U ovom slučaju potrebno je obratiti makar to kako bi aktivnosti na IIP ugljovodonika mogle da utiču cilj ovog indikatora koji je izbjegavanje remećenja područja od specijalnog značaja.</p>	<p>Prema Izvještaju o stanju životne sredine u Crnoj Gori za 2013. godinu, trend ovog indikatora se ne povećava.</p> <p>Očekuje se da će program izvršiti pritisak na vlasti da proglose nova zaštićena područja kao rezultat preporuka SPU izvještaja. Ne smije se započeti ni sa jednom aktivnosti dok se ne zaštite morska područja koja su predložena za zaštitu.</p>
	<p>Indikator 8.4 Obim projekata i programa zajedničke kooperacije u Jadranskom moru</p> <p>Kako se navodi u poglavlju 5.5.9 Monitoring indikatori, programi i projekti zajedničke saradnje u Jadranskom moru su u porastu. Postoje neusklađenost između ove izjave i izjave da „nema podataka“ za indikator 8.4 u koloni Vjerovatni trendovi indikatora bez programa u Tabeli 9.1.</p>	<p>Ovo neusklađenost je korigovana u konačnom SPU izvještaju.</p> <p>Kako se navodi u poglavlju 9.10 konačnog SPU izvještaja, regionalna saradnja na polju životne sredine je neophodna kako bi se smanjila vjerovatnoća i ublažile posljedice bilo kakvih mogućih prekograničnih uticaja.</p>

Br.	Komentar	Odgovor
	<p>Takođe ostaje nejasno zašto se ovaj indikator uopšte pominje i kako je on povezan sa procjenom uticaja.</p>	<p>Potencijalna područja saradnje na polju životne sredine obuhvataju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politike životne sredine od zajedničkog interesa (ispuštanje isplake i krhotina, proizvedene vode, zaštita kitova i morskih staništa); • Saradnja na polju hitnog reagovanja i izrada zajedničkog plana za vanredne situacije u saradnji sa relevantnim institucijama u susjednim državama. • Komunikacija sa susjednim državama prije započinjanja seizmičkih istraživanja kakob i se izbjegli zbirni uticaji od istovremenih operacija; • Informisanje o lokalitetima i trasama kretanja plovila kako bi se izbjeglo preklapanje sa aktivnostima drugih plovila u području gdje će se vršiti aktivnosti. Preporuka je da se sklopi bilateralni sporazum koji će se dostaviti relevantnim međunarodnim organizacijama, Mejunarodnoj pomorskoj organizaciji (IMO). Razgovorima je takođe potrebno obuhvatiti i ostale zemlje zainteresovane za sistem trasa koje čine Jadransko more pristupačnim i u isto vrijeme što je više moguće bezbjednim. • Obuka iz oblasti životne sredine i razmjena znanja i iskustva.
	<p>Indikator 10.2 Metrička tona opasnog otpada koja se oslobodi kroz lIP aktivnosti kojim se propisno upravlja</p> <p>Mišljenja smo da ovaj indikator nije relevantan posebno ako se uzme u obzir da Crna Gora ne raspolaže sa postrojenjima za upravljanje ovom vrstom otpada i da će se zbog toga ovaj otpad transportovati u strane zemlje. Nije jasno zašto je ovaj uticaj procenjen kao negativan (vrijednosti -2) u slučaju BAU scenarija, tj. gdje će BAU scenario (bez implementacije lIP aktivnosti) negativno uticati na propisno upravljanje opasnim otpadom koji se oslobodi tokom lIP aktivnosti.</p>	<p>Propisno upravljanje otpadom obzirom na raspoloživost infrastrukture je „opcija njegovog izvoza“. Ovaj indikator će se pratiti kako bi se osiguralo da se vrši transport svih opasnih otpada.</p> <p>Rezultati procjene su revidovani u konačnom SPU izvještaju.</p>

Br.	Komentar	Odgovor
	<p>Indikator 17.2 Broj stanovništva sa visokom stručnom spremom</p> <p>U SPU izvještaju nije procijenjen uticaj programa IIP ugljovodonika na stanovništvo sa aspekta stepena njihovog obrazovanja. Nije dato objašnjenje ovog indikatora u poglavlju 5.8.7. monitoring indikatora za zaposlenje, obrazovanje, kriminal i siromaštvo te nije jasna veza sa programom IIP ugljovodonika.</p>	<p>Ovi indikatori su predloženi za mjerenje društveno-ekonomskih uticaja obrađenih u poglavlju 9.8. Uopšteno govoreći, onda kada se otpočne sa aktivnostima na IIP ugljovodonika, očekuje se da će to stvoriti određeni broj radnih mjesta (stoga smo naveli zapošljavanje kao indikator), zatim da će se ulaganje u obrazovanje povećati (podrška od kompanija kroz društveno socijalnu odgovornost, formiranje programa na univerzitetu vezano za naftni inženjering i ostala relevantna polja, itd); stopa kriminala u nekih zemljama je porasla gdje se napadaju doseljenici, koji u očima siromašnog stanovništva djeluju kao bogat plijen, te je stoga data preporuka da se prate nivoi kriminaliteta; i na kraju, očekuje se da će aktivnosti na IIP ugljovodonika povećati prihode vlade koji, ukoliko se adekvatno ponovo ulože, bi mogli da smanje nivo siromaštva u Crnoj Gori. Ova istraživanja su prukazana u konačnom SPU izvještaju.</p>
	<p>Indikatora za sektor turizma (18.1, 18.2, 18.3)</p> <p>Kako se navodi u poglavlju 5.8.8.3.1 Turizam/Uvod, Strategijom razvoja turizma do 2020. godine je definisano jačanje uloge sektora turizma u crnogorskoj privredi. Nacionalnom politikom se promovise razvoj turističke djelatnosti zasnovane na prirodi, gdje biodiverzitet igra značajnu ulogu. Obzirom da su uticaji na biodiverzitet ocijenjeni kao negativni u tabelama 10.6, 10.7 i 10.8 (kao i dodatna poglavlja pod brojem 10), ostaje nejasno zašto su scenariji koji se odnose na implementaciju programa IIP ugljovodonika ocijenjeni kao pozitivniji u odnosu na scenario BAU (Tabela 9.2).</p>	<p>Procjena indikatora za turizam je izmijenjena u konačnom SPU izvještaju, dok je prilikom bodovanja scenarijima sa realizacijom projekta dato nula poena, kako bi se na taj način uzeli u obzir negativni uticaji koji mogu nastati u slučaju akcidentnih situacija. U poglavlju 10 konačnog SPU izvještaja se navodi sljedeći zaključak:</p> <p>„Uprkos činjenici da aktivnosti na nafti i gasu mogu da unaprijede turizam kao rezultat priliva stranaca koji bi bili zainteresovani za istraživanje ljepota Crne Gore i njene turističke ponude i kao rezultat učešća operatera u promovisanju turizma kao dijela njihovih politika društvene odgovornosti; u analitičkoj matrici, rezultat je bio neutralan jer nesreće mogu da ugroze sektor turizma. Mjere za ublažavanje uticaja u cilju smanjenja</p>

Br.	Komentar	Odgovor
	Pored ovog, u poglavlju 9 i dalje nisu data dodatna pojašnjenja u pogledu obima sveukupnih uticaja svakog scenarija . Kod pozitivnog rangiranja scenarija 1, 2 i 3 već je razmatrana implementacija preporuka iz SPU ('dok su drugi rezultati bolje bodovani u odnosu na indikatore vezane za zaštićena područja, arheologiju, turizam, socio-ekonomiju čemu je uglavnom doprinjelo proglašavanje značajnih morskih područja u skladu sa preporukama iz SPU čime će se za uzvrat unaprijediti turizam zasnovan na prirodi') – međutim, prvo je potrebno odrediti rizike koji se vezuju za scenarije bez implementacije mjera za ublažavanje uticaja.	vjerovatnoće i posljedica takvih akcidentnih situacija su prikazani u poglavlju o procjeni uticaja."
13.		Bez mjera za ublažavanje uticaja, postoji velika vjerovatnoća da će se većina uticaja rangirati kao značajno negativna. Ono na šta su se konsultanti fokusirali, u skladu sa najboljim međunarodnim praksama, je da se prikažu rezidualni uticaji. Implementacija mjera za ublažavanje uticaja nije opciona te stoga Vlada Crne Gore mora da pripremi plan koordinacije i implementacije raznih mjera za ublažavanje uticaja.
14.	<p>Veza između analize postojećeg stanja (poglavlje 5), analize scenarija (poglavlje 9) i kasnije procjene uticaja (poglavlje 10) i dalje nije adekvatno objašnjena. Nekoliko primjera je navedeno u tekstu iznad (indikatori za turizam, obrazovanje, zaštićena područja prirode, itd.), ali se i u tekstu ispod navode neki drugi primjeri (ne svi):</p> <p>Studija treba da se reviduje kako bi obezbijedila dodatne argumente vezano za procjenu uticaja, tj. sva saznanja i zaključke vezano za vjerovatne uticaje treba potkrijepiti relevantnom literaturom, studijama, studijama slučaja, itd. Ukoliko su određene procjene zasnovane na „stručnoj procjeni“, to je potrebno jasno navesti. Na primjer, obzirom da su pozitivni uticaji na turizam već naglašeni, dok su negativni podcijenjeni (negativni uticaji na turizam se odnose samo na akcidentno izlivanje nafte što je u SPU ocijenjeno kao malo vjerovatno), u SPU izvještaju treba da se navedu neki primjeri, npr. gdje i kako bi razvoj aktivnosti na nafti i gasu u podmorju povećao turističku atraktivnost područja?!</p>	<p>U cilju boljeg razumijevanja scenarija, ovo poglavlje je u konačnom SPU izvještaju pomjereno nakon poglavlja koje se bavi procjenom uticaja tako da su uticaji opisani prije matrice za njihovo bodovanje.</p> <p>Procjena uticaja na turizam je tako urađena da se njom ne podcijenjuju uticaji akcidentnih situacija, što i nije namjera SPU tima.</p> <p>Gdje je to moguće, prikazane su dodatne informacije u procjeni u korist saznanja (kao na primjer u poglavlju 10.4.6.2.2).</p>
15.	Područje obavljanja ribolovnih aktivnosti nije prepoznato kao zona ekskluzije za lIP aktivnosti jer se u SPU izvještaju navodi da je malo vjerovatno da će usmjeravanje ribolova iz jedne u drugu susjednu zonu uticati na prihod od ribolova. Zaključak bi trebalo da bude detaljniji obzirom da analiza postojećeg stanja ukazuje na to da staništa	Ovo je detaljnije obrađeno u poglavlju 10.8.1 SPU izvještaja.

Br.	Komentar	Odgovor
	komercijalnih vrsta ribe su smanjena u posljednjem periodu i postoji vjerovatnoća da će se negativni trend nastaviti čak i bez implementacije programa.	
16.	Procijenjena uticaja atmosferskih padavina je urađena na osnovu podataka na nacionalnom nivou, iako je cilj u pogledu kvaliteta vazduha da se održi ili smanji koncentracija zagađivača vazduha u priobalju. U poglavlju 10.5.6 „Prateće aktivnosti“ potrebno je razraditi uticaje aktivnosti na kopnu na ciljeve i indikatore za kvalitet vazduha i buku.	<p>Kako je prikazano u Tabeli 5.5, monitoring kvaliteta vazduha se vrši u Tivtu i Baru. Međutim podaci objavljeni u „Izveštaju o stanju životne sredine na bazi indikatora“ daju procjenu indikatora samo na nacionalnom nivou. Stoga, nema gotovih podataka samo za primorje koji bi se oni mogli navesti u SPU izveštaju.</p> <p>Glavni izvori zagađivača vazduha tokom različitih faza programa su razrađeni u zasebnim poglavljima. Oni izvori za koje je ocijenjeno da nemaju značajne uticaje nisu obrađeni u SPU izveštaju, i takvi izvori uticaja se mogu opisati u PU.</p> <p>Uticaj ambijentalne buke može da bude značajan tokom faze korišćenja ugljovodonika sa instalacija na kopnu. Ovo je opisano u poglavlju 9.6.</p>

PRILOG F : LISTA OBRADIVAČA SPU

PRILOG F : LISTA OBRADIVAČA SPU

Ricardo Khoury	Vođa tima / Ekspert za SPU
Aleksandar Duborija	Lokalni vođa tima / Ekspert za SPU
Rachad Ghanem	Stručnjak za I&P
Dima Alhaj	Stariji stručnjak za životnu sredinu
Jessica Nikolas	Specijalista za studije nafte
IBM	Institut za biologiju mora
Mičko Radulović	Stručnjak za geologiju
Mihailo Burić	Stručnjak za geologiju
Ivana Jončić	Stručnjak za sociologiju
Zorica Babić	Stručnjak za ekonomiju
Agima Ljaljević	Stručnjak za medicinu
Dušan Slavnić	Stručnjak za okeanografiju
Andriela Vitić Ćetković	Stručnjak za turizam
Sonja Radović Jelovac	Stručnjak za prostorno planiranje
Dragan Savić	Stručnjak za energetiku
Slobodanka Knežević	Tumač/prevodilac
Vuko Strugar	Tehnički saradnik
Mladen Vuksanović	Administrativno-tehnički koordinator